

**MUZEALIZAREA – O MODALITATE
DE PUNERE ÎN VALOARE
A PATRIMONIULUI MEDIEVAL
DIN MEDIUL RURAL
Propuneri pentru județul Arad**

Teză destinată obținerii
titlului științific de doctor arhitect
la
Universitatea Politehnica Timișoara
în domeniul ARHITECTURĂ
de către

arh. Tămășan Maria

Conducător științific: prof.univ.dr.arh. Bica Smaranda M.
Referenți științifici: prof.univ.dr.arh. Agachi Mihaela I.M.
prof.univ.dr.arh. Ștefan Dorin
prof.univ.dr. Chiriac Aurel S.

Ziua susținerii tezei: 17 marie 2017.

Seriile Teze de doctorat ale UPT sunt:

1. Automatică	10. Știința Calculatoarelor
2. Chimie	11. Știința și Ingineria Materialelor
3. Energetică	12. Ingineria sistemelor
4. Ingineria Chimică	13. Inginerie energetică
5. Inginerie Civilă	14. Calculatoare și tehnologia informației
6. Inginerie Electrică	15. Ingineria materialelor
7. Inginerie Electronică și Telecomunicații	16. Inginerie și Management
8. Inginerie Industrială	17. Arhitectură
9. Inginerie Mecanică	18. Inginerie civilă și instalații

Universitatea Politehnica Timișoara a inițiat seriile de mai sus în scopul diseminării expertizei, cunoștințelor și rezultatelor cercetărilor întreprinse în cadrul Școlii doctorale a universității. Seriile conțin, potrivit H.B.Ex.S Nr. 14 / 14.07.2006, tezele de doctorat susținute în universitate începând cu 1 octombrie 2006.

Copyright © Editura Politehnica – Timișoara, 2017

Această publicație este supusă prevederilor legii dreptului de autor. Multiplicarea acestei publicații, în mod integral sau în parte, traducerea, tipărirea, reutilizarea ilustrațiilor, expunerea, radiodifuzarea, reproducerea pe microfilme sau în orice altă formă este permisă numai cu respectarea prevederilor Legii române a dreptului de autor în vigoare și permisiunea pentru utilizare obținută în scris din partea Universității Politehnica Timișoara. Toate încălcările acestor drepturi vor fi penalizate potrivit Legii române a drepturilor de autor.

România, 300159 Timișoara, Bd. Republicii 9,
Tel./fax 0256 403823
e-mail: editura@edipol.upt.ro

Cuvânt înainte

Teza de doctorat a fost elaborată în perioada 2013-2017, în urma finalizării programului de studii doctorale din cadrul Universității Politehnica Timișoara, departamentul de Arhitectură. Însă monumentele medievale rurale și posibilitatea integrării lor reprezintă o preocupare mai veche. Consultând literatura de specialitate și călătorind, am remarcat diferențe între modul în care este gestionat patrimoniul construit în România față de alte țări, ceea ce a ridicat câteva întrebări: de ce și cum este posibilă punerea în valoare a patrimoniului în alte locuri? Merită și pot fi salvate monumentele rurale din România? Care dintre ele? Cum? Există legătură între patrimoniul construit și contextul actual din sate? Cum se leagă cele două și cum pot fi gestionate?...

Lucrarea de față dezbate aceste problematici și oferă ca soluție practica muzealizării în formă adaptată mediului rural din România – un mod integrator de abordare a patrimoniului medieval. Pentru relevanța studiului, cercetarea se concentrează asupra județului Arad, însă lasă loc unor posibile dezvoltări ulterioare.

***

Mulțumiri deosebite se cuvin conducătorului de doctorat prof.dr.arh. Bica Smaranda Maria, pentru dedicare și susținere de-a lungul anilor de studiu universitar, pe întreaga desfășurare a studiilor doctorale și în elaborarea tezei. Îndrumarea pe plan științific și încrederea pe care mi-a insuflat-o au fost contribuții esențiale în realizarea acestei lucrări.

Doresc să îmi exprim recunoștința față de conf.univ.dr.arh. Roșiu Liliana, prof.univ.dr.arh. Gheorghiu Teodor Octavian și dr.arheol. Mărginean Florin, care în calitate de îndrumători mi-au fost alături de-a lungul întregului demers cu sugestii care au contribuit la calitatea cercetării și mi-au împărtășit din experiența lor în domeniu.

Mulțumesc tuturor celor care mi-au fost alături în acțiunile întreprinse și au participat benevol la atelierul de lucru in situ: dr.arheol. Mărginean Florin, prof.univ.dr.arh. Gheorghiu Teodor Octavian, dr. Burnichioiu Ileana, lector universitar, istoric de arta (Universitatea "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia), arh. Nagy-Vizitiu Alexandru, arh. Ignuța Amalia, arh. Leric Alexandru-Lucian, ing. Ile Robert, doamnei Roșu Maria, Tatu Anamaria și Gircz Gelu și nu în ultimul rând studenților designeri din cadrul Universității Aurel Vlaicu din Arad, acum absolvenți, Muntean Flavia, Pop Laura, Turcean Bianca, Selegean Daniel și Zaharie Marius. Recunoștința mea se îndreaptă și către arh. Mărăcineanu Cristian, care a contribuit la optimizarea soluțiilor din punctul de vedere al eficienței energetice. Lor li se datorează în mare măsură rezultatele studiului din Galșa.

Mulțumesc, de asemenea, celor care au dedicat timp discuțiilor și mi-au oferit noi perspective asupra subiectului cercetat.

Aprecierile se îndreaptă și către Universitatea Politehnica din Timișoara și Universitatea Aurel Vlaicu din Arad, Facultatea de Design pentru sprijinul acordat în activitatea de cercetare.

Nu în ultimul rând, mulțumesc familiei și celor apropiați pentru răbdare și sprijin, pentru corecturi, sfaturi, opinii și încurajări și pentru că au făcut în așa fel încât să îi simt alături.

Timișoara, martie 2017

arh. Tămășan Maria

Tămășan, Maria

Muzealizarea – o modalitate de punere în valoare a patrimoniului medieval din mediul rural. Propuneri pentru județul Arad.

Teze de doctorat ale UPT, Seria 17, Nr. 10, Editura Politehnica, 2017, 253 pagini, 51 figuri, 7 tabele.

ISBN 978-606-35-0138-8

ISSN 2393-3178

ISSN-L 2393-3178

Cuvinte cheie:

muzealizare, patrimoniu cultural construit, regenerare rural, ruine medievale, sit arheologic

Rezumat,

Muzealizarea este o noțiune care a apărut în ultimele decenii în domeniul activității de expunere și permite „reciclarea„ unor spații și clădiri de patrimoniu. Teza reprezintă un prim pas către o aplicabilitate directă a noilor idei privind punerea în valoare a obiectelor de patrimoniu medieval, în contextul actual din mediul rural din județul Arad.

CUPRINS

Notații, abrevieri, acronime	8
Lista de tabele	9
Lista de figuri	10
Rezumat	15
INTRODUCERE	23
Alegerea temei studiate	23
Contextul cercetării științifice și structura tezei	24
Noutatea, actualitatea și importanța subiectului cercetat	27
Ipoteza de cercetare și teza fundamentală a lucrării	29
Obiectivele studiului	29
Limitele și aplicabilitatea studiului	30
Rolul arhitectului în muzealizare.....	31
Metodologia de cercetare.....	33
I. DESPRE MONUMENTUL DE ARHITECTURĂ ȘI ACTIVITATEA MUZEALĂ ÎN PREZENT	36
I.1. Considerații generale	36
I.2. Forme și manifestări ale muzeului astăzi în Europa	37
I.3. Muzeificare, muzealizare	39
I.3.1. Origini și înțelesuri	39
I.3.2. Muzealizarea patrimoniului arhitectural	42
I.3.3. Punerea în valoare a sitului arheologic prin muzealizare, arhitectură și arheologie	44
I.3.4. Cazuistica internațională – analiză selectivă	46
I.3.4.1. MUZEALIZAREA PARCULUI ARHEOLOGIC PRAÇA NOVA - Portugalia, Castelul din Saõ Jorge – JLCG Arquitectos – 2010	46
I.3.4.2. Muzeul și centrul de cercetare arheologică Madinat Al - Zahra – Cordoba, Spania – Nieto Sobejano Arquitectos – 2010	48
I.3.4.3. Muzealizarea din incinta Biblioteca Publice din Ceuta, Spania – Paredes Pedrosa Arquitectos, 2013	49
I.3.4.4. Centrul de interpretare și vizitare a artei preistorice (cunoscut și ca Northwest Rock Art Visitors' Centre), Consiliul Național al Monumentelor Namibia - Nina Maritz, 2005	50
I.3.4.5. Analiză comparativă și concluzii	51
I.3.5. Muzeificare și Muzealizare în România	54
I.3.6. Discuție. Direcții de cercetare	55
II. DELIMITAREA ȘI INTERPRETAREA ZONEI DE REFERINȚĂ	58
II.1. Mediul urban și mediul rural în România, din perspectiva integrării monumentului de arhitectură	59
II.2. Satul din județul Arad - context istoric cultural	62
II.2.1. Context istoric și politic	62
II.2.2. Evoluția contextului cultural	62
II.3. Câteva considerații referitoare la relația loc – obiect de patrimoniu	64

III. RAPORTAREA LA PATRIMONIUL CONSTRUIT. EVALUAREA POTENȚIALULUI ZONEI DE STUDIU	65
III.1. Monumentul: realitate fizică / realitate virtuală	65
III.2. Muzealizarea patrimoniului construit și turismul sustenabil	69
III.3. Turismul rural în județul Arad: context și direcții de dezvoltare prin prisma muzealizării	71
III.3.1. Aspecte generale	71
III.3.2. Pot monumentele muzealizate din județul Arad să devină destinații turistice culturale?	72
III.3.3. Practici aplicabile ale turismul rural pentru județul Arad: turismul rural. Muzealizarea policentrică	76
III.3.4. Muzealizarea și eficiența energetică	79
III.3.5. Inventarierea și selectarea monumentelor istorice din mediul rural	80
III.3.6. Propunere de delimitare a zonelor și traseelor turistice existente în funcție de specificul atracției lor culturale	82
III.3.6.1. Zona construcțiilor sacre	83
III.3.6.2. Castelele și conacele și Valea Mureșului	84
III.3.6.3. Etno-turismul în munții Zărandului	85
III.3.6.4. Ruinele medievale și Podgoriile Aradului	85
III.3.7. Note și propuneri de abordare a muzealizării pentru monumentele din mediul rural din județul Arad	86
 IV. STUDII DE CAZ. MUZEALIZAREA UNOR OBIECTIVE DE PATRIMONIUL RURAL, JUDEȚUL ARAD	 88
IV. 1. Muzealizare în zona suburbană – valorificarea ruinelor din Vladimirescu. Muzealizarea monumentului necorporal (anexa 11.1.) ...	89
IV.1.1. Ruinele și orașul în expansiune	89
IV.1.2. Context istoric	92
IV.1.3. Situl arheologic, vestigii de arhitectură, zona protejată. Cercetări arheologice	94
IV.1.4. Scurtă analiză urbanistică. Un mod de abordare a muzealizării în zona suburbană	95
IV.1.5. Strategia propusă	97
IV.1.6. Perspective și concluzii	101
IV. 2. Galșa – ruina din vii (anexa 11.2.).....	102
IV.2.1. Context. Prezentare generală	102
IV.2.2. Ruina din vii	104
IV.2.3. Studii și cercetări anterioare	105
IV.2.4. Acțiuni și direcții de dezvoltare	106
IV.2.4.1. Factori implicați	106
IV.2.4.2. Piedici, soluții și perspective	107
IV.2.5. Activitățile din cadrul atelierului de studiu și propunerile de muzealizare rezultate	108
IV.2.5.1. Studiu de soluție. Variante preliminare	109
IV.2.5.2. Muzealizarea ruinei din vii – propunere de arhitectură	111
IV.2.5.3. Sustenabilitate, ecologie, eficiență energetică	112
IV.2.6. Concluzii și reacții ale administrației locale și ale potențialilor	

investitori la faza actuală a cercetării	113
IV. 3. Muzealizarea ruinelor medievale din Tauț – situl arheologic „La Cetate”, ruina din centrul localității (anexa 11.3.)	116
IV.3.1. Caracterizarea generală a contextului actual	116
IV.3.2. Repere istorice	117
IV.3.3. Cercetări întreprinse	118
IV.3.4. Analiza contextului și direcții de dezvoltare	121
IV.3.4.1. Analiza situației existente	121
IV.3.4.2. Posibile direcții de dezvoltare	122
IV.3.5. Muzealizarea sitului arheologic și a ruinelor – abordări	126
IV.3.5.1. Muzealizarea cadrului cultural	126
IV.3.5.2. Punerea în valoare a amplasamentului ruinei	128
IV.3.5.3. Muzealizarea ruinei	130
IV.3.5.4. Un prim scenariu de viitor pentru muzealizarea sitului ca centru de cercetare. Proiect de diplomă la finalizarea studiilor de licență	132
IV.3.6. Concluzii și perspective	134
V. CONCLUZIILE CERCETĂRII	135
V.1. Comentarii	135
V.2. Direcții de dezvoltare	136
V.3. Contribuția personală	137
V.4. Diseminarea studiilor, informațiilor și a realizărilor	138
V.5. Considerații finale	139
ANEXE	141
ANEXA 1 – Chestionar Valorificarea patrimoniului cultural – inițiative „altfel”	142
ANEXA 2 – Documente internaționale referitoare la preservarea și valorificarea patrimoniului cultural	148
ANEXA 3 – Sinteza unui istoric al muzealizării	163
ANEXA 4 – Exemple de bună practică în domeniul valorificării patrimoniului cultural din mediul rural din România	163
ANEXA 5 – Aspecte generale referitoare la Județul Arad	165
ANEXA 6 – Analiza distribuției monumentelor din Județul Arad, în spațiul urban/rural	167
ANEXA 7 – Inventarierea monumentelor refuncționalizate din Județul Arad	169
ANEXA 8 – Analiza critică a circuitelor turistice propuse spre consultare publică de către Consiliul Județean Arad, 2015	172
ANEXA 9 – Județul Arad – inventarierea monumentelor de arhitectură și a siturilor arheologice de după secolul al X-lea	199
ANEXA 10 – Județul Arad - propunere de zonificare tematică	204
ANEXA 11 – Fișe analitice ale obiectivelor cu potențial de valorificare	205
ANEXA 12 – Material trimis spre publicare în ziarul local al comunei Șiria cu referire la acțiunea de voluntariat pe situl istoric din Gașa	238
ANEXA 13 – Exemple de amenajări interactive	240
BIBLIOGRAFIE	244
Lucrări citate	244
Referințe bibliografice	247
Surse on-line	252

NOTAȚII, ABREVIERI, ACRONIME

RAN – Repertoriul Arheologic național
LMI – Lista Monumentelor Istorice
ICOMOS – International Council on Monuments and Sites
UNWTO – United Nations World Tourism Organisation
UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
POR – program operațional regional
POSDRU - Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane
CMA – Complexul Muzeal Arad
CJA – Consiliul Județean Arad
P.U.G. – Plan urbanistic general
R.L.U. – Regulament local de urbanism

SiO₂ – dioxid de siliciu
TiO₂ – dioxid de titan

LISTA TABELELOR

Tabel 1	Schema analizei comparative sintetice a studiilor de caz, realizată de autor.
Tabel 2	Radiația solară lunară, înclinația optimă și temperatura medie pentru amplasamentul ruinei de biserică din Galșa.
Tabel 3	Costurile investiției aferente utilităților – energie electrică pentru muzealizarea ruinei de biserică din Galșa.
Tabel 4	Monumentele și siturile istorice clasate în Lista Monumentelor Istorice și înregistrate în Repertoriul Arheologic Național din mediul urban în județul Arad.
Tabel 5	Monumentele și siturile istorice clasate în Lista Monumentelor Istorice și înregistrate în Repertoriul Arheologic Național de pe teritoriul administrativ al comunelor din județul Arad
Tabel 6	Monumente refuncționalizate din mediul urban în județul Arad.
Tabel 7	Monumente refuncționalizate din mediul rural în județul Arad.

LISTA FIGURILOR

- Figura 1 Stânga, Imperial War Museum North (Liebeskind, Manchester); dreapta, NEMO Science Centre (Piano, Amsterdam)
- Figura 2 Stânga, Façada principală a bisericii fostei mănăstiri; dreapta, Vedere din curtea interioară a fostei mănăstiri
- Figura 3 Vederi asupra pavilioanelor de protecție a ruinelor din incinta Sao Jorge, Praça Nova, Lisabona, Portugalia. Fotografii realizate de autor (2016).
- Figura 4 (stânga) Situl arheologic Madinat Al Zahra – vedere de ansamblu înainte de muzealizare. (dreapta). Vedere de la nivelul ochiului și vedere aeriană asupra intervenției contemporane. Imagini preluate de pe www.archnet.org
- Figura 5 Imagini ale relației dintre ruina din secolul al XV-lea și spațiul interior al bibliotecii – intervenție contemporană. Sursa: www.akdn.org
- Figura 6 (stânga) Planul de situație al intervenției - sursa K.Wm.Heath [Heath, 2009:136]. (dreapta) Pavilionul muzeal propus – vedere – sursa www.afritecture.com
- Figura 7 Grafic ilustrând distribuția în mediul urban și rural a obiectivelor înregistrate în Lista Monumentelor Istorice, respectiv în repertoriul Arheologic Național. Contribuția autorului.
- Figura 8 Ruina Prepoziturii *Orod* din comuna Vladimirescu, județul Arad. Analiza relației dintre monument și contextul său actual. Prelucrare a unei capturi sursa Google Earth realizată de autor în 2014
- Figura 9 Ilustrare grafică a unui posibil model de dezvoltare policentrică propusă și realizată de către autor, cu exemplificarea a câtorva poli de interes turistic cultural.
- Figura 10 Un exemplu de posibilă dezvoltare policentrică a turismului rural din Județul Arad. Studiu realizat de autor pe suport captură din satelit, sursa Google Earth.
- Figura 11 Reprezentare schematică a zonelor turistice propuse pentru județul Arad – prelucrare de către autor a hărții județului Arad, scara 1:90000. Pentru detalii, a se consulta harta din anexa 10
- Figura 12 Ruinele bisericii Prepoziturii *Orod* – situația existentă. Fotografii și fotomontaj realizate de autor.
- Figura 13 (stânga) Fotografie realizată de autor (2014) din zona de acces spre absida altarului vizibilă în imagine, având în fundal biserica nouă. (dreapta) Zona de acces cu urme ale portalului și a unui gol de fereastră. Fotografii realizate de autor în 2014. Pentru mai multe fotografii a se consulta anexa 11.1.
- Figura 14 Grafic comparativ al bisericilor din piatră din secolul XII – XIV și Bazilica Prepoziturii *Orod* din comuna Vladimirescu, Județul Arad, România. Contribuția autorului

- Figura 15 Schiță a planului bisericii din Vladimirescu realizat în 1882 după Márki Sandor, cu evidențierea poziției bazilicii prepoziturii *Orod*, amplasată pe locul unei biserici de dimensiuni mai mici. Preluare din *Biserici medievale din județul Arad* [Rusu & Hurezan, 2000: 60] cu însemnările autorului.
- Figura 16 Concluzia sintetizată a analizei urbanistice: 1. - piațeta definită de situl istoric; 2.- zona neamenajată dintre locuințe, loc de joacă, biserica nouă, școală și ruine; 3.- zona intersecției care deservește biserica nouă și o altă clădire a școlii. Schiță realizată de autor prin prelucrarea unui extras din P.U.G.-ul comunei Vladimirescu pus la dispoziție de arhitect Elvira Șerban.
- Figura 17 Simulare 3D a zonei protejate din comuna Vladimirescu, după amenajare. Contribuția autorului.
- Figura 18 (sus) Drumul Vinului – prelucrare a unei capturi din satelit; contribuția autorului. (jos) Ruine medievale din zona Podgoriei Aradului. Contribuția autorului. Surse imagini: 1, 3 – arhiva autorului; 2 - http://www.infopensiuni.ro/cazare-siria/obiective-turistice-siria/comuna-siria-judetul-arad_7745; 4 – Maria Roșu, CMA; 5 - https://ro.wikipedia.org/wiki/Cetatea_%C8%98oimo%C8%99
- Figura 19 Planul ruinei din Galșa [Rusu & Hurezan, 2000: 95] și fotografie a ruinei (din arhiva autorului, iulie 2015)
- Figura 20 1 – Plan topografic realizat de arheolog Florin Mărginean, iulie 2015; 2 – contribuția autorului – studiu de volumetrie a ruinei, situația existentă, modelare 3D realizată cu programul ArchiCAD19.
- Figura 21 Planul proprietăților învecinate sitului istoric din Galșa. Contribuția autorului.
- Figura 22 Studiu de soluții preliminar. Contribuția autorului.
- Figura 23 Simulare a soluției de arhitectură propuse pentru muzealizarea ruinei din Galșa, județul Arad.
- Figura 24 Localizarea ruinei și a satului Tauț în decursul timpului - extrase din ridicările Josefine comparate cu planimetria actuală a localității (ultima imagine, captură din satelit).
- Figura 25 Simulare 3D a volumetriei bisericii și a evoluției acesteia în timp. Contribuția autorului.
- Figura 26 Sinteza grafică a analizei situației existente. Contribuția autorului.
- Figura 27 Simulare 3D a unei soluții privind structura de protecție a ruinei de biserică din Tauț. Contribuția autorului.
- Figura 28 Direcții de dezvoltare a zonei protejate din Tauț și a împrejurimilor. Contribuția autorului.
- Figura 29 Grupul de case din vecinătatea sitului arheologic. Fotografii realizate de autor în timpul vizitei pe sit în anul 2012.
- Figura 30 Axonometrie – simulare 3D reprezentând o variantă de dezvoltare a zonei de case abandonate din proximitatea ruinei.

- Figura 31 Façadele turnului de belvedere propus . Contribuția autorului.
- Figura 32 Simulare axonometrică a unui scenariu utopic dar dezirabil de muzealizarea a ruinelor de biserică din Tauț. Contribuția autorului. Simulare realizată în cadrul elaborării proiectului de licență, 2012
- Figura 33 Contribuția autorului. Simulare realizată în cadrul elaborării proiectului de licență, 2012, cu ajutorul arh. Ardelean Zeno Lucian și arh. Veliciu Ioan Emilian.
- Figura 34 (stânga) Schiță a unei posibile volumetrii – reconstituire pe baza planurilor (sus) și a analogiilor cu clădiri similare ca planimetrie și datare (jos – biserică romanică din Ungaria). Sursa imaginilor: Maria Roșu, Complexul Muzeal Arad.
- Figura 35 Planul amenajării propuse. Contribuția autorului.
- Figura 36 Variante de tratare a planului de călcare – scara 1:25. Contribuția autorului.
- Figura 37 Schițe ale ruinei din Galșa realizate de episcop Romer Floris 1870. Sursa: Maria Roșu, preluare din A.A. Rusu: Templomrom a világosi szőlőhegyek oldalában, imaginile 31,32 in Építészet a középkori Dél-Magyarországon – Tanulmányok, 2010 ISBN: 9789637081187
- Figura 38 Pliantul de prezentare a atelierului de studiu in situ iulie 2015
- Figura 39 Schițe ale ruinei realizate de Daniel Selegean
- Figura 40 Schiță a ruinei realizată de Gelu Giricz
- Figura 41 Propunere de iluminat ambiental (simulare 3D realizată de autor). Exemplificare de celule fotovoltaice pe suport flexibil și variantă de montaj (dreapta), sursa <http://webecoist.momtastic.com/2013/02/11/crazy-cool-camping-15-terrific-tents-forts-and-tipis/>
- Figura 42 Relevee ale ruinei (sus – fața interioară a zidului sudic; jos – fața interioară a zidului nordic) realizate de studenții designeri participanți la atelierul de studiu coordonat de autor, iulie 2015.
- Figura 43 A) Sinteza campaniilor de cercetare arheologică. B) Planimetria bisericii romanice. C) Planimetria bisericii romanice cu o încercare de reconstituire a structurii bolții de arh. Marton Sarkadi - sursa arheolog Florin Mărginean.
- Figura 44 (Sus) planuri ale turnului la nivelul podestelor. (jos stânga) Secțiune a turnului. (jos dreapta) Structura turnului propus. Contribuția autorului.
- Figura 45 Planul ruinelor în relație cu turnul de belvedere și punctele de sprijin ale pavilionului de protecție propus. Contribuția autorului.
- Figura 46 (stânga) Macheta pavilionului ruinelor și turnul de belvedere. (dreapta) Detaliu de realizare a gabioanelor și relația lor cu elevațiile și pardoseala istorică. Contribuția autorului.
- Figura 47 Simulare a spațiului interior al pavilionului ruinelor în zona navei. Concepția autorului; randare realizată de arh. Ardelean Zeno Lucian și arh. Veliciu Ioan Emilian.

-
- Figura 48 (sus) Elemente de mobilier pentru amenajarea traseului până la ruină: platformă pentru șezut ce se propune a fi amplasată în zona zidului de incintă care devine astfel suport pentru proiecții; module mobile răspândite printre copacii livezii; module etanșe pentru expunere. (jos) variantă de modul pentru jocul „De-a arheologul”, activitate educativă destinată copiilor. Contribuția autorului.
- Figura 49 Reconstituiri – variante de volumetrie. Contribuția autorului în colaborare cu arheolog Florin Mărginean.
- Figura 50 Ruina în 20 iulie 2015 respectiv ruina în 25 iulie 2015 (sursa fotografiilor: Anamaria Tatu)
- Figura 51 Variații în percepția volumetriei prin proiecții generate de interacțiunea vizitatorului cu softul asociat instalației – model preluat pentru amenajarea capelei gotice în cazul muzealizării ruinei din Tauț.

REZUMAT

Teza cu titlul *Muzealizarea – o modalitate de punere în valoare a patrimoniului medieval din mediul rural. Propuneri pentru județul Arad*, abordează o tematică nouă în literatura de specialitate internațională: muzealizarea ca metodă de preservare integrată a obiectivelor de patrimoniu din mediul rural. Noutatea subiectului este cu atât mai pronunțată în contextul cultural din România.

Mare parte a obiectivelor de patrimoniu arhitectural istoric din România se află în mediul rural [Eurostat:2015], caracterizat, în prezent, atât prin disoluția treptată a culturii tradiționale – urmare a migrației masive a populației spre orașe, cât și prin informarea insuficientă a locuitorilor și absența unui management cultural eficace. Pentru administrațiile locale protecția monumentelor nu este o prioritate. De altfel, studiul de față arată că, uneori, prezența unei ruine în sat creează disconfort din cauza restricțiilor aferente zonei de protecție impuse prin lege. Având în vedere tendințele internaționale din domeniul prezervării patrimoniului construit și practicile muzeale contemporane, cercetarea pornește de la ipoteza că *muzealizarea este o soluție de punere în valoare a vestigiilor medievale rurale de importanță locală, cu intervenții minimale în zona protejată*. Pentru aceasta, este necesară înțelegerea conceptului de muzealizare și adaptarea sa atât la contextul socio-economico-cultural național, cât și la particularitățile din mediului rural. Ca rezultat se mizează pe crearea unei relații de interdependență și susținere reciprocă între obiectul de patrimoniu reactivat și procesul de revitalizare a satului.

Provocarea lansată arhitectului constă în găsirea unui dialog echilibrat între arhitectura prezentului și cea a trecutului pentru ca, prin simbioza celor două, să genereze spații capabile să adăpostească funcțiuni.

Cele patru obiective ale studiului au determinat organizarea pe capitole a tezei, după cum urmează:

1. Identificarea și explicitarea înțelesurilor actuale ale conceptelor operaționale, cu particularizarea lor la contextul din România (capitolul I).
2. Identificarea factorilor determinanți care fac posibilă implementarea muzealizării în România (capitolele II și III).
  - a. din prisma locului (capitolul II).
  - b. cu privire la atitudinile față de obiectul de patrimoniu arhitectural (capitolul III).
3. Demonstrarea prin propuneri punctuale a faptului că muzealizarea patrimoniului construit medieval din mediul rural este fezabilă cu intervenții minime (capitolul IV).
4. Formularea de concluzii care să constituie puncte de pornire pentru dezvoltarea ulterioară a studiului de față, sau bază pentru studii similare. (capitolul V)

Metodologia de cercetare cuprinde aspecte din arhitectură și urbanism, arheologie, preservare – restaurare - conservare, sociologie, turism și alte domenii complementare. Teza de față reprezintă activitatea autorului ca inițiator și membru al unei echipe interdisciplinare formate din arhitecți, arheologi, sociologi, artiști, designeri (profesioniști și studenți), istorici, istorici de artă și alții. Documentarea bibliografică a fost completată cu investigații in situ, discuții cu localnici, autorități, instituții de cultură, urmărind:

- Identificarea, inventarierea și clasificarea pe tipologii a monumentelor istorice (de arhitectură și arheologie) din județul Arad - *metoda*

sistematizării teritoriale a lui Dimitrie Gusti [Dumitrașcu, serie nouă, anul XX, 486-487];

- Zonificarea tematică a teritoriului județului Arad - aplicație simplificată a *metodei arheologiei sociale* a lui Dimitrie Gusti [ibidem, 487-488];
- Restrângerea ariei de studiu și alegerea siturilor reper pentru studiile de caz;
- Documentarea a trei studii de caz cu elaborarea de soluții pentru muzealizare;
- Observații comportamentale, interviuri, chestionare, analiza informațiilor din punct de vedere istoric cross-cultural [Rappaport, 1990: 11].

Prin teza de față se intenționează teoretizarea fenomenului de muzealizare, exemplificarea practică a principiilor de muzealizare prezentate în cadrul lucrării și promovarea colaborării interdisciplinare și a dialogului dintre profesioniști, instituții de cultură, administrații, organizații și comunitățile locale pe durata întregului demers de punere în valoare a obiectelor de patrimoniu. În acest sens, platforma virtuală *Vernacular*, creată și administrată de autor ca parte a cercetării de față, se dorește a fi, pe de o parte, un mediu de comunicare între actorii implicați în proiectele de preservare și integrare a obiectivelor prezentate ca studii de caz, pe de alta, un mijloc actual și eficient de promovare a conceptului și a inițiativelor de muzealizare a patrimoniului tangibil și intangibil.

I. DESPRE MONUMENTUL DE ARHITECTURĂ ȘI ACTIVITATEA MUZEALĂ ÎN PREZENT

Pentru a face posibilă adaptarea conceptului de muzealizare la contextul românesc este necesară atât înțelegerea fenomenologică a conceptelor operaționale în conformitate cu tendințele internaționale, cât și radiografierea cadrului cultural și a atitudinilor față de patrimoniu în România.

Pe plan internațional, fenomenul de transformare, abstractizare și dematerializare a muzeului face loc unor noi modalități de expunere participativă. Muzealizarea apare ca preocupare în preajma anilor 1960, odată cu primele reforme din domeniul muzeal din Franța, Germania și Regatul Unit [Macdonald, 2013]. În ultima parte a secolului al XX-lea, începutul celui al XXI-lea au avut loc teoretizări ale *muzealizării* și ale *muzeificării*, însă abia în 2010 se face o distincție între cele două [Desvallées & Mairesse, 2010: 48]. Primul termen semnifică transformarea unui obiect, loc, ansamblu în exponat, pe când muzealizare înseamnă refuncționalizarea obiectului de patrimoniu, fiind astfel încurajată interacțiunea dintre observator și obiectul observației. Aceasta presupune investigarea minuțioasă a contextului, înțelegerea fenomenologică a obiectului de patrimoniu și elaborarea de soluții particularizate. Așadar, nu există soluții universale valabile de muzealizare a patrimoniului construit. Cu alte cuvinte, muzealizarea presupune un mod de gândire și de abordare, un proces, nu un set de reguli prestabilite cu rezultate predeterminate.

Un caz particular al muzealizării este integrarea prin refuncționalizare a ruinelor, deoarece aceasta presupune intervenții contemporane pentru (re)definirea unor spații deconstruite de-a lungul timpului. Analiza comparativă a patru exemple din practica internațională ilustrează fezabilitatea muzealizării ca program de arhitectură și varietatea abordărilor. Proiectele selectate pentru analiză sunt:

- Parcul arheologic Praça Nova – Lisabona, Portugalia, Castelul Saõ Jorge – JLCC Arquitectos – 2010
- Muzeul și centrul de cercetare arheologică Madinat Al - Zahra – Cordoba, Spania – Nieto Sobejano Arquitectos - 2010
- Biblioteca Publică Ceuta, Spania – Paredes Pedrosa Arquitectos, 2013
- Northwest Rock Art Visitors’ Centre - arh. Nina Maritz, 2005.

În urma analizei acestor exemple de bună practică rezultă că muzealizarea:

- Muzealizarea se manifestă în moduri variate și neuniforme
- Abordările depind de starea obiectului de patrimoniu și simbolistica pe care o poartă.
- Succesul pe termen lung al actului de muzealizare este influențat de interesul manifestat de comunitățile locale și nevoile acestora.
- Muzealizarea depinde de constrângerile date de contextul în care se află obiectivul.

Relevanța demersului propus prin lucrarea de față este confirmată deo bună înțelegere a contextului național în comparație cu tendințele internaționale. De aceea, a fost necesară identificarea inițiativelor și proiectelor de succes din România, care au ca preocupare prezervarea și valorificarea patrimoniului cultural tangibil sau imaterial. Au fost analizate trei proiecte dintre cele mai recente, diferite din punct de vedere al abordării, dar toate orientate spre prezervarea și promovarea patrimoniului cultural din România prin ceea ce autorul tezei de față consideră a fi interpretări particulare ale muzealizării. Această investigație obiectivă, la care se adaugă rezultatele unui chestionar elaborat de autor și transmis inițiatorilor acestor trei proiecte, evidențiază atât noutatea conceptului de muzealizare în țară și absența metodologiilor în acest sens, cât și nevoia de un cadru adecvat care să faciliteze implementarea de proiecte care să evidențieze valorile culturale din România. Prin teza de față se intenționează a contribui la ameliorarea contextului actual în ceea ce privește muzealizarea. Muzealizarea obiectelor de patrimoniu cultural, este o problemă dintre cele mai complexe, a cărei rezolvare trebuie să țină cont de cel puțin două aspecte determinante, tratate distinct în capitolele următoare astfel:

- Zona de referință a studiului și identitatea locului (capitolul II);
- Evaluarea potențialului zonei de studiu alese (capitolul III)

Studiile de caz sunt ilustrări ale unor modalități de raportare la monumentul arhitectural prin muzealizare.

II. DELIMITAREA ȘI INTERPRETAREA ZONEI DE REFERINȚĂ

Capitolul al II-lea tratează zona de referință și identitatea locului, atât din punct de vedere teoretic, cât și aplicat pe o zonă de studiu restrânsă la teritoriul județului Arad. Relația obiect de patrimoniu – loc – localnici este tratată din prisma prezenței obiectului de patrimoniu. Percepția calității de monument a unui obiectiv sau a unui spațiu poate fi nuanțată în funcție de modul de afirmare a valorii culturale. Astfel, se propune clasificarea tipurilor de raportare la monumente astfel:

- **natural-determinată** – statutul de obiect de patrimoniu valoros este dobândit prin tradiție.
- **determinat-normată** – prin legiferarea statutului de monument al unui obiectiv (loc, spațiu, clădire) de pe amplasament, sau a amplasamentului (zona protejată, zona de protecție).

- **științifică** – statutul de obiect de patrimoniu este conștientizat prin cunoștințe de istorie și din disciplinele complementare.

Neconcordanța acestor valențe creează probleme al căror rezultat este, adesea, abandonul ruinelor. Componenta aplicată a acestui capitol presupune analiza comparativă a modului de relaționare cu monumentele în mediul urban, respectiv mediul rural din județul Arad. Rezultatul analizei evidențiază existența unei crize culturale în mediul rural din România, care se manifestă prin atitudini pasiv-destructive față de obiectele de patrimoniu. Acest aspect determină ca din acest punct înainte studiul să se concentreze asupra mediului rural din județul Arad.

Analiza cadrului cultural din mediul rural din județul Arad de după 1989 a permis conturarea unui profil realist al satului arădean contemporan și stabilirea câtorva premise ale muzealizării obiectivelor de patrimoniu de aici:

- Intervențiile contemporane menite să pună în valoare potențialul existent trebuie armonizate cu peisajul rural.
- Propunerile trebuie să se adreseze și localnicilor, nu doar turiștilor
- Este esențială păstrarea autenticității patrimoniului cultural material/imaterial muzealizat.

III. RAPORTAREA LA PATRIMONIUL CONSTRUIT. EVALUAREA POTENȚIALULUI ZONEI STUDIATE

Prima parte a capitolului al III-lea cuprinde o prezentare a câtorva moduri de raportare la monument, identificate în mediul rural din aria studiată, care pot explica neimplicarea generalizată în prezervarea monumentelor. Este vorba despre o neconcordanță între tradiție, aspectele legislative și cele științifice referitoare la un obiect de patrimoniu dat, dezacord al cărui rezultat este, de obicei, îngrădirea și abandonarea monumentului (clasat sau nu), ceea ce îl condamnă la deteriorare. Mai mult, în câteva cazuri, distrugerea monumentelor a fost intenționată pentru refolosirea materialului de construcție. În acest context, se introduce conceptul de *monument necorporal*, care cuprinde atât ruina cât și întreg ansamblul de clădiri în a căror construcție a fost folosit material extras din aceasta. Monumentul necorporal trebuie pus în valoare ca întreg, muzealizarea acestuia presupunând, într-o interpretare metaforică, un desfășurător al evoluției sale.

Tema raportării la patrimoniul construit este tratată dintr-o perspectivă transdisciplinară, insistându-se asupra implicațiilor muzealizării asupra domeniului turistic. Studiul pornește de la situația actuală a turismului în județul Arad, printr-o analiză critică a strategiilor de dezvoltare turistică regională înaintate de Consiliul Județean Arad. Se propune, ca optimizare, o schimbare de perspectivă în conceperea strategiilor de dezvoltare turistică a județului, prin introducerea ideii de *dezvoltare policentrică*, punct de plecare pentru o strategie de dezvoltare viabilă pe termen lung. În acest sens, se realizează o inventariere a monumentelor și a siturilor arheologice din mediul rural cuprinse în *Lista monumentelor istorice* și *Repertoriul arheologic național*, completate cu câteva obiective neclasate identificate în timpul studiilor pe teren realizate de autor. Vestigiile obiectivelor datate anterior secolului al XI-lea nu sunt spectaculoase pentru privitorul neavizat, întrucât materialele și tehnicile de construcție specifice nu au permis conservarea în timp. De aceea, acestea nu au fost incluse în evidența propusă prin această teză. În urma inventarierii se constată inadvertențe între *Lista monumentelor istorice*, *Repertoriul arheologic național* și situația din teren. Transpunerea grafică pe harta județului a

obiectivelor cu potențial de valorificare a permis identificarea unor aglomerări de monumente cu specific similar și propunerea unei zonificări tematice a teritoriului județului Arad, ca punct de pornire în conceperea unui master-plan pentru turism cultural sustenabil în zona studiată, anume:

- Zona construcțiilor sacre;
- Castelele de pe valea Mureșului;
- Zona etno-turistică din Țara Zărandului;
- Podgoriile Aradului și monumentele medievale.

Un alt mod de raportare la monument prin muzealizare privește componenta ecologică. Problematika ecologiei este abordată în două moduri: pe de o parte, muzealizarea presupune „reciclarea” de spații și construcții, pe de alta, intervențiile propuse țin cont de aportul noilor tehnologii în direcția eficienței energetice.

În ideea dezvoltării policentrice, cercetarea de față propune soluții de muzealizare pentru câteva dintre obiectivele de patrimoniu arhitectural de importanță locală cu potențial de valorificare, ce ar putea funcționa ca poli terțiari în județul Arad. Se caută minimizarea investiției pe care o presupune prezervarea și refuncționalizarea acestor obiective și crearea de posibilități de întreținere pe perioada de exploatare cu un buget minim. Acest tip de muzealizare este o alternativă viabilă și pentru mediul rural din județul Arad. Pentru aprofundarea studiului a fost necesară analiza particularizată a unor studii de caz.

Pe lângă monumentele datate anterior secolului al XI-lea, au fost excluse și obiectivele de secolul al XVIII-lea sau mai târziu, întrucât valoarea istorică și arhitecturală a acestor edificii este intrinsecă prin însăși prezența lor în peisajul contemporan. Așadar, aria de studiu se restrânge la 74 monumente medievale cu potențial de valorificare din mediul rural din județul Arad. Dintre acestea au fost selectate opt ruine din intravilanul unor localități, considerate ca având potențial ridicat de muzealizare. Departajarea și prioritizarea monumentelor a fost făcută în funcție de gradul de prezervare la momentul demarării studiilor (2012 – 2013), volumul de informație istorică și arheologică disponibilă și impactul pe care prezența ruinelor îl are asupra comunităților locale

Însă doar trei dintre cele opt obiective selectate au fost abordate în momentul de față, anume cele din localitățile: Vladimirescu, Galșa și Tauț. Acestea reprezintă cazurile cele mai favorabile, întrucât muzealizarea acestor obiective este posibilă fără a fi obligatorii etape intermediare de cercetare arheologică și istorică suplimentară. Studiile au fost demarate relativ simultan, având ca scop elaborarea de strategii și propuneri de muzealizare care să fie supuse atenției administrațiilor locale și județene în vederea implementării, însă dezvoltarea acestora s-a diferențiat pe parcurs. Muzealizarea celorlalte cinci situri pot constitui subiecte de cercetare pentru o etapă ulterioară.

IV. STUDII DE CAZ. MUZEALIZAREA UNOR OBIECTIVE DE PATRIMONIU RURAL, JUDEȚUL ARAD.

Capitolul IV este dedicat studiilor de caz realizate de autor pentru trei situri medievale din mediul rural, județul Arad. Fiecare caz studiat este ilustrativ pentru o situație dată:

- Muzealizarea în zona suburbană: ruinele din comuna Vladimirescu (monument necorporal);

– Muzealizarea în zona cu profil turistic: ruina bisericii medievale din Gașa, comuna Șiria, în Podgoriile Aradului;

– Muzealizarea din satul fără un profil cultural clar conturat: ruinele din Tauț.

Deși situațiile sunt diferite, s-a optat pentru un demers similar în toate cele trei cazurile, așa cum reiese și din structura subcapitolelor ce prezintă posibile soluții de muzealizare și procesul care justifică opțiunile pentru abordările propuse:

1. Analiza contextului actual. Prezentare generală;
2. Istoricul zonei și al ruinei;
3. Studii și cercetări anterioare;
4. Analiza urbanistică, genius loci, direcții de dezvoltare;
5. Strategii propuse;
6. Perspective și concluzii.

Astfel, muzealizarea ruinelor din Vladimirescu presupune o abordare de tip urbanistic. Neimplicând alte investiții, decât cele de delimitare și amenajare a spațiului urbano-rural, intervențiile nu solicită eforturi suplimentare de întreținere, iar muzealizarea runelor se înscrie în practica obișnuită de amenajare a spațiilor publice din Municipiul Arad. Popularea pieței rezultate se face prin activități care implică în primul rând comunitatea locală.

În Gașa, studiul premergător propunerii de muzealizare a fost făcut de autor împreună cu o echipă multidisciplinară organizată și coordonată de acesta, formată din experți și studenți, cu toții implicați voluntar. Primii interesați de punerea în valoare a ruinei sunt proprietarii terenurilor învecinate. Prin urmare, soluția de muzealizare propusă este un corolar al viziunilor celor doi proprietari și al propunerilor rezultate în urma studiului in situ. Lucrarea prezintă întreg procesul de căutare a soluției optime, cuprinzând și analiza critică a unor variante preliminare. Propunerea finală este reversibilă, non-invazivă și se înscrie tendințelor recente de protecție a monumentelor istorice prin acoperirea cu structuri tensionate. Mai mult, soluția este optimizată prin proiectarea unui sistem de iluminat ambiental care permite reducerea costurilor de exploatare a utilităților la zero.

În cazul ruinei din Tauț, datorită cadrului cultural valoros dar necristalizat, a fost necesară etapizarea soluției de muzealizare. În primă fază, se propune muzealizarea unei case tradiționale care se învecinează la nord cu situl arheologic, și care este momentan nelocuită. Aceasta ar găzdui ateliere de studiu al restaurării, al meșteșugurilor tradiționale și activități educativ – creative. Pe termen lung, se propun intervenții similare asupra întregului ansamblu de case tradiționale nelocuite existente în vecinătatea sitului. Într-o etapă ulterioară, se propune orientarea acestor activități către situl arheologic, excavarea acestuia și, în final, muzealizarea propriu-zisă a ruinei de biserică.

V. CONCLUZIILE CERCETĂRII

Muzealizarea este un proces îndelungat, bazat pe conlucrarea a numeroși factori, printre care se numără și:

- receptivitatea administrațiilor locale și regionale;
- deschiderea localnicilor;
- fondurile de finanțare disponibile
- formele juridice și birocratice
- disponibilitatea experților

În aceste condiții și în absența unei metodologii prestabilite și universal-valabile pentru muzealizare, teza reprezintă un prim pas către muzealizarea patrimoniului construit medieval rural din județul Arad și se dorește un studiu de fezabilitate în acest sens.

Contribuțiile autorului constă în:

1. Stabilirea unei baze teoretice care tratează muzealizarea.
2. Introducerea conceptului de muzealizare reinterpretat pentru mediul rural din România.
3. Crearea și administrarea platformei on-line *Vernacular*.
4. Stabilirea de contacte.
5. Selecția și inventarierea realistă a siturilor cu potențial de valorificare.
6. Formularea de propuneri pentru optimizarea strategiilor existente de dezvoltare turistică și culturală a județului Arad.
7. Studiile de caz.
8. Formarea și coordonarea de echipe multidisciplinare.

Diseminarea informației a fost realizată prin publicarea în reviste științifice și participare la evenimente științifice indexate în bazele de date internaționale a unor informații cuprinse în conținutul tezei.

În concluzie, muzealizarea unei construcții istorice, fie ea și în stare de ruină, este posibilă cu resurse minime, dacă soluția propusă este un rezultat sinestezic al evaluării și utilizării potențialităților și a materialelor locale, cu aportul tehnologiilor de ultimă generație acolo unde acestea pot aduce îmbunătățiri ale performanțelor. Astfel, simbioza dintre ruinele lipsite de viață și intervențiile de arhitectură contemporană generează locuri atractive sub aspect cultural, economic și mai ales social, studiul de față subscriind afirmației Irinei Öberlander-Târnaveanu: „*Patrimoniul cultural aparține oamenilor care l-au moștenit și ei trebuie să fie ajutați să-l înțeleagă și să-l prețuiască.*” [Oberlander-Târnaveanu, 2002:11]

INTRODUCERE

*Arhitectura este un amestec de nostalgie și anticipație extremă.
Jean Baudrillard¹*

Alegerea temei studiate

Cu ocazia Bienalei de la Veneția din 1996: "Sensori del futuro. L'architetto come sismografo", expertul François Burkhardt explică sensul metaforic al termenului „arhitectului-seismograf”, făcând trimitere la multitudinea parametrilor care coordonează creația arhitecturală [Cushman, 2015]. Contextul cultural, social, economic, politic și geografic condiționează și dirijează dezvoltarea produsului de arhitectură viabil. La nivel estetic și afectiv, procesul creator pe care îl presupune arhitectura, caută echilibrul dintre elementele de identitate parvenite din trecut și mutațiile stilistice și/sau experimentale din proiectarea contemporană, îmbină arta cu știința, iar arhitectul devine „călător între intuirea originilor și dragostea de utopie” [Gaivoronschi, 2002:6]; cu alte cuvinte, rolul de strateg vizionar al arhitectului (ca de altfel și a urbanistului) trebuie să fie fundamentat pe înțelegerea originilor și fenomenologia „antropologiei culturale” [ibid.]. Ceea ce diferențiază însă produsul arhitectural de cel sculptural, care de altfel poate fi fundamentat de aceleași principii, este aspectul funcțional. Așa cum se va vedea, funcțiunea este expresia utilității și actualității unei clădiri, elementul care îi legitimează existența.

În prezent, contextul la care trebuie să se raporteze arhitectul este adesea dominat factori determinați de societatea de consum, de globalizarea accelerată și, nu în ultimul rând, de urbanizare. Înconjurat de tehnologii în permanentă dezvoltare, de schimbări frecvente și rapide, arhitectul se detașează de spiritul locului, generează obiecte de arhitectură impresionante vizual, care afișează însă deșădăcinare față de spiritul locului² și tradiție. Este vorba despre deșădăcinarea față de specificitatea locală. Uniformizarea și depersonalizarea vocabularului arhitectural exprimă, de fapt, uniformizarea până la disoluție a identității comunităților umane (etnice, culturale, religioase, etc). În consecință, dintr-un instinct colectiv de conservare, valoarea tradiției și a monumentului istoric crește, întrucât ambele sunt păstrătoare ale memoriei colective. Nevoii de rememorare colectivă i se răspunde prin programe de arhitectură pe care Augustin Ioan le numește generic „arhitectura memoriei” [Augustin, 2013]. Sunt în discuție discipline ca Restaurarea, Conservarea și Muzeologia. În strânsă legătură cu acest subiect și sub imperiul coordonatelor prezentului (enuțate mai sus), se încearcă noi interpretări ale practicii muzealizării, concept apărut în anii '80 [Macdonald, 2013].

Un caz particular al muzealizării îl reprezintă obiectul de patrimoniu în stare de ruină. În fața unor date insuficiente, spațiul trebuie definit, ceea ce presupune intervenții de anvergură. Provocarea lansată arhitectului constă în găsirea unui

---

¹ Jean Baudrillard citat de Jean Nouvel în „Jean Nouvel: Reflections” [Jean Nouvel: Reflections, 2016], 14m52s, sursa: <https://vimeo.com/168255464>

² Facem referire la cartea lui Christian Norberg-Schultz, *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture* (Norberg-Schultz, 1979)

dialog echilibrat între arhitectura prezentului și cea a trecutului pentru ca prin simbioza celor două, să genereze spații capabile să adăpostească funcțiuni. În Europa, astfel de practici se concretizează, adesea, în centre de interpretare arheologică³. În România, în cele mai multe situații, ruinele sunt abandonate, iar puținele cazuri în care s-a intervenit asupra unor astfel de obiective sunt, în opinia autorului tezei de față, discutabile în ceea ce privește prezervarea și valorificarea monumentului. Mai mult, scopul principal al acestor intervenții a fost de a atrage turiști. Mare parte a obiectivelor de patrimoniu arhitectural istoric se află în mediul rural, caracterizat, în prezent, atât prin disoluția treptată a culturii tradiționale, urmare a migrației masive a populației spre orașe, cât și prin informare insuficientă a locuitorilor și absența unui management cultural eficace. Pentru administrațiile locale protecția monumentelor nu este o prioritate. De altfel, studiul de față va arăta că, uneori, prezența unei ruine în sat creează disconfort din cauza restricțiilor impuse prin lege zonei de protecție.

Patrimoniul construit din spațiul rural este valoros; trebuie să existe politici pentru prezervarea sa. Prin lucrarea de față, noul concept de muzealizare este supus atenției ca posibilitate de abordare a acestor clădiri și ruine prin prezentarea unor variante optime de implementare a muzealizării în mediul rural românesc. La baza opțiunii pentru tema de cercetare a stat convingerea că punerea în valoare a acestor obiective de patrimoniu, în mod corect și ingenios, are capacitatea de a susține revitalizarea satului și viceversa. În acest context, muzealizarea siturilor medievale rurale este și un instrument de valorificare a tradiției și a culturii arhaice.

Contextul cercetării științifice și structura tezei.

Cercetarea fenomenului de muzealizare a început în anul 2012 cu ocazia elaborării lucrării de licență de către autor, în cadrul Facultății de Arhitectură de la Universitatea Politehnică Timișoara. Lucrarea de față este produsul studiilor aprofundate din perioada 2013-2017, elaborate la Școala Doctorală din cadrul aceleiași universități. Subiectul muzealizării – temă relativ nouă în literatura de specialitate și cu atât mai mult în România – pus în contextul unor strategii de dezvoltare rurală, capătă o complexitate aparte care a direcționat dinamica cercetării în zona de confluență a mai multor domenii. Aceasta a făcut necesară o abordare interdisciplinară și un studiu aprofundat al bibliografiei din arii conexe, în scopul clarificării și definirii conceptelor operaționale.

Un rol esențial pentru înțelegerea fenomenelor îl are studiul exemplelor din practica internațională și din România. Exemplele identificate la nivel național oferă o imagine concretă a contextului românesc în care este elaborat studiul și obiectivelor cărora li se adresează. Mai mult, existența unor inițiative cu teme similare în spațiul autohton este privită, prin prisma tezei de față, ca o confirmare a actualității subiectului cercetat, dar și ca verificare experimentală a unor enunțuri teoretice aparent valide. Spre exemplu, din studiul bibliografic al autorului a rezultat formularea unei ipoteze conform căreia nu există și este incorect a căuta metodologii cu reguli universal valabile de muzealizare, întrucât un astfel de proces

---

³ Termenul original preluat din literatura de specialitate este: „archaeological interpretation center”. Spre exemplu, *Archaeological Heritage Interpretation Center* în Dehlingen, Franța, proiect al Nunc Architectes, șef de proiect arhitect Louis Piccon, sau *Archeological Interpretation Center* în Murça, Portugalia, proiect al biroului de arhitectură Norvia, șef de proiect arhitect Paulo Alexandre Gomes Fernandes și exemplele pot continua.

trebuie să fie integrat într-un context de parametri caracteristici obiectivului studiat. Acest enunț a fost evaluat prin analiza câtorva proiecte în desfășurare, ce au ca scop (afirmat sau indirect asumat) valorificarea patrimoniului cultural rural din România. Dintre aceste exemple ies în evidență cazurile denumite generic *La origini* și *Casa cu brad*⁴. Ambele pot fi înscrise în sfera muzealizării așa cum este definită în teza de față, deși sunt abordări complet diferite din punct de vedere al grupului de inițiativă, al motivației care a stat la baza conceperii și implementării proiectului, din punctul de vedere al modului de finanțare și al obiectivului urmărit (anexa 1). Tocmai prin elementele care le diferențiază, aceste exemple de bună practică validează concluzia formulată de autor în urma studiului teoretic, întrucât aceste deosebiri sunt pertinente și nu împiedică atingerea obiectivului, ci, dimpotrivă. Există și alte asemenea exemple detaliate în capitolele lucrării de față, care pe parcursul cercetării au confirmat demersul.

Analiza și evaluarea exemplurilor internaționale de bună practică, au constituit fundamentul modului de abordare a studiilor de caz selectate de autor ca aplicații practice ale muzealizării teoretizate în prima parte a acestei teze. Unele dintre obiectivele analizate pe parcursul cercetării au fost vizitate de către autor anterior demarării cercetării, dar impactul abordărilor observate a fost de durată și a influențat perspectiva adoptată asupra subiectului ales pentru studiu. Din această categorie fac parte muzeele NEMO Science Centre din Amsterdam, Olanda al arhitectului Renzo Piano, vizitat de autor în anul 2011, Imperial War Museum North, din Manchester, Marea Britanie al arhitectului Daniel Libeskind, în anul 2005, acropola din Atena vizitată în timpul șantierului de restaurare în anul 2011 și lista continuă. Unele obiective alese pentru caracterizarea contextului internațional au fost studiate exclusiv pe baza resurselor bibliografice (de exemplu Northwest Rock Art Visitors' Centre din Namibia, sau Biblioteca Publică din Ceuta, Spania), altele au fost investigate și în cadrul deplasărilor in situ, cum este cazul Castelului Sao Jorge, Praca Nova din Lisabona, Portugalia, vizitat în 2016. Validarea sau optimizarea conceptelor și ipotezelor formulate în urma studiului teoretic au stat la baza soluțiilor de muzealizare propuse, aplicabile în contextul studiat.

Varietatea abordărilor și multitudinea soluțiilor de muzealizare au condus la dificultăți în elaborarea studiului, în sistematizarea și sintetizarea materialului și a informațiilor acumulate în perioada de cercetare. Structura și dimensiunile lucrării de față și a anexelor sale sunt rezultatul eforturilor de organizare a informației provenite din domenii de activitate conexe și complementare.

O altă dificultate a constituit-o timpul limitat aferent desfășurării studiului și elaborării tezei aflat în discordanță cu durata de implementare a unui proiect de complex arhitectură și nu numai⁵. La acestea se adaugă fondurile și resursele umane limitate, în contextul unei atitudini în general sceptice. Aceste limite și restricții au necesitat o structurare riguroasă și pragmatică a cercetării.

Una dintre provocările întâmpinate în timpul elaborării studiului a fost aducerea la un loc și coordonarea echipelor eterogene formate din voluntari, experți și profesioniști din domenii diverse, confruntarea lor cu subiectul muzealizării, în lipsa unui cadru instituțional de tipul asociației sau organizației. Astfel a luat naștere

---

⁴ Acestea vor fi detaliate și analizate în capitolul dedicat studiilor de caz.

⁵ Prin folosirea termenului „implementare”, autorul se referă implicit și la etapele premergătoare realizării in situ a soluției de arhitectură, de la etapa de studiu de fezabilitate cu formularea de strategii și soluții, la cea a obținerii autorizației de construcție prin procedurile legale (obținere Certificat de Urbanism, efectuarea de expertize tehnice, procesul de avizare, etc.)

platforma on-line *Vernacular*⁶, creată și administrată de autor, cu scopul de a oferi un spațiu virtual comun de discuție și pentru a face cunoscut publicului conceptul de muzealizare și aplicațiile sale. Mai mult, acesta este un mijloc actual și activ de diseminare a informațiilor, în prezent pagina afișând 257 de persoane interesate⁷.

O altă provocare, probabil cea mai incitantă din punct de vedere a formației de arhitect a autorului, a fost calibrarea creativității în funcție de realitatea care solicită conceperea de soluții pragmatice, fezabile cu costuri optimizate. Proiectele propuse sunt, deci, rezultatul unei analize minuțioase a contextului și a informațiilor disponibile referitoare la fiecare obiect de patrimoniu studiat în parte. Trebuie avut în vedere și faptul că majoritatea siturilor sunt abandonate, nu există responsabili care să se ocupe permanent de întreținerea lor, unele sunt expuse factorilor de mediu, altele sunt conservate in situ prin acoperirea cu pământ. De aceea, înainte de descrierea soluției de muzealizare propuse, se acordă atenție sporită descrierii stării fizice, a istoricului și a contextului fiecărui obiectiv studiat, ca argument și justificare a deciziilor luate în proiectare. De asemenea, în cazul implementării oricăreia dintre soluțiile propuse, este necesară verificarea datelor definitorii ale contextului și reevaluarea stării clădirii sau a ruinei studiate la momentul în cauză, aceste date fiind expuse, așa cum s-a arătat, modificărilor.

Studiul este structurat în trei părți:

- Partea de fundamentare teoretică, pe parcursul căreia se urmărește definirea procesului de muzealizare, prezentarea exemplelor de bună practică și sistematizarea direcțiilor de intervenție (capitolul I).
- Partea de delimitare a ariei de studiu, structurare și optimizare a informației referitoare la obiectul de patrimoniu din punctele de vedere enumerate anterior și la contextul existent, ca proces premergător aplicațiilor practice. (capitolele II și III) Studiile de caz rezultă firesc.
- Studiile de caz, care ilustrează propuneri de intervenții de muzealizare pe situri istorice din mediul rural (capitolul IV). Acest capitol cuprinde doar trei studii de caz selectate în cuprinsul tezei din numeroase situri cu potențial de valorificare, fiind considerate ilustrative pentru abordări diferite ale muzealizării. Așa cum s-a mai spus și va mai fi subliniat pe parcursul lucrării, a teoretiza și înțelege muzealizarea nu înseamnă a elabora rețete de implementare a acesteia. Muzealizarea ca metodologie nu propune tipare de acțiune și modele de proiectare, ci oferă modele de gândire.

Bibliografia consultată cuprinde publicații din literatura de specialitate românească și internațională – cărți, reviste științifice, comunicări, etc – și abordează domenii diverse:

- arhitectură, urbanism, peisagistică, restaurare și conservare a monumentelor istorice.
- Turism
- Ecologie și eco-design
- Sociologie, antropologie, chiar filozofie pentru înțelegerea și explicarea unor concepte
- Cadrul legal național și recomandările internaționale în domeniul prezervării monumentelor de arhitectură și turism.

⁶ <https://www.facebook.com/vernacularad/>

⁷ Textul face referire la ultima verificare a paginii *Vernacular*, efectuată la 10 ianuarie 2017, ora 16:51.

La acestea se adaugă informațiile și ideile rezultate din consultarea bibliografiei media (filme, interviuri, înregistrări etc.) sau din vizite la expoziții de artă și arhitectură, discuții directe cu profesioniști, localnici sau autorități, reprezentanți ai instituțiilor de cultură, organizații non-guvernamentale și participanți la șantiere arheologice. De asemenea, organizarea și participarea la ateliere de studiu pe tema tratată în teza de față a constituit o importantă sursă de informații autentice.

Citările în textul lucrării au fost făcute în sistem Harvard, notat în paranteze drepte, cu indicarea numelui autorului, a anului publicației și după caz, a paginilor. Informațiile complete se regăsesc în capitolul *Bibliografie*, subcapitolele *Lista referințelor și citărilor* și *Referințe bibliografice*, anexate la finalul lucrării. Notele de subsol sunt dedicate explicațiilor considerate necesare în exprimarea clară a ideilor, dar care, inserate în textul lucrării, riscă să devieze atenția de la subiectul tratat.

Fotografiile și schemele din cuprinsul lucrării fie aparțin autorului (majoritatea), fie sunt preluate din următoarele surse cu acordul acestora:

- Arhiva Complexului Muzeal Arad prin bunăvoința arheologului Florin Mărginean și a doamnei Maria Roșu, care au susținut întreg demersul, prin furnizare de materiale grafice și informații de specialitate referitoare la monumentele studiate;
- Schițe realizate de studenți ai Facultății de Design din cadrul Universității Aurel Vlaicu din Arad și ale sculptorului Gelu Giricz, implicați ca voluntari în acțiunile inițiate și coordonate de autor;
- Imagini (hărți, capturi din satelit, fotografii) care au constituit suport pentru studiile, schițele și schemele elaborate de autor. Sursele acestor materiale sunt indicate în fiecare caz în parte.

Unele dintre subcapitolele tezei au fost publicate anterior în reviste științifice, sau au fost prezentate în cadrul unor manifestări științifice și expoziții. Acest lucru este indicat, unde este cazul, prin note de subsol.

Pe perioada 2013-2015, studiul a beneficiat de susținere financiară în cadrul programului POSDRU/159/1.5/S/137516, finanțat de Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013 și Guvernul României, axa prioritară: 1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”, domeniul major de intervenție: 1.5 „Programe doctorale și postdoctorale în sprijinul cercetării”, prin bursă de studiu acordată autorului în cadrul proiectului „Parteneriat interuniversitar pentru excelență în inginerie - PARTING”.

Noutatea, actualitatea și importanța subiectului cercetat.

Așa cum s-a arătat anterior, studiul de față cu privire la muzealizarea obiectelor istorice de arhitectură, se găsește la confluența mai multor teme de actualitate: valorificarea patrimoniului cultural și al monumentelor istorice, revitalizarea mediului rural, păstrarea și promovarea tradițiilor. Particularitatea cercetării constă în faptul că obiectele de patrimoniu abordate sunt abandonate, expuse deteriorării ireversibile, într-un context rural afectat de depopulare, îmbătrânire și susținut de economii locale predominant agrare. Toate acestea constituie o realitate discrepantă față de mediul urban, așa cum sesizează Lucian

Boia [Boia, 2014], Monica Iancău [Iancău, 2013: 39-43] și alții. În literatura de specialitate autohtonă, viitorul mediului rural românesc este privit într-o lumină negativă; patrimoniul cultural construit din mediul rural nu mai prezintă interes decât pentru cei formați în domeniul arhitecturii, al protecției patrimoniului, arheologiei și istoriei, deoarece în fața unor nevoi primare, efortul de preservare și valorificare a patrimoniului de arhitectură pare derizoriu. În același timp, din perspectiva străinilor de loc (este de remarcat aici perspectiva occidentalilor ajunși în calitate de vizitatori în zonele rurale din România), situația are o alură optimistă prin prisma unei atitudini apreciative față de tradițiile ancestrale și armonia dintre mediul natural și cel antropizat. Sunt binecunoscute atitudinea Prințului Charles față de patrimoniul cultural din Viscri, sau acțiunile Familiei Regale la Săvârșin de restaurare și refuncționalizare atât a castelului cât și a unor ateliere din localitate unde să fie reînviată meșteșugurile tradiționale cu scopul prezervării și a valorificării lor din punct de vedere economic. Acestea sunt exemple notorii, însă cu siguranță pot fi identificate și alte inițiative mai puțin cunoscute și mediatizate, care demonstrează că există perspective de dezvoltare în mediul rural din România, mai ales datorită faptului că la sat se păstrează încă tradiții și martori autentici ai culturii arhaice. Prin urmare, sunt necesare pârgurile noi de activare a spațiului rural, care să aibă ecou atât în plan cultural prin consolidarea identității locale, dar și în plan economic. În viziunea studiului de față, muzealizarea patrimoniului cultural construit existent în trama localităților rurale este un potențial demn de exploatat în acest sens.

Francoise Choay subliniază în *Alegoria patrimoniului* caracterul afectiv, funcțional și antropologic al monumentului istoric [Choay, 1998] prin desemnarea acestuia drept element declanșator al memoriei colective și al proceselor de rememorare și comemorare. În viziunea autoarei, monumentul devine instrument de afirmare a identității⁸ și element cu rol estetic⁹. Tiparul și celelalte forme de acces la informație au estompat treptat rolul de memorial al monumentului istoric.

În secolul vitezei, al tehnologiei și al informației disponibile necondiționat, apare posibilitatea reprezentării digitale a monumentului istoric și pericolul banalizării lui prin accesul democratic generalizat. În acest caz, privitorul poate fi atras să viziteze și să observe monumentul în muzeu sau in situ doar dacă îi sunt induse fascinații de natură revelatoare și afectivă, determinate de inedit sau de ermetic, de transmiterea simbolică a informației, sau de însăși interacțiunea directă cu monumentul. Monumentele autentice ale prezentului, cum le numește Françoise Choay, sunt simboluri minimaliste [ibidem], abstracte, adresate afectului.

Elementul de noutate al cercetării constă în valorificarea patrimoniului arhitectural rural prin muzealizare, pe baza unor strategii adecvate caracteristicilor sale specifice. Abordarea interdisciplinară garantează temeinicia studiului: investigațiile in situ din perspectiva arhitectural-urbanistică urmăresc și elemente de peisagistică. Observațiile și intențiile sunt trecute prin filtrul noțiunilor de teoria arhitecturii, restaurare și arheologie. Studii de antropologie și etnografie, precum și principii provenite din sociologie, muzeistică, economie, marketing, turism, management cultural, la care, cu siguranță, se vor adăuga și alte domenii într-o eventuală implementare practică a soluțiilor, transformă studiul într-un demers complex și integrat. Complexitatea subiectului abordat obligă la particularizarea studiului pe spațiul Românesc, iar pentru o mai bună gestionare a cercetării a fost ales ca eșantion teritoriul județului Arad.

⁸ După 1798 [Choay, 1998]

⁹ Începând cu Quatremere de Quincy [Choay, 1998]

Ipoteza de cercetare și teza fundamentală a lucrării

Așa cum s-a menționat anterior, o construcție va fi abandonată sau adaptată, dacă nu răspunde nevoilor utilizatorilor [Niculae, 2013:23]. Este și cazul ruinelor din mediul rural¹⁰, unde în prezent, majoritatea vestigiilor istorice sunt fie abandonate fie afectate de intervenții improprii.

Studiul de față lansează ipoteza conform căreia, prin interpretarea muzealizării ținându-se cont de tendințele internaționale, de contextul național și de particularitățile mediului rural, pot fi găsite soluții pentru protecția și punerea în valoare a monumentelor medievale de importanță locală abandonate, prin intervenții minimale. Aceasta atrage după sine beneficii ca: revitalizarea zonei studiate, apariția de locuri de muncă și creșterea nivelului de trai, rentabilizarea monumentelor, îmbunătățirea calității spațiului public etc.

În cazul cercetării de față inițiativele descrise în studiile de caz au fost efectiv implementate, în măsura posibilităților, de către autor, care este o prezentă străină în peisajul local. Pentru a fi sustenabile, aceste intervenții trebuie să fie asumate la nivel local fie de comunitate (printr-o abordare incluzivă), fie de un individ (investitor, reprezentant al unei instituții, proprietar) fie de instituții (ONG, administrație locală, administrație regională etc.), indiferent de unde vine inițiativa.

Obiectivele studiului

Studiul își propune patru obiective, care se reflectă și în modul de structurare a acestei lucrări și se sintetizează astfel:

1. Identificarea și explicitarea înțelesurilor actuale ale conceptelor operaționale, cu particularizarea lor la contextul din România (capitolul I). În acest capitol este introdusă noțiunea de muzealizare, cu evidențierea originilor conceptului și a caracteristicilor sale. Cu această ocazie, se insistă asupra distincției *muzealizării* față de *muzeificare*. Pe baza definiției conceptului de muzealizare, sunt evidențiate situațiile care fac obiectul studiului de față, urmărindu-se optimizări ce vizează atât obiectul de patrimoniu, cât și localitatea și peisajul cultural local.

2. Anterior demarării cercetării, obiectivul care a stat la baza inițiativei de studiu al muzealizării era implementarea unui proiect de muzealizare și analiza empirică a impactului unui asemenea proiect. Încă din primele etape ale studiului a fost evident faptul că acest obiectiv era nerealizabil în absența unui context favorabil și din cauza datelor insuficiente. Această stare de fapt a dus la formularea celui de-al doilea obiectiv al studiului: identificarea factorilor determinanți care fac posibilă implementarea muzealizării în România (capitolele II și III). Au fost identificate două componente esențiale: locul și atitudinea față de obiectul de arhitectură cu valoare de patrimoniu.

- a. Din prisma *locului* (capitolul II), a fost restrânsă aria de studiu la mediul rural unde majoritatea obiectelor de arhitectură de patrimoniu și-au pierdut funcțiunea. Pentru o mai bună gestionare a informației și pentru acuratețea rezultatelor s-a

¹⁰ În capitolele următoare este detaliată și explicată discrepanța de atitudine față de monument în funcție de amplasamentul său în mediul urban sau rural. Dacă în primul caz există disponibilitatea de a pune în valoare și de a conserva obiectul de patrimoniu, în mediul rural acesta este fie ignorat fie parazitat cu construcții menite să îl „adapteze” nevoilor actuale.

optat pentru studiul monumentelor rurale din județul Arad. Criteriile care au stat la baza opțiunii pentru această arie de studiu au fost originea autorului și familiaritatea sa cu județul Arad din punct de vedere al organizării administrative, al instituțiilor și al culturii caracteristice diferitelor zone. Această cunoaștere este rezultatul unor studii pe teme conexe referitoare la județul Arad, municipiul de reședință și zona Țării Zărandului, întreprinse de autor anterior demarării cercetării care face obiectul tezei. Autorul a realizat studii comparative între mediul urban și mediul rural, evidențiind conexiuni între spațiu și gradul de disponibilitate a comunităților pentru demersuri de preservare și valorificare a monumentelor de arhitectură.

- b. În ceea ce privește *atitudinile față de obiectul de patrimoniu arhitectural* din aria de studiu (capitolul III), au fost identificate și analizate poziții diferite, chiar opuse de raportare la acesta. Este necesară, așadar, detectarea de modalități de optimizare a atitudinilor prin prisma muzealizării. Aici a intervenit o nouă restrângere a ariei de studiu, atenția concentrându-se asupra monumentelor medievale. Complexitatea problematicei a necesitat punerea accentului pe interdisciplinaritate.

3. Demonstrarea prin propuneri punctuale a faptului că muzealizarea patrimoniului construit medieval din mediul rural este fezabilă cu intervenții minime (capitolul IV). Acest capitol prezintă aplicațiile practice ale muzealizării în viziunea acestei lucrări, așa cum a fost explicată în secțiunile anterioare. Au fost selectate trei studii de caz considerate relevante prin faptul că muzealizarea fiecăruia solicită abordări complet diferite între ele datorită particularităților obiectelor de studiu și ale contextului lor.

4. Formularea de concluzii care să constituie puncte de pornire pentru dezvoltarea ulterioară a studiului de față sau bază pentru studii similare (capitolul V). Pe termen lung, într-un viitor care depășește limitele studiului de față se dorește continuarea demersurilor începute și prezentate în această lucrare, având ca scop realizarea și finalizarea muzealizării a cel puțin unuia dintre siturile studiate. În subcapitolul V.2. *Direcții de dezvoltare* prezintă oportunitățile identificate de autor pentru implementarea pe viitor a propunerilor din teza de față.

Limitele și aplicabilitatea studiului

Din cele prezentate anterior, s-a conturat aria de aplicabilitate a muzealizării la un număr semnificativ de obiecte de patrimoniu din județul Arad, fie ele monumente istorice clasate, situri arheologice înscrise în Repertoriul Arheologic Național, sau obiective care nu apar în evidențele oficiale, dar a căror valoare de patrimoniu este evidentă datorită gradului de preservare. Pentru ca propunerile avansate să fie pertinente, au fost selectate ca obiecte de patrimoniu adecvate muzealizării prin atribuirea de noi funcțiuni, ruine medievale amplasate în situri rurale antropizate din județul Arad.

Existența/inexistența unor cercetări istorice și arheologice deja întreprinse, gradul de vizibilitate acestor ruine medievale, precum și gradul de similitudine al unora dintre obiectivele vizate au constituit criterii obiective pentru restrângerea suplimentară a cercetării la detalierea câtorva cazuri considerate pilot. Rezolvările

etapizate, transdisciplinare propuse în capitolul dedicat studiilor de caz au fost considerate suficient de reprezentative pentru a acoperi o arie suficient de cuprinzătoare și variată de soluții posibile.

Prin aspectele amintite mai sus, studiul științific prezentat în această teză se încadrează domeniului arhitecturii, însă aria de aplicabilitate se extinde și asupra domeniilor conexe. Având în vedere noutatea, complexitatea și vastitatea conceptului de *muzealizare*, la care se adaugă dinamica parametrilor determinanți (starea fizică a monumentelor, cantitatea și sistematizarea informațiilor, cadrul legislativ, dinamica populației, caracterul evolutiv al unui șantier arheologic etc.), cercetarea de față este departe de a fi exhaustivă. Cu toate acestea, necesitatea demersului prezentat în această teză este evidentă, întrucât ridică probleme actuale, oferă soluții pragmatice pentru rezolvarea lor și stabilește premisele demarării de noi cercetări în domeniul muzealizării și al revitalizării mediului rural din România.

Rolul arhitectului în muzealizare

Lucrarea de față pune în discuție subiectul *muzealizării* care se referă mai degrabă la un mod de abordare a patrimoniului cultural tangibil și intangibil¹¹, dincolo de practicile de restaurare, conservare, reconstituire și de aceea poate fi ușor atribuit altor domenii decât arhitecturii, cum ar fi muzeografia, turismul sau management-ul cultural. Preocuparea arhitectului fiind îndeobște abordarea de programe de arhitectură, se pune întrebarea: este muzealizarea un program de arhitectură?

Așa cum s-a mai spus și cum demonstrează și literatura de specialitate (Roșiu, 2003) muzealizarea este fenomenul rezultat în urma evoluției programului muzeal care tinde spre dematerializarea limitelor fizice și abstractizare pentru a face loc interacțiunii directe dintre exponat și observator. Relevanța acestui fapt pentru profesia de arhitect este foarte bine sintetizată de Sophia Psarra când afirmă că arhitectul are dificila sarcină de a oferi obiectelor-monument, fie ele arhitecturale, artistice, arheologice etc., acel context „bine structurat” și „remarcabil”, care îi va asigura un loc în memoria privitorului¹². Cu alte cuvinte, un rol evident al arhitectului este acela de strateg și scenograf.

În România, profesia de arhitect este supusă economiei de piață, ceea ce face ca practica arhitecturii să difere dramatic de imaginea idealizată asupra domeniului, construită pe durata studiilor de specialitate. Mai mult, în practica profesiei, îndeplinirea rigorilor birocratice tinde să prevaleze procesului de creație, ceea ce are repercusiuni atât asupra stimei de sine a arhitectului, cât și asupra modului în care este el perceput – undeva la granița dintre artist, constructor, antreprenor și funcționar. Această situație este încurajată de viteza cu care se desfășoară proiectarea, ceea ce greu lasă loc inovației, tinzând spre tipizarea și uniformizarea soluțiilor de arhitectură pentru eficientizarea procesului și scurtarea timpului necesar a fi investit. În contextul în care urbanizarea este tema principală

¹¹ Preocuparea pentru distincția între componenta materială și cea imaterială a patrimoniului cultural este recunoscută oficial prin documentele internaționale elaborate de UNESCO, ICOMOS și UNWTO (anexa 2), ambele fiind tratate cu egală considerație. Definirea și teoretizarea acestor concepte se face abia în 2003.

¹² Citatul original: “In terms of its capacity to shape our collective memory, architecture has a more difficult task to fulfill: to give objects a context that is so well structured and so remarkable that we cannot help but remember them.” [Psarra, 2005]

de preocupare a politicilor, așa cum reflectă și documentele publicate de Consiliul Arhitecților din Europa referitoare la rolul arhitectului [CAE, 2014], nevoile care apar în mediul rural sunt lăsate în plan secundar. Similar, în partea introductivă a tezei sale de doctorat, arh. dr. Lorin Constantin Niculae remarcă problema lipsei de transparență și comunicare în procesul de dezvoltare urbană, în detrimentul binelui individual și al obiectelor de patrimoniu [Niculae, 2013:5]. Pe de altă parte, istoria arhitecturii, prin exemple ca „orașul viitorului”, Brasília, conceput de Le Corbusier [Zamfir, 2008], a arătat că programele de arhitectură funcționează atâta timp cât răspund unor nevoi reale ale comunităților. De aici rezultă că este o datorie deontologică a arhitectului de a-și asuma și, atunci când se impune, de a crea programe de arhitectură adaptate momentului. În contextul actual din România, activarea mediului rural și prin aceasta protejarea și punerea în valoare a obiectivelor de patrimoniu rurale sunt nevoi reale. Muzealizarea propusă prin lucrarea de față se prezintă ca o soluție pentru ambele scopuri, putând fi tratată ca program de arhitectură datorită relației cu programul muzeal, dar și ca fenomen (componentă socială) și metodă. Muzealizarea, prin caracterul său de noutate în sfera practicii arhitecturale, oferă arhitectului șansa formării continue. Pe de altă parte, arhitectul nu este în măsură să se opună tendințelor firești de transformare a mediului rural sau a obiectelor de patrimoniu, însă are abilitățile necesare pentru a semnală oportunități și poate crea strategii care să influențeze și să ghideze evoluțiile printr-un demers ce este definit în acest studiu drept *expectativă activă*.

De altfel, arhitectura este un domeniu conector pentru alte domenii. În practica profesională curentă, orice proiect de arhitectură corelează proiecte din alte specialități: instalații, rezistență, urbanism etc. Muzealizarea presupune, dincolo de acestea, abilitatea de a coordona și noțiuni de management, marketing, economie, antreprenariat, sociologie, antropologie, artă și lista poate fi completată sau ajustată de la caz la caz.

Muzealizarea este probabil un element de noutate necesar, nu doar în profesia de arhitect, dar și în peisajul științific și educațional. Prin orientarea atenției către obiecte de patrimoniu construit din mediul antropizat, teza de față încurajează abordări participative a proiectelor de muzealizare. Prin argumentarea deciziilor care au dus la elaborarea unei soluții fundamentate prin studiu in situ și prin dialog cu localnici, administrații locale sau regionale, respectiv investitori, arhitectul devine formator de politici. Intenția de a aduce practica muzealizării în rândul programelor de arhitectură curente este într-un fel, o reafirmare a statutului arhitectului și presupune o schimbare dezirabilă a mentalităților, într-un demers caracterizat de generozitate, cu puternic impact social. Dacă prezența obiectelor de patrimoniu construit în localități generează disconfort și intră în conflict cu nevoi la nivel social, este o datorie deontologică a arhitectului de a lua atitudine. În măsura în care muzealizarea este o noutate în practica arhitecturii în România, în desfășurarea studiului de față autorul s-a găsit într-o situație aparte fiind nevoit să propună proiecte fără existența unui solicitant, fără o temă de proiectare bine definită și fără surse de finanțare. Aceste determinante ale proiectului de arhitectură, condiții necesare pentru implementare, au trebuit identificate, cel puțin în teorie, pe parcursul studiului. De aceea lucrarea de față poate fi considerată un studiu de prefzabilitate pentru valorificarea patrimoniului arhitectural medieval din mediul rural din România, județul Arad.

Demersurile cuprinse în teza de față se orientează gradual către studiul muzealizării ruinelor, un caz particular al muzealizării prin abordarea unor structuri dezagregate: ruinele. Aportul arhitecturii în această situație atinge nivele superioare

de expresivitate fiind necesară definirea unui nou spațiu rezultat din armonizarea structurii istorice degradate cu intervenția contemporană. Aceasta din urmă este menită să întrească și să pună în valoare ruinele. Este esențial, așadar, rolul arhitectului, care are sarcina complexă de a stabili o relație de dialog între vechi și nou la nivel fizic și funcțional. Succesul muzealizării se exprimă prin funcționalizarea acestui spațiu hibrid. Aceasta depinde în mare măsură de sensibilitatea arhitectului și de capacitatea sa de analiză și de interpretare a particularităților ruinei și a contextului în care ea se încadrează, iar aceste abilități se manifestă autentic în momentul în care el își asumă rolul de membru și participant activ într-un grup eterogen format din localnici și experți laolaltă, ale căror opinii, idei și doleanțe trebuie ascultate, înțelese și integrate în propunerile de arhitectură.

Metodologia de cercetare

Documentarea proiectului de cercetare propus trebuie să cuprindă aspecte din: arhitectură și urbanism, arheologie, prezervare – restaurare - conservare, sociologie, turism și alte domenii complementare. Astfel, metodologia propusă înglobează și concepte din aceste domenii, interpretate și adaptate temei alese: muzealizarea ruinelor medievale din mediul rural, ca metodă de prezervare a tradiției și de revitalizare a satului românesc. Teza de față reprezintă activitatea autorului ca inițiator și membru al unei echipe interdisciplinare formate din arhitecți, arheologi, sociologi, artiști, designeri (profesioniști și studenți), istorici, istorici de artă, topometriști. Activitatea lor presupune conceperea și propunerea de strategii și direcții de dezvoltare particularizate pentru câteva situri pilot. Abordarea holistică include și promovarea specificului fiecărei localități studiate: tradiții, gastronomie, meșteșuguri, cadru natural etc.

Cercetarea constă în documentare bibliografică și pe teren, studii teoretice și aplicații practice. Componenta teoretică urmărește:

1. Identificarea, inventarierea și clasificarea pe tipologii a monumentelor istorice (de arhitectură și arheologie) din județul Arad. Aceasta presupune o temeinică documentare bibliografică și colaborarea cu arheologul Florin Mărginean. Cercetarea se bazează pe *metoda sistematizării teritoriale* a lui Dimitrie Gusti [Dumitrașcu, serie nouă, anul XX, 486-487], care urmărește cartarea teritoriului cu marcarea punctelor de interes, integrarea lor în unități administrativ-teritoriale, evidențierea infrastructurii și a conexiunilor urban-rural. Aceste hărți vor sta la baza studiilor ulterioare.

2. Zonificarea tematică a teritoriului județului Arad. Aceasta presupune o evaluare prealabilă, a teritoriului, a punctelor de atracție, a modurilor de viață, a dorințelor și a nevoilor diferitelor comunități, o aplicație simplificată a *metodei arheologiei sociale* a lui Dimitrie Gusti [ibidem, 487-488]. Această metodă de investigare a mediului rural a fost aplicată în manieră mai detaliată la faza de cercetare a satelor alese pentru studiile de caz, urmărindu-se, printre altele, elemente de geografie, climă, istorie, economie locală, structura comunității, convingeri etc.. În urma acestui studiu, autorul propune posibile circuite turistice tematice și direcții de dezvoltare pentru zone ale județului. Propunerile sunt aportul personal al autorului, cu excepția zonei munților Zărand unde studiul a fost făcut împreună cu un grup de studenți de la Facultatea de Design și Facultatea de

Inginerie Alimentară, Turism și Protecția Mediului din cadrul Universității Aurel Vlaicu din Arad, sub coordonarea autorului, în anul 2015¹³.

3. Restrângerea ariei de studiu și alegerea siturilor reper pentru studiile de caz. (vezi capitolele III, IV.) Selecția siturilor a fost făcută în funcție de: relația monument-comunitate locală, stadiul cercetărilor și disponibilitatea informației, atitudinea comunității locale, a administrațiilor și a publicului față de monument raportată la valoarea sa istorică și arhitecturală. Așa cum a fost subliniat în capitolele anterioare și cum se va detalia în cele ce urmează, situația ruinelor medievale din mediul rural sunt un caz sensibil și dificil de soluționat. Cercetarea se va concentra pe propuneri privind această categorie de monumente istorice.

4. Documentarea pe cazurile alese pentru elaborarea de soluții de preservare și integrare. Studiul sitului se face din perspectivă pluridisciplinară, de către arhitect (autor) cu colaborarea temporară a experților din alte domenii, implicați voluntar în cercetare: Florin Mărginean – arheolog, Robert Ile – topograf, Maria Roșu – etnograf, Ileana Burnichioiu – istoric de artă, Cristian Ioan – antropolog, sociolog. Prin munca pe teren și documentare bibliografică se realizează expertiza urbanistică și studiul specificului arhitectural al zonei. Investigarea sitului arheologic – efectuată parțial sau integral la data desfășurării studiului de față, sau planificată pentru viitor, va avea în vedere metodele consacrate acestei activități [King, 1987: 18-23]:

- a. formarea echipei de experți medievști,
- b. documentare prealabilă asupra fiecărui sit ales pentru studiu, cu actualizarea măsurătorilor topografice
- c. munca efectivă pe teren, cercetarea amănunțită a descoperirilor, posibile analize de laborator a mostrelor de material, inventariere și raportare.

Prezervarea structurilor, după caz, prin metodele de conservare și restaurare din arhitectură, controlul vegetației invazive și proiectarea unor structuri de protecție sunt acțiuni ce pregătesc monumentul pentru implementarea strategiei de muzealizare concepută de arhitect pentru fiecare sit în parte. Propunerile prezentate în studiul de față sunt fezabile, ținând cont de gradul de preservare a ruinelor studiate, însă, având în vedere documentarea arheologică și istorică neexhaustivă, contextul legislativ ambiguu în unele cazuri, cât și pasivitatea autorităților în altele, soluțiile de muzealizare au fost elaborate cu titlu experimental.

În procesul de cristalizare a abordării optime pentru muzealizarea siturilor alese ca studiu de caz, evaluarea atitudinilor față de monumente și relația cu comunitățile locale a fost și este, în continuare, crucială și cu rezultate variate. Echipa deplasată pe teren a fost nevoită să se adapteze diferitelor situații, asumându-și rolul de detectiv, manager cultural, consilier și mediator. Dintr-un anumit punct de vedere, stabilirea comunicării cu comunitatea locală este o prioritate dincolo interacțiunea cu ruinele, deoarece fără conștientizarea, informarea și implicarea localnicilor, orice inițiativă va avea un succes limitat, iar proiectul va înceta în absența echipei care l-a inițiat. Din ipostazele enunțate anterior, membrii echipei au posibilitatea de a face observații comportamentale, de a aplica interviuri și chestionare, de a analiza din punct de vedere istoric cros-cultural informațiile oferite de materiale scrise, vizuale etc. [Rappaport, 1990: 11]. Aceste metode

¹³ Design&Business Workshop Arad2015 – Noi produse inovative românești. Industrierii creative; comunități creative; orașe creative. „Turism sustenabil în Munții Apuseni, organizator: Universitatea Aurel Vlaicu Arad, facultatea de Design/Facultatea de Științe Economice în parteneriat cu Universitatea Babeș Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Business”, 9.11.2015 – 5.12.2015.

teoretizate și de Amos Rappaport nu au un rezultat imediat ci necesită un timp îndelungat de aplicare, astfel încât rezultatele vor fi în permanentă actualizare, chiar și după finalizarea lucrării de față.

Arhitecta Nina Maritz [Heath, 2009: 135] subliniază faptul că dacă o comunitate locală este implicată într-un proiect de la început, astfel încât să își poată exprima identitatea și creativitatea și să participe la implementarea lui, la final își asumă proiectul, iar comuniunea afectivă va scădea probabilitatea vandalismului¹⁴. De aceea, în demersurile inițiate pe siturile alese pentru studiu, s-a încercat împărtășirea viziunii cu comunitatea locală și oferirea perspectivei unor beneficii cu rol motivator. Este vorba despre *arhitectura participativă* [Niculae, 2013]. Teza de față împreună cu studiile asupra ruinei trecute în revistă anterior, reprezintă punctul de plecare al investigației, fundamentul strategiei de muzealizare a ruinelor, însă pentru o imagine completă sunt necesare cercetări arheologice și sociologice, interviuri, focus-grupuri și evenimente experimentale pentru acomodarea localnicilor cu ruina și crearea de legături afective cu aceasta. Totodată, promovarea, identificarea surselor de finanțare reale și lobby-ul sunt esențiale. De asemenea, expertiza de specialitate poate confirma gradul de siguranță în exploatare pe care îl oferă ruina în starea actuală și pot fi stabilite necesitatea și tipul intervențiilor de consolidare și ale lucrărilor de restaurare aplicabile cazurilor studiate.

În acest sens, au fost contactate autoritățile locale (primării, școli, biserică) și localnici, au fost trimise articole în ziarul local prin care se dorea informarea locuitorilor despre acțiunile întreprinse (anexa 12) și sunt în pregătire proiecte care urmează a fi înaintate administrațiilor locale. Receptivitatea acestora variază, fapt reflectat de fazele diferite în care se găsește demersul propus de autor în teza de față în fiecare dintre cazurile studiate, așa cum se va vedea în capitolele următoare. Pentru o evaluare comparativă a dezvoltării proiectului pentru fiecare sit în parte, au fost stabilite cinci faze determinante, pași de parcurs pentru muzealizarea siturilor arheologice alese:

Faza 1: Cercetarea arheologică

Faza 2: Cercetarea comunității locale, a peisajului rural și natural, a specificului arhitectural, cultural al locului etc.

Faza 3: Discuții cu actorii implicați: localnici, administrația locală, eventuali investitori, căutarea de finanțări și parteneriate.

Faza 4: Elaborarea strategiei de muzealizare: direcție de dezvoltare a zonei și a localității în funcție de potențialul identificat la etapele 1, 2 și 3, stabilirea funcțiunii monumentului în cadrul comunității, a publicului țintă și elaborarea proiectului de arhitectură (intervenții de restaurare, conservare, construcții nou-propuse etc.).

Faza 5: Elaborarea unui plan de funcționare și gestionare etapizat, autosustenabil pe termen lung.

Aceste etape cât și metodele menționate anterior permit arhitectului o evaluare continuă a demersului. Întrucât finalitatea asumată prin această cercetare este punerea muzealizării în folosul comunității locale prin generarea de mijloace de dezvoltare a localității, propunerile de proiecte pentru fiecare caz studiat trebuie să fie adaptabile, schimbabile, echilibrate și cu final deschis.

¹⁴ Citatul original: „It is liberating,’ Maritz feels, ‘having people add their identity, creativity, and labor to a project.’ If the local population is involved from the beginning, in the end it belongs to them. ‘They take ownership of the space, and you seldom have problems such as vandalism.” [Heath, 2009: 135]

I. DESPRE MONUMENTUL DE ARHITECTURĂ ȘI ACTIVITATEA MUZEALĂ ÎN PREZENT

{dacă o imagine face cât o mie de cuvinte, atunci o imagine cu text explicativ face cât o mie de cuvinte minus cuvintele textului explicativ}
[motto-ul Media Art Festival Arad DADADA, 2016]

I.1. Considerații generale

Calitatea de monument de arhitectură este dată de elemente ca:

- vechimea;
- decorația;
- evenimente marcante de care se leagă existența clădirii;
- ineditul tectonic arhitectural etc.

Toate acestea se adresează unui public avizat. Statutul de monument al clădirii derobate de funcțiunea inițială, este, de multe ori, insuficient pentru a determina vizitatorul să revină doar pentru contemplare. Mai mult, spațiul-context existent trebuie gestionat judicios, astfel încât să poată transmite un mesaj vizitatorului, fără a periclita integritatea monumentului. Dacă în general, în cazul obiectelor de patrimoniu scoaterea din uz este o măsură de protecție, în cazul clădirilor, muzeificarea presupune introducerea în circuitul activ prin asocierea unei funcțiuni de tipul: casă muzeu, ansamblu muzeu, sit istoric [Roșiu, 2003:139]. Astfel, valoarea monumentului este explicitată și comunicată. Sensul sintagmei „monument de arhitectură”¹⁵ este mult mai vast astăzi, așa cum arată și Françoise Choay. Astfel, monumentelor de arhitectură în accepțiunea originală li se adaugă spații sau ansambluri de clădiri, obiecte semnificative, locuri ale unor evenimente marcante, unde este conservată o anumită atmosferă etc. Lagărele de concentrare din timpul Holocaustului, astăzi vizitabile, sau zona *Ground Zero* din New York, transformată în piață comemorativă în urma evenimentelor din septembrie 2001¹⁶, sunt exemple de monumente din arhitectura contemporană, care nu și-au dobândit statutul de monument datorită vechimii sau a valorii artistice, ci datorită simbolului pe care îl reprezintă și a atmosferei pe care o induc unor locuri de referință.

Însă pentru a fi receptat de public, monumentul trebuie expus. [Roșiu, 2003:113] Liliana Roșiu definește două modalități de expunere a siturilor istorice prin transformarea lor în spații muzeale [idem p. 146]:

1. puncte muzeale asociate monumentelor de arhitectură de tipul muzeu în muzeu, aplicabile spațiilor ample capabile să găzduiască un patrimoniu mobil bogat;
2. puncte muzeale în situri istorice, care, la rândul lor, pot fi muzee subterane, la cota istorică a monumentului (de exemplu Podziemia Rynku în Cracovia, Polonia – Studio Archeon), structuri noi implementate în situl istoric, integrate (Centrul de interpretare arheologică din Murça, Portugalia

---

¹⁵ Françoise Choay discută despre *monumentul istoric* indicând secolul al XVIII-lea ca perioadă de introducere a termenului [Choay, 1998: 42], fără a fi precizat momentul apariției sintagmei particulare *monument de arhitectură*.

¹⁶ Proiectul de amenajare a zonei a fost conceput de o echipă multidisciplinară coordonată de arhitecții Michael Arad, Peter Walker.

– arhitect Paulo Gomez) sau intenționat contrastante (Parcul Arheologic Praça Nova - Portugalia, Castelul din Saõ Jorge – JLCG Arquitectos), ori muzee care aparțin sitului (Madinat-Al-Zahra, Cordoba, Spania - Nieto Sobejano Arquitectos; Castelul din Angers, valea Loarei, Franța).

I.2. Forme și manifestări ale muzeului astăzi în Europa

În *Reinventarea spațiului muzeal de la colecție la mediul urban* [Roșiu, 2003: 113] – sunt identificate dezvoltările recente ale programului muzeal: muzeul simbol și muzeul virtual, care nu depind exclusiv de prezența obiectului muzeal fizic. La nivel european se observă tendința de a anula separația dintre spațiul-muzeu și exponat. Obiectivul muzealizat este, de multe ori, concomitent exponat și muzeu. Se renunță la ordonarea și expunerea obiectivă a obiectelor de patrimoniu (artefact, ruină, operă de artă, document etc.) fiind permisă interacțiunea directă dintre obiect sau o reproducere a sa și vizitator; cu alte cuvinte, barierele fizice ale clădirii-muzeu tind să fie relativizate, vizitatorul fiind îndemnat să învețe prin explorarea subiectivă a exponatului. Studiul câtorva exemple de expunere muzeală din ultimele decenii revelează tendința de a crea sisteme expoziționale nonconformiste, inovative, participative. Dincolo de a fi un mijloc de informare, muzeul devine un sistem educativ activ. Dintre numeroase exemple au fost selectate două cazuri ilustrative pentru studiul de față, prin prisma valențelor complet diferite care îi sunt atribuite programului muzeal în fiecare speță. Este vorba despre NEMO Science Centre din Amsterdam, Olanda proiectat de Renzo Piano¹⁷ și Imperial War Museum North, din Manchester, Marea Britanie, proiect al arhitectului Daniel Libeskind¹⁸ (figura 1).

Primul este un muzeu comemorativ. Expresia formală exterioară a clădirii se dorește a fi o evocare metaforică a impactului la nivel mondial al celui de-al Doilea Război Mondial, prin stilizarea tridimensională a hărții globului¹⁹. La interior, însă, elementul arhitectural se retrage în favoarea atmosferei care se adresează afectului vizitatorilor: de la zone destinate contemplării unor obiecte ale soldaților sau ale victimelor, de exemplu, până la spațiul de proiecție a unui scurt, dar cutremurător documentar, care obligă vizitatorul la reflexie. Singurele spații expoziționale²⁰ unde arhitectura clădirii-conținător revine în prim plan sunt cele interactive, însă elementul fizic arhitectural devine parte a unui mecanism: de pildă, peretele cu goluri unde mana vizitatorului atinge mostre de texturi, care odată identificate îi transmit omului din prezent senzațiile tactile ale soldatului aflat în tranșee în timpul războiului. Rolul structural sau de compartimentare al peretelui, în acest caz, este disimulat în portal spre trecut, prin exploatarea simțurilor ca numitor comun între omul de astăzi și cel de altădată.

NEMO, centrul de știință adresat copiilor din Amsterdam (dar care suscită și interesul adulților), poate fi considerat o formă avangardistă a muzeului de științe. Alura de navă a clădirii exprimă preocuparea arhitectului de a se racorda la specificul formal al amplasamentului: docurile din Amsterdam. Materialul fațadei și incizia în volumul clădirii, prin care este marcat accesul în „navă” îi oferă vizitatorului curios surpriza descoperirii muzeului, îl invită la explorare. Din acest

¹⁷ Vizitat de autorul tezei în anul 2011

¹⁸ Vizitat de autorul tezei în anul 2005

¹⁹ Conform textului explicativ din zona de acces a muzeului

²⁰ Excludem din această succintă analiză zonele de primire, spațiile tehnice, spațiile administrative etc.

moment, copil, adolescent, sau adult, vizitatorul este atras într-o serie de jocuri și experimente menite să îi dezvăluie taine ale științei într-o manieră subtilă dar eficientă. Muzeul, departe de a fi un manual, devine un mecanism complex, un dascăl, care are capacitatea de a inocula informație, de a explica fenomene, evenimente, chiar și trăiri în manieră ingenioasă și care nu este limitat de timpul la care se raportează.

Figura 1 - stânga, Imperial War Museum North (Liebeskind, Manchester)²¹; dreapta, NEMO Science Centre (Piano, Amsterdam)²²

Așadar, experiența vizitatorului este ținta creatorilor acestor muzee. În primul exemplu, prin experiența spațiului se urmărește declanșarea empatiei în scop comemorativ, iar în muzeul științei, vizitatorul este antrenat pentru a înregistra informație pentru viitor. Totodată, ambele pot fi înțelese ca monumente: unul comemorând efectele celui de-al doilea război mondial, iar celălalt elogiind știința.

Fără a contesta ingeniozitatea abordărilor contemporane, trebuie amintit faptul că stimularea memoriei, a afectului și a intelectului vizitatorului prin propria sa experiență în spațiul muzeal este un fenomen ce prinde contur în anii 80 în Europa, așa cum afirmă Sharon McDonald într-un complex studiu al muzeului în prezent. Analiza pe care o face autoarea asupra studiilor lui Ritter, Lübbe, Baudrillard și Huyssen [Macdonald, 2013: 137-148] se traduce într-o prezentare fenomenologică a muzealizării stilurilor de viață. Se remarcă fenomenul *Heimat*, pe care autoarea îl consideră expresia valorii unei perioade percepută a posteriori, dar manifestată în prezent prin nevoia de a păstra, de a conserva, uneori de a restaura nu doar obiecte și clădiri, ci banalul vieții zilnice. Astfel, caracterul elitist al muzeului este anulat. Muzeul se adresează oricui, iar obiectele și fenomenele expuse devin un limbaj ușor de înțeles.

Heimat este un cuvânt de origine germană greu de echivalat în altă limbă, care exprimă relația afectivă pe care ființa umană o are cu un anumit loc, o anumită persoană și este legat de obișnuință și memorie. O variantă de traducere este *apartenență*, însă nu este întru totul corect: *apartenența*, *identitatea* sunt ipostaze

²¹ Preluare de pe site-ul oficial al Imperial War Museum North
<http://www.iwm.org.uk/visits/iwm-north> la 10 ianuarie 2017

²² Preluare de pe site-ul oficial al arhitectului – Renzo Piano Building Workshop:
<http://www.rpbw.com/project/39/nemo-national-center-for-science-and-technology/> la 10 ianuarie 2017

dobândite, prin învățarea unui set de reguli proprii grupului. *Heimat* are un caracter personal, subiectiv, deoarece face referire la experiențe comune tuturor oamenilor particularizate pe individ – de exemplu, locul copilăriei, sau prima amintire. Această noțiune încorporează și memoria colectivă afectivă a unui grup. În cuvintele autoarei, muzeele *Heimat* sunt rezultatul muzealizării unui stil de viață: ilustrativ este exemplul muzeelor dedicate vieții din mediul rural în Europa – interpretări diferite ale aceluiași program de arhitectură, individualizate în funcție de regiune.

Particularizând conceptul la spațiul românesc, *Heimat* poate fi exemplificat prin atașamentul sau nostalgia față de *brand* al celor care în perioada comunistă au muncit la fabricarea tenișilor de Drăgășani, a mașinii de cusut Ileana de la Cugir, a saltelei Relaxa de la Mizil, a becului de Fieni, sau a bicicletei Pegas²³.

În acest caz, în discuția despre monumentul de arhitectură, oare nu putem explica nevoia de conservare a acestuia ca o relație de tipul *Heimat*? Dacă monumentul, sau ruina sunt martori ale unor timpuri trecute, dar care au condiționat prezența celor de acum, care este raportarea corectă la acestea?

I.3. Muzeificare, muzealizare

I.3.1. Origini și înțelesuri

În Germania, Franța și Regatul Unit în anii 1960 aveau loc primele mișcări de reformare a activității muzeale. Jürgen Rohmeder constata că nu este suficient a deschide muzee ca instituții tematice destinate publicului, ci trebuie să fie rezultatul unei întrețeseri a mai multor domenii [Macdonald, 2013]. Dacă muzeele de artă au avantajul de a fi prin definiție nonconformiste cu exponate de o infinită varietate, muzeele de istorie, ale științelor, etnografice etc., sunt limitate la colecții statice, interesante la un moment dat. De-a lungul timpului, s-a observat nevoia de a înlocui expozițiile permanente pentru a întreține atractivitatea muzeelor, așa cum arată și Sharon McDonald citând analiza lui Jeanette Edwards referitoare la evoluția muzeului local din Alltown din nordul Marii Britanii: muzeul a fost deschis în 1873 ca o colecție de istorie naturală, dar în anul 1987 această colecție a fost relocalată pentru a face loc obiectelor din perioada industrială și postindustrială. În 1998, în momentul efectuării observațiilor, muzeul devenise o colecție de „artefacte” – un amalgam de obiecte, care ilustrau viața de zi cu zi, însă erau pe cale de dispariție din cotidian, aparținând unui trecut recent: piese de mașină, ustensile, piese de

---

²³ Este edificator în acest sens filmul documentar *Metrobranding – o poveste de dragoste între oameni și obiecte*, regizori Ana Vlad și Adrian Voicu, 2010, 90'

garderobă, bijuterii, mobilier, măști de gaze, jucării din lemn, instrumente medicale și farmaceutice, cărți poștale, diverse produse ale industriei locale etc.²⁴

Având în vedere înțelesul larg al culturii, care cuprinde nu doar istoria, arta, științele naturale, ci și tradițiile, stilurile de viață și cotidianul, muzeologia contemporană caută diverse metode pentru păstrarea atractivității muzeelor. Omului modern, obișnuit cu multitudinea de stimuli care îl înconjoară în viața de zi cu zi, va percepe actul cultural diferit și îl va putea aprecia prin participare. Acest fenomen a fost numit de Gerhard Schulze în 1992 *Erlebnisgesellschaft*, ceea ce s-ar traduce prin *societatea bazată pe experiență* [ibidem: 193]. Astfel, muzeului contemporan îi este accentuată funcția informativă, prin faptul că oferă cultură contemplatorului (deci are rol culturalizator), fără discriminări în funcție de față pornește de la această funcție informativă augmentată a muzeului contemporan, propunându-și să o studieze ca mijloc de valorificare a unor produse arhitecturale și arheologice, care altfel ar rămâne anonime. Una dintre metodele care se redefinesc odată cu transformarea muzeologiei este *muzealizarea*, concept apărut la mijlocul secolului al XX-lea, aflat și în prezent în proces de cristalizare. Abia din anul 2010 se face distincția clară dintre *muzeificare* și *muzealizare*, așa cum se arată în cele ce urmează (Anexa 3).

În anul 1963, filosofului Joachim Ritter publica eseu: *Musealisierung als Kompensation*, republicat în 1974, unde apare pentru prima dată în literatura de specialitate termenul de *muzealizare*. Acesta descria fenomenul prin care tradiția, ocupațiile, meșteșugurile, portul etc., toate parte a unui stil de viață din trecut sunt „instituționalizate” în prezent cu scopul conservării. Autorul considera acest fenomen drept o compensație a modernității față de eroziunea în timp a tradiției și evidențiază rolul pe care și-l asumă muzeele, acela de păstrătoare ale memoriei culturale colective [ibidem: 138]. Conceptul de *muzealizare* a devenit subiectul central al teoriilor muzeologice din Germania anilor 1970-1980. Teoreticienii preocupați de domeniul muzeistic au format un grup – *Școala Germană*, însă caracterul închis al acesteia (numărul limitat de membri, participări restrânse la aceleași conferințe și puține citări din lucrări externe grupului) a făcut ca, în literatura de specialitate din restul Europei, să fie prea puțin diseminate și distinct înțelese cele două noțiuni: *muzealizarea* și *muzeificarea* [van Mensch, 1992:3].

La începutul anilor '80, Hermann Lübbe, filosof și teoretician politic – continua teoriile lui Ritter, punând accent pe muzealizarea fenomenelor, de exemplu a modurilor de viață. Acesta constata că prezentul definit de noi tehnologii, cu peisaje urbane în continuă schimbare, devine din ce în ce mai rapid trecut, istorie. În opinia lui Hermann Lübbe, provocarea cu care se confruntă muzeele este de a concilia un trecut „augmentat”, cu un viitor incert, într-un prezent comprimat, de

²⁴ *Citatul original: The museum opened in 1873 with a natural history collection (including, among other things, blown bird eggs, stuffed small mammals, pinned butterflies, and glass-encased birds, insects and reptiles). By 1987, this collection had been relegated to the margins of the museum, and the paraphernalia from a more recent industrial and post-industrial era had taken pride of place. Today, the museum is filled to bursting point with artefacts. Machine parts, gadgets, items of clothing and jewellery, household furniture and fittings, kitchen utensils, gas masks, wooden toys, pharmaceutical, dental and medical instruments, postcards, cigarette cards and letters, slippers, shoes and clogs manufactured in Alltown factories, models, ornaments, and embroidered samplers made in Alltown homes, are just some of the things that jostle for space in drawers and in cases, hanging from the ceiling and on every available surface. (Macdonald, 2013: 146)*

unde și nevoia crescută de metode de conservare a patrimoniului cu reguli care se definesc clar. În acest context, muzealizarea devine o „ancoră” la origini.²⁵

În aceeași perioadă, Jean Baudrillard analiza dinamica patrimoniului cultural în expansiune. El nega rolul muzeului de a compensa pierderea trecutului și folosea termenul de *muzeificare*, pe care o compara cu o mumificare aplicată atât fenomenelor cât și locurilor marcate prin reconstituiri realiste. În opinia sa, muzeificarea risca să devină un „simptom afuncțional” al cantității copleșitoare de patrimoniu: datorită posibilităților oferite de tehnologie, Baudrillard semnala riscul transmiterii unor informații false, fabricate eronat, în încercarea de a reproduce trecutul cât mai realist, pe care, însă, publicul riscă să le perceapă ca autentice [Macdonald, 2013: 139].

În 1995, profesorul Andreas Huyssen relua în discuție rolurile muzeului: de compensator și de simulator al trecutului, teoretizate de Ritter și Lübbe. Din punctul său de vedere, muzeul nu are rolul de a împiedica modernizarea prin înghețare în timp, ci de a culturaliza societatea de consum prin consum cultural. Huyssen preia termenul de *muzealizare* (numită *muzeificare* la Baudrillard) de la Ritter și o definește ca un „registru al realității”, însă, asemeni lui Baudrillard, este conștient de autenticitatea îndoielnică a muzealizării ca reproducere mimetică a trecutului [Macdonald, 2013: 139].

Și în prezent, distincția dintre *muzealizare* și *muzeificare* este confuză. În lucrările apărute sub egida International Committee For Museology²⁶, Desvallées și Mairesse propun o perspectivă teoretică și critică a practicii muzeale, pentru o mai bună înțelegere a conceptelor operaționale. *Key Concepts of Museology* (sau varianta *Concepts clés de muséologie*) nu include și termenul de *muzeificare*, dar îl discută în cadrul primei definiții a *muzealizării*. În sens comun, *muzealizarea* este procesul prin care un obiect este extras din mediul său original și este transformat în obiect muzeal (exponat). Autorii consideră mai potrivit termenul de *patrimonializare* [Desvallées & Mairesse, 2010: 48] pentru principiul conservării obiectelor cu scopul expunerii. Această manieră de interpretare a *muzealizării* nu implică întregul proces muzeal. În aceeași definiție, Desvallées și Mairesse aduc în discuție și termenul de *muzeificare*, ce poate fi definit similar, însă, după acești autori, poartă o conotație negativă, fiind adesea asociat cu pietrificarea sau mumificarea obiectului de valoare.

Extragerea obiectelor din cadrul lor implică pierderi de informație. Astfel, practica muzealizării obiectelor cuprinde atât prezervarea (selecție, achiziție, managementul colecțiilor, conservare), expunerea, promovarea media și eventual reprezentarea digitală a obiectului, cât și crearea unui nou cadru artificial pentru evidențierea valorii obiectelor devenite muzeale, toate acestea cu scopul de a facilita accesul vizitatorului la informație. Desvallées și Mairesse remarcă faptul că mizând

²⁵ Citatul original: „(...) Lübbe notes a 'dramatic increase' in numbers of museums in Germany, and over much of the Western world, occurring especially over the previous decade (Lübbe 1982, 1983). This increase, he argues, is just one symptom of an accelerated institutionalisation of the past that is articulated to changing temporal sensibilities (Zeitverhältnisse). New technologies, rapidly changing city-scapes and the fact that many fewer people live lives connected to the land, contribute to a relentless experience of change in which the past becomes markedly different from the present much more quickly than ever before. This means that there is more past than there used to be – events and practices become history sooner – and so there is ever more to be musealised, and ever more immediately.” [Macdonald, 2013:138]

²⁶ Disponibil la: <http://network.icom.museum/icofom/>

pe experiență și interacțiune, muzealizarea în forma actualizată anulează aura de templu a muzeului și îl transformă, mai degrabă, într-un laborator [ibidem: 48].

I.3.2. Muzealizarea patrimoniului arhitectural

Extrapolând practica muzealizării asupra clădirilor de patrimoniu și asupra patrimoniului intangibil, definiția dată de Desvallées și Mairesse necesită o discuție. Muzeificarea construcțiilor, echivalentă cu o mumificare [Macdonald, 2013: 139] poate fi o soluție de conservare justă, însă insuficientă în contextul manifestării muzeale contemporane, deoarece nu are în vedere o altfel de relaționare cu omul, în afara aceleia existente între un exponat și privitor. Muzealizarea, în schimb, presupune nu doar conservarea și reabilitarea ci și integrarea obiectului de patrimoniu (patrimoniu tangibil) și chiar a fenomenelor culturale (patrimoniului intangibil) prin refuncționalizare și adaptare la contextul prezent. Termenii conservare, restaurare, refuncționalizare și reabilitare întâlniți în mod curent în domeniul prezervării patrimoniului arhitectural și strâns legați de aceasta, diferă prin câteva nuanțe semantice. Conservarea urmărește păstrarea obiectului de patrimoniu în starea sa fizică de la momentul intervenției prin prevenirea deteriorărilor ulterioare. Restaurarea implică și lucrări de reparații, reconstituiri, anastiloză, refacerea unor detalii, iar refuncționalizarea înseamnă strict schimbarea destinației obiectivului. Reabilitarea presupune reconversii formale și funcționale. În practica de specialitate, aceste concepte interferează. Muzealizarea unui obiectiv arhitectural istoric presupune atât conservarea cât și refuncționalizare, mai puțin restaurare, sau reabilitare, dar pe lângă protecție, urmărește evidențierea elementelor valoroase și mai ales integrarea obiectului de patrimoniu în contextul contemporan printr-o utilitate care răspunde unor nevoi sociale actuale. Muzealizarea are dublă orientare – patrimonială și socială, iar rezultatul său este un produs cultural-economic, care poate prezenta interes și în sectorul turistic, însă nu în mod obligatoriu.

O practică întâlnită adesea în activitatea de expunere este etalarea exponatelor originale *muzeificate* în vitrine și amplasarea la îndemâna vizitatorilor a unor reproduceri ce le stau la dispoziție pentru a fi cercetate, experimentate. Prezența acestor reproduceri este o formă de *muzealizare* deoarece permite interacțiunea dintre exponat și om. În domeniul arhitecturii, un exemplu similar este casa cu numărul 22 de pe Aleea Aurarilor, Stare Mesto din Praga, promovată drept casa memorială a lui Franz Kafka²⁷. În realitate, acesta a locuit aici timp de doi ani împreună cu sora sa. Gestul de a conserva clădirea și interioarele acesteia, stabilirea unui program de vizitare și afișarea unui text explicativ este un act de *muzeificare*. *Muzealizarea* acestui obiectiv constă în posibilitatea vizitatorului de a circula liber prin locuința devenită destinație turistică, de a-și imagina propriile scenarii bazate pe informația oferită de textele explicative și cu atât mai mult pe cunoștințele despre personalitatea sau operele lui Kafka. Prin analogie, motto-ul ediției a III-a a festivalului de artă media Media Art Festival Arad DADADA este elocvent pentru sintetizarea actului de muzealizare: „{dacă o imagine face cât o mie de cuvinte, atunci o imagine cu text explicativ face cât o mie de cuvinte minus cuvintele textului explicativ}”²⁸.

²⁷ Vizitată de autorul tezei în anul 2008.

²⁸ Media Art Festival Arad ediția a III-a DADADA, Arad, 2016, curatori: Calin Man Ileana Selejan; preluarea păstrează ortografia originală a textului.

Având în vedere acestea, numeroasele exemple de refuncționalizare a unor monumente cu destinații diferite de cele inițiale, dar deschise publicului, pot fi considerate, cu unele amendamente, acte de muzealizare corecte și dezirabile. Un exemplu pozitiv este fostul complex mănăstiresc de secol XII Pousada Mosteiro de Guimarães Santa Marina, Portugalia²⁹, care în urma intervențiilor din anii 70 a fost transformat în hotel de lux. Intervențiile asupra clădirilor sunt minime, iar restaurările exemplare: jumătate dintre camere sunt amenajate în fostele încăperi ale călugărilor, mobilierul original a fost păstrat și refolosit, obiectele de valoare sunt expuse, iar detaliile arhitecturale și decorațiile sunt evidențiate (figura 2).

Trebuie subliniat că muzealizarea nu trebuie să aibă scop exclusiv turistic. Deși turismul este cel mai la îndemână mijloc de promovare și valorificare a monumentului, acesta implică un set de efecte „perverse”, cum le numește Françoise Choay [Choay, 1998: 174-175], care pot periclita integritatea și autenticitatea monumentului. Printre acestea se numără distrugerile intenționate sau uzura suprafețelor de călcare din monumentele vizitabile, respectiv încurajarea de investiții improprie în încercarea de a dota zona cu servicii complementare caracteristice destinațiilor turistice și pentru a răspunde standardelor impuse facilităților turistice. În cazul monumentelor din mediul antropizat, turismul poate duce la excluderea și neglijarea populației locale. De aceea, muzealizarea pe care o caută studiul de față are ca prim beneficiar comunitatea locală. Integrarea monumentului se poate face dacă prin aceasta se răspunde la nevoile comunității locale. Turismul este o consecință binevenită, dar nu obligatorie. Întrucât studiul de față se referă la vestigiile din zona rurală, este necesar ca soluția de muzealizare pentru astfel de monumente să pornească de la relația comunității rurale locale cu obiectul de patrimoniu. Mai mult, muzealizarea va avea în vedere nu doar monumentul în sine, ci va urmări conservarea și perpetuarea tradițiilor, a obiceiurilor, în esență, a culturii rurale, în forma interpretată.

Figura 2 - stânga, Fațada principală a bisericii fostei mănăstiri³⁰; dreapta, Vedere din curtea interioară a fostei mănăstiri³¹

²⁹ Vizitat de autorul tezei în iulie 2016, cu ocazia participării la conferința internațională ICSA2016, ediția a III-a, 27-29 iulie 2016, Guimarães, Portugalia

³⁰ Preluare de pe site-ul oficial al Pousada Mosteiro Santa Marina

<http://www.pousadasofportugal.com/pousadas/guimaraes/> la 10 ianuarie 2017

³¹ Imagine pusă la dispoziție tuturor participanților, de către organizatorii conferinței internaționale ICSA2016, ediția a III-a, 27-29 iulie 2016, Guimarães, Portugalia

O practică recentă este muzealizarea spațiului public [Roșiu, 2003]. Françoise Choay scria: „Un oraș istoric este un monument în sine, dar în același timp este un organism în transformare” [Choay, 1998]. Generalizând afirmația privitor la spațiul public urban sau rural și extrapolând-o asupra monumentului istoric, putem evidenția legitimitatea și firescul actului de muzealizare din prisma premiselor restaurării enunțate de Giovannoni: monumentul istoric se află adesea într-o relație distonantă cu țesutul construit din care face parte, din cauza momentelor diferite de construcție [ibidem]. În același timp, valoarea unui monument va fi percepută tot mai puțin dacă acesta este disociat de contextul său actual, care îl evidențiază prin contrast. Așadar, orice monument cu valoare istorică trebuie integrat într-un *piano regolatore*, o viziune de ansamblu, un master-plan complex și sustenabil, capabil să îi asigure simbioza cu contextul actual.

Din punct de vedere al relației om-obiect de patrimoniu, așa cum a fost evidențiat în secțiunile anterioare, *muzealizarea* în accepțiunea actualizată preschimbă actul muzeal de vizitare obiectiv-contemplativă, în experiență muzeală, prin încurajarea interacțiunii subiective dintre privitor și obiectul muzeal. Vizitatorului i se pun la dispoziție o varietate de mijloace care îi permit să exploreze ceea ce îl interesează prin percepție senzorială (simț tactil, olfactiv, auditiv), prin mișcare și alte variate metode de informare. Vizita unui monument istoric și interacțiunea cu acesta se îmbină într-o experiență complexă, tradusă prin cercetare empirică. În fapt, diferența esențială dintre vechea semnificație a muzealizării și cea actuală este reflectată în modul de transmitere a informației în relația obiect muzeal-vizitator.

I.3.3. Punerea în valoare a sitului arheologic prin muzealizare, arhitectură și arheologie.

Progresul rapid al tehnologiilor, varietatea copleșitoare a materialelor, dar și diversificarea nevoilor face din arhitectură o metodă și o știință în continuă schimbare. Arhitectura ca disciplină este, în aparență, orientată predominant spre viitor. Studiul fenomenologic al istoriei arhitecturii fundamentează logica dezvoltării proiectării arhitecturale și structurale. În practica actuală, între domeniul arhitecturii și cel al arheologiei există prea puține arii de interferență.

Edificiile ale căror ruine sunt studiate în teza de față și în domeniul arheologiei au fost construite pentru o durată de viață considerabil mai lungă decât clădirile construite în prezent. Perioada de exploatare prevăzută pentru o clădire contemporană rareori depășește 50 de ani, iar acest fapt poate fi considerat o expresie a deșcăcinării generațiilor de astăzi. În oarecare măsură, studiul, explicitarea și valorificarea patrimoniului arheologic ar putea compensa instabilitatea și eterogenitatea istoriei care se creează în momentul de față.

În viziunea autorului prezentului studiu, la granița dintre muzealizarea patrimoniului arhitectural și cea a obiectului, se plasează muzealizarea vestigiilor arheologice. Principalele obiecte de studiu în arheologie sunt situri (așezări) ce includ și districte, clădiri, structuri, obiecte [King, 1987: 3]. Pentru simplificarea discursului, în teza de față, referințele la acestea se vor face folosind sintagma „descoperiri arheologice”.

Clădirile abandonate, ruinate datorită lipsei funcțiunii, sunt sortite degradării și inevitabil, devin la un moment dat ruină. Există numeroși factori care contribuie la degradarea vestigiilor arheologice, printre care se numără și [de la Torre, 1995: XI]:

- a) modificarea peisajului natural și antropizat în timp prin dezvoltare urbană, extinderea infrastructurii, strămutare de așezări, activități agricole etc.;
- b) catastrofele naturale și conflictele armate;
- c) administrarea deficitară corelată cu lipsa resurselor financiare și umane;
- d) acțiuni de cercetare, modernizare, restaurare incorecte;
- e) abandonul.

În cazul siturilor studiate, traficul ilicit cu obiecte de patrimoniu și vandalizările produse de „căutătorii de comori” au generat pagube semnificative și au grăbit degradarea a numeroase obiective de patrimoniu. Vestigiile istoriei-culturale, politice, sociale, religioase etc. – păstrate până în prezent, sunt vulnerabile și există în număr limitat. Odată distrus, sau având o autenticitate îndoielnică, patrimoniul arheologic este definitiv devalorizat [ibidem]. Muzealizarea ruinelor este o practică distinctă și complexă, care depinde atât de documentarea arheologică, cât și de cea arhitecturală și urbanistică. În studiul de față, ruina este tratată din două puncte de vedere: ca **obiect** care trebuie conservat, protejat și pus în valoare și ca **spațiu** care poate acomoda o funcțiune. În acest sens, reactivarea unor ruine alese ca studii de caz în cadrul tezei, va avea în vedere principiile consacrate de restaurare și conservare pe de o parte, iar intervențiile contemporane propuse, pe de alta, nu vor periclita descoperirile arheologice din zonă. Considerăm esențială păstrarea autenticității informației documentate pe sit și asumarea posibilelor lacune izvorâte din cercetări neexhaustive sau degradările masive suferite de obiectul de patrimoniu. Soluțiile propuse se doresc a fi reversibile, non-invasive, modificabile, deoarece șantierele arheologice sunt procese imprevizibile. Intervenția într-o zonă cu valoare arheologică poate duce la noi descoperiri, care, la rândul lor, vor trebui cercetate și integrate, iar proiectul de arhitectură se poate modifica din această cauză.

Literatura de specialitate distinge două categorii de intervenții utilizate în managementul resurselor arheologice [Demas, 2003: 3-5]. Cele mai utilizate sunt practicile consacrate care presupun:

1. elaborarea de politici și legislații pentru protecția descoperirilor arheologice;
2. cercetarea descoperirilor și gestionarea informației;
3. asigurarea protecției resurselor arheologice în fața factorilor destructivi;
4. educarea publicului și perfecționarea profesioniștilor cu privire la valoarea patrimoniului arheologic.

Noile practici reflectă perspectiva internațională (vezi anexa 2) asupra administrării eficiente a patrimoniului arheologic și au în vedere, pe lângă obiectivele enumerate mai sus și:

- drepturile populației locale;
- relaționarea cu trecutul comunităților locale;
- dezvoltarea comunităților defavorizate în procesul de valorificare a descoperirilor arheologice;
- exploatarea patrimoniului în scop turistic;
- integrarea patrimoniului cultural imaterial și a patrimoniului natural.

Pe lângă aceste direcții generale de abordare a patrimoniului, de la Torre și Mac Lean consideră că abordarea corectă a unei ruine este condiționată de *articularea* în prealabil *cu situl arheologic*, ceea ce presupune următoarele:

- a) Identificarea, cercetarea și înțelegerea elementelor descoperite;

- b) Stabilirea clară a grupurilor țintă care să beneficieze de pe urma valorificării unui anumit sit arheologic sau ruină, sau, in extenso, a unui obiect de patrimoniu;
- c) Diseminarea informației printr-o interpretare și prezentare pe înțelesul publicului neavizat;
- d) Identificarea și păstrarea caracteristicilor sitului (vegetație, relief), având în vedere că integritatea terenului îi poate crește valoarea economică;
- e) Adecvarea funcțiunii propuse la structura monumentului și caracteristicile vecinătăților sale;
- f) Întocmirea și respectarea unui plan managerial. [de la Torre & Mac Lean, 1995: 7]

Aceste principii fundamentează studiul de față, împreună cu documentarea transdisciplinară și concluziile rezultate din studiul critic atât al unor exemple din cazuistica internațională, cât și al inițiativelor din spațiul românesc.

I.3.4. Cazuistica internațională – analiză selectivă

Pentru o mai bună înțelegere a practicii muzealizării, au fost analizate câteva proiecte din arhitectura internațională. În cele ce urmează sunt prezentate patru exemple de bună practică în domeniul valorizării unor situri arheologice prin muzealizare, cu alte cuvinte, prin stabilirea unui dialog între arheologie, arhitectură și *genius loci*. Analiza are în vedere raportul dintre monument, intervenție, împrejurimi și oameni, fie ei localnici sau turiști, dar și modul în care informația este organizată și transmisă publicului.

I.3.4.1. Muzealizarea parcului arheologic Praça Nova, - Lisabona, Portugalia, Castelul Saõ Jorge – JLCG Arquitectos - 2010³²

Colina pe care a fost construit Castelul São Jorge reprezintă prima așezare umană, datând din Epoca Fierului, pe locul unde se va cristaliza orașul Lisabona. Cercetările arheologice extensive începute în 1996, au scos la iveală urme ale perioadelor succesive de populare a amplasamentului, începând cu așezările din Epoca Fierului. În momentul de față, atracția principală este castelul de secol XV cu mici intervenții renaștentiste, devenit muzeu al artefactelor descoperite pe sit. În incintă, cercetările au scos la iveală urme ale unor așezări și amenajări suprapuse: cea mai veche ruină este o așezare din Epoca Fierului, iar un mozaic din secolul al XV-lea este descoperirea cu datarea cea mai recentă. Curtea interioară unde se găsesc aceste descoperiri este denumită în pliantul de prezentare a castelului *Zona arheologică*. În 2010, aici au avut loc intervenții, care aveau ca scop muzealizarea (Figura 3).

Intervenția contemporană concepută pentru protecția ruinelor din incintă constă în delimitarea sitului arheologic prin inserarea unei fâșii de oțel corten. Zona perimetrală mai înaltă, pe unde se face accesul în zona arheologică, oferă o viziune panoramică asupra sitului. Metafora intrinsecă a proiectului se extinde și asupra materialelor utilizate: oțelul corten își schimbă aspectul în timp, asemeni unui

³² Preluare a unor date referitoare la istoricul sitului și al intervenției de pe site-ul <http://www.archdaily.com/89460/musealization-of-the-archaeological-site-of-praca-nova-of-sao-jorge-castle-jlccg-arquitectos>, la data de 12 octombrie 2013, ca bază de informație pentru vizita de documentare efectuată de autor în iulie 2016

material viu; acesta este utilizat pentru a accentua elementele definitorii ale intervenției: delimitarea sitului, evidențierea pavilionului care conține vestigiile cele mai vechi în contrast cu planele albe, neutre, neschimbabile ale celorlalte amenajări.

Parcursul sitului începe de la nivelul pavajului de secol XV al Palatului Episcopal din Lisabona. Un pavilion alb și o pasarelă suspendată protejează mozaicul de uzură, iar o oglindă poziționată sub aceasta, reflectă ceea ce vizitatorul nu poate observa direct. Pavilioanele independente dispuse de-a lungul unui patio pot fi considerate o axă cronologică imaginată. Abstracte și scenografice, planele verticale albe care îngrădesc ruinele, par să leviteze, fiind în realitate susținute de o structură sprijinită în șase puncte în locurile unde materialul arheologic nu există la suprafață. Acoperirea din lemn și policarbonat filtrează lumina soarelui.

Vizita sitului în cadrul unei deplasări de documentare efectuată de autor în 2016, la șase ani de la execuția proiectului, face posibilă evaluarea intervenției din ipostaza vizitatorului. Zona arheologică din incinta castelului Castelul São Jorge se distinge de celelalte zone tocmai datorită pavilioanelor menite să protejeze și să pună în valoare vestigiile. În același timp, doar în zona arheologică accesul este restricționat la un număr limitat de tururi ghidate, pentru a proteja ruina. Din această cauză, din punctul de vedere al prezentului studiu, muzealizarea sitului arheologic din Praça Nova tinde mai mult spre o muzeificare, deoarece spațiului delimitat de ruine și pavilionul protector nu i-a fost alocată vre-o funcțiune. În spiritul celor teoretizate anterior³³ relația dintre public și monument rămâne obiectiv-contemplativă. Per ansamblu, însă, Castelul São Jorge este un exemplu de muzealizare reușită din două considerente: (1) prin complementarea lucrărilor de restaurare și conservare a clădirilor, statuiilor și a pieselor de mobilier urban valoros cu intervențiile contemporane: mobilier urban, panouri informative, elemente de protecție și (2) prin acomodarea de funcțiuni. Pe lângă vizitarea castelului în scop turistic, există posibilitatea închirierii de săli, curți sau terase pentru evenimente, sunt organizate activități educative pentru cunoașterea patrimoniului și descoperirea faunei existente în zonă și programe speciale pentru familiile din Lisabona, sau acțiuni cu ocazia sărbătorilor naționale. Accesul locuitorilor capitalei portugheze este gratuit, ceea ce subliniază faptul că oferta de activități din incinta castelului le este adresată în primul rând lor.

Figură 3 – Vederi asupra pavilioanelor de protecție a ruinelor din incinta Sao Jorge, Praça Nova, Lisabona, Portugalia; fotografiile realizate de autor (2016)

³³ Vezi capitolele I.3.1., I.3.2. și I.3.3.

I.3.4.2. Muzeul și centrul de cercetare arheologică Madinat Al - Zahra - Cordoba, Spania - Nieto Sobejano Arquitectos - 2010

Pe plan mondial, „palatul-oraș” de secol X Madinat al-Zahra, aflat în apropierea orașului Cordoba, este considerat unul dintre cele mai importante situri arheologice din perioada islamică timpurie studiate, iar la nivel european, este cel mai extins din bazinul vestic al Mării Mediterane. Muzeul a fost conceput ca bază științifică pentru interpretarea și expunerea descoperirilor și pentru instruirea personalului din domeniul arheologic și cuprinde, pe lângă spațiile de expunere, un centru de cercetare și birourile echipei responsabile cu studiul sitului. Proiectanții au poziționat construcția mult sub nivelul terenului, astfel încât să nu concureze vizual cu peisajul spectaculos al dealurilor Cordobei. La interior, vestigiile arheologice prezente recurent se îmbină cu intervenții contemporane inserate în spațiile ruinei fostului palat. Muzeul Madinat al Zahra se integrează discret în peisaj, având aspectul unei excavații arheologice.³⁴ Puși în fața unui sit vast, unde noua construcție trebuia să se execute concomitent cu săpăturile în plină desfășurare, arhitecții Nieto și Sobejano au optat pentru un demers aparte (Figura 4). Proiectul muzeului cuprinde spații subterane, suprapunându-se cu amprenta la sol a ruinelor a trei clădiri ce urmau a fi cercetate. Excavarea ruinelor s-a făcut prin decopertări succesive la adâncimi egale, cu documentarea minuțioasă a fiecărei etape. În funcție de rezultatul acestor excavații și a observațiilor, arhitecții au configurat planul celor trei clădiri subterane care urmau să adăpostească un muzeu, un auditoriu și un depozit-atelier. Ruinele descoperite au fost consolidate și integrate în spațiile muzeale subterane, iar vechile zone de pardoseală și patio-uri excavate au fost restaurate și valorificate ca puncte de interes în cadrul proiectului.³⁵

Figura 4 – (stânga) Situl arheologic Madinat Al Zahra – vedere de ansamblu înainte de muzealizare. (dreapta). Vedere de la nivelul ochiului și vedere aeriană asupra intervenției contemporane. Imagini preluate de pe www.archnet.org³⁶

³⁴ Preluare a unor date referitoare la istoricul sitului și al intervenției de pe site-ul https://www.mimoa.eu/projects/Spain/Cordoba/Madinat%20Al%20Zahra%20museum?abvar2&utm_expid=3171585-1.aY6o0p2yR769F9ZUUz7DHO.2&utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.mimoa.eu%2Fbrowse%2Fprojects%2FSpain%2FCordoba%2F, la data de 12 octombrie 2013

³⁵ Preluare de pe site-ul Dezeen: <https://www.dezeen.com/2009/12/16/museum-and-research-centre-madinat-al-zahra-by-nieto-sobejano-arquitectos/>, consultat în data de 16 ianuarie 2017, ora 23:27.

³⁶ Preluare de pe <http://archnet.org/sites/6444/publications/1940>, consultat în data de 17 ianuarie 2017, ora 00:07.

Intervenția asupra sitului arheologic Madinat-Al-Zahra, este un exemplu de muzealizare deoarece clădirea contemporană, care integrează materialul valoros descoperit pe sit, joacă atât rol de fundal pentru vestigiile arheologice, cât și rol de proteză în definirea noi unor spații pe amprenta celor ante-existente. Simbioza celor două clădiri – istorică și contemporană – acomodează funcțiuni ce răspund unor nevoi de actualitate. Caracterul inedit al abordării a făcut ca în anul 2010 proiectul să fie distins cu premiul Aga Khan pentru arhitectură.

I.3.4.3. Muzealizarea din incinta Bibliotecii Publice din Ceuta, Spania – Paredes Pedrosa Arquitectos, 2013

Biblioteca din Ceuta, aflată în zona de confluență dintre cultura spaniolă și cea marocană este un centru cultural de importanță deosebită pentru locuitorii orașului, având circa 300 000 de vizitatori anual. Pe situl alocat pentru construirea bibliotecii exista o ruină din secolul al XIV-lea, pe care arhitectul a decis să o integreze în clădirea nou-propusă ca piesă centrală. Astfel, valoarea patrimonială a sitului și a ruinei a fost asumată și evidențiată.

Rezultat al colaborării dintre arhitect și arheolog, ruinele sunt parte a spațiilor destinate lecturii. Proiectul este organizat pe verticală, trei dintre cele șapte nivele având deschidere spre ruine.³⁷

Figura 5 – Imagini ale relației dintre ruina din secolul al XV-lea și spațiul interior al bibliotecii – intervenție contemporană. Sursa: www.akdn.org³⁸

Dacă măsura calității spațiului este prezența umană, așa cum remarcă și arhitectul Angela Garcia de Paredes, autoarea acestui proiect, biblioteca este un succes, iar ruina, prin integrare și reinterpretație nu este doar evidențiată și promovată, ci prinde viață prin acordarea la contextul contemporan. Din perspectiva cercetării de față, acest mod de gestionare a ruinei se găsește la granița dintre muzealizare și muzeificare. Dacă înglobarea ruinei în clădirea bibliotecii și absența unei funcțiuni alocate obiectului de patrimoniu presupun muzeificare, integrarea acestuia într-un spațiu unde se desfășoară activități culturale contemporane duce cu gândul la muzealizare. Mai mult, există șansa ca prezența neașteptată a ruinei în zona de acces a bibliotecii să incite vizitatorul, astfel încât informațiile despre

³⁷ Preluare de pe site-ul Aga Khan: <http://www.akdn.org/architecture/project/ceuta-public-library>, consultat în data de 12 septembrie 2016, ora 19:20

³⁸ Ibidem.

monument disponibile pe pliante sau pe un panou informativ, să nu îl mulțumească (Figura 5); aflat într-o bibliotecă, vizitatorul curios are șansa și mijloacele de a se documenta pe cont propriu și de a-și crea propria imagine despre proveniența ruinei. Practic, ruina poate fi considerată potențator și pretext al unor activități ale bibliotecii, pe când clădirea contemporană oferă monumentului protecție și vizibilitate, într-o relație de interschimb avantajos pentru ambele construcții. Proiectul apare pe lista nominalizărilor pentru premiul Aga-Khan din 2014-2016.

I.3.4.4. Centrul de interpretare și vizitare a artei preistorice (cunoscut și ca Northwest Rock Art Visitors' Centre), Consiliul Național al Monumentelor Namibia - Nina Maritz, 2005

Inaugurat în 2005, în Twyfelfontein, Namibia, Centrul de vizitare și interpretare are în prim plan un ansamblu de roci, pe suprafața cărora se găsesc inscripții și desene preistorice. Din 1992, situl face parte din patrimoniul mondial UNESCO, însă vechimea (circa 20 000 de ani) și unicitatea îl fac fragil în fața fluxului de peste o mie de vizitatori săptămânal, aproximativ 5000 lunar [Heath, 2009: 127]. Abordarea holistică face din acest proiect un exemplu de muzealizare integrată. Prin soluția pe care o propune, arhitectul are în vedere protecția și valorificarea sitului, dar și impactul intervenției asupra mediului natural înconjurător și asupra comunității locale, care a fost încurajată să se implice efectiv în elaborarea proiectului și construcția pavilioanelor. Materialele folosite sunt naturale, reciclate, extrase din cotidianul local, gesturile arhitecturale fac referire la semnificații și tradiții caracteristice locului, iar soluția este reversibilă în totalitate.

În primă instanță, toate intervențiile moderne de pe sit au fost demolate, pentru a-i oferi vizitatorului un peisaj cât mai asemănător cu pustiul preistoric – contextul inițial al ansamblului litic. Vizitatorul este condus de o alee pietruită spre foyer, de unde se distribuie și se controlează fluxurile și unde se găsește un magazin de suveniruri. Anterior vizitei rocilor inscripționate vizitatorul parcurge un traseu prin opt spații expoziționale – *experience chambers* [ibidem:139], organizat sub forma unui tur ghidat de zece minute, pentru grupuri de maxim opt persoane. Ghizii sunt localnici care astfel își apropiază patrimoniul prin participare la muzealizare. Pe acest parcurs, vizitatorul este pregătit pentru contemplarea și înțelegerea simbolurilor inscripționate în pietre, fiind informat despre ritualuri acnestrale cu substanțe halucinogene, sugerate aici prin jocuri de lumini și umbre. Disponerea celor opt spații urmărește curbele de nivel ale terenului, rezultând un pavilion care parcă îmbrățișează situl preistoric pe latura estică.

Construcția este realizată din materiale disponibile la fața locului sau obiecte reciclate (de exemplu, cisterne de ulei de motor cărora localnicii le dau diverse întrebuințări, sau re folosirea materialului rezultat din demolarea chioșcurilor existente inițial pe sit) și țesături de proveniență locală. Construcția a fost realizată sub supravegherea specialiștilor, de către localnici instruiți în acest sens.

Acest proiect este un exemplu de arhitectură pentru om și loc, care nu are deloc în vedere crearea de obiecte vizuale, ci obținerea unor sisteme funcționale, sustenabile, sensibile la nevoile locului și ale oamenilor săi.

Obiectul de patrimoniu propriu-zis – ansamblul pietros inscripționat – nu suportă interacțiuni directe datorită fragilității, așadar se pretează doar muzeificării. Autoarea proiectului, însă optează pentru muzealizarea peisajului cultural prin sugerarea pustiului preistoric, a ritualului premergător realizării inscripțiilor prin construirea pavilionului celor opt camere unde vizitatorului îi sunt induse sugestii ale

unor trăiri ale omului preistoric. De asemenea, putem vorbi despre muzealizarea culturii băștinașe și a modului de viață actual al localnicilor din apropierea sitului, prin implicarea acestora în concepția, construcția și exploatarea pavilionului și prin utilizarea de materiale locale, care povestesc despre cotidianul din așezarea Twyfelfontein, Namibia.

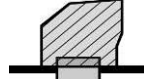

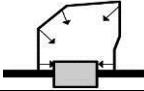

Figura 6 – (stânga) Planul de situație al intervenției - sursa K.Wm.Heath [Heath, 2009:136]. (dreapta) Pavilionul muzeal propus – vedere – sursa www.afritecture.com³⁹.

I.3.4.5. Analiză comparativă și concluzii

Modul în care exemplele de mai sus tratează muzealizarea unui sit cu valoare istorică diferă prin *articularea* particularizată a arhitectului *cu situl*⁴⁰, prin logica mesajului transmis și prin gradul de relaționare cu populația locală, cu comunitatea științifică și cu turiștii (vezi tabelul 1, poziția 7). Trebuie subliniat faptul că muzealizarea nu se referă exclusiv la crearea unui spațiu muzeal cu săli de expunere și activități complementare, deși această abordare este cel mai frecvent întâlnită. Exemplele alese prezintă atitudini diferite față de monument și demonstrează diversitatea abordărilor și a soluțiilor de muzealizare a obiectelor de patrimoniu. Muzealizarea protejează monumentul, îl pune în valoare, stabilește legături între monument și comunități (locală și/sau științifică) prin funcțiune și prin aceasta atrage vizitatorii.

³⁹Preluare de pe site-ul Afritecture: <http://www.afritecture.org/architecture/twyfelfontein-visitors-center>, consultat la 17 ianuarie 2017, ora 1:07.

⁴⁰ Vezi subcapitolul I.3.3., de la Torre și McLean.

		Parcul arheologic Praça Nova Lisabona, Portugalia	Madinat-Al- Zahra, Cordoba, Spania	Biblioteca orășenească Ceuta, Spania	Northwest Rock Art Visitors' Centre, Twyfelfontein, Namibia
1	Importanța sitului arheologic	Importantă regională/ națională ••	Importantă regională/ națională ••	Importantă locală •	Importantă mondială (UNESCO) •••
2	Utilitatea intervenției	Protecție ruină Control acces	Protecție ruină Spațiu pentru expunere, depozitare, cercetare	Intervenția nu a fost determinată de prezența ruinei, doar adaptată la aceasta	Protecție monument
3	Delimitare sit	Limite precise, imuabile și puternic afirmate •••	Limite precise cu posibilitate de extindere ••	Limite precise, imuabile și puternic afirmate •••	Limitele nu sunt clar definite •
4	Relația intervenției cu situl	De tip obiect pe sit 	Prezență camuflată, disimulată 	De tip obiect disimulat de clădirea-coajă 	Obiect pe sit, integrat în peisaj
5	Relaționarea cu monumentul	Parcurs invers cronologic 	Ordonare în funcție de evoluția cercetărilor arheologice 	Prezență atipică asupra căreia se oferă perspective multiple 	Traseu inițiat premergător contactului cu artefactul
6	Reversibilitatea și flexibilitatea intervenției	Intervenție flexibilă și reversibilă •••	Intervenție permanentă cu posibilitate de extindere ••	Intervenție permanentă cu posibilitate restrânsă de extindere •	Intervenție flexibilă și reversibilă •••
7	Tipuri de raportare la comunitatea locală/ turiști/ comunitatea științifică	Relație apropiată cu populația locală și cu vizitatorii ••/••/•	Raportare la comunitatea științifică și turiști •/•••/•••	Raportare la comunitatea locală •••/•/•	Raportare în egală măsură la comunitatea locală și turiști •••/•••/ ••

Tabel 1– Schema analizei comparative sintetice a studiilor de caz, realizată de autor.

Importanța obiectului de patrimoniu a jucat un rol important în stabilirea utilității muzealizării și în justificarea intervenției (tabel 1, pozițiile 1 și 2). Ruinele din parcul arheologic Praça Nova, monument de importanță regională și națională în Portugalia, fiind incluse în ansamblul Castelului São Jorge – o destinație turistică binecunoscută, ar fi fost predispuse deteriorării din cauza fluxului abundent de vizitatori. Similar, rocile cu însemnări preistorice din Namibia, monument de o fragilitate deosebită datorită vechimii, au suferit deja distrugerii iremediabile datorită accesului nelimitat de care dispuneau turiștii. În cazul sitului arheologic de la Madinat-Al-Zahra, intervenția a avut rațiuni practice, fiind necesară pentru o mai bună gestionare a cercetării și a materialului arheologic excavat. Un demers cu totul diferit a avut loc la biblioteca din Ceuta, întrucât arhitectului i-a fost solicitat proiectul pentru biblioteca orășenească, iar pe situl alocat se găsea deja ruina. Decizia de integrare a acesteia și de reinterpretație a monumentului ca parte a noii clădiri a aparținut arhitectului. Protecția monumentului este implicită.

Relația dintre monument și structura nou propusă, raportarea la împrejurimi și logica expunerii (organizarea și integrarea pieselor valoroase, trasee de parcurgere a sitului, modul de transmitere a mesajului etc.) sunt rezultate ale deciziei arhitecților (tabel 1, pozițiile 3,4,5). Gradul de flexibilitate și reversibilitate a propunerilor sunt deliberate pe baza coordonatelor sitului, a funcțiunii propuse și pe baza constrângerilor din tema de proiectare (tabel 1, poziția 6). Proiectele analizate propun soluții viabile pentru fiecare situație în parte, adaptate în exclusivitate sitului, ceea ce Heath numește *regional design* [Heath, 2009].

Funcțiunea asociată monumentului îi asigură sustenabilitatea dacă răspunde nevoilor unui grup țintă bine determinat. Complexul São Jorge și Biblioteca din Ceuta se adresează în primul rând comunităților locale. În primul caz, facilitățile oferite asigură existența activităților pe tot parcursul anului și întreținerea permanentă a ansamblului, iar turismul este o activitate implicită. Muzeul Madinat Al-Zahra deservește în primul rând comunitatea științifică preocupată de situl arheologic iar activitatea turistică este o modalitate de diseminare a informației obținute prin cercetare. Dintre exemplele prezentate, centrul de interpretare arheologică Northwest Rock Art Visitors' se adresează unui spectru variat de utilizatori prin implicarea populației locale și asigurarea de locuri de muncă pentru membrii acesteia, prin prezentarea inedită a monumentului pe placul turiștilor și nu în ultimul rând, prin luarea măsurilor necesare pentru conservarea monumentului de o deosebită valoare științifică.

Aceste exemple arată cât de neunivocă și variată poate fi muzealizarea ca abordare. Soluțiile de muzealizare pentru valorificarea patrimoniului solicită imaginația arhitectului, respectul față de monument și cunoașterea temeinică a relațiilor de cauzalitate care au determinat apariția și transformările lui în timp.

I.3.5. Muzeificare și Muzealizare în România

În România, conceptul de *muzealizare* este o noutate. Există, însă, inițiative de valorificare a patrimoniului cultural, orientate în special spre mediul rural. De exemplu, proiectul „Muzealizarea procesului de populare montană, prin reconstituirea și valorificarea unei case-monument unicat din Țara Moților”⁴¹. Teza de doctorat a Oanei Diaconescu „*Scenografia spațiului muzeal* [Diaconescu, 2012]⁴², demonstrează atât potențialul cât și nevoia implementării muzealizării ca program de arhitectură și strategie de marketing cultural. Aplicarea muzealizării și a muzeificării în România se traduce prin două tendințe de abordare a monumentelor istorice. Cea mai întâlnită modalitate de raportare la patrimoniul construit poate fi regăsită în teoriile lui Ruskin [Choay, 1998]. Expunerea monumentelor presupune, în acest caz, îngrădirea accesului publicului pentru a le conserva în starea actuală. Date despre funcțiunea și forma originală a clădirii sunt arhivate în baze de date accesibile în special experților din domeniu, iar publicul este informat prin panouri, broșuri, tururi ghidate. Cealaltă abordare, similară teoriilor lui Camillo Boito [Choay, 1998], întâlnită și în numeroase studii de caz din arhitectura internațională, tinde spre interpretarea și integrarea monumentului și încurajează interacțiunea vizitatorului cu acesta. Activarea monumentului se face prin acordarea unei funcțiuni care, uneori, presupune intervenții arhitecturale contemporane. Conservarea integrală a monumentului nu poate fi garantată.

Inventarierea proiectelor în curs de implementare în România evidențiază interpretări ale muzealizării, în forme care reflectă acordarea practicilor autohtone la tendințele internaționale actuale. Acestea sunt inițiative ale unor particulari, ale unor asociații culturale, ONG-uri, sau ale statului. Dintre proiectele intens promovate amintim Olimpiada „Meșteșuguri artistice tradiționale”, organizată de Complexul Național Muzeal ASTRA în parteneriat cu Inspectoratul Școlar al județului Sibiu, inițiativele fundației Pro Patrimonio (de exemplu „Meșteșug Goleșcu”, „Batem Fierul la Conac”), Muzeul viu de la Tecșești, județul Alba (fundația Groove On), casa cu Brad – inițiativă privată, Târgul Meșterilor Popolari, festivalul Plai de la Muzeul Satului Bănățean din Timișoara, reabilitarea castelului Banffy – Bonțida, județul Cluj împreună cu festivalul Electric Castle, festivalul Cuca organizat de Fundația DALA și Centrul Cultural Cârțișoara, Atelierul experimental de la Potoc, județul Timiș, și lista poate continua. Ne oprim asupra câtorva dintre acestea:

1. Asociația Culturală Groove ON, cu susținerea BCR ca partener oficial și Romanian Art&Craft inițiază în 2014 Proiectul *La Origini - Muzeul viu de la Tecșești*, județul Alba, implementat începând cu anul 2016⁴³ (anexa 4.a.). Descrierea făcută de autorii proiectului este elocventă:

⁴¹Proiect în premieră națională, inițiat de Muzeul Etnografic al Transilvaniei, în parteneriat cu Facultatea de Arhitectură și Urbanism din Cluj Napoca, Primăria Gârda de Sus, jud. Alba și Școala Gimnazială Emil Racoviță Gârda de Sus - sursa <http://www.muzeul-etnografic.ro/proiecte-met/muzealizarea-procesului-de-populare-montana.php> [citată în 22 iulie 2013]

⁴²Teză de doctorat în cotutelă Università degli Studi di Genova – Facoltà di Architettura îndrumător prof. dr.arh. Ștefan Scafa Udriște; co-îndrumător: Brunetto de Batte, susținută în 20 aprilie 2012, <http://educati.doc.unibuc.ro/oana-diaconescu-doctorand/1540> [consultat în 22 iulie 2013]

⁴³ Proiect al organizației La Origini.

„Scopul proiectului este de a clădi un muzeu viu al satului, în care vizitatorii să poată experimenta cum trăiau și cum se gospodăreau oamenii din neolitic până în prezent. Publicul va avea acces la o istorie aplicată și va afla informații despre vechile civilizații, cine sunt strămoșii noștri și care sunt legendele transmise până astăzi.”⁴⁴

Proiectul cultural *Muzeul viu de la Tecsești* are o componentă etnografică prin publicarea *Colecției de folclor "La Origini", sezonul I, Munții Apuseni* care cuprinde datini și meșteșuguri tradiționale din Munții Apuseni, și o latură istoric-educativă: în cadrul atelierelor, promotorii proiectului împreună cu voluntari din țară și străinătate își propun reproducerea, în tehnică tradițională a unui cuptor din pământ, a unor locuințe caracteristice perioadei neolitice și a unei case din perioada medievală. De asemenea, proiectul include și restaurarea unor locuințe din secolul al XX-lea și a școlii din sat – o casă având o vechime de circa 200 ani, construită utilizând tehnici tradiționale și cu acoperiș înalt din paie, caracteristic zonei Munților Apuseni. Participanții la ateliere, dar și vizitatorii doritori pot locui în aceste clădiri, adoptând stilul de viață autarhic specific locului. De remarcat este relația de interschimb cultural și conviețuire dintre colonia formată cu ocazia acestui proiect și cei 14 locuitori ai satului Tecsești.

2. *Casa cu brad* este un proiect a doi tineri, activiști pentru protecția mediului care au decis să se retragă într-o casă tradițională din comuna Mogoș, Munții Apuseni (anexa 4.b.). Cei doi se dedică lucrărilor de restaurare a casei, construcției anexelor gospodărești și stilului de viață ecologic, autosuficient, la confluența dintre tradițional și noile tendințe de ecologizare a stilurilor de viață. Casa cu brad este deschisă publicului, fără obligații. Musafirii beneficiază de cazare și au libertatea de a se implica în activitățile gospodăriei, sau în cele de restaurare.

3. Castelul Bánffy de la Bonțida (anexa 4.c.), județul Cluj este unul dintre cele mai semnificative ansambluri arhitecturale din Transilvania. Distrus în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și neglijat în timpul regimului comunist, la finele anilor nouăzeci ansamblul ajunge într-o stare de degradare avansată, astfel încât a fost inclus pe lista celor mai periclitate 100 de situri cu valoare de patrimoniu, întocmită de World Monuments Watch în 2000. Pentru salvarea monumentului, fundația Transilvania Trust și Institute of Historic Building Conservation au înființat în incinta castelului Centrul de specializare în reabilitarea patrimoniului construit, în vederea reabilitării și protecției pe termen lung a acestuia. Obiectivul programului este restaurarea completă a ansamblului, folosind metode și materiale tradiționale, prin cooperare internațională. Din anul 2013, în fiecare vară, în incinta castelului are loc *Festivalul internațional Electric Castle*, ai cărui organizatori sprijină demersurile de reabilitare, restaurare și refuncționalizare a castelului⁴⁵.

I.3.6. Discuție. Direcții de cercetare

În evoluția programului muzeal apar o serie de abordări, de la colecție tematică cu rol cultural, loc comemorativ, instrument de afirmare a identității de grup (națională, etnică, religioasă etc.), la mijloc de învățare experimentală individuală și interactivă. Aceste abordări sunt determinate de spiritul timpului și

⁴⁴ Preluare de pe <https://www.facebook.com/events/1080626422012166/> [citată în 22 iulie 2013]

⁴⁵ Preluare de pe site-ul oficial al *Electric Castle*: <https://www.electriccastle.ro/castle>, citată în 3 august 2013, ora 13:47

tocmai acest fapt asigură forța impactului pe care îl are programul muzeal în societate.

Teoretizând conceptele de *vernacular*, *identitatea locului* și *design regional* în relație cu arhitectura, Kingston William Heath insistă asupra importanței cunoașterii etapelor prin care clădirea sau situl a trecut pentru a ajunge în starea în care se găsește în prezent, ca factor cheie pentru o corectă abordare a unui proiect de muzealizare. Spre exemplu, cunoașterea tehnicilor de construcție utilizate la ridicarea unei clădiri, a forțelor care au dus la ruina ei, observarea materialelor utilizate oferă informații referitoare la cultura oamenilor din trecut, la uneltele pe care le foloseau, la convingerile lor și la mediul în care au trăit etc. În acest sens, autorul consideră că studiile de arhitectură și conservare trebuie neapărat să aibă în vedere interdependența dintre: sistemele culturale și de mediu, circumstanțele istorice și sociale în continuă schimbare și oamenii de rând ca proiectanți empirici ai așezărilor pe care le ocupă [Heath, 2009: 28]. Urmărind aceste aspecte, rolul prezervării obiectelor de patrimoniu, ca disciplină a cărei subramură este muzealizarea, nu se rezumă doar la administrarea monumentelor, ci are un puternic caracter educativ. Acceptând aceste aspecte, putem spune că intervenția în manieră contemporană în zonele protejate nu trebuie să se limiteze la măsuri de conservare a monumentului în starea sa actuală, ci poate opera schimbări de volumetrie, funcțiune, percepție a monumentului etc, fără a-i compromite integritatea sau autenticitatea (vezi Madinat-Al Zahra, Prața Nova, biblioteca din Ceuta). Reinterpretarea arhitecturii locului este un demers firesc, în condițiile în care monumentul trebuie adaptat unui nou specific local, unei alte culturi și unei noi identități colective locale/regionale diferite de cele în care a fost construit original.⁴⁶

Proiectele de muzealizare din România păstrează o notă rezervată în privința intervențiilor în zonele protejate. Abordările întâlnite până acum nu se depărtează prea mult de metodele consacrate de restaurare și conservare a monumentelor. Întrucât la momentul actual practica muzealizării este relativ nouă în țară, teoretizarea muzealizării este insuficientă pentru a putea fi fundamentate eventualele inițiative. De asemenea, nu există metodologii care să permită abordări diferite. În acest context, critica acerbă asupra intervențiilor pe monumente, chiar dacă este îndreptățită, poate descuraja unele inițiative de abordare „altfel” a monumentelor. Teza de față este o reacție la această stare de fapt, dorindu-se o contribuție la ameliorarea contextului în privința prezervării integrate a patrimoniului cultural material și imaterial.

Propunerile de muzealizare a unor situri de mici dimensiuni, de importanță locală, prezentate în capitolul IV al prezentei teze sunt exemple ce demonstrează fezabilitatea muzealizării în spațiul românesc. Fără intervenții de valorizare, obiectele de patrimoniu de importanță locală ar rămâne neobservate. Necesitatea unei astfel de abordări este mai acută în mediul rural deoarece contextul actual din multe sate nu permite ca păstrarea și valorificarea monumentelor să fie o prioritate

---

⁴⁶ Citatul original: „To that end, design schools, architectural history programs, and preservation policy may find it fruitful to emphasize the interrelated roles that cultural and environmental systems, changing historical and social circumstances, and ordinary people play as designers of the regional settings they inhabit. Preservation, in particular, is dedicated not only to stewardship, but to education. Perhaps, instead of viewing adaptive accretions to a building and its setting as loss of integrity, we may see such collective adjustments simply as a redefinition of Vernacular Architecture and Regional Design a locale's cultural heritage that speaks of a different record of habitation and a new collective identity of Place.” [Heath, 2009: 28-29]

pentru localnici. Totodată, muzealizarea monumentelor din mediul rural poate crea un cadru favorabil pentru conservarea și promovarea moștenirii culturale tradiționale românești, păstrată încă în unele zone rurale din România. Dincolo de valoarea sa culturală intrinsecă, refuncționalizarea unui obiect de patrimoniu construit creează locuri de muncă, stimulând astfel dezvoltarea economiei locale și îmbunătățirea calității vieții. Conștientizarea comunității locale privitor la moștenirea sa culturală și asumarea acesteia este motiv de mândrie și coeziune socială. Intervențiile pe monument sau în zonele protejate se propun a fi rezultatul îmbinării materialelor locale, a tehnicilor tradiționale cu tehnologii inovative menite să eficientizeze funcționarea și întreținerea monumentului prin întrebuițarea resurselor regenerabile. Cu alte cuvinte, impactul muzealizării nu se limitează doar la dimensiunea culturală, ci se manifestă și la nivel social, economic și ecologic.

Muzealizarea obiectelor de patrimoniu cultural, fie ele monumente istorice (Castelul Bánffy), construcții neclasate în Lista Monumentelor Istorice (*Casa cu brad*, școala din Tecșeși), sau elemente de patrimoniu intangibil (*Muzeul viu*) este o problemă dintre cele mai complexe, a cărei rezolvare trebuie să țină cont de cel puțin două aspecte determinante, tratate distinct în capitolele următoare astfel:

1. Zona de referință a studiului și identitatea locului (capitolul II);
2. Evaluarea potențialului zonei de studiu alese și a nevoilor cărora trebuie să le răspundă prin muzealizare (capitolul III).

Studiile de caz sunt ilustrări ale unor modalități dezirabile de raportare la monumentul arhitectural prin muzealizare, care trebuie să țină cont, în mod obligatoriu, de loc și potențialul locului.

II. DELIMITAREA ȘI INTERPRETAREA ZONEI DE REFERINȚĂ

When people share an awareness of the locale, adjust to its regional circumstances, and collectively apply adaptive strategies – the regional distinctiveness of Place emerges⁴⁷. [Heath, 2009:6]

Soluțiile de prezervare și valorificare a obiectului de arhitectură cu valoare istorică sunt direct dependente de caracteristicile sitului ales și de specificul locului. Analiza evoluției în timp a obiectului de arhitectură și a contextului său, corecta delimitare a zonei de intervenție și aprecierea cu cât mai mare acuratețe a impactului acțiunii de punere în valoare sunt premise vitale pentru muzealizare.

Percepția identității locului este, în același timp, personală și colectivă [Heath, 2009: 11-28]. Prezența obiectului de patrimoniu într-o zonă dată generează locuri-reper asupra cărora se proiectează valoarea istorică, științifică, culturală. Pentru un anumit grup, un loc poate deveni reprezentativ sau valoros fie prin tradiție, deci **natural-determinat**, ori prin legiferarea statutului de monument al unui obiectiv (loc, spațiu, clădire) de pe amplasament, sau a amplasamentului (zona protejată, zona de protecție) într-o manieră **determinat-normată**. Un al treilea tip de raportare între om și loc este favorizat de istorie și disciplinele complementare: raportarea de tip **științific**. Aceasta din urmă se suprapune de cele mai multe ori cu reglementările legale privind statutul de monument. Factori ca dinamica grupurilor, pierderea simbolului spiritual al unui loc, schimbări ale stilului de viață, politicile administrative condiționează și dirijează asumarea monumentului de către comunitate. Astfel, investirea natural-determinată a unui loc sau a unei clădiri cu statutul de monument este un proces perpetuu și dinamic, dificil de echivalat cu perspectiva științifică sau determinat-normată legislativ, așa cum remarca Jukka Jokilehto în prefața la *Vernacular architecture and regional design: cultural process and environmental response* [Heath, 2009:7], făcând referire la discrepanța dintre ideologia general acceptată că orice act de conservare istorică trebuie să fie particularizat pe regiune pe de o parte și, pe de alta, tendința de elaborare a unor standarde universal valabile enunțate prin charte și doctrine⁴⁸. La scară redusă, dacă între localnic și obiectul de patrimoniu poate exista o relație afectivă, un străin va percepe valoarea istorică și culturală la nivel superficial, prin prisma unei narațiuni cu referințe istorice, sau a unei argumentații bazate pe legislația pentru protecția monumentelor istorice. De aceea, în multe cazuri, pentru observatorul străin, încântarea față de un monument sau surpriza descoperirii lui sunt experiențe ce nu se repetă: în absența elementului de noutate care să întărească și să împrăspăteze identitatea locului în viziunea străinului, reîntoarcerea poate fi

---

⁴⁷ În traducerea autorului tezei: „Când oamenii împărtășesc conștiința locală, se adaptează la circumstanțele regionale și aplică strategii de adaptare comune – se cristalizează particularitatea locului în regiune”. [Heath, 2009:7]

⁴⁸ Citatul original: „An internal tension arises, Jokilehto admits, between the ideology that all historic preservation is locally defined, and the desire to create global standards of heritage policy through doctrinal charters.” [Heath, 2009:7]

percepută ca derizorie. Așadar, apartenența la loc este esențială procesul de asumare și valorificare a monumentelor.

Schimbările sociale, legislative, politice, de natură religioasă etc. modifică percepția colectivă asupra monumentelor. Cu alte cuvinte, identitatea culturală și identitatea locului sunt interdependente. Și alți factori ca: intervenția umană, dezastrele naturale, strămutările de populație, dar și clima, materialele disponibile, topografia, etnia, etica, deontologia profesională, memoria colectivă, clasa socială pot genera extinderea, modificarea, distrugerea, sau integrarea în structuri noi a clădirilor existente. În funcție de asocierea acestor factori, se constată o regionalizare a răspunsurilor la schimbare, manifestate în arhitecturile locale și în atitudinile față de acestea, ceea ce Heath numește *regional design* [Heath, 2009]. Muzealizarea ca răspuns regionalizat în problema gestionării patrimoniului cultural se va manifesta particularizat în România față de alte țări, într-o regiune față de altele, în mediul rural față de mediul urban.

Tendința de reorientare spre vernacularul rural aparține elitelor și este prea puțin prezentă în România. Prezența patrimoniului arhitectural istoric din mediul rural este din ce în ce mai puțin observată de populația locală, fapt care trebuie remediat. Studiul de față vine în întâmpinarea acestei nevoi prin stabilirea premiselor pentru practicarea muzealizării monumentelor de arhitectură din mediul rural în vederea conservării, revitalizării și valorificării prin interpretare și integrare a patrimoniului construit, a tradițiilor și a satului românesc.

Din aceste considerente, la care se adaugă intenția de a obține rezultate aplicabile în contextul actual, coordonata spațială pentru studiul de față este un teritoriu cu limite deja definite pe criterii administrative: anume județul Arad (vezi anexa 5).

II.1. Mediul urban și mediul rural în România, din perspectiva integrării monumentului de arhitectură

Există discrepanțe în modul de gestionare a monumentului istoric în mediul urban și mediul rural.

În prezent, conform bazelor de date Eurostat⁴⁹, 45% din teritoriul României este predominant rural, 45% mixt și doar 10% predominant urban. La nivelul județului Arad există 10 orașe, inclusiv Municipiul Arad – reședința de județ (anexa 6, tabel 4) și 66 comune (anexa 6, tabel 5), care, la rândul lor, au în administrație mai multe sate. Direct proporțional, numărul monumentelor cu valoare istorică este mai mare în mediul rural, însă mai puțin promovată și rareori pus în valoare. Dintre cele 442 monumente istorice clasate⁵⁰ 200 se găsesc în mediul urban – 150 în Municipiul Arad, iar 50 în alte orașe. Dintre cele 433 poziții înregistrate în Repertoriul Arheologic Național⁵¹ 14 situri se găsesc în Municipiul Arad și 74 în alte orașe din județ. La acestea se adaugă câteva obiective de arhitectură medievală și din secolul al XVIII-lea care nu apar în evidențele oficiale, cum ar fi ruinele bisericii medievale din Gașa sau Domeniul Regal din Săvârșin (castel, parc, anexe).

⁴⁹ Disponibile la <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

⁵⁰ Lista Monumentelor Istorice 2015

⁵¹ Preluare de date din Repertoriul Arheologic Național actualizat în 2015, disponibil la <http://ran.cimec.ro/sel.asp?jud=2&Lang=RO&crsl=2&csel=2&clst=1&lpag=20&campsel=jud&nr=19>, accesat la 8 octombrie 2016, ora 20:28

Monumentul istoric, în funcție de starea sa fizică, poate fi valorificat prin atribuirea de funcțiuni (anexa 7, tabelele 6 și 7), sau ca obiect de valoare păstrat *in situ*. În județul Arad, de obicei, clădirile-monument în stare bună de conservare beneficiază de refuncționalizare, iar funcțiunile au fie un specific turistic, sau – abordare întâlnită predominant în mediul urban – clădirile istorice acomodează funcțiuni administrative, servicii, sau locuire (anexa 7, tabel 6).

Discrepanța dintre modul de relaționare cu monumentul la oraș sau la sat se observă cel mai bine statistic⁵²: deși numărul monumentelor de arhitectură înregistrate în evidențele oficiale se împarte în procente aproximativ egale între mediul urban și cel rural, 19,9% dintre monumentele urbane înregistrate în LMI, respectiv 45,45% dintre cele luate în evidență în RAN sunt refuncționalizate, față de un procent de 1,44% (conform datelor LMI), respectiv 0,82% (conform datelor RAN) în mediul rural (Figura 7). Fără a discuta aici calitatea și legitimitatea intervențiilor de refuncționalizare a clădirilor monument, trebuie subliniate câteva aspecte care diferențiază modul de gestiune a patrimoniului în mediul urban și rural:

1. În mediul urban, funcțiunile sunt diverse: locuire, servicii, comerț, sănătate, administrativ, învățământ, sau funcțiuni mixte. În mediul rural refuncționalizarea se rezumă la destinații turistice, învățământ și, în câteva cazuri, sănătate.

2. Nevoia de spații pentru diverse activități poate fi rezolvată în două moduri: prin refolosirea unor spații existente, sau construirea unor spații noi. În centrele istorice din mediul urban se constată tendința dominantă de adaptare a funcțiunilor la spațiile existente, cu atât mai mult cu cât autenticitatea și încărcătura istorică sporesc valoarea unei clădiri. În același timp, țesutul istoric din orașe se păstrează ca un nucleu, având drept consecință generalizarea și uneori banalizarea practicii de refuncționalizare a unor spații existente în clădiri monument. Pe de altă parte, monumentul în mediul rural este o prezență singulară: bisericile, conacele, clădirile, castelele înconjurate de parcuri sunt unice în țesutul antropocentric de care aparțin. Casele construite în tehnică tradițională constituiau la un moment dat, un ansamblu care, conservat până astăzi, ar fi devenit probabil un țesut istoric valoros. Însă intervențiile de extindere, remodelare, modernizare au fragmentat acest țesut, iar autenticitatea și valoarea implicită s-au diminuat proporțional.

3. Instituțiile responsabile cu gestiunea și controlul intervențiilor asupra monumentelor sunt mai active în mediul urban. Aici există specialiști în domeniul arhitecturii și al restaurării, informațiile circulă lesnicios. Satele parțial depopulate nu beneficiază de experți, iar populației rurale nu îi este insuflată deschiderea necesară abordării corecte a unui monument istoric în vederea restaurării. În acest studiu nu se pune problema prezentării unor soluții de restaurare cu parcurgerea etapelor de documentare și diagnoză care preced intervenția, ci este susținută opțiunea pentru muzealizare prin folosirea spațiului din cadrul construcțiilor de patrimoniu, respectiv găsirea de soluții și materiale disponibile și accesibile financiar.

4. Integrarea monumentelor istorice de arhitectură aflate în stare avansată de degradare, în speță ruinele sub- sau supraterane, solicită abordări ingenioase, adaptate la cazuistica fiecărui monument în particular. Întrucât prezența ruinelor în extravilan are un impact redus în comparație cu cele din mediul antropizat, acestea nu fac parte din prezentul studiu.

În mediul urban, provocarea integrării unei ruine este privită ca o oportunitate pentru ambientarea unor spații publice: spre exemplu, în piața Mihai

⁵² Calculul procentelor este realizat de autor pe baza datelor sintetizate în anexele 5 și 6.

Viteazul din Cluj Napoca sunt expuse ruinele romane de secol I-II ale vechii așezări Napoca; în stații de metrou din orașele Amsterdam, Atena, Istanbul, Izmir, Lyon, Madrid, Mexico City, Napoli, Porto, Paris, Praga, Roma, Sofia și Viena sunt integrate descoperiri arheologice ca exponat [Anon., 2016] ⁵³. Un alt tip de abordare este orașul vechi din subteranul Cracoviei, Podziemia Rynku, regândit ca expoziție permanentă, care evocă circa 1000 de ani de istorie a orașului.

În mediul rural, însă, prezența urmelor unor arhitecturi din trecut generează dihotomii. Valoarea și simbolistica natural-dobândită de clădirea inițială a fost anulată odată cu dispariția funcțiunii, situație pecetluită cu ocazia deteriorării masive a acesteia. Construcția legiferată ca monument, cu zona de protecție aferentă, se prezintă astăzi ca o zonă moartă a spațiului public, din cauza inexistenței unor soluții care să permită raportarea corectă la monument și să contribuie la crearea unei simbioze între arhitectura străveche și contextul actual, pentru a răspunde nevoilor comunităților rurale în cadrul cărora există. În acest moment în România, situația patrimoniului construit din sate este cu atât mai îngrijorătoare cu cât se observă atât empiric, cât și în urma recensămintelor, sau a studiilor antroposociologice, o masivă migrație dinspre mediul rural spre mediul urban, iar segregarea dintre societatea urbană dependentă de servicii, fluxuri, timp alert programat și societatea rurală se accentuează. În trecut, populația satelor era autosuficientă prin agricultură și meșteșug; după 1990, treptat, satele tind să devină ele însele artefacte [Iancău, 2013].

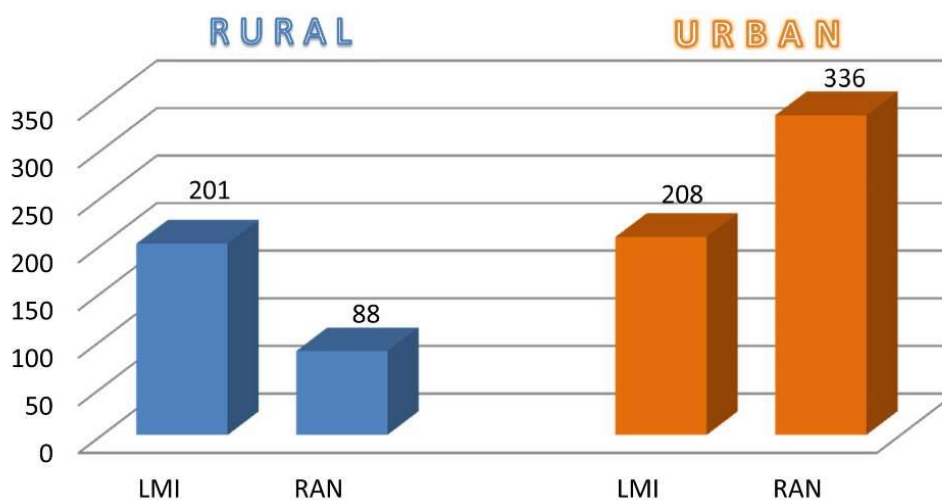

Figura 7 – Grafic ilustrând distribuția în mediul urban și rural a obiectivelor înregistrate în Lista Monumentelor Istorice, respectiv în repertoriul Arheologic Național. Contribuția autorului.

⁵³ Preluare de la <http://mic-ro.com/metro/archaeology.html>

Aceste aspecte evidențiază o stare de criză culturală în mediul rural manifestată la scară largă prin disoluția identității și abandonul valorilor tradiționale. Una dintre consecințele acestei situații este atitudinea pasiv-destructivă față de patrimoniul construit. Un prim pas spre muzealizarea patrimoniului din mediul rural este cunoașterea „gramaticii rurale”⁵⁴, inventarierea potențialităților locale și valorizarea lor strategică, procese necesare, care au capacitatea de a reda independența, sustenabilitatea și autonomia localității rurale.

II.2. Satul din județul Arad - context istoric cultural

II.2.1. Context istoric și politic

Dezvoltarea rurală și valorificarea potențialului cultural existent – tangibil și intangibil – presupun înțelegerea evoluției istorice a așezărilor rurale. Până în perioada Regimului Comunist satul a rămas strâns legat de tradiție. Restructurarea satului în forma sa actuală a fost determinată de două evenimente majore: întâi, politicile de colectivizare forțată și accelerată din timpul regimului comunist, apoi, evoluția socială din România de după 1989. În studiile sale, Monica Iancău definește tipologii ale satelor românești ale ultimului sfert de veac [Iancău, 2013]. Urmărind această cronologie, satul – în forma lui actuală – este produsul politicilor regimului comunist. Statistic, efectul acestor politici de urbanizare și industrializare forțată se reflectă în reducerea regiunilor predominant rurale de la 80% înainte de 1989 la 45% în prezent⁵⁵. Depopularea satelor, deci reducerea activităților economice locale a continuat și după 1989, din cauza incoerenței legislative privind reîmproprietărirea, lipsa unei politici de dezvoltare rurală ceea ce a determinat migrații masive în căutarea locurilor de muncă, făcând ca media de vârstă a populației din mediul rural să fie înaintată.

Astăzi, majoritatea zonelor rurale sunt caracterizate din punct de vedere economic de practica agriculturii de subsistență. Excepție fac satele din proximitatea orașelor, devenite suburbii rezidențiale și sate de odihnă.

II.2.2. Evoluția contextului cultural

Apartenența teritoriului vestic al României de astăzi la organizările statale central europene de până la Primul Război Mondial a lăsat moștenire o atitudine deschisă față de tendințele culturale occidentale. Un exemplu pe linia problematicii studiate în lucrarea de față este colecția Bruckenthal din Sibiu devenită publică în 1970 – o manifestare culturală unică pe teritoriul României la acea vreme. În secolele al XIX-lea și al XX-lea programul muzeal devine prezent în orașe importante din România. Ca efect al distrugerilor provocate de cele două conflagrații mondiale apare preocuparea pentru conservarea și valorizarea vestigiilor păstrate. Astfel, în perioada postbelică numărul muzeelor se dublează. Spiritul naționalist

⁵⁴ Parafrază a conceptului de „gramatică urbană” utilizat de Richard Rogers în *Cuvânt înainte la Gehl J. Orașe pentru Oameni* [Gehl, 2012: IX], pentru a denumi generic elementele specifice mediului rural, urmărite, de obicei, în analizele urbanistice și care constituie teme recurente ale urbanizării.

⁵⁵ Statistici preluate din bazele de date Eurostat <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

indus de influența Sovietică din anii '50 introduce în peisajul cultural românesc muzee rurale, regionale și muzee școlare. Totodată, în această perioadă, patrimoniul cultural clasat a fost îmbogățit semnificativ ca urmare a studiilor pe teren, a achizițiilor numeroase și a politicilor de confiscare. Activitatea muzeală a fost eficient conectată la învățământ, științe și agrement, cercetarea științifică a fost încurajată, inventarierea s-a perfecționat și au fost actualizate măsurile legale de protecție a clădirilor de patrimoniu. Deși aceste politici privind valorizarea obiectelor și a construcțiilor de patrimoniu au contribuit la educarea unui spirit apreciativ față de tradiție, regimul comunist a distrus spiritul comunitar și a introdus forme de exprimare lipsite de autenticitate.

Schimbarea regimului politic în anii 90 a încurajat investitorii privați și iubitorii de arte să se îndrepte spre crearea de noi muzee locale. Au fost deschise numeroase case memoriale, secții ale complexelor muzeale au devenit de sine stătătoare, iar minoritățile etnice au început să se promoveze prin propriile muzee. Pe de altă parte, colecțiile sătești înregistrate⁵⁶, din ce în ce mai numeroase în această perioadă, evocă, de obicei, evoluția în timp a localității. Acestea pot fi considerate primele manifestări ale afectului colectiv în mediul cultural din zona actualei Transilvanii, în perioada de după 1989. Cu toate acestea, managementul defectuos, fondurile insuficiente, lipsa unui sistem de pază adecvat, dezvoltarea pieței negre, a furturilor și existența unor ambiguități legislative, au produs pierderi semnificative de obiecte de patrimoniu.

În prezent, se observă tendința de a prelua modele de factură occidentală pentru valorizarea patrimoniului cultural, însă de multe ori se încearcă implementarea acestora fără adaptarea la loc și context, fără promovare adecvată și cu prea puțină implicare a comunităților locale. În consecință, multe inițiatives rămân la stadiul de proiect, sau eșuează la scurt timp. Acest gen de inițiatives vin din partea unor indivizi, ca reflex al nostalgiei trecutului antecomunist, fără a avea la dispoziție o expertiză în domeniu, un master-plan care să vizeze nu doar obiectul de patrimoniu ci exploatarea potențialului locului, sau o strategie pe termen lung. Lor li se adaugă factori ca dezinformarea, lipsa mijloacelor financiare, birocrăția etc. În același timp, comunitățile rurale profund afectate de trecut și de condițiile de trai din prezent, în ciuda ospitalității caracteristice, privesc de multe ori cu reticență implicarea în proiecte coordonate de străini, în absența unui câștig concret și imediat. De asemenea, raportul localnicilor cu obiectul de patrimoniu este aproape nul, cum se va vedea din studiile de caz abordate. În contextul actual, aceasta este o atitudine ușor de înțeles, ceea ce face ca inițiatorul unui proiect de muzealizare să fie de obicei, o persoană sau organizație din afara comunității locale, cu riscul unei percepții lacunare, dar obiective asupra valorii monumentului. O condiție importantă pentru o cunoaștere reală a locului este acordarea cu acesta, ceea ce Al Sayyaad numește *the attuned outsider*, sau *empathetic outsider* („străinul empatic”⁵⁷). În virtutea obiectivității sale, acest străin are capacitatea de a observa matrici

⁵⁶ În perioada 2007-2009, 16 din cele 29 de autorizații eliberate pentru muzee sau colecții noi au fost pentru mediul rural. [Oberländer-Târnavăanu & Duțu, 2009]

⁵⁷ Concept atribuit lui Relph de Jukka Jokiletho [Heath, 2009]

structurale, puncte critice, dihotomii, într-o manieră pe care un localnic nu ar fi capabil să o facă.

Soluțiile de muzealizare a patrimoniului rural propus în studiul de față va fi o sinteză între vechi și nou, va exploata potențialul locului și va încerca rezolvarea conflictelor într-o formă descrisă în literatura de specialitate ca *vernacular metamorfozat în peisajul actual*.⁵⁸

II.3. Câteva considerații referitoare la relația loc – obiect de patrimoniu

În *Building a New Heritage. Tourism, Culture and Identity in the New Europe*, Ashworth subliniază conexiunea dintre monumente și locuri: prezența monumentului sacralizează locul. Cu alte cuvinte, locul este un produs al monumentului care, de cele mai multe ori îi determină caracterul [Ashworth & Larkham, 1994: 19]. În zona de studiu vizată de cercetarea de față, un exemplu elocvent este cetatea Șiria din localitatea cu același nume. Simpla ei prezență a transformat culmea pe care se găsește în destinație turistică și reper. Exemple similare din județul Arad sunt cetățile Dezna și Șoimoș. Același autor constată că datorită acestei interconexiuni, gestionarea patrimoniului se suprapune, în mare parte, cu planificarea teritoriului. De asemenea, o altă observație este aceea că în majoritatea statelor Europene, inițiativele de salvare și valorificare a monumentului aparțin unor organizații non-guvernamentale care acționează într-un cadru legislativ pregătit de autorități, iar factorul determinant este managementul local, ceea ce în studiul de față este explicat ca raportare la patrimoniul construit.

Revitalizarea satului românesc și valorificarea mediului natural sunt teme teoretizate îndelung și abordate uneori simultan în cadrul unor proiecte practice, dintre care amintim inițiativele Societății Germane pentru Cooperare Internațională (GIZ) și ale Fundației Heritas din domeniul conservării patrimoniului cultural local din Transilvania. În eseuul său *Identitate locală vs. Globalizare – Contribuții la Conservarea patrimoniului construit din zona rurală românească*, Michael Engel susține că:

„Una dintre condițiile de bază ale tuturor măsurilor aplicate este stimularea capacităților locale. Este vorba despre participarea la elaborarea structurilor menite să asigure dezvoltarea pe termen lung.”
[Engels, 2013: 92].

Care sunt aceste capacități locale specifice comunității rurale din România? Cum pot fi ele asumate de către comunitatea rurală din prezent, redusă ca număr, astfel încât să se păstreze autenticitatea tradiției sătești, în pofida repovestirii acesteia în limbaj contemporan?

---

⁵⁸ Citatul original: The attuned outsider (what Relph calls the empathetic outsider), on the other hand, by virtue of his/her separateness from the locale, is more apt to see not only patterns of consistency within a landscape but critical points of contradiction (Jameson's term). The conclusion I reach is that in the awkward synthesis of old and new patterns of effect that emerge in response to dynamic forces of regional change, lies evidence of an evolving vernacular within a landscape. [Heath, 2009: XIV]

III. RAPORTAREA LA PATRIMONIUL CONSTRUIT. EVALUAREA POTENȚIALULUI ZONEI STUDIAȚE.

*Prezentul nu e decât stratificarea, suprapunerea umbrelor de trecut, a fâșiilor narative, a decupajelor ce rămân. Umbra trecutului e mereu fantomatică, ea spectralizează prezența, ne transformă în spectre. (Derrida)
[Borș, XVIII: 47]*

III.1. Monumentul: realitate fizică/ realitate virtuală

Construcția palpabilă întruchipează și o realitate virtuală, așa cum clădirea unei biserici transmite implicit ideea de sacru. Într-o interpretare extensivă, componenta virtuală a unei clădiri se definește ca suma simbolurilor asociate acesteia prin prisma mediului politico-social în care a apărut, a funcționat și funcționează în prezent clădirea fizică. Altfel spus, arhitectura de facto produce clădiri fizice, iar arhitectura de jure reprezintă componenta virtuală a clădirii.

În timp, unei clădiri îi sunt atribuite mai multe realități virtuale prin: schimbări de funcțiune/ abandon/ sacralizare/desacralizare/resacralizare/ irelevantă culturală/ reinterpretare/ integrare etc. Nevoia de material de construcție, de spațiu, sensibilitatea pentru ornament și noblețea materialului au făcut ca în mod pragmatic, clădirile abandonate din rațiuni istorice, sociale, economice etc. să fie repopulate și reinterpretate, sau demolate. O practică întâlnită în cazurile studiate în cadrul cercetării de față este demolarea pentru recuperarea materialului de construcție. Spre exemplu, după ieșirea din uz a clădirilor Prepoziturii *Orod* (din comuna Vladimirescu de astăzi), acestea au fost parțial demolate de către localnici, pentru recuperarea materialului de construcție. Majoritatea caselor din cartierul german și biserica nouă sunt construite cu piatra preluată din edificiile abandonate în secolul XVI. Fără intervenția autorităților pentru protecția monumentelor istorice din Budapesta în 1865, ruinele de astăzi probabil că nu ar mai fi existat. Aceste exemple și altele similare sunt ilustrarea unui proces de desacralizare a unui loc și „resacralizarea” sa prin reciclare și reinterpretare pragmatică. Până la urmă, aceste transformări fac parte din ciclul existenței monumentului. Un alt caz este cel al bisericii gotice din Tauț a cărei demolare a fost semnificativ accelerată prin preluarea pietrelor fasonate din zidăria edificiului de cult ieșit din uz pentru a fi folosite la construcția unui hambar pentru un nobil local din Șilindia⁵⁹.

Începând cu perioada romantică (secolul al XIX-lea⁶⁰), în practicile de conservare, starea de ruină a clădirii este considerată etapa firească și finală din existența unei clădiri. Valoarea de monument atribuită ruinei face necesară o schimbare de perspectivă asupra ciclului vieții clădirilor de patrimoniu: de ce nu ar fi acceptată, ca variantă de muzealizare alternativă, disoluția deja înfăptuită a clădirii

---

⁵⁹ Date obținute de autor din bibliografia de specialitate (Suzana Móré Heitel) și mărturii ale arheologului Florin Mărginean.

⁶⁰ În Anglia, în practica peisagistică din secolul al XVIII-lea.

în forme reinterpretate? Prin acesta nu se încurajează deconstrucția monumentelor și re folosirea materialului cu valoare istorică. Dimpotrivă, prezentul studiu urmărește eficientizarea în manieră sustenabilă a proceselor de conservare a patrimoniului prin muzealizare și acordarea acestor practici cu tendințele internaționale ale prezentului. Însă multe monumente medievale din județul Arad au suferit tratamente similare celor două cazuri prezentate mai sus, în diferite perioade istorice. Înainte de a declara aceste monumente pierdute, trebuie avut în vedere faptul că deconstrucția monumentelor de tipul Prepoziturii *Orod* nu au fost acte de vandalism, ci soluții de moment, practice, răspunzând unor nevoi reale, primare – în acest caz, nevoia coloniștilor șvabi de material de construcție pentru a-și construi locuințele. Interpretat astfel, gestul noilor veniți este de înțeles, străini fiind de loc și de cultura locală, puși în fața unor clădiri abandonate de aproape două secole. Astăzi, ceea ce s-a păstrat din ruina bisericii fostei prepozituri, noua biserică și casele șvăbești coexistă, ca un desfășurător al evenimentelor istorice marcante ce au avut loc aici. Chiar dacă doar ruina de secol XIII apare în Lista Monumentelor Istorice (cod AR-I-s-A-00469, poziția 130) și Repertoriul Arheologic Național (cod 9404.03) ca monument istoric, modul în care au fost construite biserică nouă și unele case din împrejurimi face ca și acestea să fie asociate monumentului. Practic, Prepozitura *Orod* este în momentul de față un monument *necorporal*, prezent în diferite forme în multe din construcțiile de pe amplasament. Conform practicilor actuale, intervenții ingenioase de restaurare ar putea evidenția pietrele care au aparținut inițial bisericii de secolul al XIII-lea.

Spre deosebire de exemplul Prepoziturii *Orod*, nevoia căreia i se răspunde prin agresarea monumentului de la Tauț este una secundară, legată de statutul social al comanditarului. Dar nici acest gest nu poate fi condamnat în totalitate, având în vedere că extragerea pieselor decorative deosebite sau a materialelor de construcție valoroase din clădiri mai vechi, a căror funcțiune inițială dispăruse era o practică întâlnită în Europa încă din secolul al șaselea [Choay, 1998: 27]. Piese selectate pe criterii estetice erau re folosite în construcția altor edificii care sunt astăzi investite cu titlul de monument. Spre exemplu, Carol ce Mare a adus la Saint-Riquier și Aix-la-Chappelle (Aachen) coloane și marmure de la Roma și Ravenna, cu permisiunea papei Adrian I [ibidem]. Un exemplu similar pe teritoriul României este biserica „Sf. Nicolae” din Densuș (secolul al XIII-lea) construită, în parte, cu piatră extrasă din Ulpia Traiana Sarmisegetuza⁶¹, capitala provinciei romane Dacia.

Într-un scenariu de dorit, vizitatorului îi poate fi prezentat monumentul în forma sa inițială la modul virtual, iar fizic, acesta poate contempla ruina în forma actuală și reinterpretările din perioadele mai recente. Integrarea componentei *necorporale* a monumentului în procesul de muzealizare presupune acceptarea și evidențierea tuturor fazelor și formelor sale. Explicitarea monumentului și înțelegerea stării sale actuale ca rezultat al unui îndelung proces de transformări generate de cauze complexe (politice, culturale, sociale, economice etc.) este esențială pentru întărirea conexiunii dintre monument și vizitatorul de astăzi. În cadrul tezei de față, se propune ca formă de muzealizare acest tip de relaționare cu monumentul prin punerea în valoare a tuturor etapelor de existență și metamorfoză⁶².

Chiar dacă apare această legătură între monument și vizitator, atitudinea față de ruină depinde de modul în care aceasta este percepută de către comunitate

⁶¹ Nume complet Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa

⁶² Acest tip de abordare a fost numită de către antropologul Cristian Ioan într-o discuție cu autorul „muzeificarea contemporaneității”.

și/sau de forurile de specialitate. La scară locală, valențele atribuite sitului sunt adesea multiple și pot fi contradictorii. Așa cum am arătat în capitolele anterioare, contextul actual din mediul rural românesc accentuează problema menținerii și punerii în valoare a monumentelor din sate. De exemplu, un zid din piatră poate fi privit ca monument de către comunitatea științifică, „pânza” suport pentru creație în ochii unui artist de graffiti străin de loc, sau, în viziunea unor localnici, incinta poate deveni loc de joacă, pășune, loc de parcare etc. Aplicarea legilor de protecție a monumentului și implementarea lor forțată are loc, de obicei, ca soluție de urgență care devine însă permanentă. În timp, acest tip de atitudine perturbă relația comunității locale cu ruina, care în această situație este percepută ca un intrus, așa cum se întâmplă în majoritatea studiilor de caz analizate. Situația ruinei din Vladimirescu menționată anterior, este un exemplu ilustrativ.

Zidurile în ruină ale bisericii fostei prepozituri *Orod*, servind ca sursă pentru materialele de construcție folosite la ridicarea caselor din zonă și a bisericii noi, se găsesc la câțiva metri de acestea (Figura 8). În timp, în vecinătate, spre sud-vest, a fost construită o școală, la sud o fermă de animale, astăzi având altă destinație, iar gospodăriile din jurul monumentului s-au extins, zidurile din piatră fiind înglobate în diverse anexe. Spațiul liber din incinta ruinei a rămas neamenajat, fiind adesea folosit ca pășune. În anul 2005, Complexul Muzeal Arad a intervenit în scopul salvării sitului istoric prin obligarea proprietarilor gospodăriilor din jur să demoleze construcțiile, de altfel realizate fără autorizație pe zidurile ruinei, montarea unui gard în jurul monumentului și amplasarea unor panouri informative. Inițiativa este laudabilă, însă în percepția locuitorilor din comuna Vladimirescu, comunitatea locală a fost privată de un spațiu public vast. Zona interzisă lor se află în imediata vecinătate a locuințelor, a bisericii și a școlii – funcțiuni cu rol social fundamental în cotidianul sătesc. În absența personalului abilitat pentru promovarea calității de monument istoric a ruinei și a posibilităților de a asigura protecția sitului, gardul și panourile au fost vandalizate la scurt timp după instalare. Astăzi, în incinta monumentului se găsesc gunoaie. Mai mult, cu ocazia intervențiilor întreprinse de Complexul Muzeal, localnicii au fost intervievați de presă, iar articolul publicat cu această ocazie purta titlul *Istorie sub copite*. Este ilustrativ citatul:

„LOCALNICII VOR LOC DE JOACĂ, NU RUINE. *Locuitorii din Vladimirescu nu știu că vechiul Arad se afla pe teritoriul comunei lor. În plus, nici despre ruinele bisericii și ale instituției regești nu cunosc prea multe. «Nu știa nici fostul preot din sat de la ce sunt ruinele astea, și atunci cum să știm noi? Probabil a fost o cetate sau ceva. Acum lumea aruncă aici gunoaie, că e groapă și să o astupe», spune Gheorghe Martiniuc, care are casa vizavi de ruinele bisericii. Nici alți localnici nu au putut să spună ce reprezintă zidurile rămase în picioare. «Noi am cerut să le dărâmăm, ca să se facă aici un parc pentru copii», spune Maria Ion.» [Buga, 2005]*

Cu alte cuvinte, restricționarea accesului la ruină fără oferirea unei alternative de relaționare cu monumentul în condițiile în care acesta este parte din țesutul construit, îl descalifică din postura de monument în percepția localnicilor, ba mai mult, prezența monumentului este incomodă. Solicitarea persoanei intervievate de a fi instalat un loc de joacă, altfel spus, de a da o utilitate zonei, s-a dovedit ineficientă: deși primăria localității Vladimirescu a instalat un loc de joacă în imediata vecinătate a ruinei, în spatele bisericii noi, acesta nu este utilizat ca atare.

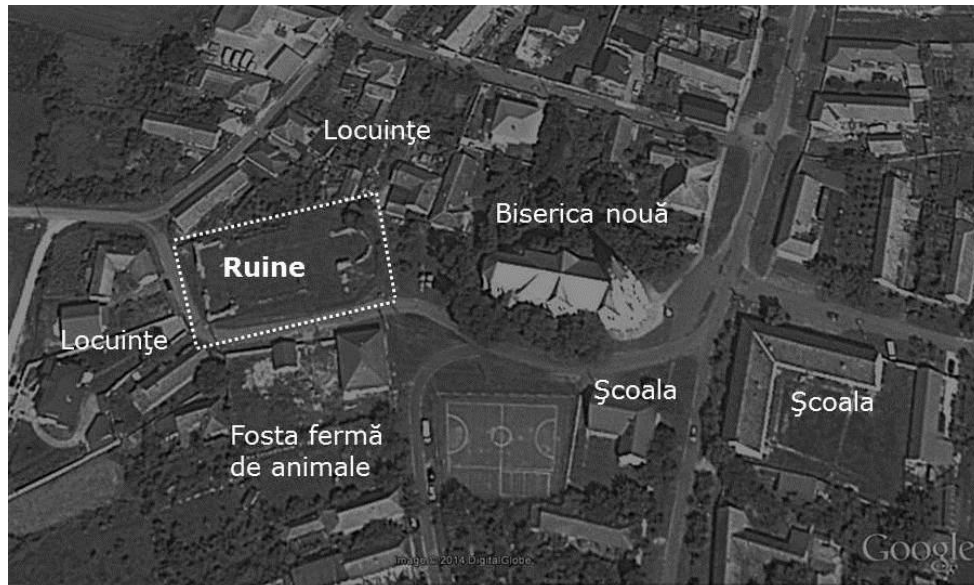

Figura 8 – Ruina Prepoziturii *Orod* din comuna Vladimirescu, județul Arad. Analiza relației dintre monument și contextul său actual. Prelucrare a unei capturi sursa Google Earth realizată de autor în 2014⁶³

Cu ocazia unei vizite de studiu a autorului pe teren în anul 2014, localnicii au fost dispuși să împărtășească păreri despre ruină; după unii fusese o biserică, după alții o cetate. Printre inscripționările găsite pe locul de joacă exista una cu referință la toponimia locală a sitului: „«Cetate» *Denisa* :), 2014” (anexa 11.1).

Prezența acestei însemnări dovedește că cel puțin o parte din comunitatea locală este conștientă de legitimitatea istorică a ruinei și, într-un fel sau altul, o transmite generațiilor tinere din care face parte și autoarea însemnării. Acest fenomen poate fi interpretat ca o subconștientă revendicare a ruinei de către comunitatea locală, în condițiile în care intervențiile de salvare a monumentului implementate de autorități cu intenții laudabile, nu țin cont de nevoile localnicilor și de legătura lor istorică și afectivă cu monumentul. Cercetarea de față are ca scop concilierea a cât mai multor interpretări ale monumentului prin muzealizare, integrându-le durabil prin înțelegerea nevoilor și motivațiilor comunității. Menținerea monumentelor ar trebui conjugată cu elemente pe care comunitatea le consideră proprii, așa cum se evidențiază și documentele elaborate de forurile internaționale, privind conservarea, managementul siturilor culturale și turismul, prezentate și comentate în anexa 2.

Ruina din comuna Vladimirescu este un exemplu dintre numeroasele cazuri similare. Reconcilierea monumentului cu contextul său este prima condiție pentru a-l revitaliza și refuncționaliza, scop asumat în cadrul studiului de față. Integrarea

⁶³ Analiza urbanistică a zonei ruinelor din comuna Vladimirescu au fost prezentate în: Smaranda M. Bica, Maria Tămășan, Florin Mărginean, *Musealisation of the Ruins in Vladimirescu - Placemaking in the Outskirts of Arad*, la ediția a III-a a workshop-ului internațional *Questions. Continuity and Discontinuity in Urban Space*, 8-9 iulie 2014, Cluj-Napoca, România, susținut de Maria Tămășan în 9 iulie 2014.

monumentului în accepțiune contemporană, presupune depășirea măsurilor adoptate în grabă și promovarea clișeelelor în scop turistic, acțiuni care adesea denaturează și simplifică trecutul istoric și evoluția monumentului și a oamenilor din preajma sa. Înainte de a întreprinde acțiuni de conservare și restaurare cu scopul valorificării turistice a monumentului, este esențială contextualizarea și activarea socială a acestuia printr-o soluție de muzealizare particularizată.

În cazul particular al muzealizării ruinelor, într-o încercare de sinteză, se evidențiază câteva roluri care le sunt atribuite în procesul de integrare și valorificare:

1. *Ruina ca muzeu.* Caracterul muzeal al unui sit arheologic valorificat este implicit. A reintegra un sit arheologic în contemporan presupune expunerea lui, deci cunoașterea și explicitarea monumentului pe înțelesul publicului.

2. *Ruina ca obiect științific.* Un sit arheologic este păstrător al unor informații ce se cer descoperite. Datele rezultate în urma cercetării arheologice confirmă sau completează istoria locală. Centrul de cercetare specializat pe studiul ruinelor este un program de arhitectură necesar dar inexistent în România. Un astfel de centru necesită dotări minime și poate fi înființat chiar pe un sit arheologic, după modelul Madinat-Al-Zahra (vezi capitolul I.3.), adaptat la contextul și scara mediului rural din județul Arad. În acest scenariu, sunt necesare spațiu de lucru, spațiu de depozitare amplu, un spălător și structuri pavilionare ce pot fi montate pe siturile studiate pentru a permite analiza in situ a vestigiilor arheologice.

3. *Ruina ca punct turistic.* Așa cum s-a evidențiat anterior, muzealizarea unui monument, în acest caz a unui sit arheologic, face ca obiectul de patrimoniu să devină, inevitabil, punct de atracție turistică. În acest sens, excavarea ruinelor și oferirea lor publicului împreună cu o paleta variată de servicii și funcțiuni complementare, este esențială. În fapt, motivul pentru care majoritatea siturilor arheologice din zona studiată rămân în anonimat este absența unei strategii de marketing eficace și a unor minime amenajări, care să le marcheze prezența.

4. *Ruina ca nucleu de regenerare a spațiului rural.* Prin crearea unei noi surse de venit, informarea asupra potențialului locului, prin actualizarea infrastructurii ca urmare implicită a unei asemenea intervenții și investiții și nu în ultimul rând, prin potențarea mândriei localnicilor, muzealizarea devine un motor al regenerării locale. Factorul economic și cel administrativ sunt esențiali, însă durabilitatea programului este asigurată de măsura în care monumentul este asimilat în conștiința comunității locale.

III.2. Muzealizarea patrimoniului construit și turismul sustenabil

Soluția des întâlnită pentru muzealizarea unui monument este înscrierea sa într-un circuit turistic cultural. Un astfel de demers este sustenabil când se evită efectele negative ale turismului asupra monumentelor și a comunităților locale.⁶⁴ Managementul echilibrat al capitalului uman și material, așa cum este specificat în definiția turismului sustenabil din 1990, din cadrul Strategiei de protecția mediului a Regatelor Unite, rezidă în a profita de pe urma resurselor pământului fără a eroda

⁶⁴ vezi capitolul I.3.2., pag. 10

acest capital.⁶⁵ Propunerile rezultate în urma acestui studiu se concentrează asupra muzealizării ruinelor, pornind de la elaborarea unei strategii pentru o zonă extinsă de studiu, care cuprind cartarea și analiza patrimoniului cu potențial de valorificare, urmată de tratarea pe regiuni cu conceperea de către specialiști a unor master-planuri particularizate pentru fiecare sit, care urmăresc și integrarea tradiției, a gastronomiei locale și a elementelor valoroase de mediu, în scopul salvării acestora. O condiție a sustenabilității soluției de muzealizare constă în activarea fiecărui obiectiv cu mijloace locale.⁶⁶

În anul 2005, cu ocazia Adunării Generale a Națiunilor Unite la a șasea sesiune a Summitului Mondial pentru Dezvoltare Socială, a fost elaborată rezoluția care ratifica cei trei stâlpi ai sustenabilității, consacrați încă din anii '80: economia, societatea și mediul.⁶⁷ După anul 2000 apare din ce în ce mai des cultura ca al patrulea stâlp al sustenabilității [SUSTCULT, 2012]. Conservarea și promovarea patrimoniului cultural trebuie să fie o prioritate a strategiilor de dezvoltare deoarece își are originile în memoria colectivă și reflectă identitățile locale. În acest context, în 2013, Ministerul Mediului și Schimbărilor Climatice din România, în parteneriat cu Banca Națională a elaborat *Strategia Națională a României privind Schimbările Climatice 2013 – 2020*. Analiza prezentată în prima parte a acestui document subliniază că o parte dintre mutațiile de mediu vor avea un impact semnificativ asupra patrimoniului arheologic, istoric și arhitectural și vor produce schimbări în practicarea turismului. În secțiunea de recomandări a strategiei, se recomandă ca soluție dezirabilă diversificarea ofertei turistice locale cu activități care pot fi practicate pe perioade extinse de-a lungul anului, independent de condițiile climatice. Muzealizarea poate deveni un atractor pentru mediul rural, iar cultura și patrimoniul local pot fi promovate pe termen lung.

În contextul prezentului studiu, se preconizează că activarea zonelor protejate din sate creează locuri de muncă, asigură conservarea patrimoniului arhitectural valoros, a tradițiilor și a arhetipurilor ca valori dinamice reinterpretabile [Heath, 2009]. Muzealizarea ruinelor și a clădirilor istorice și cuprinderea lor în circuite turistice le pune în valoare și poate fi un mijloc de rentabilizare a lor. Într-un scenariu ideal, obiectul de patrimoniu astfel evidențiat devine o sursă de venit și are rol educativ atât pentru comunitatea locală cât și pentru vizitatori.

---

⁶⁵ Citatul original: „living on the earth's income rather than eroding its capital”, în Carr, E.A.J, Tourism and Heritage. the Pressures and Challenges of the 1990s, Ashworth, G.J.; Larkham [Ashworth & Larkham, 1994: 67]

⁶⁶ Charta ICOMOS 2011, vezi anexa 2.

⁶⁷ General Assembly of the United Nations, 2005, vezi anexa 2.

III.3. Turismul rural în județul Arad: context și direcții de dezvoltare prin prisma muzealizării

III.3.1. Aspecte generale

În colecția de eseuri *Building a New Heritage. Tourism, Culture and Identity in the New Europe*, P.T. Newby⁶⁸ discută modalități de valorificare a patrimoniului prin turism (tratarea poate fi asimilată noțiunii de muzealizare prin turism cultural). Autorul constată dezvoltarea unei *industrii de comercializare a patrimoniului cultural prin turism*. Astfel, obiectele de patrimoniu arhitectural-istoric devin produse economice care trebuie să răspundă cerințelor pieței, să se adapteze la tendințe, sau să creeze noi curente. În cadrul conferinței Tedx Dumbo 2012, arhitectul Dong Ping Wong prezenta proiectul *Plus Pool*⁶⁹ ca ilustrare a *arhitecturii productive*, o arhitectură care pe lângă funcțiunea de bază aduce și alte beneficii. Wong consideră că acest tip de abordare a construcțiilor reprezintă viitorul arhitecturii sustenabile. În contextul arhitecturii sustenabile productive și a obiectului de patrimoniu ca produs destinat pieței de consum, muzealizarea este o metodă eficientă de „manufacturare a patrimoniului”⁷⁰, suficient de maleabilă pentru a satisface cererea unui public din ce în ce mai exigent și pentru a se adapta curentelor în continuă schimbare.

Având în vedere că, așa cum s-a mai spus, pentru populația din mediul rural, valorificarea monumentelor de patrimoniu nu este o prioritate, inițiativele pentru punerea în evidență, salvare și reutilizare a monumentelor trebuie să vină din exteriorul comunității locale, urmărindu-se ca în timp, locuitorii să înțeleagă beneficiile unei asemenea activități, să și-o asume și să o perpetueze. Din cauza contextului socio-economic și a serviciilor de turism aproape inexistente, patrimoniul cultural trebuie promovat printr-un sistem dinamic, astfel încât vizitatorul să nu fie obligat să petreacă un timp prelungit în același loc în absența unei oferte variate care să includă ocupații sau destinații alternative, sau complementare. În acest context, în viziunea autorului cercetării de față, durabilitatea demersurilor de promovare a patrimoniului cultural rural ar fi garantată de existența unei rețele de obiective interconectate, o conlucrare a comunităților diferitelor sate, generându-se o rețea de obiective atractive pentru vizitatori. Itinerariile turistice sunt o posibilă soluție pentru valorificarea patrimoniului istoric-arhitectural din mediul rural. Diversitatea obiectivelor cu valoare istorică face ca aceste itinerarii să poată fi variate, flexibile, adaptabile la cerințele turiștilor. Soluțiile de muzealizare, însă trebuie să evidențieze caracterul unic al fiecărui loc în parte. Este evident că nu există o rețetă pentru muzealizarea eficientă a monumentelor de arhitectură. De aceea, în studiul de față, abordările în vederea muzealizării sunt particularizate

⁶⁸ *Manufacturing Heritage* - concept preluat din Newby, P.T. *Tourism. Support or Threat to Heritage?* în *Building a New Heritage. Tourism, Culture and Identity* [Ashworth & Larkham, 1994:222-226]

⁶⁹ Ding Ping Wong – Tedx Dumbo, 2012, *Forget sustainable, productive architecture is the next big thing*, <http://tedxtalks.ted.com/video/Forget-Sustainable-Productive-A>, postat în 30 ianuarie 2013, consultat în 22 octombrie 2016, ora 19: 41.

⁷⁰ Newby, P.T. [Ashworth & Larkham, 1994:222-226]

pentru fiecare sit studiat, cu valorificarea oricăror elemente care pot evidenția caracterul locului, dar se va avea în vedere și crearea de conexiuni între obiectivele din aceeași zonă sau cu tematică similară.

În studiile Eurostat din 2012⁷¹, România este prezentată ca având zone cu caracter predominant rural în proporție de cca. 45%, zone cu caracter mixt 45%, fața de zone cu caracter predominant urban 10%. Totodată, studiile arată că cele mai frecventate destinații turistice culturale sunt: cetățile (26,6%), obiectivele arheologice (16,1%) și obiectivele de cult (14,1% - biserici, 12,7% - mănăstiri) [CSCDC⁷², 2005]. În virtutea studiului de față, trebuie subliniat că muzeele ocupă ultimul loc în acest clasament (4,9%). Interesant este procentul relativ scăzut al vizitelor la atelierele de creație (9,0%). O posibilă explicație este numărul redus de ateliere de creație deschise permanent sau periodic publicului. Aceste date statistice demonstrează că obiectivele de arhitectură și arheologie, respectiv mediul rural din România sunt un potențial insuficient exploatat care ar putea aduce beneficii economice și care ar putea plasa România pe poziții superioare în clasamentele și statisticile referitoare la situația internațională din turism. Județul Arad, deși parte a regiunii trans-frontaliere DKMT (Dunăre – Criș – Mureș – Tisa) are o activitate turistică scăzută în comparație cu județele din jur [CSCDC, 2005], în ciuda numărului ridicat de monumente existente în zonă. Câteva cauze care au generat această situație sunt [Terpe, 2011]:

- Absența monumentelor de importanță națională pe teritoriul județului;
- Managementul, finanțarea și promovarea necorespunzătoare;
- Infrastructura defectuoasă;
- Lipsa colaborării dintre investitori, inițiatorii de proiecte, administrații, prestatori de servicii etc.

De altfel, turismul cultural în Arad este practicat într-o formă rudimentară; așa cum reiese și din studiile de caz prezentate în capitolul I.3.6. din lucrarea de față, inițiativele de valorificare a patrimoniului cultural (tangibil sau intangibil) se bazează financiar pe inițiative private, iar dificultățile birocratice și economice nu susțin creșterea numărului acestora în momentul de față.

III.3.2. Pot monumentele muzealizate din județul Arad să devină destinații turistice culturale?

Cele mai vechi obiective de patrimoniu construit din județul Arad luate în evidență, datează din Paleoliticul Mijlociu (Valea Cremenoasă – 120,000-40,000 BC) [Lazurca, 2005]. Deși numeroase în județul Arad și majoritatea înregistrate în Repertoriul Arheologic Național și/sau în Lista Monumentelor istorice, siturile de importanță regională sau locală sunt rareori obiectul intervențiilor de întreținere, nu

⁷¹Preluare de informații din bazele de date Eurostat, disponibile la: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do;jsessionid=9ea7d07d30e49b809cc7aeb04dccbe6dbbb4ea6f1c69.e340aN8PchaTby0Lc3aNchuMchaRe0>

⁷² Centrul de Studii și Cercetări în Domeniul Culturii, *Situația Muzeelor din România*, studiul: Barometrul de consum cultural 2005, secțiunea: Turismul cultural, graficul Obiective culturale vizitate.

beneficiază de promovare, deci rămân inaccesibile, necunoscute și predispuse distrugerilor. Totuși, degradarea fizică a monumentului nu implică în mod necesar declasarea acestuia⁷³, la fel cum nu orice ruină medievală poate fi valorificată și integrată prin refuncționalizare. Dincolo de valoarea istorică sau artistică, o condiție pentru ca o clădire sau o ruină istorică să fie considerată cu potențial de valorificare este asumarea ei de către comunitate prin implicarea acesteia în întreg procesul de muzealizare. Mai mult, studiile asupra potențialului de valorificare a patrimoniului cultural rural și cele care vizează turismul cultural în localitățile din România, amintite în bibliografie, demonstrează nevoia de servicii, infrastructură și implicare. Din aceste considerente, la care se adaugă resurse financiare și umane limitate în domeniul prezervării și punerii în valoare a patrimoniului⁷⁴, siturile arheologice mici, actualmente necunoscute, pot fi o investiție rentabilă întrucât muzealizarea acestora presupune resurse umane și financiare comparativ reduse față de efortul pe care l-ar presupune muzealizarea monumentelor și siturilor istorice notorii dar de mari dimensiuni din județul Arad.

În 1976, cu ocazia întrunirii UNESCO la Nairobi a fost redactată o recomandare referitoare la salvagardarea ansamblurilor istorice (anexa 2). Documentul pledează în favoarea unei tratări nemuzeale a țesuturilor urbane vechi, pentru o conservare vie, prin care se evidențiază specificitatea și se păstrează autenticitatea societăților și a mediului lor [Choay, 1998: 170-171]. În ipoteza prezentei cercetări, se propune integrarea patrimoniului arhitectural din satele românești în funcțiuni avantajoase în primul rând pentru comunitatea locală, care va fi astfel motivată să își asume obiectele de patrimoniu existente în localitate. Clădirile istorice, casele tradiționale din mediul rural și ruinele medievale formează un fond de exploatare potențial. În zonele istorice gestionate corespunzător, clădirile monument sunt transformate în muzee, altele adăpostesc servicii destinate turiștilor, fiind astfel integrate în industria ospitalității. În acest mod, patrimoniul local deservește direct populația străină, iar localnicii au beneficii obținute indirect.

Consiliul Județean Arad a avut inițiative în direcția dezvoltării culturale și turistice a județului. În anul 2011 au fost inițiate studii în urma cărora a fost elaborată *Strategia de Dezvoltare a turismului în județul Arad* pentru perioada 2012-2016 [Terpe, 2011], au fost inițiate proiecte care urmăresc rezolvarea punctelor critice semnalate în această lucrare și au fost elaborate *Strategia de brand turistic și propuneri de identitate vizuală pentru județul Arad* [Noeland, 2011], *Strategia de comunicare pentru brandul turistic al județului Arad* [Noeland(a), 2011] și *Manualul de brand pentru județul Arad* [Noeland(b), 2011]. În *Strategia de dezvoltare a turismului în județul Arad* situația actuală a turismului în județ este

⁷³ Ordinului nr. 2260 din 18 aprilie 2008 privind aprobarea Normelor metodologice de clasare și inventariere a monumentelor istorice, cap. V: Procedura de declasare a bunurilor imobile, art. 21 menționează că distrugerea monumentului poate fi motiv al declanșării procedurii de declasare. În studiul de față se consideră că atâta timp cât monumentul este recognoscibil și observabil în teren el își poate păstra statutul; eventual poate fi necesară reevaluarea categoriei de clasare a acestuia. Mai mult, cercetarea are în vedere și *monumentele necorporale* așa cum au fost descrise la începutul acestui capitol.

⁷⁴ În timp, nu au fost găsite resurse nici pentru valorificarea cetăților de importanță regională din județ: Șiria, Șoimoș, Dezna, Ineu, fără a mai lua în discuție Cetatea Aradului, dat fiind că obiectivul este, în prezent, scos din circuitul civil.

prezentată ca deficitară, prin evidențierea câtorva trăsături: turismul de tranzit predomină, nu există obiective de interes național în județ, promovarea atracțiilor turistice existente este deficitară sau, în unele cazuri inexistentă, infrastructura de transport este neperformantă, colaborarea între agenții privați și cei publici nu există, iar implementarea posibilelor inițiative este adesea încetinită de impedimente fiscale sau legislative [Terpe, 2011: 6-7].

Pe baza observațiilor, concluziilor și propunerilor din strategia de dezvoltare a turismului, în cadrul proiectului „Aradul cultural” inițiat prin proiectul P.O.R.⁷⁵ „Promovarea turismului arădean prin circuite culturale”, având ca termen de realizare anul 2015, au fost concepute șapte trasee turistice culturale în județul Arad (anexa 8). Criteriul care a stat la baza propunerilor a fost traseul șoselei naționale DN7 și al drumurilor județene și posibilitatea de a efectua circuite. Fără a exclude posibilitatea unor astfel de itinerarii turistice în județul Arad, autorul tezei consideră că în situația actuală, aceste itinerarii nu pot funcționa ca atare din multiple rațiuni:

1. Absența unei idei centrale a traseului. În condițiile în care majoritatea obiectivelor enumerate în cadrul propunerilor de trasee turistice culturale din județul Arad nu funcționează ele în sine ca atracții turistice, interconectarea acestora doar pe criteriul accesibilității pe cale rutieră este insuficient. Judecând după titulatura documentului care prezintă aceste itinerarii turistice, mesajul transmis turistului prin obiectivele propuse, despre cultura din județul Arad este ambiguu și incoerent. Accesibilitatea nu este suficientă pentru a stârni curiozitatea vizitatorilor. Efortul depus pentru a ajunge la destinație, diversificarea mijloacelor de transport sau activitățile alternative și/sau complementare sporesc farmecul unei destinații turistice, iar tematica unui traseu turistic cultural este un factor decisiv în opțiunea călătorului. În situația existentă, implementarea celor șapte propuneri de trasee turistice nu poate încuraja decât turismul de tranzit. Există însă variante de activități alternative care merită să fie avute în vedere în strategiile viitoare pentru valorificarea unor monumente⁷⁶:

- Drumețiile
- O atracție majoră animată de altele secundare
- Promovarea gastronomiei locale
- Promovarea industriilor locale (apicultura, producerea vinului, meșteșugurile tradiționale)
- Atracțiile cu specific etnografic
- Spectacolul și industriile creative contemporane menite să promoveze un loc sau un monument.
- Spectacolul local
- Peisajul etc.

2. Absența serviciilor. Așa cum este evidențiat și în *Strategia de dezvoltare a turismului în județul Arad* pentru perioada 2012-2016, în 40% dintre cazuri, angajații operatorilor turistici își plătesc salariul cu salariul minim pe economie, corespunzător poziției de încadrare. Aceasta are ca efect caracterul temporar al

⁷⁵ P.O.R. – abrevierea sintagmei *Program Operațional Regional*

⁷⁶ În prezent, au loc dezbateri publice pentru întocmirea noii strategii de turism pentru județul Arad. Fiind în lucru, nu există suficiente documente publice care să poată constitui suport pentru analiză.

multor angajări, ceea ce împiedică specializarea și perfecționarea operatorilor din turism și menține calitatea nesatisfăcătoare a serviciilor [Terpe, 2011: 16].

3. Includerea incorectă a unor obiective în categoria destinațiilor turistice. Iată câteva exemple edificatoare: mănăstirea și fortificația medievală Eperyes din zona Chelmacului nu mai există, cu toate că este încă înregistrată în Repertoriul Arheologic Național; din fortificația medievală de la Căpâlnaș se mai pot observa doar șanțurile acoperite de vegetație; Dealul Spital din Tauț este menționat ca posibil sit arheologic însă în momentul de față nu prezintă alt interes din punct de vedere turistic decât ca punct de belvedere; Castelul și parcul de la Somlosy funcționează ca spital pentru boli neurologice, funcțiune incompatibilă cu activitatea turistică și lista continuă.

4. Includerea în listă a unor situri arheologice nevizitabile întrucât descoperirile au fost conservate in situ⁷⁷ (castre romane, ruinele de la Bizere etc.).

5. Includerea unor obiective ce pot fi vizitate la cerere doar, fără a fi oferite detalii de contact și în absența unei infrastructuri informatice care să permită programări (Muzeul Memorial Adam Muller Guttenbrunn din Zăbrani, Expoziția permanentă *Cofetari și cofetării din Arad*. Colecția Ioan Gui, Arad).

6. Includerea ca atracții a unor evenimente nepermanente. Animarea unor obiective prin evenimente are efecte benefice, dar de scurtă durată în lipsa constanței sau a recurenței.

7. Includerea unor obiective și monumente care nu sunt vizitabile: clopotnița medievală din Covăsânt sau ruina de biserică medievală din Șiria se găsesc pe terenuri private, deci sunt inaccesibile.

8. În conceperea traseelor turistice culturale nu se are în vedere potențialul de dezvoltare a mediului rural cu beneficii bilaterale: urban-rural, localnic-străin, investitor public-investitor privat etc.

9. Majoritatea obiectivelor incluse în listă, în starea actuală nu determină revenirea vizitatorului. Excepțiile sunt mănăstirile consacrate ca puncte de pelerinaj religios, însă repetitivitatea vizitelor are motivație personală, nu admirația față de monument. Tot astfel se întâmplă cu Cetatea Șiria unde sporturile extreme au un rol esențial în fidelizarea vizitatorilor.

10. Transmiterea de informații eronate. Conacul lui Ștefan Cicio-Pop este greșit plasat în propunerea de trasee turistice în comuna Ususău, în realitate găsindu-se în comuna Conop. Este o greșeală singulară, însă informațiile puse la dispoziția potențialilor turiști trebuie să fie verificate și corect transmise.

11. Concepția traseelor turistice nu a fost urmată de măsuri pentru a le face funcționale.

În concluzie, propunerile de trasee turistice culturale mai sus menționate sunt mai degrabă un inventar al potențialelor obiective turistice vizitabile în timpul unei călătorii cu mașina prin județul Arad. Pentru ca obiectivele indicate să devină destinații turistice culturale este necesară întocmirea unei strategii unitare, care să promoveze un mesaj coerent despre specificul cultural al zonei. Mai mult, așa cum

---

⁷⁷ Metodă de conservare aplicabilă fundațiilor din piatră sau orice alte structuri care nu sunt afectate de etapa post-săpătură, care presupune acoperirea acestora cu pământ (cu sau fără un strat de separare din material textil), oricând putând fi scoase la lumina și puse în valoare.

este evidențiat în cadrul Strategiei de turism elaborată pentru județul Arad [Terpe, 2011: 25] există pericolul exagerării atractivității unui obiectiv turistic. Este foarte important ca oferta turistică și serviciile promovate să reflecte situația reală, altfel turistul va fi dezamăgit și își va exprima nemulțumirea, contribuind astfel la creionarea unei imagini negative și total neatractive pentru alți posibili vizitatori. Analiza făcută de autor asupra propunerilor de trasee culturale are în vedere și acest aspect: deși spectaculoase, ruinele din siturile arheologice sunt conservate in situ. Promovarea acestor situri în momentul de față ca destinații turistice este prematură. Într-o situație asemănătoare sunt ruinele medievale majoritatea neîntreținute, greu accesibile, acoperite cu vegetație și gunoi și fără a fi semnalate în vre-un fel (indicatoare, panouri informative etc.). De altfel, monumentul în sine, chiar și conservat, rareori va determina revenirea turiștilor pentru simpla sa prezență. În Europa, vizita unui muzeu sau a unui obiectiv de patrimoniu este completată, de obicei, de împrejurimi atractive. Zonele rurale studiate din județul Arad beneficiază de atracții naturale variate. Permanența fluxului de vizitatori este asigurată de evenimentele din jurul monumentului, de varietatea activităților alternative din zonă. Funcțiunea corect atribuită presupune, așa cum s-a mai spus, reintegrarea monumentului în cotidianul comunității locale, dar poate genera forme de turism diverse în funcție de specificul local și de potențialul existent.

Așadar, majoritatea monumentelor din localitățile rurale din județul Arad ar putea deveni destinații turistice culturale cu condiția tratării lor în manieră inovativă, atractivă și variată, diferită față de muzeificarea consacrată, care să integreze toate aspectele peisajului cultural din care fac parte – altfel spus, muzealizarea monumentelor din sate este o metodă viabilă prin care turismul rural și turismul cultural din județul Arad pot fi implementate și dezvoltate.

III.3.3. Practici aplicabile ale turismul rural pentru județul Arad: turismul rural. Muzealizarea policentrică.

Prof. Univ. Dr. Cristian Tălângă explică în cursul său despre Turismul Rural din cadrul Universității din București, Facultatea de Geografie, conceptele de *turism rural* și *agroturism* cu detalieri aplicate situației din România. În viziunea autorului, *turismul rural* sau *turismul în zonele rurale* este adesea asociat sau supranumit *agro-turism* sau *turism verde*, însă fiecare dintre acești termeni poartă o semnificație nuanțată. Turismul rural poate fi definit ca activitatea economică desfășurată în spațiul rural, care asigură perpetuarea valorilor specifice acestui spațiu, cu satisfacerea intereselor celor care oferă servicii turistice și ale beneficiarilor acestor servicii [Tălângă, 2010]. În mod tradițional, însă, în spațiul rural românesc, mersul la bunici (*la țară*), evenimente ca tăiatul porcului, sărbătorile creștine care reunesc familiile în casa părintească etc. este o formă de turism rural răspândită în cultura românească, dar nu constituie o activitate economică. De altfel, dintr-o perspectivă obiectivă, se poate spune că în zonele rurale din județul Arad nu există pensiuni agroturistice în sensul real al termenului [Faur, fără an].

În accepțiunea teoreticienilor turismului rural, pe timpul sejurului, turistul este un oaspete care se integrează voluntar în viața de zi cu zi a gazdelor sale. Amenajările turistice aparțin exclusiv comunității rurale, „singura în măsură să păstreze nealterat spațiul rural.” [Mac I. et al, apud.Tălângă, C., 2010: 3]. Turismul rural cultural, agro-turismul, turismul verde, turismul ecologic, gastronomic etc.

sunt particularizări ale turismului rural, în funcție de preponderența activităților care constituie oferta turistică. Spre exemplu, în agro-turism beneficiarii activității turistice sunt în exclusivitate fermierii. Gestionată cu discernământ și cu monitorizare periodică pentru a evita alterarea peisajului cultural din sate, practica turismului rural are un impact pozitiv asupra mediului socio-economic rural. Acesta se manifestă prin varierea tipurilor de activități practicate în spațiul sătesc și, implicit, diversificarea utilizării forței de muncă, ocuparea terenurilor degradate sau a spațiilor abandonate, promovarea și valorificarea produselor agricole, susținerea și perpetuarea artizanatului și a artelor populare, atragerea de noi investiții și, nu în ultimul rând, prin restaurarea și conservarea patrimoniului imobiliar [Tălângă, 2010: 11]. Pentru cazul particular al României, aceste activități sunt o soluție pentru atragerea și menținerea forței de muncă tinere în contextul îmbătrânirii populației rurale.

Una dintre tendințele de după anii 2000 în turism este *turismul integrat* [Tălângă, 2010: 4], care presupune o viziune holistică și exploatarea tuturor domeniilor sociale, economice și a factorilor naturali, căutarea de a pune în valoare resurse încă neidentificate prin cooperare, interconectare, completare și continuitate. Beneficiarii principali sunt comunitățile locale, astfel încât nevoile lor conturează principiile de funcționare și desfășurare a activității turistice integrate. Altfel spus, nu există rețete pentru practicarea reușită a turismului integrat.

De altfel, conceptul de turism integrat coincide în mare măsură cu viziunea propusă în cadrul prezentului studiu pentru muzealizarea monumentelor din mediul rural. Durabilitatea propunerilor depinde în mare măsură de constanța fluxului de vizitatori. Aceasta se bazează pe calitatea muzealizării, a armonizării funcțiunii propuse cu specificul locului și cu caracterul comunității locale, dar și pe colaborarea la nivel regional între comunitățile urbane și cele rurale.

Turismul din mediul rural are nevoie de promovarea pe care mijloacele de comunicare din Municipiul Arad o poate oferi. Patrimoniul cultural, arheologic, arhitectural din sate necesită conservare, scop și integrare, pe când populația mediului urban are nevoie de alternative pentru petrecerea timpului liber, de o ofertă turistică variată, autentică și cu diverse activități complementare cu rol de agrement, educativ etc. De altfel, cooperarea dintre urban și rural se poate extinde și în alte planuri. Oferta poate fi completată cu promovarea și prezervarea artizanatului și a agriculturii neindustrializate, care pot beneficia de pe urma unor politici de sprijin a micilor producători inițiate de Municipiul Arad, ca reședință de județ și piață de desfacere. În acest scenariu, orașenilor li se pune la dispoziție o sursă de produse agricole naturale, autohtone.

Constanța fluxului de vizitatori din mediul rural poate fi asigurată printr-o abordare policentrică (Figura 9). Un exemplu pentru oferta turistică de tip policentric include Municipiul Arad pe de-o parte, iar celelalte orașe din județ și monumentele de importanță regională lucrează sinergic, ca o contrapondere (Figura 10), cu condiția existenței unei oferte culturale și turistice suficient de diversă încât să poată imprima dinamism.

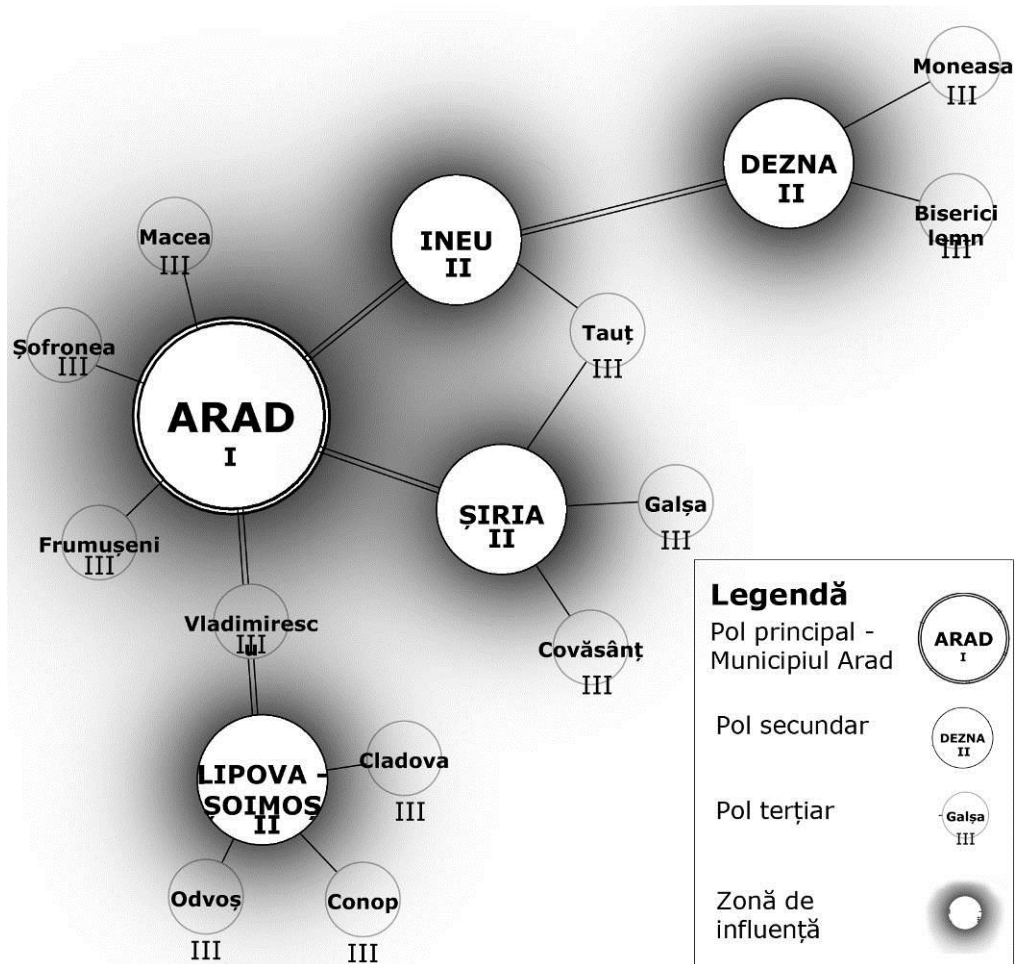

Figura 9 - Ilustrare grafică a unui posibil model de dezvoltare policentrică propusă și realizată de către autor, cu exemplificarea a câtorva poli de interes turistic cultural.

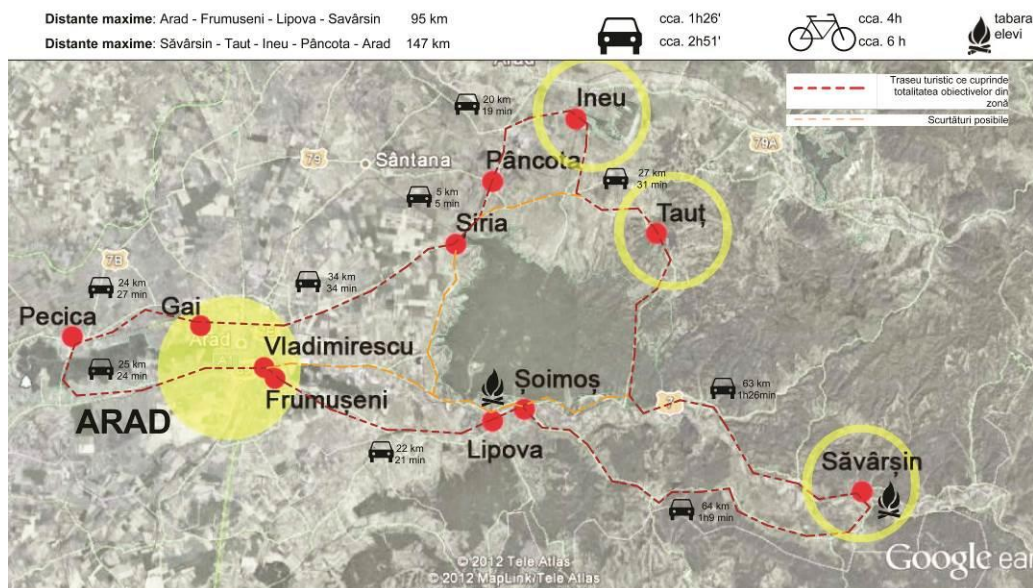

Figura 10 – Un exemplu de posibilă dezvoltare policentrică a turismului rural din Județul Arad. Studiu realizat de autor pe suport captură din satelit, sursa Google Earth.

III.3.4. Muzealizarea și eficiența energetică⁷⁸

Produsul arhitectural este rezultatul proiectării structurate de nevoi sociale, exprimate prin funcțiunea, rațiunea și eficiența clădirii, precum și prin modul în care aceasta interacționează cu mediul natural înconjurător. În acord cu ideile prezentate în introducerea acestei teze, arhitectura este privită ca expresie a culturii unei comunități și poate crea contexte noi pentru variate activități. Având în vedere faptul că politicile din tot mai multe țări susțin construirea de clădiri eficiente energetic cu exploatarea resurselor regenerabile și a noilor tehnologii, trebuie ca, în viitorul apropiat, acest subiect să devină o prioritate și în România, mai ales în contextul apartenenței la Uniunea Europeană. În momentul de față, se pledează atât pentru consolidarea relațiilor dintre mediul natural, peisaj, mediul antropizat, cât și pentru eficientizarea din punct de vedere energetic a construcțiilor noi sau reabilitate. Funcțiunea, rațiunea și eficiența unei clădiri sunt cuantificabile și sunt reglementate prin normative și standarde. Aceste reglementări se aplică și în domeniul reabilitării, pentru a crește calitatea mediului ambiant în clădirile existente. Însă metodele de eficientizare trebuie adaptate și subordonate particularităților clădirii cu valoare de patrimoniu fără a-i știrbi integritatea. Se poate vorbi despre turism sustenabil dacă, concomitent, propunerea de muzealizare are în vedere armonizarea clădirii istorice cu funcțiunea alocată, cu materialele disponibile, iar proporțiile și estetica intervențiilor contemporane sunt într-o relație de echilibru

⁷⁸ Parte a acestui subcapitol a fost prezentat în cadrul 10th biennial International Conference on Processes in Isotopes and Molecules (PIM 2015) organizată de Institutul Național de Cercetare – Dezvoltare pentru Tehnologii Izotopice și Moleculare, Cluj, iulie 2015 – indexare ISI și publicată în *proceedings*.

cu structura istorică pe care se intervine. Prin acestea, se asigură eficiența tehnologiilor implementate.

Una dintre modificările aduse Legii calității în construcții în perioada 2015-2016, presupune introducerea unei noi cerințe fundamentale suplimentare: utilizarea sustenabilă a resurselor naturale⁷⁹, care în acest studiu, din prisma muzealizării, este înțeleasă drept exploatarea în special a resurselor locale, adoptarea unei atitudini ecologice și eficientizarea energetică. Acest tip de abordare poate face apel la noile tehnologii și, odată cu răspândirea practicilor ecologice, se preconizează efecte la scară regională.

Muzealizarea are o accentuată componentă ecologică, întrucât presupune „reciclarea” spațiilor nefolosite, a clădirilor sau a ruinelor abandonate și le activează. Noile tehnologii ecologice permit crearea de spații care să rămână funcționale pe parcursul întregului an cu costuri minime, ceea ce permite realizarea și perpetuarea investiției. Mijlocul pentru care pledează autorul tezei în vederea realizării unei muzealizări sustenabile este o simbioză arhitecturală între ruină și intervenția contemporană, care, pe lângă tehnici și materiale actuale de construcție, cuprinde și noi tehnologii integrate soluțiilor propuse.

III.3.5. Inventarierea și selectarea monumentelor istorice din mediul rural.

Pentru fundamentarea cercetării de față este necesară inventarierea realistă și evaluarea corectă a patrimoniului arhitectural disponibil, realizată prin studii de documentare, prin prelucrarea concluziilor de pe șantierele arheologice și prin deplasări in situ. Scopul trecerii în revistă a monumentelor cu potențial ridicat de valorificare din județul Arad este evidențierea siturilor și ruinelor care pot face obiectul muzealizării. S-a arătat în capitolele anterioare că, în comparație cu monumentele de importanță regională, monumentele de importanță locală sunt mai ușor de gestionat, iar costurile intervențiilor pot fi reduse. Muzealizarea acestor monumente are beneficii multiple:

- Se generează efectele pozitive ale muzealizării asupra monumentului și a comunității locale, așa cum a fost detaliat în capitolul I.3. (conservarea și valorificarea patrimoniului istoric, arhitectural, arheologic; crearea de locuri de muncă și îmbunătățirea condițiilor de trai al comunității locale etc.)
- Se oferă exemple de bună practică
- Se generează o rețea de obiective vizitabile, un bun fundament pentru o dezvoltare policentrică a turismului cultural în zonă, așa cum se va vedea în cele ce urmează.

Muzealizarea și cuprinderea în circuite culturale a monumentelor din județul Arad a necesitat completarea informațiilor existente în Lista Monumentelor Istorice, respectiv în Repertoriul Arheologic Național, cu criterii adecvate scopului studiului de față. Acestui demers i s-a adăugat compararea evidențelor din listele oficiale cu situația din teren. Repertoriul Arheologic Național 2015 (RAN)⁸⁰ și Lista Monumentelor Istorice 2015 (LMI)⁸¹ evidențiază pentru județul Arad 442 de situri arheologice și 417 monumente istorice. Dintre acestea, 349 de situri arheologice

⁷⁹ Legea nr. 177/2015 pentru modificarea și completarea Legii nr. 10/1995 privind calitatea în construcții. Text publicat în Monitorul Oficial al României. În vigoare de la 31.08.2015

⁸⁰ Disponibil la <http://ran.cimec.ro/sel.asp>

⁸¹ Publicat în Ministerul Culturii, Monitorul Oficial Al României, Partea I, Nr. 113 Bis/15.II.2016

(RAN), respectiv 215 monumente istorice se găsesc în mediul rural. Studiul de față are în vedere monumentele de arhitectură. Astfel, se omit din liste punctele de observație, descoperirile întâmplătoare sau incerte, fortificațiile de pământ, drumurile, carierele și minele, descoperirile funerare, locuirea rupestră⁸², monumentele de for public, pietrele de hotar, troițele și mormintele unor personalități, iar numărul obiectivelor relevante pentru cercetarea se reduce la 271 situri arheologice și 197 monumente istorice.

Cantitatea și gradul de prezervare a vestigiilor dintr-o anumită perioadă de timp contribuie la determinarea relevanței obiectivelor de patrimoniu arhitectural istoric pentru studiul de față. Într-o etapă ulterioară a selecției au fost eliminate din liste vestigiile arhitecturale anterioare secolului XI. Acestea cuprind fortificații și așezări din lemn și pământ, iar durabilitatea limitată a materialelor de construcție a făcut ca urmele arheologice din această perioadă să fie greu recognoscibile astăzi și prea puțin spectaculoase pentru privitorul neavizat. Muzealizarea acestor monumente nu este o opțiune în prezent. De asemenea, în Repertoriul Arheologic Național există situri a căror datare este neprecizată sau incertă, ceea ce le poziționează în afara ariei de interes a prezentei cercetări. În urma selecției, din lista monumentelor istorice sunt selectate 129 poziții pentru cercetare ulterioară, iar lista monumentelor înscrise în RAN ajunge la 84 obiective.

Dacă monumentul s-a păstrat suficient de bine el poate deveni un element de interes. În aceeași notă, dacă monumentele nu au fost ferite de evenimente istorice, acțiuni umane, fenomene naturale distructive, aceste monumente nu mai prezintă interes pentru publicul neavizat. Contextul istoric din actualul județ Arad a fost potrivit conservării monumentelor de Ev Mediu, ceea ce poate explica, într-o oarecare măsură, faptul că, în conștiința colectivă, sintagma „monument istoric” este imediat asociată cu clădirile din secolele XVIII – XX.

Monumentele din secolul al XVIII-lea sau mai recente sunt vizibile, unele dintre ele cunoscute, iar valoarea lor culturală este unanim acceptată. Cu toate acestea, numai câteva monumente de arhitectură laică din acest interval temporal au beneficiat de-a lungul timpului, de acțiuni de conservare, restaurare, refuncționalizare. Prin generalizare, se poate afirma că valoarea lor arhitectural – muzeal – turistică este intrinsecă prin însăși prezența acestor edificii în peisajul contemporan, drept pentru care aceste monumente nu sunt cuprinse în studiul de față, care se concentrează în consecință, asupra unui număr de 74 monumente înscrise în LMI și 47 obiective înregistrate în RAN.

Necunoscutul fascinează. Perioada medievală, cuprinzând circa opt secole, este perioada de formare a majorității localităților din prezent, însă foarte puține construcții din acea perioadă au fost conservate, iar vizibilitatea și promovarea acestora este minimă. Prin urmare, fără a ignora valoarea și potențialul monumentelor pre- sau post-medievale (conform eșalonării temporale de mai sus), dar având în vedere că monumentele anterioare secolului XI sunt nerelevante pentru publicul larg, iar cele de după secolul XVIII sunt majoritatea în funcțiune, studiul de față se va concentra în capitolele următoare asupra evidențierii monumentelor din secolele XI-XVII.

Pentru acuratețea studiului a fost necesară verificarea fiecăruia dintre aceste monumente de arhitectură și situri arheologice, prezentate sintetic de autorul tezei în anexa 9 - *Județul Arad - Inventarierea Monumentelor de Arhitectură și a Siturilor*

---

⁸² Locuirea rupestră și muzealizarea urmelor acestui tip de locuire sunt un subiect amplu care merită studiat ca un caz aparte.

Arheologice de după Secolul al X-lea. Documentarea bibliografică, pe teren și în baza de date a Complexului Muzeal Arad, efectuată de către autor cu asistența arheologului Florin Mărginean, au scos la iveala inadvertențe în bazele de date oficiale RAN și LMI:

- datarea diferită a aceluiași monument înscris în ambele evidențe.
- evidențierea unor situri și monumente a căror existență sau poziție este incertă.
- neinclusiunea unor obiective cu valoare arhitecturală, arheologică și istorică aflate în stare bună de conservare.

Studiul de față are în vedere monumentele a căror starea fizică de conservare este cel puțin medie.

III.3.6. Propunere de delimitare a zonelor și traseelor turistice existente în funcție de specificul atracției lor culturale

Localizarea pe harta județului Arad a monumentelor medievale și a clădirilor-monument post-medievale, permite identificarea a unor aglomerări de monumente cu specific similar, care ar putea sta la baza conceperii unui master-plan pentru turism sustenabil în județul Arad (figura 11 și anexa 10). Pe principiul dezvoltării policentrice a zonelor turistice între Municipiul Arad și monumentele de importanță regională din județ, propunerea autorului pentru zonificarea turistică a județului Arad se prezintă după cum urmează, fiecare zonă delimitată cuprinzând minim un monument de importanță regională:

- Zona construcțiilor sacre cu două subzone: bisericile din lemn și bisericile zidite ale minorităților etnice; monumentul de referință din această regiune este mănăstirea Maria Radna din Lipova, la care poate fi adăugată cetatea Șoimoș.
- Castelele de pe valea Mureșului cu Cetatea Șoimoș ca obiectiv de importanță regională și cu posibilitatea de extindere a rețelelor turistice dincolo de granițele județului, spre Cetatea Devei (județul Hunedoara).
- Zona etno-turistică din Țara Zărandului⁸³, având ca poli cetatea Dezna și Cetatea Ineului
- Podgoriile Aradului și monumentele medievale, zonă dominată de Cetatea Șiria și cetatea Ineului

La acestea se adaugă Câmpia de Vest – zonă de turism balnear, ecoturismul și turismul rural deja practicate în forme incipiente. Diversitatea peisajului, a florei și a faunei face ca turismul ecologic să fie practicat sub formă de drumeții, tururi cicliste pe diverse trasee, sporturi în aer liber (parapanta, motociclism off-road la Șiria), ieșiri la iarbă verde, activități de orientare turistică etc.

⁸³ Țara Zărandului - spațiu mental etnografic al județului Arad; caracterizare după David Nicoleta, [David, III, 2009: 63-74]

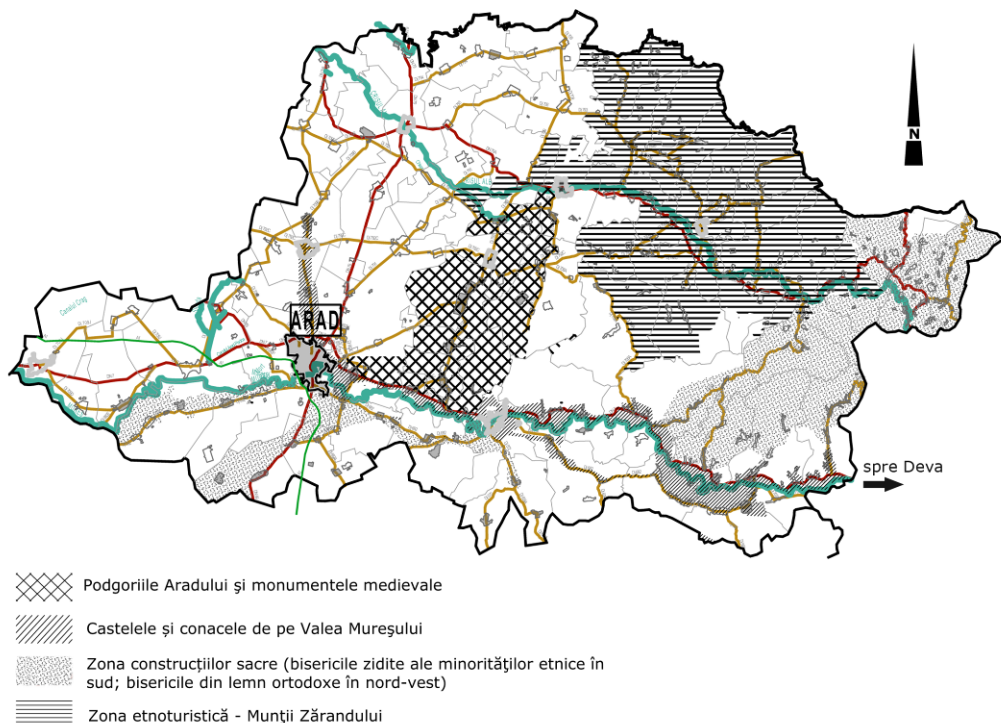

Figura 11 – Reprezentare schematică a zonelor turistice propuse pentru județul Arad – prelucrare de către autor a hărții județului Arad, scara 1:90 000. Pentru detalii, a se consulta harta din anexa 10

III.3.6.1. Zona construcțiilor sacre

Există două zone cu tipologii particulare de construcții sacre în județul Arad: Câmpia Banatului la sud de râul Mureș, unde se găsesc bisericile zidite a diferitelor culte religioase și zona Munților Zărand, cu bisericile din lemn în general ortodoxe.

Bisericile ortodoxe din lemn se găsesc în zona estică a județului. Spre deosebire de bisericile din lemn din alte regiuni ale țării, cele din județul Arad nu au parte de aceeași notorietate. Natura perisabilă a materialului de construcție din care sunt alcătuite face ca muzealizarea să fie recomandată, cu condiția păstrării unei atitudini non-invazive față de practicile religioase încă existente, cărora li se datorează, de fapt, păstrarea monumentelor în timp. De altfel, păstrarea bisericilor din lemn în funcțiune este singurul mod de conservare, evitându-se înlocuirea lor cu pastişe mai ușor de întreținut, sau forme arhitecturale improprii zonei.

În zona vestică a județului Arad, bisericile din piatră/zidărie au rol reprezentativ. Ele pot atesta și marca evenimente istorice importante cum ar fi așezarea comunității șvabe la Glogovăț, a celei sârbești la Bezdin, comuna Munar, sau a bulgarilor pavlicheni la Vinga etc. Aceste edificii sunt repere ale unui potențial circuit, având ca temă diversitatea culturală a județului.

Practica turismului ecumenic există deja în cadrul grupurilor religioase, manifestându-se prin pelerinaje (bisericele de zid), sau prin practica regulată a ceremonialului religios (bisericele din lemn). Așa cum s-a spus anterior, aceste

practici sunt fundamentate de convingerile religioase ale participanților și nu apelează la soluții de atragere a turiștilor. Dintr-o perspectivă complementară turismului cultural, numeroasele clădiri cu specific religios pot deveni simboluri ale unor minorități etnice și religioase, ale unor evenimente istorice, respectiv martori ai unor tehnici de construcție tradiționale.

III.3.6.2. Castelele și conacele de pe Valea Mureșului

De-a lungul Văii Mureșului, există nouă castele din mediul rural înscrise în Lista Monumentelor Istorice, toate datând din secolul al XIX-lea: castelul Mocioni în Bulci, castelul Mocioni-Teleki în Căpâlnaș, castelul Kövér-Appel în Fântânele, castelul Cernovici în Macea, castelul Solymosy în Mocrea, castelul Konopi în Odvoș, castelul Salbek în Petriș și castelul Bohuș în Șiria. Pe lângă acestea, în LMI apar castelele din orașe, cum sunt castelele de secolul al XVII-lea – al XIX-lea din Municipiul Arad, sau castelul Misici din Lipova (secolele al XVIII-lea – al XIX-lea). Castelul regal de la Săvîrșin (secolul al XVIII-lea), conacele cu un stil arhitectural aparte din zona Podgoriilor Aradului, sau cele care au aparținut unor personalități (conacul Ștefan Cicio-Pop din Ususău) nu sunt cuprinse în RAN sau LMI. Având în vedere atitudinea pozitivă a familiei regale față de conservarea ansamblului Castelului Regal de la Săvîrșin și restaurarea acestuia cu metode corecte, includerea acestui obiectiv în LMI nu este obligatorie. De altfel, lucrările de restaurare ar fi fost mult complicate de procedurile birocratice care se impun odată cu acordarea statutului de monument istoric unei clădiri. Acesta, însă este un caz particular fericit, iar includerea în LMI a clădirilor de patrimoniu este, teoretic, o măsură necesară pentru a preveni intervențiile inoportune.

Deși majoritatea clădirilor de patrimoniu sunt înscrise în evidențele naționale, puține au fost restaurate și/sau refuncționalizate (vezi anexele 7 și 9). Un exemplu de bună practică este Castelul Purgly, restaurat și valorificat (se poate spune chiar *muzealizat*) prin completarea funcțiunii cu bazine termale în curte. Clădirii i se recunoaște calitatea de monument, funcțiunea alocată exploatează resursele subterane ale zonei iar deschiderea monumentului către public este un mod de promovare sustenabilă. În majoritatea cazurilor, însă, se identifică interpretări inadecvate monumentului: Castelul Kövér-Appel devenit *Conacul „Cover Apple”* – spațiu pentru evenimente cu intervenții de amenajare interioară, care ignoră specificul monumentului, sau cazul castelelor Solymosy și Teleki transformate în perioada comunistă în spitale pentru boli neurologice. Alte obiective, cum ar fi castelul din Bulci sau Odvoș, sunt neglijate de mai mulți ani, ceea ce a dus la deteriorări considerabile.

Totuși, valoarea culturală, istorică și economică a acestor clădiri este de necontestat. Restaurarea și muzealizarea, completate de un management adecvat, le poate asigura dăinuirea și pot fi rentabilizate prin alocarea de funcțiuni adecvate, care să permită accesul vizitatorilor și să valorifice potențialul contextului în care se găsesc, devenind active economice. Scenariul este realizabil din mai multe considerente. În primul rând, toate aceste monumente sunt ușor accesibile pe cale rutieră, pe bicicletă sau cu mijloace de transport în comun, fiind poziționate în apropierea drumului național DN7 sau a drumurilor județene. Mai mult, proprietarii acestor clădiri sunt cunoscuți. Dacă nu există inițiativă privată pentru valorificarea monumentului, o soluție este contactarea lor pentru un eventual parteneriat public-privat între proprietari și administrațiile locale sau organizațiile din domeniu. În al treilea rând, toate aceste castele beneficiază de un cadru natural impresionant cu

floră și faună aparte. Spre exemplu, parcul castelului din Bulci a fost gândit ca un parc botanic, aici găsindu-se specii aclimatizate de arbori din America, iar spațiul este populat cu căprioare, o posibilă atracție turistică în scenariul refuncționalizării castelului. Poate fi urmat exemplul castelului din Săvîrșin, al cărui parc dispune de o seră, o oranjerie, specii de arbori aparte, iar prezența veverițelor este notorie, chiar dacă domeniul regal nu este accesibil permanent publicului.

Fără a nega complexitatea unor potențiale lucrări de restaurare a castelelor de pe valea Mureșului, intervențiile pot fi catalogate drept fezabile, chiar dacă sunt dificile în comparație cu intervenția pe alt gen de monumente, întrucât există informații despre aspectul lor inițial, inclusiv martori ai finisajelor originale, materiale și detalii de punere în operă. De asemenea, există posibilitatea realizării de relevee exacte ceea ce permite proiectarea de soluții detaliate și precise de conservare și restaurare, arhitectură, structură și instalații.

În concluzie, circuitul castelelor de pe valea Mureșului ar putea fi activat într-un viitor apropiat, cu condiția unor investiții considerabile.

III.3.6.3. Etno-turismul în munții Zărandului

Țara Zărandului, în special zona muntoasă a acestei regiuni, este binecunoscută pentru satele pitorești, unde tradițiile se mai păstrează, se practică meșteșugurile, iar stilul de viață arhaic este parte din cotidian. În ciuda accesibilității dificile datorate reliefului, zona este deja percepută ca destinație turistică, însă în absența unei strategii de gestiune, comunitățile locale beneficiază prea puțin de pe urma acestei practici. Regiunea Zărandului oferă materialul ideal pentru muzealizarea patrimoniului cultural intangibil românesc din județul Arad.

III.3.6.4. Ruinele medievale și Podgoriile Aradului

Podgoriile Aradului se găsesc la poalele Munților Zărand, la granița cu Câmpia de Vest. Zona este deja binecunoscută ca traseu tematic, aici existând un muzeu al vinului și crame care organizează degustări. Accesul se face ușor, pe cale rutieră, cu bicicleta, trenul sau tramvaiul. Drumul județean care șerpuieste la poalele munților poartă numele de Drumul Vinului. În trecut, până în 1983, acest traseu putea fi parcurs cu Săgeata Verde, un tren urban cu aburi, electrificat în 1913, care asigura legătura dintre Podgoria Aradului și municipiul Arad. Din 1991 până în prezent, au fost făcute studii pentru reabilitarea totală sau parțială a acestui mijloc de transport, inclusiv în scop turistic, însă fără a fi finalizate.

Patrimoniul arhitectural din zonă are două componente particulare: conacele foștilor nobili proprietari de vii și ruinele unor foste construcții medievale.

Majoritatea conacelor sunt locuite și astăzi, ceea ce le-a asigurat conservarea, aflându-se însă în proprietate privată, acestea cu greu pot fi incluse într-un circuit turistic. Cel mult, ele rămân parte a peisajului și accentuează spiritul locului. În schimb, ruinele medievale și siturile arheologice sunt prezențe valoroase, dar majoritatea anonime.

III.3.7. Note și propuneri de abordare a muzealizării pentru monumentele din mediul rural din județul Arad

Statisticile elaborate la solicitarea Ministerului Culturii și Cultelor [CSCDC, 2005 & 2008] arată că în ciuda existenței unui fond cultural variat cu potențial de valorificare, patrimoniul (tangibil și intangibil) din județul Arad nu beneficiază de management adecvat și promovare eficientă, mai ales în mediul rural. În sfera patrimoniului arhitectural, istoric și arheologic, acest fapt se reflectă în numărul redus de obiective istorice refoșite, refuncționalizate (vezi Figura 7 și anexa 7). Chiar și în aceste condiții, cetățile medievale de importanță regională: Șoimoș⁸⁴, Șiria și Dezna sunt recunoscute și funcționează ca atracții turistice. Însă activitățile turistice și de recreere care se desfășoară spontan, neorganizat în incinta sau în preajma acestor monumente nu contribuie sub nici o formă la întreținerea sau bunăstarea obiectului de patrimoniu, întrucât nu există o structură care să își asume responsabilitatea gestionării, eficientizării și rentabilizării practicii turistice în aceste locuri. Muzealizarea celor trei cetăți și integrarea lor în circuitul turistic presupune investiții semnificative. În martie 2016, Consiliul Județean Arad își exprima intenția de a accesa fonduri europene prin Programul Operațional Regional 2014-2020, pentru lucrări de punere în valoare a cetăților Șoimoș și Șiria. Intervențiile având costuri estimate la cinci milioane de euro fiecare, cuprindeau lucrări de conservare și amenajare a unor centre turistice cu dotările aferente⁸⁵, însă fondurile nu au mai fost alocate. Cert este că astfel de intervenții de amenajare a unor centre turistice în cadrul obiectivelor de patrimoniu trebuie să cuprindă posibilități de vizitare contra cost Un exemplu demn de urmat este muzealizarea Cetății de Scaun a Sucevei⁸⁶.

Implementarea muzealizării policentrice (vezi cap. III.3.) este posibilă, dar dificilă datorită procedurilor birocratice, a incertitudinilor privind proprietatea monumentelor, a fondurilor insuficiente și a expertizei limitate în domeniu etc. Mai mult, pentru investitori este adesea descurajant investirea unor sume considerabile fără obținerea de beneficii imediate, în condițiile în care muzealizarea monumentelor de arhitectură sau a ruinelor devine profitabilă doar pe termen lung.

Cercetarea de față propune soluții de muzealizare pentru câteva dintre obiectivele de patrimoniu arhitectural de importanță locală cu potențial de valorificare, ce ar putea funcționa ca poli terțiari în județul Arad. Se caută minimizarea investiției pe care o presupune prezervarea și refuncționalizarea acestor obiective și crearea de posibilități de întreținere pe perioada de exploatare cu un buget minim. Acest tip de muzealizare este o alternativă viabilă și pentru mediul rural din județul Arad. Pentru aprofundarea studiului este necesară analiza concretă și particularizată asupra unor studii de caz.

Dintre monumentele cu potențial de valorificare din județul Arad au fost selectate opt ruine medievale care se găsesc în intravilanul unor localități din mediul rural (anexa 10). Departajarea și prioritizarea monumentelor a fost făcută în funcție de gradul de prezervare la momentul demarării studiilor (2012 – 2013), volumul de

⁸⁴ Localitatea Șoimoș, asemenea Radnei, au fost contopite cu Lipova pentru a forma actualul oraș Lipova. Fostele sate devenite cartiere își păstrează numele. În virtutea originii rurale a cartierului Șoimoș și pentru coerența cercetării, în discuție a fost inclusă și cetatea Șoimoș, chiar dacă obiectul tezei este muzealizarea monumentelor din mediul rural din județul Arad.

⁸⁵ Preluare de la <http://www.cjarad.ro/comunicate-presa/54-consiliul-județean-arad-sia-propus-sa-aceseze-fonduri-europene-prin-programul-operational-regional-20142020-pentru-a-pune-in-valoare-doua-dintre-cele.html>

⁸⁶ Site-ul oficial la <http://muzeulbucovinei.ro/categorie-muzeu/anunturi/#>

informație istorică și arheologică disponibilă și impactul pe care prezența ruinelor îl are asupra comunităților locale⁸⁷.

Însă doar trei dintre cele opt obiective selectate au fost abordate în momentul de față, anume cele din localitățile: Vladimirescu (anexa 11.1.), Galșa (anexa 11.2.) și Tauț (anexa 11.3.). Acestea reprezintă cazurile cele mai favorabile întrucât muzealizarea acestor obiective este posibilă fără a fi obligatorii etape intermediare de cercetare arheologică și istorică suplimentară. Studiile au fost demarate relativ simultan, având ca scop elaborarea de strategii și propuneri de muzealizare care să fie supuse atenției administrațiilor locale și județene în vederea implementării, însă dezvoltarea acestora s-a diferențiat pe parcurs. Muzealizarea celorlalte cinci situri: biserica veche și ruinele cetății medievale din Hălmagiu, turnul de biserică din Covăsânț, ruinele de biserică din Vărădia de Mureș și zidul de biserică medievală din Șiria pot constitui subiecte de cercetare pentru o etapă ulterioară. În capitolul următor sunt prezentate studiile și propunerile de muzealizare aferente fiecărui sit studiat.

---

⁸⁷ Ruinele mănăstirii Bizere din localitatea Frumușeni reprezintă un obiectiv important din județul Arad, cu un potențial ridicat de valorificare prin muzealizare datorită complexității ruinelor și varietatea și unicitatea elementelor descoperite în timpul cercetărilor arheologice aflate încă în desfășurare. La acestea se adaugă importanța istorică a fostei mănăstiri și proximitatea sitului față de municipiul Arad. Din aceste considerente, muzealizarea ruinelor mănăstirii Bizere ar putea transforma obiectivul în monument de importanță regională și este un deziderat afirmat al administrației locale și județene. Deși studiul modalităților de muzealizare a acestui sit ar fi interesant, complexitatea și vastitatea subiectului depășește limitele tezei de față, oferind suficiente resurse pentru un studiu de sine stătător pe acest subiect. Este motivul pentru care situl nu a fost inclus în prezenta lucrare ca studiu de caz., muzealizarea în zona suburbană fiind ilustrată prin exemplul muzealizării ruinelor Prepoziturii *Orod* din comuna Vladimirescu.

IV. Studii de caz. Muzealizarea unor obiective de patrimoniu rural, județul Arad.

Narrative, particularly for our office, is really very crucial. It's not so much that we continually tell stories, but that we want to be disciplined about how each operation embodies a narrative, embodies an ambition, embodies intentions, and has an aim. I think that we use some of the conventions or laws or discipline of narrative to make sure that those are tight and work well. (Rem Koolhaas)⁸⁸

Toate cele trei situri medievale selectate ca studii de caz sunt foste biserici. Este de remarcat faptul că majoritatea ruinelor medievale din localități sunt construcții de cult, fenomen oarecum de așteptat având în vedere importanța factorului religios în coagularea comunităților sătești de-a lungul timpului. De altfel și în prezent, implicarea și deschiderea localnicilor depune în mare măsură de poziția preotului și a primarului, altfel spus, autoritatea religioasă și cea laică sunt în egală măsură formatori de opinii colective.

Evoluția localităților în care se găsesc face ca situația fiecărui obiectiv abordat să fie diferită.

Comuna Vladimirescu se află în zona suburbană a Municipiului Arad, fiind probabilă cuprinderea ei în teritoriul administrativ al orașului. Muzealizarea ruinei existente aici – o fostă bazilică de secolul al XII-lea – va trebui tratată adecvat unui spațiu în curs de urbanizare. Datorită amplasamentului într-un cartier cu zonă mixtă, în imediata vecinătate a construcțiilor mai noi, relația cu comunitatea locală, în special a locuitorilor din cartier are un rol important în conturarea propunerii.

Ruina din comuna Galșa se găsește în vîi și nu este cuprinsă în RAN sau LMI, doar în PUG, ceea ce are avantajul de a permite intervenții pe sit cu acordul forurilor de specialitate, dar o și expune deteriorărilor. Obiectivul este reprezentativ pentru muzealizarea într-o zonă cu un profil turistic existent – Podgoriile Aradului. Deși nu au fost făcute cercetări arheologice, partea vizibilă a ruinei permite datarea și colectarea de informații suficiente pentru a-i contura o identitate și pentru a o promova ca obiectiv muzealizat. Fiind amplasată în vîi, la granița dintre localitățile Galșa și Șiria, relaționarea cu comunitatea locală este mai greu de obținut. În acest caz, intervenția îi are în prim plan pe proprietarii de terenuri din jur, ca beneficiari direcți ai muzealizării obiectivului.

Ruina din Tauț se găsește în apropierea centrului localității. Zona și satele din jur au dobândit, în timp, un accentuat caracter turistic. Pe sit au fost efectuate cercetări arheologice intensive, iar ruinele au fost conservate in situ. Muzealizarea acestui sit arheologic are în vedere, pe lângă conservarea ruinei, caracterul zonei,

---

⁸⁸ În traducerea autorului: Narațiunea, pentru biroul nostru în speță, este crucială. Nu atât prin a ne spune povești unul altuia, cât prin disciplina autoimpușă din modul în care fiecare operație întrupează o narațiune, întrupează o ambiție, întrupează intenții și are scop. Cred că folosim câteva convenții, sau legi, sau constrângeri ale narativului pentru a fi siguri de consistența acestora și de faptul că funcționează corect.". Preluare din interviul acordat de arhitectul Rem Koolhaas lui Garry Hustwit, producător de film și fotograf independent. Sursa: <http://www.fastcodesign.com/3044008/rem-koolhaas-theres-been-very-little-rethinking-of-what-cities-can-be> [Koolhaas, 2015]

modalități de gestionare a fenomenului de depopulare a localității și transformarea profilului regiunii.

Propunerile pentru fiecare caz studiat prezintă, pe de-o parte, soluții cu aplicabilitate în viitorul apropiat, la granița dintre muzeificare și muzealizare și, pe de alta, proiecte de muzealizare mai ample, fezabile, dar cu o durată de implementare extinsă și costuri semnificativ mai mari. Este prematura a propune în contextul economic și cultural actual din mediu rural, soluții de muzealizare de tipul celor din arhitectura internațională.

Așa cum s-a mai spus, muzealizarea nu se adresează doar turiștilor. De aceea, propunerile au în vedere integrarea obiectivului de patrimoniu în funcțiuni care fie rezolvă probleme urbanistice, fie contribuie la promovarea produselor locale și răspund unor nevoi ale localnicilor. În absența unei rețete universale de muzealizare, fiecare studiu de caz este un exemplu de adaptare la context atât la scară regională, cât și local. La nivel de regiune, în vederea dezvoltării policentrice și pentru generarea de fluxuri, fiecare sit studiat poate fi conectat cu alte obiective cu valoare istorică. La nivel local, în majoritatea cazurilor, inclusiv în cele trei studii de caz, obiectivul studiat nu este unic, ci face parte dintr-un grup de monumente cu datări diferite.

Pentru sinteza informațiilor și în vederea argumentării și evidențierii abordărilor nuanțate, discursul aferent fiecărui sit în parte va urmări următoarea structură:

1. Context actual, prezentare generală;
2. Istoricul zonei și al ruinei;
3. Studii și cercetări anterioare;
4. Analiza urbanistică, *genius loci*, direcții de dezvoltare;
5. Strategii propuse;
6. Perspective și concluzii.

IV. 1. Muzealizare în zona suburbană – valorificarea ruinelor din Vladimirescu. Muzealizarea monumentului necorporal (anexa 11.1.)

IV.1.1. Ruinele și orașul în expansiune

Comuna Vladimirescu (Glogowatz [Roz & Kovach, 1997]) se află la circa 8 km est de Municipiul Arad, pe cursul văii Mureșului. Ruinele bazilicii de secolul al XII-lea cu hramul Sfântului Martin din fosta prepozitură *Orod*, vizibile astăzi în comuna Vladimirescu, sunt un subiect sensibil în polemicile referitoare la „nașterea” actualului Municipiu Arad și la prezența istorică a românilor pe aceste teritorii [Medeleanu, 2010: 8-14]. După Márki Sandor și alți autori, *Orod*, așezare întemeiată și susținută de regalitatea maghiară era strămoșul Aradului de astăzi (*Veterum Orod*). Horea Medeleanu, însă, aduce o pleiadă de contraargumente și date istorice prin care demonstrează existența, în paralel, a centrului ecleziastic judecătoresc *Orod* și a unui mic târg (sat) românesc – Arad, până în secolul al XVI-lea, când Prepozitura *Orod* a fost cucerită de pașa Kasım și ulterior distrusă, iar Aradul a fost ocupat. Indiferent de rezoluția acestei polemici încă nerezolvate în totalitate, cert este că prepozitura avea un rol important în structura regatului maghiar feudal. Drept dovadă, comitatul maghiar de pe teritoriul actualului județ Arad se numea *Orod*.

După ce a devenit Oraș Regal Liber în 1834, teritoriul administrativ al Aradului – predecesorul Municipiului Arad de astăzi – începe să se extindă. Astfel, unele sate din vecinătate au fost integrate, devenind cartiere ale orașului: Pârneava, Șega, Gai, Mureșel, mai târziu Micălaca, Gradiște, Poltura și Bujac [PMA, 2008]. În prezent, expansiunea teritorială și administrativă a Municipiului Arad continuă (fenomenul este cunoscut în literatura de specialitate ca *urban sprawl*). Noi cartiere rezidențiale sunt construite în zona periurbană, reducându-se distanțele dintre oraș și zonele rurale din vecinătate. O consecință a acestui fenomen este migrația populației urbane în satele învecinate, sau achiziționarea de gospodării pentru a fi utilizate drept case de vacanță.

În comuna Vladimirescu are loc o situație similară. Transformarea comunei Vladimirescu în cartier rezidențial al orașului este un scenariu plauzibil, chiar probabil. Drept dovadă, rețeaua de tramvaie care asigură transportul în Arad se ramifică și în comuna Vladimirescu. De altfel, comuna Vladimirescu este în momentul de față un spațiu la granița dintre urban și rural, întrunind caracteristici ale ambelor medii, fapt ce se reflectă în tipologiile de arhitectură existente aici și stilul de viață al locuitorilor comunei. Intenția de valorificare a patrimoniului istoric arhitectural din acest mediu hibrid este un caz particular al muzealizării care pune probleme specifice și merită studiat îndeaproape.

Teritoriul administrativ actual al comunei cuprinde patru sate: Cicir, Horia, Mândruloc și Vladimirescu. Accesibilitatea din Municipiul Arad este facilă. Se poate ajunge aici pe cale rutieră, localitatea fiind amplasată pe DN 7, cu trenul, tramvaiul și bicicleta, fiind amenajate în anul 2014 piste pentru biciclete. Până în anii 1990 era prima stație de oprire a Săgeții Verzi în drum spre Podgoria Aradului.

Figura 12 – Ruinele bisericii Prepozituri Orod – situația existentă. Fotografii și fotomontaj realizate de autor.

În apropierea localității, spre sud se găsește rezervația naturală Lunca Mureșului, care oferă o paletă variată de activități turistice și de recreere: plimbări cu barca, bicicleta, excursii în care poate fi admirate peisajul și fauna deosebită, activități educative în parteneriat cu instituțiile de învățământ.

Patrimoniul arheologic de pe teritoriul actualei comune rămâne, însă, o resursă latentă⁸⁹. Acesta cuprinde urme de așezări din Epoca Fierului (Chalcolitic și La Tène, secolele II și III), așezări medievale, o necropolă, urmele centrului de comitat⁹⁰, o cetate din pământ cu funcție militar-administrativă, și ruinele celui mai vechi lăcaș de cult din piatră atestat documentar în regiune: biserica Prepoziturii *Orod*. Aceasta aparține Abației *Orod* care mai cuprindea așezarea călugărilor benedictini și un *capitlu cu rol de adevărire*⁹¹, protejate de un zid de incintă. Abația deține teritorii vaste spre Criș și Dunăre. Din punctul de vedere al implementării policentrice a muzealizării (vezi capitolul III.3.5.), după nucleul puternic reprezentat de Municipiul Arad, ruinele fostei prepozituri pot fi considerate următoarele în ierarhia obiectivelor culturale din zonă, datorită funcțiunii sale inițiale și a dimensiunii raportate la vechime (Figura 14). Bazilica Prepoziturii *Orod* era probabil una dintre cele mai impozante clădiri din piatră de acest tip, din secolul al XII-lea, de pe teritoriul României de astăzi. În ciuda faptului că în Europa se păstrează clădiri de biserici din piatră mult mai impresionate din aceeași perioadă (de exemplu San Clemente Laterano în Roma, considerată reprezentativă pentru stilul romanic), pe teritoriul României există un număr restrâns de lăcașe de cult din piatră de dimensiuni comparabile date din această perioadă (Figura 13).

Chiar dacă se găsește în intravilan, într-un cartier cu funcțiuni mixte și în ciuda valorii sale istorice, zona protejată din jurul ruinei bisericii Sf. Martin, însumând aproximativ 120 mp, nu este valorificată nici măcar ca destinație turistică, din mai multe cauze: cadrul legislativ prohibitiv care oferă alternative limitate, insuficiența fondurilor alocate gestionării monumentelor, absența unui plan de urbanism extensiv care să medieze relația dintre urban și rural, dintre oameni și monumente și lista poate continua.

Înainte de a trata comuna Vladimirescu ca parte a Municipiul Arad în expansiune, trebuie conciliată atât relația localnici – ruină pe plan local, cât și modul în care procesul de urbanizare se răsfrânge asupra patrimoniului arheologic existent. Soluțiile propuse trebuie să răspundă câtorva interogații:

- Care este impactul ruinei asupra comunității locale?
- Cum și în ce mod poate fi muzealizată această ruină pentru a deveni utilă localnicilor și atractivă pentru turiști?
- Cum poate fi integrat un monument istoric în comunitate, fără a contraveni legilor restrictive menite să protejeze monumentul?

În lumina acestor întrebări, prin prezentul studiu, se propune muzealizarea ruinelor din comuna Vladimirescu prin refuncționalizare, sau, cu alte cuvinte, prin reciclarea patrimoniului construit și a spațiului public.

⁸⁹ Baza de date CIMEC – Repertoriul Arheologic Național

⁹⁰ Este probabil ca această cetate din pământ să fi funcționat concomitent cu Prepozitura *Orod*.

⁹¹ instituție care întocmea și autentifica diferite acte.

Figura 13 – (stânga) Fotografie realizată de autor (2014) din zona de acces spre absida altarului vizibilă în imagine, având în fundal biserica nouă. (dreapta) Zona de acces cu urme ale portalului și a unui gol de fereastră. Fotografii realizate de autor în 2014. Pentru mai multe fotografii a se consulta anexa 11.1.

IV.1.2. Context istoric

Construcțiile pe amplasament au debutat în anul 1156. Cercetările arheologice au arătat că biserica Prepoziturii *Orod*, care purta hramul Sf. Martin, a fost ridicată pe amplasamentul unei biserici mai vechi, de dimensiuni semnificativ mai reduse (Figura 15). Lucrările de construcție, încheiate în 1222, au fost finanțate de Papa Honorius al III-lea. Zidul de incintă pe a cărui poziție găsim astăzi construcțiile de dată mai recentă învecinate cu situl istoric, datează din secolul al XV-lea. Abația cu rang de prepozitură a funcționat sub conducerea Episcopatului Cenad până în 1359, când Papa Bonifaciu al VIII-lea a oferit jurisdicția directă episcopului de Esztergom (Strigoniu) din Ungaria⁹². Prepoziții erau nobili maghiari. Fiind amplasată pe valea Mureșului inferior, importantă arteră comercială, Prepozitura *Orod*, asemenea altor instituții ecleziastice medievale amplasate pe cursul râului⁹³, funcționa ca vamă pentru transporturile de sare. Există teorii conform cărora în zona comunei Vladimirescu de astăzi ar fi funcționat un port pe Mureș, însă nu au fost identificate urme care să ateste veridicitatea acestui fapt.

Cucerirea turcească a însemnat sfârșitul pentru Prepozitura *Orod*, în condițiile în care, în 1568, abația a fost distrusă în mare parte, la ordinul beglerbegului de Timișoara [Feneșan, 2004: 46]. O nouă cetate turcească a fost așezată pe malul nordic al Mureșului, pe teritoriul actualului Municipiu Arad, din rațiuni strategice. În jurul anului 1700, regimentele grănicerești sârbești s-au stabilit pe locul vechiului *Orod*, pentru a apăra granița dintre Imperiul Habsburgic și Imperiul Otoman, aflată pe râul Mureș. Așezarea a primit numele de Glogovăț. După Pacea de la Passarowitz și cucerirea Banatului de către Imperiul Austriac, majoritatea grănicerilor sârbi au emigrat. Anii 1724 și 1772 marchează cele două etape ale colonizării șvabe a Glogovățului, devenit astfel Glogowatz, denumire păstrată până în 1947 (scris Glogovăț), când localitatea primește numele de Vladimirescu [Medeleanu, 2010: 13].

Coloniștii șvabi, așezați pe terenul fostei incinte în secolul al XVIII-lea, au folosit ceea ce a mai rămas din construcțiile vechii prepozituri după distrugerile

⁹² Chiar și astăzi, Esztergom este principalul centru ecleziastic din Ungaria.

⁹³ Bizere, Bulci, Chelmac, etc.

otomane, ca sursă de materie primă pentru a ridica așezarea. Prima mențiune a Prepoziturii ca ruină are loc într-un document din anul 1768. În 1777 localnicii au început construcția noii biserici (existență și astăzi lângă ruine), folosind piatra extrasă din zidurile bisericii prepoziturii. Un document din 1800 atestă faptul că bolta bisericii exista încă la acel moment.

În 1858 încă impresionanta ruină este trecută în responsabilitatea administrației locale, ceea ce nu a făcut decât să accelereze procesul de demolare. Salvarea a ce se vede astăzi din ruină se datorează intervenției Autorității pentru monumentele istorice de la Budapesta, în urma căreia ruina este achiziționată de Episcopatul Cenad. Primele cercetări arheologice au avut loc în anii 1970.

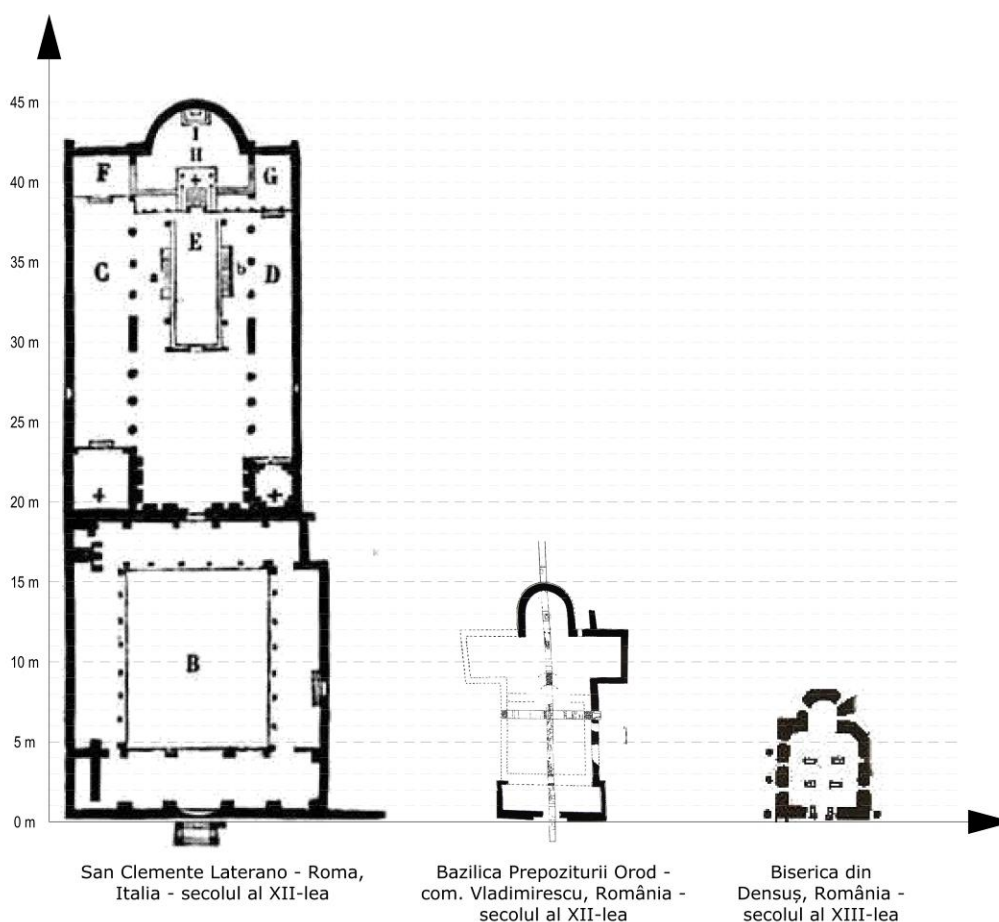

Figura 14 - Grafic comparativ al bisericilor din piatră din secolul XII – XIV și Bazilica Prepoziturii Orod din comuna Vladimirescu, Județul Arad, România. Contribuția autorului.

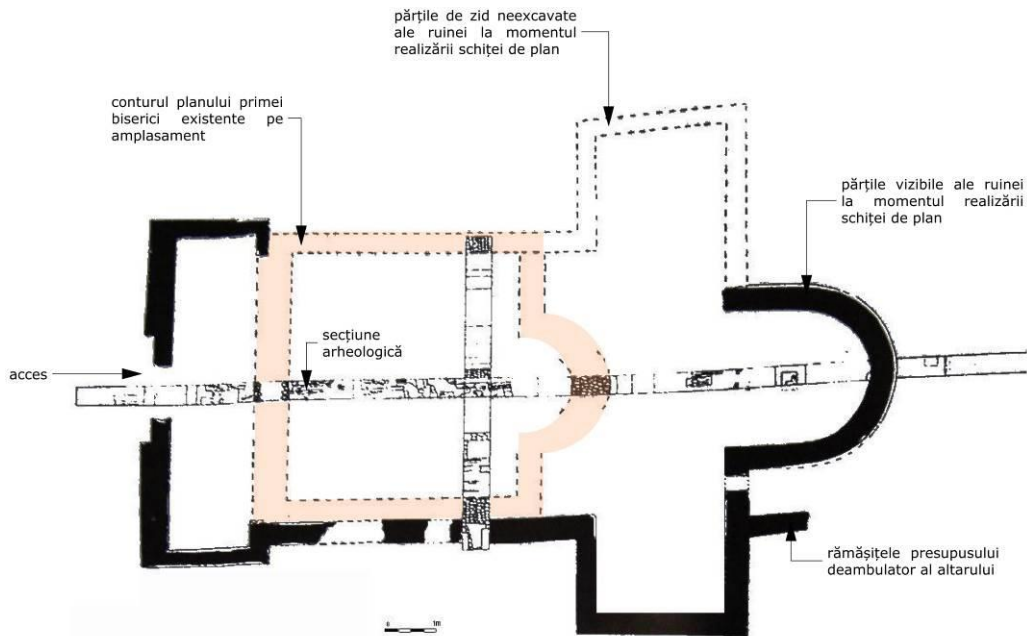

Figura 15 – Schiță a planului bisericii realizat în 1882 după Márki Sandor, cu evidențierea poziției bazilicii prepozituri *Orod*, amplasată pe locul unei biserici de dimensiuni mai mici. Preluare din *Biserici medievale din județul Arad* [Rusu & Hurezan, 2000: 60] cu însemnările autorului

IV.1.3. Situl arheologic, vestigii de arhitectură, zona protejată. Cercetări arheologice⁹⁴.

Prepozitura *Orod* a fost intens cercetată încă din secolul an XIX-lea însă concluziile nu sunt încă formulate definitiv din mai multe cauze. În primul rând, încetarea activității complexului încă din secolul al XVI-lea și schimbările contextului socio-politic au favorizat deteriorarea clădirii. În al doilea rând, dezvoltarea comunei Glogovăț/Vladimirescu – sat de câmpie – a dus la suprapunerea țesutului construit cu zona protejată și, implicit, la distrugerea a numeroși martori. Mai mult, administrația locală nu pare să considere prioritară punerea în valoare a ruinei, iar documentele istorice sunt sumare: singurele documente care oferă informații despre aspectul prepozituri sunt o gravură din 1815 „de Gunther după un desen de Glatz” [Medeleanu, 2010: 11] unde este reprezentat satul Glogovăț și ruinele fostei prepozituri cu zidul de incintă, două schițe de plan realizate de Molnar Pál (1873, publicate în 1976), un plan al bisericii fără zidul de incintă realizat de Márki Sandor

⁹⁴ O parte din datele referitoare la cercetările arheologice sunt preluate din contribuția arheol. Florin Mărginean la lucrarea Smaranda M. Bica, Maria Tămășan, Florin Mărginean - *Musealisation of the Ruins in Vladimirescu - Placemaking in the Outskirts of Arad* prezentat în cadrul ediției a III-a a workshop-ului internațional *Questions? Continuity and discontinuity in urban space*, Cluj Napoca, România, 8-9 iulie 2014, publicat în *Acta Technica Napocensis: Civil Engineering & Architecture*, Volumul xx, Nr. xx, (2011), disponibil pentru consultare la: <http://constructii.utcluj.ro/ActaCivilEng>

în 1882 și un text de Fábrián Gábor (1835) în care este menționat zidul de incintă [Márki, 1892]. Aceste documente sunt insuficiente pentru reconstituirea fostului edificiu ecleziastic. E. Dörner a fost primul arheolog arădean care a cercetat ruina comparând perspectiva istorică cu cercetarea pe teren [Dörner, I, 1967], iar studiile sale au fost continuate, între 1969-1970 și 1983-1984, de M. Barbu, M. Zdroba, G. P. Hurezan, toate concentrate pe spațiul interior al bisericii și pe evoluția planimetriei [Barbu & Zdroba, 1979: 181-193]. Rezultatele acestor cercetări au fost sintetizate în volumul *Biserici medievale din județul Arad* [Rusu & Hurezan, 2000: 57-58, 61]. Arhitectul Teodor Octavian Gheorghiu include ruina în lucrarea sa *Locuire și neașezare* [Gheorghiu, 2002]. Suzana Heitel prezintă o analiză mai recentă a ruinelor, bazată pe noile descoperiri in situ, înaintând o teorie conform căreia altarul bisericii era dublat spre exterior de un deambulatoriu [Heitel, 2010: 742-756], ceea ce contrazice concluzia ferm exprimată, deși slab argumentată a lui Benkó Elek [Benkó, et al., 1998]. Veridicitatea și corectitudinea informației poate fi apreciată doar prin cercetări arheologice care să verifice dacă elevațiile descoperite la mică distanță de altar, care par să urmeze curbura absidei, aparțineau peretelui unui ambulatoriu.

Cu ocazia unor lucrări pentru extinderea rețelei de gaz din localitate și în zona protejată, petrecute în 2012 au fost descoperite morminte la trei metri sud-vest de ruinele bisericii, arme din metal, bijuterii și rămășițele unui sistem de canalizare ceramic, ce pare să fi deservit abația.

Astăzi, ruinele bisericii Prepoziturii Orod definesc o piațetă „sufocată” de clădirile din imediata vecinătate. Interacțiunea comunității locale cu monumentul este inevitabilă, dar nu întotdeauna benefică pentru ruine, așa cum s-a arătat în capitolul III.1. al prezentei lucrări.

IV.1.4. Scurtă analiză urbanistică. Un mod de abordare a muzealizării în zona suburbană

Analiza urbanistică efectuată de autor pe teren și documentată în Planul Urbanistic zonal al comunei Vladimirescu [Șerban, 2008]⁹⁵ a revelat o serie de potențialități ale sitului istoric, ce l-ar putea transforma cu ușurință în destinație turistică culturală:

- O istorie bogată și captivantă;
- Împrejurimile (distanța redusă față de Municipiul Arad, rezervația naturală Lunca Mureșului, alte vestigii istorice, etc.);
- Accesibilitatea prin diverse mijloace de transport;
- Existența în trecut a unor trasee turistice în zonă: Drumul Vinului, Săgeata Verde;
- Conștientizarea valorii istorice a monumentului, într-o oarecare măsură, de către comunitatea locală;
- Un patrimoniu arheologic impresionant;
- Ruinele medievale impresionante aflate în intravilan, parte a țesutului rural existent;

⁹⁵ Planul Urbanistic General actualizat al comunei Vladimirescu, disponibil pe site-ul primăriei comunei Vladimirescu <http://www.primariavladimirescu.ro/puq-comuna-vladimirescu/>, consultat 13.12.2016, ora 23:09

Figura 16 - Concluzia sintetizată a analizei urbanistice: 1. - piațeta definită de situl istoric; 2.- zona neamenajată dintre locuințe, loc de joacă, biserica nouă, școală și ruine; 3.- zona intersecției care deservește biserica nouă și o altă clădire a școlii. Schiță realizată de autor prin prelucrarea unui extras din P.U.G.-ul comunei Vladimirescu pus la dispoziție de arhitect Elvira Șerban.

Cu toate acestea există o serie de disfuncționalități ignorate de planul urbanistic general, care împiedică valorificarea ruinelor, cum ar fi: legislația restrictivă coroborată cu lipsa informării localnicilor, neglijența și actele de vandalism. Mai mult, prea multe funcțiuni diferite coexistă într-un spațiu limitat și slab reglementat urbanistic ceea ce duce la crearea a trei piațete succesive, dar total deconectate și neutilizate, care se prezintă de la vest la est astfel: piațeta definită de situl istoric, apoi zona neamenajată dintre locuințe, loc de joacă, biserica nouă, școală și ruine, iar a treia piațetă cuprinde zona intersecției care deservește biserica nouă și o altă clădire a școlii (Figura 16).

Așadar, provocarea în acest caz este aceea de a anula discontinuitatea dintre aceste spații publice, de a le refuncționaliza și de a le face atractive atât pentru localnici cât și pentru vizitatori. Fără îndoială, ruina bisericii prepoziturii are rolul principal, însă istoria și evoluția zonei protejate ne pune în fața unui monument necorporal⁹⁶, care trebuie muzealizat în întreg ansamblul său.

Cheia muzealizării sitului istoric din comuna Vladimirescu poate fi sintetizată preluând conceptul de *viață între clădiri* descris de Jan Gehl [Gehl, 2012] drept varietatea de activități pe care le întreprind oamenii în momentul în care utilizează spațiul public: plimbările cu sau fără destinație, popasurile, comerțul stradal, privitul în vitrine, purtatul de conversații, întâlnirile, exercițiile, dansul, jocul copiilor, cerșitul, divertismentul stradal, etc. Urmărind acest concept, desfășurarea de activități care să includă comunitatea locală și care să aibă loc pe și în jurul sitului istoric, în contextul accesibilității și al celorlalte potențialități, acestea vor genera

⁹⁶ Vezi capitolul III.1.

fluxuri de oameni în cadrul localității și dinspre Municipiul Arad. Întrebarea firească este ce tip de activități ar trebui implementate și sub ce formă astfel încât să nu fie invazive pentru ruine, ci monumentul să devină o prezență scenică în peisaj, fundal pentru activitățile reprezentative ale comunității, nu un exponat de neatinș, nefuncțional și în final, ignorat.

În stadiul actual, cercetarea are ca scop stabilirea etapelor premergătoare unei soluții de muzealizare și definirea unei direcții de dezvoltare durabile.

IV.1.5. Strategia propusă⁹⁷

Condiția indispensabilă pentru o muzealizarea sustenabilă și integrată este studiul holistic și detaliat al contextului, al sitului și identificarea nevoilor comunității locale și, în acest caz, disconfortului creat de prezența ruinei.

Intervenția contemporană care se pretează monumentului în cazul de față trebuie să corespundă concepțiilor actuale de reversibilitate și de relaționare cu specificul local:

- Intervenția să fie non-invazivă;
- Să se folosească de materialele locale puse în operă cu mijloace tradiționale, chiar reinterpretări contemporane ale tehnicilor meșteșugărești.
- Ansamblul ruină – biserică – case șvăbești din Vladimirescu trebuie tratat ca monument necorporal, având în vedere re folosirea în timp a materialului cu valoare istorică extras din clădirile fostei prepozituri pentru ridicarea construcțiilor mai noi. De fapt acesta este elementul de particularitate al sitului istoric din comuna Vladimirescu, pe care intervenția contemporană de arhitectură trebuie să îl aibă permanent în vedere și să îl evidențieze. Prin re folosirea și restaurarea celorlalte clădiri ale ansamblului monumentului necorporal sunt îndeplinite condițiile pentru dezvelirea pieselor valoroase.

Ca primă intervenție, se propune aplicarea unui strat de mortar pentru protecția părții superioare a asizelor din piatră, expuse direct precipitațiilor, tratarea suprafeței paramentului cu soluție protectoare anti-graffitti pentru piatră și instalarea de panouri informative pentru diseminarea informațiilor necesare străinului în înțelegerea spiritului locului în complexitatea sa. Tot pentru protecția zidurilor, se propune îndepărtarea vegetației parazitare cu documentarea fotografică a asizelor dezvelite și finisarea cu mortar. Datorită semnificației, amplasamentului și amplitudinii sale, monumentul poate fi considerat polul istoric central al comunei. Prin studiul de față se propune conectarea lui cu celelalte monumente amintite anterior, prin trasee cicliste care permit accesul facil și spre rezervația naturală Lunca Mureșului.

Muzealizarea monumentului presupune o amenajare care să pună în valoare spațiul pieței (viitor spațiu urban), desfigurată momentan de servituțile traficului. Pentru aceasta propunerea cuprinde poziționarea și materializarea unor limite prin pavaj, marcaje, bolarzi, prin elemente de mobilier urban. Vegetația propusă prin

⁹⁷ Studiul premergător propunerii, direcția de dezvoltare și propunerea urbanistică au fost tratate în articolul Smaranda M. Bica, Maria Tămășan, Florin Mărginean - *Musealisation of the Ruins in Vladimirescu - Placemaking in the Outskirts of Arad* prezentat în cadrul ediției a III-a a workshop-ului internațional *Questions? Continuity and discontinuity in urban space*, Cluj Napoca, România, 8-9 iulie 2014, publicat în *Acta Technica Napocensis: Civil Engineering & Architecture*, Vol. xx, Nr. xx, (2011), disponibil la: <http://constructii.utcluj.ro/ActaCivilEng>

amenajare, are rol de delimitare, precum și de marcarea a ruinei bisericii sau mascarea altor elemente (de exemplu, terenul de sport). Prin aceste operații se afirmă, de fapt, personalitatea distinctă și complementară a celor trei piețe. Soluția de muzealizare propusă nu este condiționată de excavarea runelor, întrucât acest deziderat este inoportun în momentul de față (Figurile 16, 17).

Ca mod de operare pentru delimitarea și particularizarea piețelor se propune pavarea cu piatră cubică din bazalt pentru zonele cu circulație intensă, respectiv granit galben și gri în zona sitului arheologic. Cota de călcare a piețetelor se propune a fi înălțată față de cota actuală a trotuarului și a carosabilului, pentru a limita viteza de circulație a autoturismelor. Pentru piațeta din fața bisericii se prevede un pavaj din piatră cubică din bazalt 9x9x9 cm dispusă radial, racordându-se la drumul care duce spre ruine. Spațiile verzi existente se păstrează, fiind mai bine definite prin pavarea căilor de circulație. Se propune investigarea și inventarierea clădirilor existente din zonă pentru a evidenția prin decapare piatra extrasă din fostul edificiu de cult și refolosită ca material de construcție. În momentul de față, se știe cu certitudine că în paramentul casei cu numărul 10 a fost identificată o piatră preluată din situl istoric, care merită evidențiată prin metodele consacrate de restaurare, cu explicitarea în scris a originii sale. Prin acest gest se concretizează prezența monumentului necorporal.

De asemenea, se propune reamplasarea locului de joacă în dreptul terenului de sport și amenajarea unor gradene cu dublă perspectivă, realizate prin terasarea și compactarea pământului rezultat din lucrările de nivelare/excavare. Pe planele orizontale a gradenelor rezultate, se propune plantarea de plante rezistente la călcare și la expoziție solară de tipul Festuca, Lolium, Poa, sau similare. Locul de joacă – zonă cu nisip și vegetație – se propune a fi delimitat de un perimetru curb de vegetație. Coronamentul arborilor ce flanchează latura sudică a bisericii noi creează un baldachin viu.

Pe fostul amplasament al locului de joacă, între biserică și ruină, se propune păstrarea arborilor existenți și amplasarea de module mobile, unele fiind concepute ca standuri comerciale pentru suveniruri sau produse locale, altele ca locuri mobile pentru odihnă, lectură, sau socializare. Tratarea planului de călcare se propune a fi o îmbinare ingenioasă dintre vegetație și piatră. În zona centrală a amenajării, se propune amplasarea unui punct info cu închiriere de biciclete, realizat din patru astfel de module asamblate.

Spațiul ruinei se propune a fi tratat cu pavaj din granit, material mineral asemeni pietrei din care erau realizate zidurile fostei biserici, dar care se deosebește de acesta prin textură, formă și esență. Deși pavajul se propune a fi montat la aceeași cotă cu restul pieței, culoarea diferită a pietrei de granit permite sugerarea amprentei la sol a fostei biserici în planul de călcare. Planul vechii biserici, peste care a fost suprapusă bazilica prepoziturii, este încadrată la nord și sud de ruinele navei bisericii de dată mai recentă. Prezența primei biserici se evidențiază prin excavarea planului la o cotă de călcare aflată la 45 cm adâncime față de cota pavajului din incinta ruinelor. Coborârea la această cotă se face prin zona absidei altarului și pe latura vestică. În cazul în care excavarea va scoate la iveală material valoros, se propune realizarea unei scări din grilaj metalic, care permite circulația oamenilor fără să afecteze ruinele, dar nici nu le ascunde privirii. În urma excavării planului primei biserici de pe amplasament rezultă un spațiu retras, care poate fi utilizat ca loc pentru socializare sau evenimente locale, caz în care scena poate fi transeptul sau pronaosul și publicul să fie așezat la cota inferioară sau viceversa. În mod uzual, transeptul și pronaosul sunt căi de circulație, stabilind relația cu

construcțiile învecinate. Poate nu este întâmplătoare demolarea totală a zidurilor istorice pe direcția longitudinală a transeptului și în zona trecerii din pronaos în naos. Acestor axe de circulație pe direcția nord-sud li se adaugă o direcție transversală indusă de golul accesului original în biserică. Această dispunere a circulațiilor, împreună cu zona centrală care marchează poziția bisericii inițiale, face ca zona absidei altarului și lateralele pronaosului (baza unor posibile turnuri) să devină spații intime care se pretează întâlnirilor restrânse, discuțiilor, sau unor activități artistice performative, cum ar fi muzica, arte vizuale, pantomimă etc. Prin tratarea diversă a planului de călcare, spațiul din interiorul ruinei este perceput fragmentat, ceea ce îi conferă o scară mai apropiată de cea umană și încurajează interacțiunea cu monumentul (anexa 11.1).

Figura 17 – Simulare 3D a zonei protejate din comuna Vladimirescu, după amenajare. Contribuția autorului.

În propunerea de față se renunță la gardurile existente care delimitează situl arheologic. Pentru protecția ruinei, se propune articularea zidurilor cu pavajul nou-propus, atât la interior cât și la fața exterioară a zidurilor, printr-o zonă de dren tratată cu piatră de râu decorativă, având lățimea de 50 de cm. De-a lungul acesteia se propune încastrarea de corpuri de iluminat pentru evidențierea ruinei pe timp de noapte și amplasarea de jardiniere îngropate pentru ambientarea spațiului cu vegetație fără a periclita monumentul.

Tendența actuală din domeniul intervențiilor pe siturile arheologice pentru protecție și conservare este instalarea de structuri ușoare cu membrane tensionate. Din punct de vedere tehnologic, soluția este în curs de cercetare și dezvoltare, însă

avantajele sunt net mai numeroase decât dezavantajul costurilor comparativ mai ridicate ale implementării sistemului, față de construcția unei structuri din lemn, de exemplu. Câteva dintre aceste avantaje sunt:

- Flexibilitate formală cu posibilitate de modulare sau de obținere a unor forme organice astfel încât structura poate fi adaptată oricărei geometrii;
- Impact vizual scăzut;
- Reversibilitate și posibilitate de refolosire a structurii care se montează și demontează ușor și rapid;
- Structură de rezistență ușoară, ușor de transportat;
- Întreținere fără efort considerabil.

O astfel de soluție poate fi gândită și adaptată sitului din Vladimirescu, însă urbanistic, amplasarea unei noi structuri într-un spațiu deja prea restrâns raportat la suprafața construită este inoportună deoarece nu anulează disfuncționalitățile ci le accentuează și nu pune în valoare monumentul ci îl ascunde. Propunerea, însă, se rezumă la soluții aplicabile situației de față și refuncționalizarea zonei istorice așa cum este ea în prezent. Eventual, pentru viitor pot fi gândite soluții modulare, temporare și cu structuri independente pentru acoperirea unor zone din incinta ruinei, spre exemplu, planul fostei biserici sau pronaosul. Având în vedere tehnicile actuale din construcție, piatra ruinei nu mai prezintă interes ca materie primă (așa cum s-a întâmplat în trecut), ceea ce anulează necesitatea de limitare categorică, fizică a interacțiunii omului cu monumentul.

Neimplicând alte investiții, decât cele de delimitare și amenajare a spațiului urbano-rural, muzealizarea ruinei de biserică din comuna Vladimirescu nu presupune nici un efort de întreținere special față de orice spațiu public al localității. Previzionându-se în mod logic cuprinderea comunei în spațiul administrativ municipal, o asemenea intervenție este cât se poate de fezabilă și intră în acord cu politicile obișnuite de administrare a spațiilor publice urban.

Continuarea cercetărilor, eventual excavarea ruinei până la cota pardoselii originale, lasă loc unor proiecte de amploare, cu impact crescut.

Activități care să reflecte multiculturalitatea sunt adecvate pentru incinta ruinei pentru că valoarea istorică recomandă acest spațiu. În eventualitatea includerii comunei în spațiul urban, evenimentele multiculturale vor primi o viață suplimentară devenind evenimente ale municipiului. Majoritatea au loc în incinta ruinei care, cu intervenții minime, devine o scenă a spațiului public rural, cu zone de activitate diverse.

Având în vedere tendințele actuale din domeniul practicii pedagogice, amenajarea ține cont de posibilitatea de a crea un spațiu în care școala iese dintre ziduri, aduce istoria întrupată de ruine într-o zonă palpabilă, reală și trezește interesul localnicilor pentru istoria locală. Urmând exemplul activităților educative din Lunca Mureșului, se poate presupune, prin analogie, că orele de istorie vor fi cu siguranță mai captivante între zidurile impunătoare ale monumentului, lecțiile de cultură civică mai eficiente într-un spațiu semipublic, iar lecțiile de educație muzicală sau expoziții cu lucrările elevilor de la orele de educație plastică, sau de arte vizuale și abilități practice, pot anima în mod ludic ruina muzealizată. Exemplele continuă.

La scară extinsă, în Municipiul Arad există o comunitate artistică în creștere, iar cultura alternativă orientată spre revitalizarea spațiilor abandonate este în plin

avânt⁹⁸. Având în vedere distanța redusă față de oraș și perspectiva pe termen lung a transformării comunei Vladimirescu în cartier al Municipiului Arad, muzealizarea ruinei bisericii Prepoziturii *Orod* poate răspunde nevoii de spațiu a unor artiști, pentru lucru și/sau expunere.

Această manieră de muzealizare presupune reinterpretarea spațiului interior al fostei biserici într-o manieră în care participanții la activitățile propuse pot relaționa cu ruina, fără un impact negativ. Procesul poate fi înțeles ca o modalitate practică, demistificată și metaforică, prin care fostul edificiu de cult își redobândește valoarea spirituală pierdută în timp și se repoziționează în centrul activităților din zonă. Mai mult, prin diversitatea activităților și amplasarea lor în diverse puncte pe sit, în incinta și în jurul ruinei, face ca zona să fie percepută ca entitate cu valoare de patrimoniu, iar aceasta se traduce, în fapt, prin muzealizarea abației cu rang de prepozitură, ca monument necorporal.

IV.1.6. Perspective și concluzii

Proгноza pentru strategia propusă constă în diversificarea activităților de zi cu zi a localnicilor din zonă și integrarea ruinei în acestea. Ca o consecință implicită a muzealizării, ruina celei mai vechi biserici medievale romanice din piatră atestată în regiune poate deveni un nou punct de atracție turistică pentru arădeni, funcționând ca o extensie a circuitelor turistice culturale din municipiu. Muzealizarea funcționează ca un instrument prin care un spațiu extins din sânul comunității dar interzis acesteia în prezent, devine un spațiu public efervescent. Implementarea strategiei propuse are mai multe avantaje colaterale:

- Sunt rezolvate conflictele de natură urbanistică;
- Comunitatea locală devine conștientă de aspectele benefice ale prezenței monumentului în localitate;
- Patrimoniul cultural construit și cel intangibil sunt promovate la scară largă;
- Muzealizarea ruinei creează noi locuri de muncă și surse de venit alternative, ceea ce motivează localnicii să se implice pe termen lung în procesul de muzealizare și asigură durabilitatea, sustenabilitatea și continuitatea proiectului;
- Se oferă un exemplu de bună practică pentru muzealizarea monumentelor din zonele suburbane, în concordanță cu strategiile de dezvoltare a județului Arad.

Studiul de față și propunerea de muzealizare a ruinei din comuna Vladimirescu reprezintă doar începutul unui demers complex, însă oferă un punct de plecare temeinic documentat, soluții fezabile și modalități de actualitate pentru revitalizarea și integrarea patrimoniului istoric și cultural al locului.

⁹⁸ Spre exemplu atelierul pictorului local Giotto Doichiță amenajat în podul Palatului Cenad (monument istoric), acțiunile asociației Citizenit în incinta fostei fabrici de textile Teba, diversele acțiuni din Teatrul vechi, intens dezbătutele evenimente muzicale ABC din spații neconvenționale (clădirea gării, structuri abandonate, Sala Sporturilor, aeroport etc.) și lista poate continua.

IV. 2. Galșa – ruina din vii (anexa 11.2.)

IV.2.1. Context. Prezentare generală

Galșa este un sat care aparține de comuna Șiria, aflat în zona centrală a Județului Arad, la circa 28 km depărtare de reședință. La granița dintre comuna Șiria și Galșa, în Podgoria Aradului, aproape de drumul județean DJ 709, pe panta vestică a dealurilor din podgorie, se găsește ruina unei biserici din piatră, de mici dimensiuni, datând din secolul al XIV-lea. În ciuda stării de conservare bune, în proporție de circa 40% [Rusu & Hurezan, 2000: 93], ruina nu apare nici în Lista Monumentelor Istorice din România, nici în Repertoriul Arheologic Național. Însă la nivel local monumentul este cunoscut. Ca dovadă, amplasamentul se regăsește în toponimia locală cu numele de Curtilici. Complexul Muzeal Arad are în vedere existența ruinei, iar în planul urbanistic general (PUG) al comunei Șiria [Mărgărit, 2010] locul este marcat ca sit cu valoare istorică și este prevăzută zona de protecție legală în jurul monumentului, pe o rază de 500 m, fără ca acest perimetru să fie marcat fizic în teren. Legislativ, ruina este ferită de acțiunile destructive care ar putea fi generate de activitățile agricole intensive din vecinătate.

Așa cum s-a arătat în capitolele III.3.3. și III.3.4., sub aspect arhitectural istoric, în zona Podgoriei Aradului există o micro-rețea de monumente istorice (Figura 18). De altfel, ruina bisericii din Galșa, deși este bine conservată, nu este cea mai impresionantă prin amploare. În imediata apropiere se află Cetatea medievală din Șiria, care domină Podgoriile Aradului ca amplasament și notorietate. Ruinele vizibile astăzi la Șiria sunt rezultatul bombardamentelor ordonate de Imperiul Austriac în timpul războaielor țărănilor din 1784 [Lazurca, 2005: 124]. Unele legende spun că biserica din Galșa ar fi fost distrusă cu aceeași ocazie, fiind utilizată după unele variante ca depozit de armament, sau, după alții, ca refugiu.

Rețeaua monumentelor din zona Podgoriei Aradului cuprinde și ruina de biserică medievală din Șiria, aflată în intravilan, în curtea unei gospodării, astfel încât nu este accesibilă publicului. Pentru această ruină, administrația locală a întreprins demersurile necesare pentru instalarea iluminatului ambiental, muzeificarea fiind o soluție cu aplicabilitate mai mare în situația actuală față de muzealizare. Într-o situație similară se găsește și ruina unei biserici din Covăsânț, poziționată transversal pe două parcele proprietate privată. Elementul de fascinație în acest caz este turnul din piatră și cărămidă în construit stil gotic, care a supraviețuit timpului. Oferta turistică din regiunea viticolă este completată de muzee (muzeul Bohuș din Lipova, muzee ale apiculturii, vinului), casa memorială a lui Ioan Slavici, Mănăstirea Feredeșu și cramele unde se pot degusta vinurile produse local.

Ruina bisericii din Galșa, singurul obiectiv dintre cele enumerate care nu este inclus în Lista Monumentelor Istorice sau în Repertoriul Arheologic Național, se găsește, într-o zonă împărțită între proprietari privați. Deși ruina, ca obiect de patrimoniu, se găsește în administrația autorităților locale, drepturile juridice asupra terenului pe care se află monumentul sunt disputate între doi solicitanți. Din această cauză, șansele întreprinderii de acțiuni pentru valorificarea ruinei sunt limitate. În ciuda deschiderii declarate a presupușilor proprietari ai ruinei spre colaborare, din punct de vedere legal nu există un responsabil care să își poată asuma administrarea și punerea în valoare a fostei biserici.

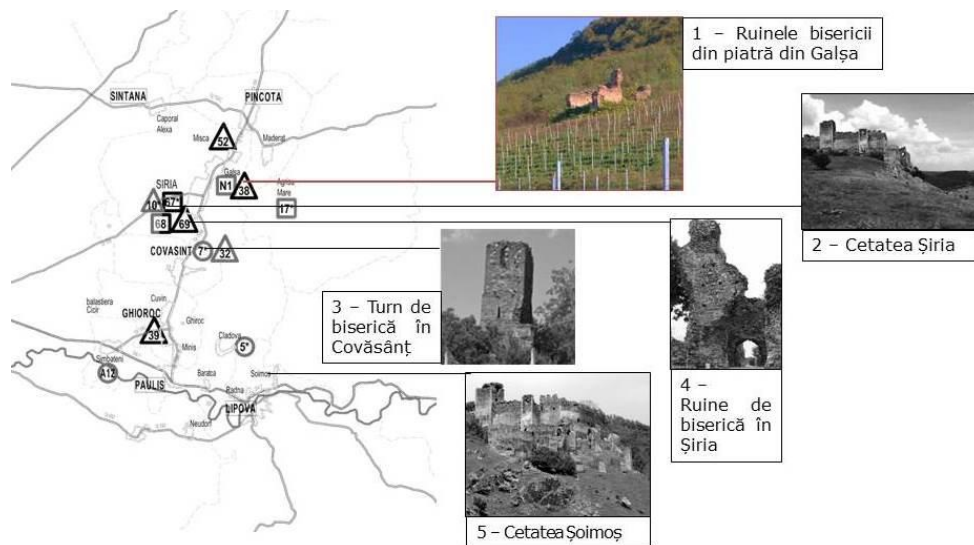
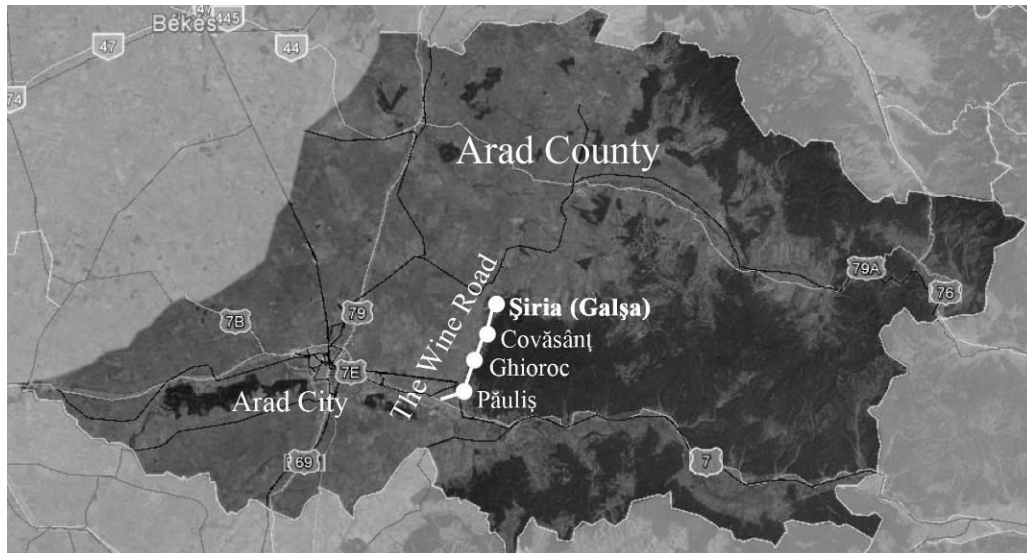

Figura 18 – (sus) Drumul Vinului – prelucrare a unei capturi din satelit⁹⁹; contribuția autorului. (jos) Ruine medievale din zona Podgoriei Aradului. Contribuția autorului. Surse imagini: 1, 3 – arhiva autorului; 2 - http://www.infopeniuni.ro/cazare-siria/obiective-turistice-siria/comuna-siria-judetul-arad_7745; 4 – Maria Roșu, CMA; 5 - https://ro.wikipedia.org/wiki/Cetatea_%C8%98oimo%C8%99.

⁹⁹ Google Earth

IV.2.2. Ruina din vii.

Gradul de preservare a ruinei și observațiile de specialitate conduse de arheologii Adrian Andrei Rusu și George Pascu Hurezan oferă suficiente date pentru a permite relevarea exactă și reconstituirea virtuală a ruinei (Figurile 16 și 17). Volumetric, fosta biserică era formată dintr-o navă aproximativ rectangulară, măsurând aproximativ 10.35 x 8.60 m la exterior și 8.30 x 6.40 m la interior, având absida altarului patrulateră cu dimensiunile maxime la exterior de 6,81 x 4,82 m respectiv 4,95 x 5,37 m la interior. Aceste dimensiuni au rezultat în urma măsurătorilor efectuate în anul 2015¹⁰⁰, fără a fi realizate săpături.

Învelitoarea și zidul vestic nu se mai păstrează, însă echipa coordonată de autor a găsit pe sit fragmente de ceramică, ce indică existența unei învelitori din olane. Absența peretelui vestic permite perspectiva panoramică asupra satului, a viei din podgorie și a Câmpiei de Vest, vizibilă din interiorul fostei biserici. La apus, priveliștea este memorabilă. Celelalte ziduri, realizate din piatră de râu legată cu mortar, cu inserții de zidărie din cărămidă și cu pietre fasonate la colțuri se păstrează cu elevații diferite, cota maximă fiind de aproximativ 4,15 metri de la cota actuală a terenului măsurat din interior. În grosimea zidurilor de aproximativ 90 cm există coarde din lemn dispuse longitudinal, cu secțiunea circulară cu un diametru de 10 cm vizibile pe alocuri în stadiul actual al ruinei, care aveau probabil rol de armare. Pe alocuri, există bucăți din lemn dispuse transversal, încastate în ziduri – rămășițe ale schelei din lemn folosite, probabil, din timpul edificării bisericii. La colțuri, pe latura vestică se păstrează elevațiile a doi contraforți din piatră, prevăzuți aici pentru a asigura stabilitatea construcției la partea inferioară, pe panta de aproximativ 33° a dealului¹⁰¹. Natura și înclinația terenului au determinat poziția accesului în biserică pe latura sudică.

La interior se păstrează puțini martori ai ceea ce fusese biserica inițial. Între navă și altar pare să fi existat o trecere sub formă de arc din piatră, a cărui naștere este încă vizibilă pe latura nordică. Pe fața interioară a peretelui nordic, se găsesc urme de tencuială albă fără decorații, și goluri măsurând 20 x 20 cm – locașuri de încastare a unor grinzi din lemn. Grinzile sunt probabil rămășițele tavanului, dar după unele teorii, există posibilitatea ca în biserică să fi existat un ambulatoriu din lemn. Identificarea pardoselii originale și a înălțimii libere până la aceste grinzi ar putea confirma rolul lor. Într-unul dintre aceste locașuri se mai păstrează o bucată de grindă din lemn cu secțiunea circulară.

Cercetarea unor mostre de piatră, cărămidă, mortar și lemn prelevate de pe sit ar permite datarea exactă a construcției și a eventualelor intervenții în timp.

¹⁰⁰ 10.00 x 8.30 m la exterior și 8.30 x 6.50 m la interior conform A.A. Rusu și G. P. Hurezan – *Biserici medievale din județul Arad* [Rusu & Hurezan, 2000: 93]. Măsurătorile de la fața locului din 2015 realizate de arh. Florin Mărginean în cadrul atelierului de studiu coordonat de autor, nu sunt în exactă concordanță cu cele publicate în volumul anterior amintit.

¹⁰¹ Valoare măsurată de autor prin secțiuni virtuale ale modelării 3D a terenului realizată de acesta în baza măsurătorilor topografice actualizate în 2015.

IV.2.3. Studii și cercetări anterioare.

Până în momentul de față nu au fost întreprinse cercetări arheologice și istorice asupra monumentului, iar descrierea cuprinsă în volumul *Biserici medievale din județul Arad* se referă la părțile vizibile ale ruinei. Astfel, nu se cunoaște nici cărui cult religios aparținea biserica, nici momentul și cauza ieșirii sale din uz. Legendele locale oferă diverse variante, atribuind-o cultelor ortodox, catolic și evreiesc, care au coexistat de-a lungul timpului în Galșa și Șiria.

Figura 19 – Planul ruinei [Rusu & Hurezan, 2000: 95] și fotografie a ruinei (din arhiva autorului, iulie 2015)

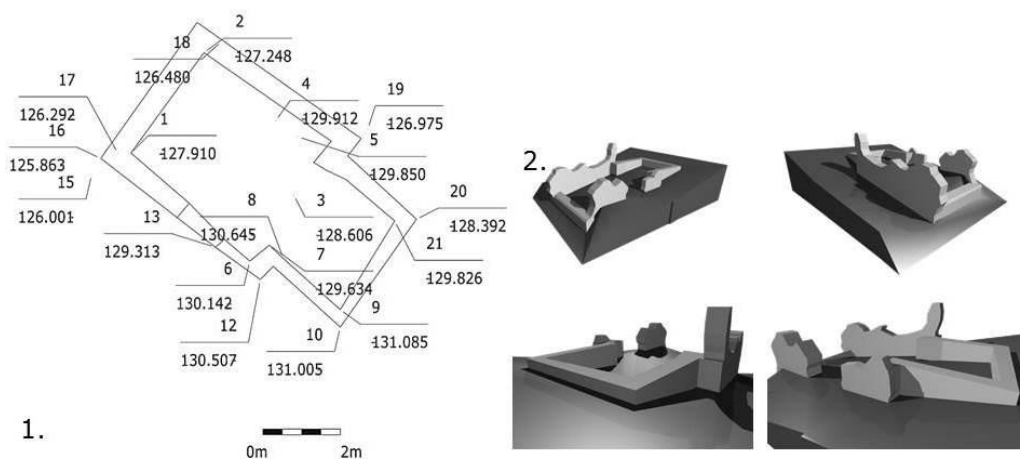

Figura 20 - 1 – Plan topografic realizat de arheolog Florin Mărginean, iulie 2015; 2 – contribuția autorului – studiu de volumetrie a ruinei, situația existentă, modelare 3D realizată cu programul ArchiCAD19.

IV.2.4. Acțiuni și direcții de dezvoltare

IV.2.4.1. Factori implicați

În momentul demarării studiului ruina era acoperită de vegetație și gunoi, astfel încât nu putea fi observată de pe DJ 709 în vecinătatea căruia se găsește.

Documentarea care stă la baza propunerii de muzealizare a ruinei a fost realizată pe teren, în cadrul unui atelier desfășurat în perioada 22-26 iulie 2015 de o echipă multidisciplinară formată din voluntari. Echipa, coordonată de autor, formată din cinci studenți ai Facultății de Design din cadrul Universității Aurel Vlaicu din Arad, doi arhitecți absolvenți ai Facultății de Arhitectură din Timișoara, un sculptor și un fotograf a beneficiat de îndrumarea specialiștilor din domenii conexe muzealizării obiectivelor arhitecturale de patrimoniu: arheolog Florin Mărginean (Complexul Muzeal Arad), istoric de artă Ileana Burnichioiu (lector universitar în cadrul Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia), arhitecți Teodor Octavian Gheorghiu și Alexandru Nagy-Vizitiu.

Scopul atelierului a fost actualizarea informațiilor, realizarea unei noi ridicări topografice ca bază pentru propunerile de intervenție, relevarea părților vizibile ale zidurilor și evaluarea realistă a situației actuale, pentru care a fost necesară îndepărtarea vegetației invazive și a deșeurilor din preajma și din incinta ruinei. În același timp, se dorea ca activitatea voluntarilor pe situl istoric să transmită localnicilor, autorităților și, în special, celor aspiranți la titlul de proprietar al monumentului, o exemplificare a practicilor și atitudinilor corecte față de obiectele de patrimoniu. Trebuie subliniat că administrația locală și directorul școlii au susținut inițiativa grupului, punând la dispoziție un spațiu pentru cazare, unelte necesare activității de igienizare a sitului și un cort de mari dimensiuni care să servească drept spațiu de odihnă pe sit.

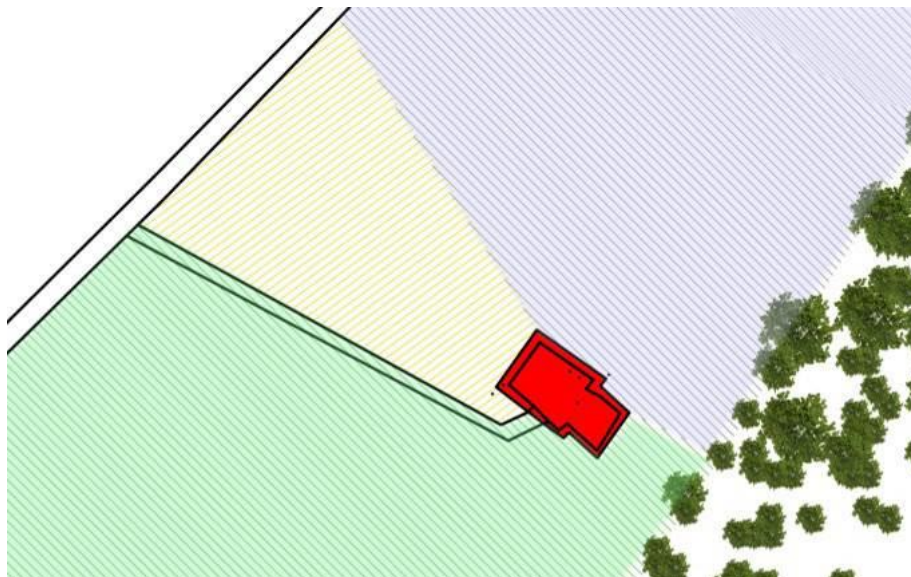

Figura 21 – Planul proprietăților învecinate sitului istoric. Contribuția autorului.

IV.2.4.2. Piedici, soluții și perspective

Planul cadastral al zonei era încă în lucru în momentul deplasării pe teren a voluntarilor, astfel încât fiecare intenție de intervenție pe sit se confrunta cu problema proprietății. În ciuda disputei dintre doi solicitanți, ambii au îmbrățișat inițiativa voluntarilor și le-au permis accesul necondiționat pe sit, implicându-se chiar în discuțiile referitoare la modalități posibile de punere în valoare a ruinei (Figura 21). Astfel, căutarea strategiei optime pentru muzealizarea fostei biserici și natura intervenției de arhitectură în acest scop a avut în vedere trei scenarii posibile:

1. Prima viziune aparține voluntarilor, din punctul de vedere, o metodă facilă de valorificare în manieră sustenabilă, ar fi fost transformarea ruinei în atracție turistică. Având în vedere activitatea intensă a Muzeului Memorial „Ioan Slavici și Emil Montșia”, echipa a conturat și prezentat Primăriei Comunei Șiria și muzeului o soluție pe termen scurt pentru promovarea ruinei, după etapa de igienizare, evaluare și relevare. La finalul tururilor ghidate din cadrul muzeului turiștii să fie încurajați să viziteze ruina aflată la circa 1,3 km distanță, prin îmbogățirea materialului promoțional: designerii și arhitecții implicați pot crea semne de carte, ilustrate, sau alte suveniruri de mici dimensiuni și cu costuri reduse de producție, având ca temă ruina bisericii medievale. Acestea pot fi puse în vânzare de către muzeu pentru o sumă modică, iar fondul astfel format să fie destinat întreținerii ruinei. De asemenea, au fost puse în discuție iluminarea ambientală a ruinei și amenajarea zonei cu mobilier urban care să cuprindă și indicatoare pe calea de acces spre ruină, respectiv panouri informativ pe sit. Pe termen lung a fost propusă excavarea unor secțiuni care să permită cercetarea arheologică și amplasarea unei structuri de protecție în vederea expunerii eventualelor descoperiri.

2. O altă propunere aparține unui investitor local (M.G.), producător de vin și proprietar al terenurilor și al viilor din partea de sud și est a ruinei, care dorește să își extindă afacerea. El este unul dintre pretendenții asupra proprietății pe care este amplasată ruina. După spusele sale, dacă reușește să dobândească drepturile legale asupra terenului, ar dori ca ruina să devină imaginea de brand a afacerii sale. Având în vedere zona de protecție a monumentului și faptul că via învecinată la nord cu situl, aflată în proprietatea sa, este un proiect cu finanțare europeană, opțiunea investitorului pentru exploatarea ruinei constă în evenimente temporare, private, tematice cu degustări, iar silueta stilizată a fostei biserici poate deveni logo-ul produselor sale. Pe termen lung, investitorul ar dori să își promoveze produsele și în afara țării. În acest sens, a avansat ideea construirii unei pensiuni în afara zonei de protecție unde să poată oferi cazare vizitatorilor din Ungaria pe care afacerea sa i-ar atrage, o oportunitate deosebită de promovare a ruinei, a Drumului Vinului și a Județului Arad. Inițiatorul acestei idei s-a adresat Complexului Muzeal Arad și Comisiei pentru Protecția Monumentelor Istorice din Arad, dorind ca intervențiile pe situl cu valoare de patrimoniu să fie făcute sub supervizarea unui expert și în limitele legale. Procedurile birocratice anevoioase, insuficiența personalului calificat și, în unele cazuri, viziunea limitată, au făcut ca răspunsul primit să fie nesatisfăcător, iar acțiunile de igienizare a sitului istoric să fie întreprinse pe cont propriu. De fapt, în momentul achiziționării terenului învecinat sitului istoric investitorul a fost cel care a igienizat monumentul pentru prima oară într-o perioadă îndelungată, timp în care ruina a fost acoperită de vegetație și

deșeurii. Absența întreținerii periodice, însă, a făcut ca în 2015 starea ruinei să fie similară celei anterioare intervenției.

3. A treia perspectivă aparține celui de-al doilea solicitant al terenului, o localnică ce deține terenul dinspre vest față de sit și se concentrează mai mult asupra împrejurimilor ruinei. Aceasta dorește să dezvolte o afacere cu produse din lavandă, pe care să o cultive pe terenul învecinat la vest cu ruina, fără a avea vre-o idee despre cum ar putea fi valorificat monumentul în sine.

Analiza celor trei scenarii scoate în evidență trei perspective complementare, care reunite, generează o strategie de rentabilizare și valorificare a monumentului fezabilă. Rolul soluției de arhitectură propuse este de a corela aceste viziuni și de a crea condițiile necesare muzealizării monumentului.

IV.2.5. Activitățile din cadrul atelierului de studiu și propunerile de muzealizare rezultate

Având în vedere că nu există suficiente date referitoare la aspectul original al bisericii pentru o eventuală reconstrucție și nici argumente deontologice care să susțină îndeajuns asemenea intervenției, se consideră optimă muzealizarea prin amplasarea unui pavilion de protecție a ruinei în simbioză cu aceasta și găsirea unor funcțiuni care să răspundă unor nevoi ale comunității, pentru a-i asigura integrarea. Propunerea echipei de experți și voluntari coordonată de autor în iulie 2015, este una etapizată astfel: (1) igienizare, (2) evaluare, (3) propunere de arhitectură și muzealizare. Primele două etape au fost parcurse în cadrul atelierului multidisciplinar din iulie 2015. Prima fază a presupus eliminarea vegetației invazive. Apoi părțile vizibile ale ruinei au fost evaluate de specialiști, au fost realizate un releveu și o ridicare topografică actualizate, iar elementele deosebite au fost măsurate detaliat și documentate fotografic pentru arhivare. De asemenea, au fost realizate crochiuri și schițe de atmosferă ca suport pentru propunerile de intervenție viitoare.

O propunere realistă de muzealizare, care scoate în evidență beneficiile economice având pe lângă latura arhitecturală și un plan de afaceri, se vrea a fi soluția pentru punerea de acord a celor doi proprietari cointeresați. Într-un viitor apropiat, în cazul obținerii de finanțări, poate fi aprofundată evaluarea ruinei cu excavarea totală, sau, pe secțiuni, a pardoselii originale (ori, dacă pardoseala originală nu se mai păstrează, excavarea se poate face până la cota acesteia) și efectuarea unei expertize tehnice cu eventualele consolidări pentru conservarea ruinei în stadiul actual.

Echipa multidisciplinară coordonată de autor a oferit administrației locale și potențialilor investitori o serie de servicii pe care și le asumă voluntar, atât în faza de concepție cât și în etapa de implementare și exploatare:

- Consultanță specializată;
- Concepție, dezvoltare și management de proiect;
- Bază de date cu contacte utile pentru parteneriate interdisciplinare;
- Organizare de evenimente și ateliere tematice;
- Expertiză;
- Design și producție de material promoțional;
- Stabilirea de contacte cu inițiative similare din țară și străinătate;
- Promovare.

În urma studiilor in situ și analizând contextul socio-economic al comunității din Galșa, s-a ajuns la concluzia că soluția de arhitectură ce se pretează muzealizării

și promovării ruinei de biserică medievală din Galșa trebuie să aibă în vedere, simultan, câteva aspecte:

- Structura propusă trebuie să ofere protecție atât ruinei cât și vizitatorilor săi, astfel încât funcționarea să poată fi posibilă indiferent de intemperiiile curente.
- Costurile de implementare și mai ales de întreținere trebuie să fie minime.
- Spațiul interior al pavilionului propus trebuie să aibă caracter multifuncțional pentru a permite desfășurarea activităților aferente celor trei direcții de dezvoltare dezirabile descrise mai sus, cât și ale altor posibile propuneri ce pot apărea în viitor.
- Intervenția trebuie să fie non-invazivă, reversibilă, eficientă energetic și să folosească resurse locale.

Orice intervenție, de la faza de concepție la implementare, presupune o strânsă colaborare între specialiști, în special între arhitect și arheolog, în acest caz. Este foarte probabil ca lucrările efectuate pe în zona protejată a ruinei de biserică din Galșa, unde nu a avut loc descărcarea de sarcină arheologică, să scoată la suprafață noi descoperiri care vor trebui integrate în propunerea de muzealizare. De aceea, se impune ca soluția de arhitectură să fie adaptabilă pe toată durata de implementare.

În cadrul atelierului de studiu au fost propuse și analizate mai multe variante de abordare a temei de proiectare: protejarea și valorificarea ruinei din Galșa. Soluția unanim acceptată ca optimă s-a conturat în urma analizei critice a soluțiilor intermediare, drept pentru care, înainte de a fi detaliată intervenția propusă, studiul de față trece în revistă, pe scurt, și variantele intermediare considerate impropii.

IV.2.5.1. Studiu de soluție. Variante preliminare.

Un prim proiect consta în excavarea spațiului interior al ruinei până la cota pardoselii originale, cu consolidarea zidurilor unde ar fi fost cazul și construirea unui pavilion din lemn care să înglobeze și să protejeze ruina (Figura 22). Formal, pavilionul împrumuta silueta stilizată a construcțiilor din împrejurimi, într-o interpretare dematerializată prin elementele verticale care compuneau fațada și care creau iluzia unei „coji” plutitoare deasupra ruinelor. În același timp, fațada se dorea o referință subtilă la dispunerea ordonată a aracilor din viile alăturate. În dreptul zidului vestic se prevedea o suprafață vitrată. Această abordare a fost abandonată la scurt timp, din mai multe rațiuni:

- Soluția de arhitectură nu evidențiază ruina, ci o ascunde;
- Implementarea constă într-un consum ridicat de material și manoperă ceea ce duce la creșterea costurilor.
- Întreținerea pavilionului implică un efort crescut datorită riflajului din lemn și a suprafeței vitrate.
- Relaționarea fațadei riflate cu topografia versantului este dificil de gestionat.
- Forma geometrică riguroasă este greu adaptabilă unor eventuale descoperiri în timpul șantierului.

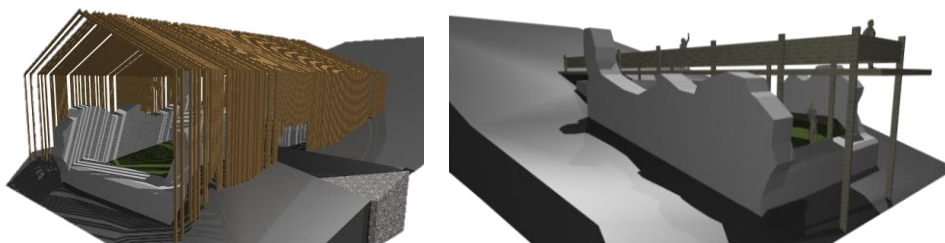

Figura 22 - Studiu de soluții preliminară. Contribuția autorului.

O altă propunere pornea de la premisa excavării unor zone din interiorul fostei biserici și amenajarea ca spațiu de expunere a acestora pentru etalarea descoperirilor. Proiectul consta în amplasarea unei pasarele din lemn „desprinse din versant”, poziționată deasupra spațiului interior al ruinei, îndeplinind și rol de protecție (Figura 22). Traseul liniar de-a lungul pasarelei ar fi fost dejucat de câteva goluri amplasate deasupra exponatelor. Rezultatul era un spațiu deschis, semiprotejat, care permitea o perspectivă inedită asupra ruinei. De asemenea, atât pasarela cât și zona expozițională puteau găzdui diverse evenimente cu număr restrâns de participanți. Din punct de vedere tehnic, structura propusă consta într-un sistem clasic grindă-stâlp din lemn, cu fundații izolate din piatră, în care erau fixați stâlpii hidroizolați la bază cu smoală.

Această propunere este fezabilă, folosește materiale locale și tehnici consacrate de construcție, nu ascunde ruina, dar se observă următoarele disfuncționalități:

- Deși vizual intervenția contemporană poate coexista cu ruina, din punct de vedere funcțional structura propusă nu oferă protecție zidurilor. Chiar dacă piatra este un material rezistent și există soluții de tratare a zidurilor pentru a le crește rezistența la expunere la factori de mediu, urmele de mortar și rămășițele din lemn sunt perisabile și în stare avansată de degradare. Pasarela nu împiedică prelingerea apei pe fața zidului, deci nu îndeplinește rol de protecție pentru toate elementele cu valoare istorică de pe sit.
- Golurile din planul de călcare al pasarelei trebuie acoperite pentru a evita pătrunderea precipitațiilor în spațiul ruinei. Sticla structurală, sau luminatoarele cu sticlă securizată sunt soluții costisitoare și necesită curățare periodică. Policarbonatul nu este o opțiune în acest caz, datorită rezistenței scăzute la acțiuni mecanice, la foc și la expunerea directă la radiația solară.
- Relația pasarelei cu spațiul interior este strict vizuală și nu se ține cont de poziția accesului original care, de altfel, se găsește pe direcția de urcare spre ruină. Proiectarea unei scări sau a altor mijloace de conectare a celor două cote de călcare – cea istorică și cea a pasarelei ar da amploare intervenției contemporane, riscând ca aceasta să domine vizual ruina.

IV.2.5.2. Muzealizarea ruinei din vii – propunere de arhitectură (Figura 23).

Se propune un pavilion realizat dintr-o membrană din policlorură de vinil (PVC), tensionată pe o structură din lemn, optimizată cu tehnologii de ultimă generație¹⁰². Structura reversibilă este o investiție rentabilă. Într-o fază ulterioară, dacă muzealizarea se dovedește o soluție eficientă de valorificare a ruinei, pavilionul poate fi oricând înlocuit sau îmbunătățit cu alte materiale cu avantaje adiționale.

Ca soluție de fundare se propun fundații înfiletate pe piloți pentru construcții ușoare (tip Krinner), sistem utilizat și pentru fixarea aracilor din via învecinată cu ruina la sud. Acest sistem non-invaziv și reversibil se instalează rapid (câteva minute), iar fundațiile pot fi utilizate imediat, spre deosebire de cele din beton, de exemplu, care necesită un timp de uscare. Deși costurile de achiziție pot constitui un dezavantaj, sistemul de piloni înfiletați nu necesită lucrări de întreținere, deci raportul preț-calitate este convenabil și se pretează intervențiilor pe monumente, schema lor de dispunere fiind una ușor adaptabilă. Având în vedere faptul că situl nu a fost cercetat arheologic și săpăturile ar putea scoate la iveală material valoros, este necesară păstrarea posibilității de rearanjare a punctelor de înfiletare. Suprastructura constă în stâlpi din lemn – material local – fixați mecanic de partea superioară a fundației înfiletate, cu ajutorul unei piese metalice. Membrana este ancorată de stâlpi și tensionată prin intermediul unor corzi din oțel fixate în teren. Forma pavilionului preia cotele zidurilor ruinei, rezultând un volum organic ce stilizează silueta monumentului. Forma pavilionului poate fi optimizată în timp și adaptată utilizării spațiului multifuncțional la un moment dat. Coaja mobilă pe care o constituie membrana protejează ruina și vizitatorii de efectele nocive ale razelor solare și de precipitații, iar în caz de vânt membrana se poate ajusta pentru a obține închideri laterale. Direcția de vedere maximă este spre vest, spre peisaj.

Efortul pentru întreținerea pavilionului este minim. Pe suprafețele din lemn se propune aplicarea unei soluții pe bază de dioxid de siliciu (SiO_2), o hidroizolație transparentă, ce împiedică dezvoltarea mușchilor și lichenilor. Membrana se propune a fi protejată cu o peliculă cu nano-particule din dioxid de titan (TiO_2), cunoscută pentru proprietățile fotocatalitice: nano-particulele fac ca sub acțiunea radiației solare impuritățile acumulate pe suprafața membranei să se descompună, fiind ușor spălate de ploaie. Această tratare a membranei îi conferă capacitatea de autocurățare. Totodată, pelicula de TiO_2 este un eficient reflectorizant de căldură solară, astfel încât se evită supraîncălzirea spațiului interior al pavilionului, prin efectul de seră.

Este de așteptat ca expertiza tehnică premergătoare realizării proiectului să includă excavarea solului din interiorul ruinei până la cota pardoselii originale. Însă până la această fază, în contextul actual, se propune ca după eliminarea vegetației invazive din interiorul fostei biserici și pe un perimetru de 1,5-2,00 m la exterior să fie montat geotextil pentru protecție și separare peste care să fie așezat gazon cu vegetație extensivă și pot fi amenajate zone și alei cu pietriș decorativ. Astfel, se păstrează elementul vegetal ca prezență plăcută vizual, amintind de situația contemporană a ruinei, anulându-se efectele nocive ale rădăcinilor și a plantelor cățărătoare prin controlul speciilor și a dezvoltării rădăcinilor.

---

¹⁰² Soluția a fost prezentată în cadrul Mărcineanu C, Tămășan M, Bica SM, "An Eco-friendly Approach for Enhancing Rural Archaeological Heritage in Romania", 3rd International Conference on Structures and Architecture - ICSA2016, 27-29.07.2016, Guimaraes, Portugalia.

În urma acestor intervenții minimale rezultă un spațiu multifuncțional semi-exterior protejat. Forma membranei tensionate se integrează în mod diafan în peisajul natural, fiind o prezență sculpturală între fundalul format din munții împăduriți, liniaritatea ordonată a viilor care încadrează ruina și, posibil, lanul de lavandă pe panta descendentă în zona vestică a monumentului.

Figura 23 - Simulare a soluției de arhitectură propuse pentru muzealizarea ruinei din Gașa, județul Arad.

IV.2.5.3. Sustenabilitate, ecologie, eficiență energetică¹⁰³

Pentru a putea întruni condițiile necesare funcționării pe durată îndelungată, indiferent de sezon, cu investiții minime, se propune implementarea de sisteme bazate pe energii regenerabile (energii distribuite), existente local: soare, vânt, energie geotermală. În cazul de față, ideea sustenabilității a fost aplicată prin găsirea unei soluții de minimizare spre zero a cheltuielilor aferente punerii în uz a pavilionului multifuncțional și întreținerea activităților menite să pună în valoare ruina. Resursele distribuite disponibile în Gașa sunt energia solară și eoliană. Turbinele eoliene sunt costisitoare și ar fi o prezență singulară în zonă, nedorită în preajma monumentului. Tehnologiile pe bază de celule fotovoltaice existente pe piață sunt variate, la îndemână și pot fi integrate fără să altereze aspectul zonei, al pavilionului sau al ruinei. Acestea sunt necesare iluminatului ambiental, ca soluție pentru evidențierea ruinei, a cărei funcționare, însă, este condiționată de existența unei surse permanente de curent electric.

¹⁰³ În colaborare cu arh. Cristian Mărăcineanu în privința datelor tehnice. Studiile privind echiparea pavilionului cu sisteme eficiente energetic au fost prezentate în cadrul evenimentelor științifice SGEM 2015 – Albena, Bulgaria, ICSA2016 – Guimaraes, Portugalia și PIM2015 – Cluj Napoca, România.

În acest sens, se prevede fixarea unui sistem fotovoltaic de 1,0 kW pe zona sudică a membranei tensionate. Colectorii fotovoltaici produc energie electrică, ce este stocată într-un grup de acumulatori solari gel. Această rezervă de energie se folosește pe timp de noapte, pentru a pune în funcțiune patru proiectoare LED de eficiență ridicată. Astfel, pavilionul propus, deși simplu în aparență, poate fi un exemplu de arhitectură productivă cu funcționare autonomă. Muzealizarea ruinei din Galșa presupune, încă de la această fază incipientă, un efort minim în ceea ce privește costurile de funcționare, valorificare și întreținere.

Proiectarea sistemului de celule fotovoltaice s-a făcut în colaborare cu arh. Cristian Mărăcineanu, ținându-se cont de resursele locale, cu ajutorul programului gratuit disponibil on-line PVGIS, iar rezultatele sunt prezentate în tabelul 2.

Soluția tehnică pentru implementarea unui sistem fotovoltaic pe suport flexibil o reprezintă celulele solare din film subțire, considerate revoluționare în domeniul de specialitate, datorită cantității reduse de material utilizat la fabricare și a posibilităților variate de adaptare la diverse suprafețe. Panourile de celule fotovoltaice flexibile disponibile pe piață sunt alcătuite din silicon amorf (α -Si), CIGS (cupru-indiu-galiu-selenit), CdTe (cadmiu telurit) sau silicon.

Energia electrică produsă de un sistem fotovoltaic *off grid* de 1.5 kW putere instalată este suficientă pentru a asigura necesarul de curent electric consumat în timpul exploatării ruinei muzealizate, cantitatea estimată fiind de 1521,60 kWh/an. Astfel, sunt eliminate cheltuielile pentru alimentarea cu energie electrică în timpul exploatării. Singura investiție financiară necesară pentru iluminarea pavilionului propus este cea aferentă achiziției și instalării sistemului de iluminat estimată conform tabelului 3, investiție ce se amortizează în timp.

Iluminarea este proiectată astfel încât să răspundă nevoilor funcționale fără costuri de funcționare și se pretează oricăreia dintre soluțiile de arhitectură descrise în studiul de față. Sistemul propus se compune din 10 corpuri de iluminat LED cu luminozitate variabilă fără senzori exteriori, care permit reducerea graduală a luminii din momentul în care nivelul de încărcare al bateriei este mai mic de 50%.

IV.2.6. Concluzii și reacții ale administrației locale și ale potențialilor investitori, la faza actuală a cercetării

Prin prisma acestui studiu, simbioza dintre rămășițele bisericii medievale din Galșa și pavilionul propus se intenționează a fi un spațiu multifuncțional, care prin mobilare adecvată devine: un mic muzeu care pune în valoare ruina, spațiu de socializare și relaxare, sală pentru evenimente restrânse, spațiu expozițional, sală pentru activități educative sau proiecții de filme tematice, evenimente cultural-artistice, întâlniri și simpozioane restrânse, ateliere de meșteșuguri tradiționale, campanii arheologice menite să întregască imaginea monumentului și cunoștințele despre acesta etc. Fiind amplasat între vii, spațiul multifuncțional oferă un cadru adecvat prezentării și promovării producției locale de vin prin degustări organizate în incinta ruinei. Protejarea ruinei fără intervenții care să îi modifice aspectul actual permite investitorului interesat să promoveze obiectivul și ca logo al produselor sale.

Experiența echipei multidisciplinare pe teren și discuțiile cu potențialii investitori și reprezentanții administrației locale au stârnit reacții variate. În decembrie 2016, în urma unei vizite pe teren, s-a constatat că au existat inițiative locale vizibile de întreținere a lucrărilor de igienizare rezultate în urma acțiunilor echipei de voluntari și specialiști participanți la acțiunea din vara anului 2015. De altfel, la finalul acestui atelier de studiu practic al ruinei desfășurat în vara anului

2015, au existat inițiative de colaborare între investitorii aspiranți la titlul de proprietate asupra terenului din zona protejată, experți și autorul tezei de față pentru întreținerea sitului¹⁰⁴.

Deși nu există, în viitorul apropiat, un plan concret de implementare a muzealizării pentru ruina de biserică, se fac demersuri care sunt pași pentru realizarea proiectului: trimiterea de materiale informativ către administrația locală, publicarea unei recenzii a acțiunilor de voluntariat pe sit din vara anului 2015 (anexa 12), cercetarea unor posibile surse de finanțare. Un element important este propunerea lansată de administrația locală Șiria din anul 2015, de a include în bugetul local pentru 2016 a unei sume destinate întreținerii și iluminatului ambiental al ruinei, un rezultat concret al acțiunii autorului și a echipei de voluntari. Iluminatul ambiental al ruinei este un element important pentru evidențierea obiectului de patrimoniu studiat, în peisajul cultural local și în conștiința locală.

Studiul prezentat în acest subcapitol demonstrează că prin investiții ingenioase, integrate în strategii atent studiate, utilizarea resurselor locale în combinație cu noile tehnologii armonizate într-un proiect de arhitectură coerent este o soluție fezabilă, durabilă și o investiție care se amortizează în timp. Ceea ce rezultă în urma acestui proiect experimental este nevoia de schimbare a mentalităților. Există o neîncredere în conceptul de voluntariat și o nevoie a justificării oricărei acțiuni prin beneficii imediate, de obicei materiale, care ar trebui combătută, fiind o frână în colaborare, mai ales cu un grup străin de loc. Pentru valorificarea potențialului cultural dintr-o zonă cu un specific cultural bine definit, așa cum este în acest caz zona Podgoriei Aradului, sunt necesare intervenții minimale, care în speța ruinei din viile Galșei se rezumă la:

- Igienizarea și evidențierea sitului;
- Inițierea și finanțarea de studii arheologice și istorice aprofundate;
- Proiectarea unei structuri protectoare care să evidențieze ruina și prin implementarea căreia să fie generat un spațiu multifuncțional ce se adresează în primul rând investitorilor locali.
- Eficientizarea costurilor de exploatare prin implementare de noi tehnologii
- Proiectarea și implementarea unui plan de afaceri, a unei strategii de eficientizare și auto-susținere financiară a investiției pe termen lung.
- Promovare.

---

¹⁰⁴ Voluntarii specialiști în domeniul protecției monumentului au explicat proprietarilor efectele nocive ale sării asupra pietrei și a mortarelor care alcătuiesc zidurile istorice astfel încât s-a convenit aplicarea acestei soluții în exteriorul ruinei, la circa un metru distanță de ziduri, având rolul de a asigura accesibilitatea și vizibilitatea monumentului.

Radiația solară lunară						
Amplasament: 46°16'1" Nord, 21°37'58" Est, Elevație: 111 m a.s.l.						
Baza de date utilizată pentru determinarea radiației solare: PVGIS-CMSAF						
Unghiul de înclinație optim: 34 grade						
Deficitul anual de radiație din cauza umbririi (orizontală): 0.2 %						
Luna	H _h	H _{opt}	H(90)	I _{opt}	T _{24h}	N _{DD}
Ian	1020	1520	1490	61	-0.0	561
Feb	1700	2340	2100	54	1.1	440
Mar	3370	4260	3340	45	6.4	332
Apr	4740	5310	3330	32	12.3	114
Mai	5610	5650	2900	18	17.1	32
Iun	6170	5940	2750	12	20.3	5
Iul	6170	6090	2910	16	22.2	0
Aug	5540	6040	3440	28	21.9	16
Sept	3810	4670	3410	41	16.9	81
Oct	2650	3800	3380	55	12.0	280
Noi	1460	2350	2390	63	7.0	435
Dec	829	1240	1240	62	1.1	569
An	3600	4110	2730	34	11.5	2865
Legenda simbolurilor:						
H _h : Radiația pe plan orizontal (Wh/m ² /zi)						
H _{opt} : Radiația pe planul înclinat la unghiul optim (Wh/m ² /zi)						
H(90): Radiația pe plan vertical – 90 grade. (Wh/m ² /zi)						
I _{opt} : Înclinația optimă (grade)						
T _{24h} : temperatura medie în 24 ore (°C)						
N _{DD} : Numărul de ore în care este necesară încălzirea pe zi						

Tabel 2 - Radiația solară lunară, înclinația optimă și temperatura medie pentru amplasamentul ruinei de biserică din Galșa. (simulare realizată de arh. Cristian Mărcineanu, cu programul Solargis)

Costurile de investiție aferente utilităților – energie electrică		
Condiții de instalare	Sistemul de celule fotovoltaice pe suport flexibil va fi instalat orientat spre sud, la 35° față de orizontală	
Componentă	Număr bucăți	Cost (euro)
Module fotovoltaice monocristaline	5	1255
Regulator de încărcare solară	1	150
Acumulator solar gel 250 Ah	8 buc	4800
Invertor sinus pur	1	1000
Cabluri și accesorii		750
Corpuri de iluminat LED 1200lm	10	1500
	TOTAL	9455

Tabel 3 – Costurile investiției aferente utilităților – energie electrică (estimare realizată de arh. Cristian Mărcineanu)

IV. 3. Muzealizarea ruinelor medievale din Tauț – ruina în zona fără profil cultural cristalizat¹⁰⁵ (anexa 11.3.)

IV.3.1. Caracterizarea generală a contextului actual

Localitatea Tauț se situează la poalele munților Zărand, la 55 km nord-est față de municipiul Arad, în zona subcolinară a câmpiei Cigherului, de-a lungul râului cu același nume, afluent al Crișului Alb. Șoseaua principală a localității – drumul județean DJ 708A – traversează longitudinal comuna Tauț, urmărind valea Cigherului. Teritoriul administrativ al comunei Tauț este format din localitățile Minișel, Minișul de Sus și Nadăș, la care se adaugă trupurile izolate de tipul sălașelor, cimitirelor și amenajărilor utilitare.

Economia comunei este predominant agrară, însă, după anii 2000 se constată o tendință de schimbare a profilului economic [s.c. Proplus s.r.l., fără an: 7]. Din nefericire, în acest context, cultura tradițională a localității se devalorizează, fenomen răspândit, de altfel, și în alte sate din zona Țării Zărandului.

Potențialul turistic al comunei este bogat dar neexploatat. Din 2009, șoseaua principală și digul ce mărginește lacul de acumulare Tauț sunt incluse în traseul evenimentului *Raliul Aradului*. Prezența lacului de acumulare "Tauț" a favorizat dezvoltarea unei zone de agrement notorie în județ și construirea unui sat de vacanță în apropiere. În contextul depopulării mediului rural, peisajul, caracterul cultural și distanța mică față de municipiul Arad (55 km) fac ca zona Tauțului să se transforme treptat într-un loc de refugiu și odihnă pentru orășeni.

În ceea ce privește patrimoniul istoric, în localitate se găsesc două poduri din piatră de vechime incertă¹⁰⁶. Vestigiile ale evului mediu există și la marginea satului, pe locul numit "Satul bătrân", unde se văd urmele unor construcții din piatră, aparate de două rânduri de șanțuri. Unii cercetători atribuie aceste fortificații cavalerilor templieri și apoi celor ioaniți, atestați de altfel documentar la Tauț.

Pe o termită de deal este vizibilă incinta unei fortificații de pământ de forma circulară, cunoscut sub numele de „La Cetate”. Aici a fost amplasată biserica medievală a satului Feltot, predecesorul târgului medieval Tauț (Taucz¹⁰⁷). În prezent, ruinele bisericii sunt puțin vizibile fiind conservate *in situ*. Prezența lor este semnalată de 14,00 m de ruină a unui zid din piatră, care delimitează incinta lăcașului de cult. Biserica a fost datată din secolele XI-XV. Ruina este înregistrată în RAN cu codul 12466.01, ca fiind într-o stare de conservare medie¹⁰⁸, respectiv în LMI cu codul AR-I-s-A-00461. Până în prezent, ruinele din punctul „La Cetate” sunt vestigiile istorice cele mai ample din zona localității Tauț. Din aceste considerente și având la dispoziție informațiile rezultate în urma cercetărilor arheologice desfășurate aici, studiul de față are în vedere muzealizarea ruinelor din locul „La Cetate”.

Prima atestare documentară a localității Tauț datează din anul 1496. Biserica împrejmuită de un zid de incintă este percepută în tradiția locală ca o

¹⁰⁵ O parte din informațiile prezentate în acest subcapitol au fost prezentate în cadrul conferinței internaționale SAHC 2014, Mexic și publicate în proceedings, în cadrul articolului Bica, S.M. & Tămășan, M. *Preserving medieval structures in Arad County, Romania: a new life for old ruins*.

¹⁰⁶ Cunoscute local sub numele de "La Catra" și "La Duru"

¹⁰⁷ Denumirea sub care este marcată localitatea în ridicările Iozefine.

¹⁰⁸ Conform datelor din fișa monumentului disponibilă în baza de date aferentă Repertoriului Arheologic Național, la <http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=taut-taut-arad-cetatea-medievala-de-la-taut-cetatea-turceasca-cod-sit-ran-12466.01>

cetate, atribuită – în memoria colectivă – turcilor, însă cercetările arheologice au revelat stadii succesive de dezvoltare și funcționare. În stadiul actual al cercetărilor, se cunoaște că aici a existat o fortificație din lemn și pământ al cărei terasament avea diametrul de peste 100 m, așezată pe valuri de pământ folosite din secolul al XI-lea ca loc de înhumare. Zidul de incintă este datat anterior perioadei otomane.

Analiza hărților istorice¹⁰⁹ atestă existența vechiului sat Tauț la sud de actualul amplasament dezvoltat spontan, organic, adaptat reliefului. Forma actuală a comunei Tauț datează din secolul XIX, când apar planurile de sistematizare a localităților rurale, după modelul habsburgic¹¹⁰. De-a lungul a două secole, planul general al localității nu a suferit modificări dramatice. Se observă că procesul de regularizare a rețelei stradale și lotizarea ocolesc platoul unde se află situl arheologic de astăzi, ceea ce atestă importanța acordată locului, cu atât mai mult cu cât biserica era deja în stare de ruină la momentul realizării sistematizărilor, respectiv a hărților.

IV.3.2. Repere istorice

În anul 1999 a fost realizată de către arheologi o primă ridicare topografică a sitului [Rusu & Hurezan, 2000: 142]. Cercetările arheologice au debutat în anul 2002 și au permis determinarea a patru faze în evoluția sitului:

- Medieval timpuriu. Perioada fortificației din pământ și lemn¹¹¹.
- Secolele XI – XII. Au fost găsite numeroase mormintele din această perioadă, ceea ce indică faptul că incinta fusese în acest interval utilizată ca cimitir.
- Secolele XII – XVII – Perioada bisericii medievale (asupra căreia s-au concentrat campaniile arheologice efectuate până acum și studiul de față). Biserica funcționează ca biserică parohială¹¹² a vechiului sat.
- Mijlocul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea. Perioada ocupației otomane, care a însemnat decăderea edificiului de cult prin subîmpărțirea și transformarea bisericii în atelier și construirea pe amplasament a unei așezări cu caracter militar, care găzduia o garnizoană cu rol de apărare a graniței cu Principatul Transilvaniei. Ulterior, amplasamentul a fost abandonat.

¹⁰⁹ Prima Ridicare Iozefină – cca. 1770, sursa <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2437089.545958953%2C5821964.801454216%2C2450141.168538647%2C5827229.401777357>

¹¹⁰ A doua (1806 – 1869) și a treia (1869-1887) Ridicare Iozefină, surse: <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?bbox=2433950.850484993%2C5823983.652445675%2C2447002.4730646866%2C5829248.2527688155>; http://mapire.eu/en/map/hkf_75e/?bbox=2436709.7494746605%2C5825018.699599922%2C2443235.5607645074%2C5827650.999761492

¹¹¹ Datarea este aproximativă întrucât cercetările arheologice de până acum s-au concentrat exclusiv asupra bisericii din piatră.

¹¹² Există registre de dijme din 1332, unde sunt menționați preoți parohi din Tauț. [Suciu, 1967]

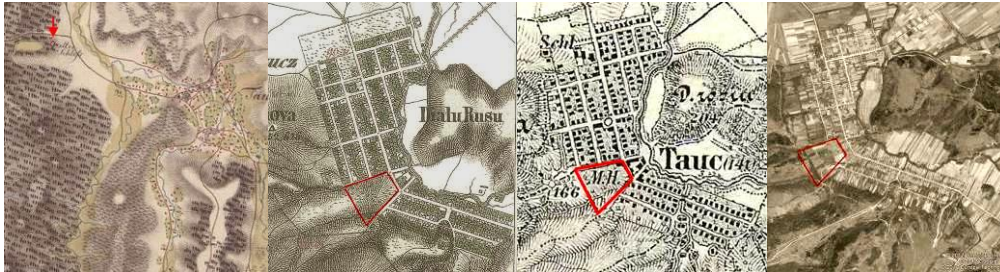

Figura 24 – Localizarea ruinei și a satului în decursul timpului - extrase din ridicările Josefine comparate cu planimetria actuală a localității (ultima imagine, captură din satelit¹¹³)

IV.3.3. Cercetări întreprinse

Cercetările arheologice [Mărginean, 2006] se concentrează pe perioada medievală, având ca obiect de studiu bisericile, incinta cimiterială și locuirea din perioada otomană. Fortificația de pământ rămâne subiect pentru investigații ulterioare. Pe baza informațiilor obținute în urma periegezelor și prin analogii cu alte lăcașe de cult din piatră similare, din aceeași perioadă, a fost posibilă o etapizare a evoluției edificiului de cult, ilustrată de autor în colaborare cu arheolog Florin Mărginean în figura 25. Întrucât nu există suficiente documente scrise, datarea fazelor de construcție s-a făcut pe baza rezultatelor arheologice, a analizei planimetrice și de istoria artei., fiecare etapă corespunzând unei poziții din figura 25 astfel:

- poziția 1. Etapa pre-romanică – realizarea fortificației de pământ și a zidului de incintă (secolul al XI-lea) și ulterior, funcționarea sitului ca cimitir;
- poziția 2. Construirea bisericii romanice (secol XII-XIII);
- poziția 3. Adosarea pe latura nordică a unui spațiu cu acces din exterior (secolul al XIII-lea);
- poziția 4. Demolarea absidei altarului (posibil și a spațiului nordic) și extinderea spre est a edificiului prin construirea unei noi abside gotice (secolul al XIV-lea);
- poziția 5. Extinderea navei spre vest, în stil gotic (secolul al XIV-lea);
- poziția 6. Refacerea spațiului nordic în manieră gotică și cu un posibil acces din interior (osuar și criptă; secolele XIII – XIV);
- poziția 7. Construirea unei noi sacristii gotice pe latura nordică a bisericii (secolul al XIV-lea¹¹⁴);
- poziția 8. Construirea turnului (secolele XV-XVI);
- poziția 9. Adosarea pe latura sudică a unei capele (prima jumătate a secolului al XVI-lea¹¹⁵);
- poziția 10. Excavarea pardoselii din nava bisericii pentru realizarea unor cavouri, urmată de refacerea pardoselii dar cu cărămidă diferită de cea inițială (secolele XV-XVI);

¹¹³ Google Earth , captură realizată în mai 2012

¹¹⁴ Datarea noii sacristii s-a făcut mai exact față de datările celorlalte spații datorită descoperirii unei monede din secolul al XIV-lea.

¹¹⁵ Datare rezultată din analiza detaliilor arhitectonice.

poziția 11. Etapa așezării otomane (a doua jumătate a secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea).

Cu ocazia cercetărilor din anul 1999, a fost reperat sistemul de valuri de pământ care înconjoară și astăzi platoul ruinei, în unele porțiuni fiind dublate, iar pe latura estică triplate. În prezent, singurele repere supraterane vizibile pe sit sunt: o porțiune de circa 14 m lungime din zidul de incintă din piatră (latura nordică) și câteva asize din piatră aparținând zidurilor fostei biserici.

Săpăturile sistematice au început în toamna anului 2002 și au durat patru ani. Ca și în momentul de față, platoul era acoperit de vegetație, astfel încât a fost necesară defrișarea parțială a zonei ce urma să fie cercetată. Astfel, au fost scoase la iveală săpăturile căutărilor de comori, care prin acțiunile lor au afectat integritatea podelei bisericii și a câtorva cavouri de sub aceasta. În total au fost întreprinse șapte campanii arheologice desfășurate în perioada 2002-2009, care au dus la dezvelirea ansamblului bisericii medievale orientate est-vest construit în mai multe etape: (1) biserica romanică de secolul al XII-lea transformată în timp în (2) biserică gotică mult mai vastă, care păstrează din vechiul edificiu doar nava. Identificarea și determinarea succesiunii fazelor de construcție a bisericii și a corpurilor de clădire adiacente duce la concluzia că pe durata a patru secole, construcția a suferit modificări la intervale relativ mici. Reconstituirea planimetriei în diferite faze, a sistemului structural gotic, a detaliilor și a ornamentelor este rezultatul studiilor arhitectului Marton Sarkadi.

Biserica romanică datată în preajma secolelor XII-XIII, se compunea dintr-o navă cu plan dreptunghiular neregulat, cu dimensiuni maxime de 13,20 x 8,20 m (figura 25, poziția 2). Trecerea din navă în absida altarului semicirculară se făcea pe sub un arc a cărui prezență a determinat probabil construirea la o dată ulterioară a unor contraforți din piatră adosați umerilor navei. Prima intervenție a presupus demolarea contrafortului nordic și construirea unui corp de clădire adiacent ce adăpostea sacristia și un spațiu cu funcțiune nedeterminată (figura 25, poziția 3). Intervențiile următoare marchează trecerea spre stilul gotic. Nu se cunoaște cu exactitate motivul care a determinat aceste modificări: fie numărul enoriașilor a crescut, fie a existat un nobil local care a finanțat intervențiile.

În prima fază, absida altarului a fost demolată pentru extinderea navei și construirea unei abside noi în stil gotic (figura 25, poziția 4), apoi s-a adăugat un cor gotic în prelungirea navei romanice existente, cu mutarea accesului pe latura vestică (figura 25, poziția 5). A urmat refacerea spațiului nordic și construcția unei sacristii mai ample, cu osuar și alte spații (figura 25, pozițiile 6-7). Într-o etapă ulterioară, a fost construit un turn clopotniță în zona accesului pe latura vestică (figura 25, poziția 8). Spațiile bisericii erau pavate cu cărămidă cu secțiune pătrată. Într-o altă fază, pardoseala din zona navei a fost desfăcută pentru realizarea unor cavouri în incinta bisericii (figura 25, poziția 10), iar materialul recuperat a fost refolosit la pavarea unui nou spațiu construit pe latura sudică (figura 25, poziția 9), ce adăpostea probabil o capelă. În urma acestor intervenții care au durat două secole, a rezultat o biserică hală ce măsoară 39 m lungime și 22 m lățime.

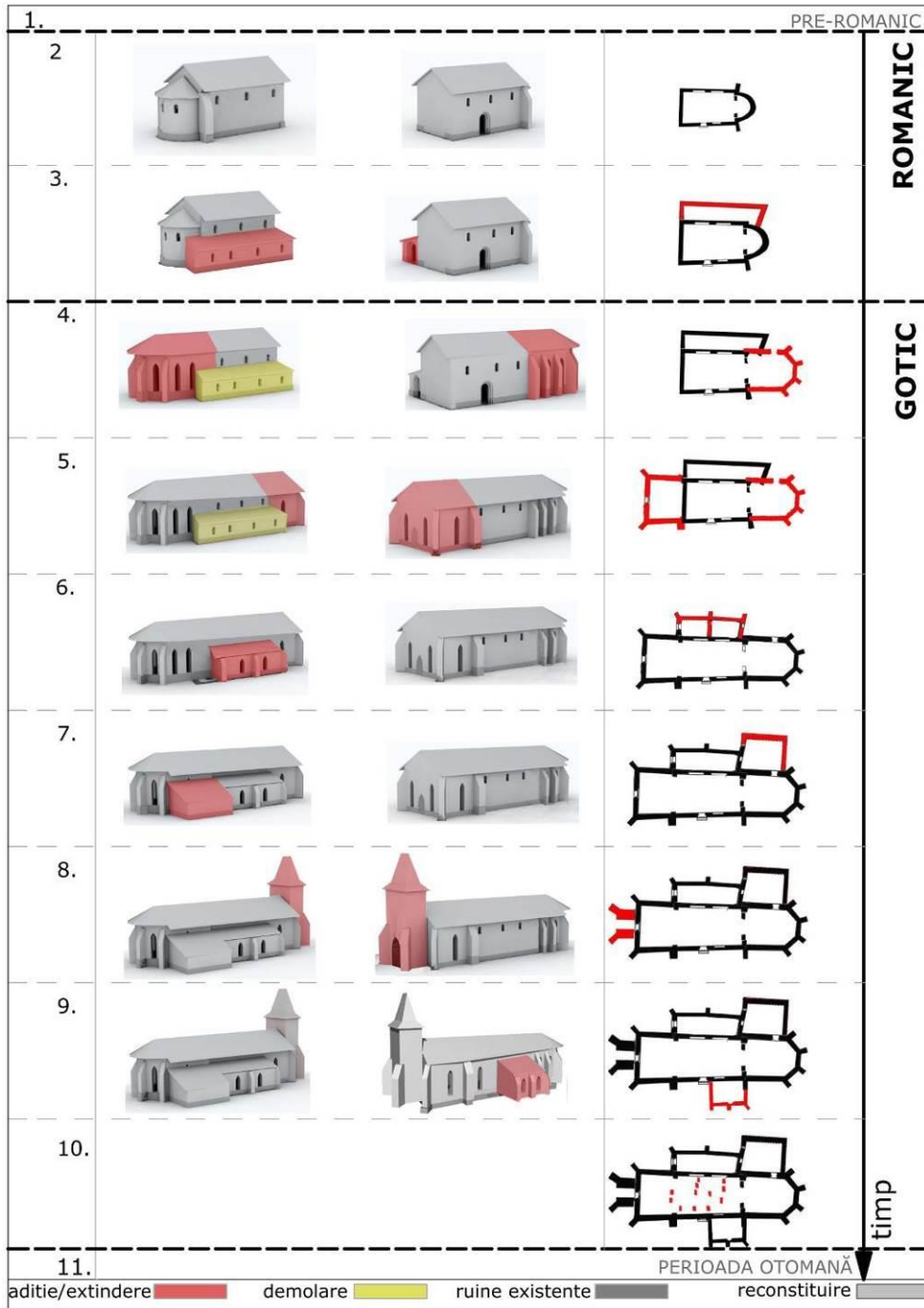

Figura 25 - Simulare 3D a volumetriei bisericii și a evoluției acesteia în timp.
Contribuția autorului

IV.3.4. Analiza contextului și direcții de dezvoltare

IV.3.4.1. Analiza situației existente

În prezent, ruinele bisericii sunt acoperite aproape integral de pământ, pentru conservarea lor in situ, în absența unei structuri care să îndeplinească funcția de protecție și să permită expunerea vestigiilor.

Amplasamentul studiat este mărginit pe trei laturi cu zone construite cu caracter rezidențial-agricol (locuințe cu grădini din intravilanul localității), iar pe direcția sud-vest se învecinează cu o zonă de pășune. Grădinile din zona de est s-au extins în prezent până în zona protejată, lucrările agricole scoțând la iveală fragmente ceramice cu valoare istorică și pietre din fostele ziduri ale bisericii. Cu ocazia unei vizite pe teren a arheologului Florin Mărginean, a fost constatată apariția pe situl istoric a unei barăci construite clandestin pentru locuire. Muzealizarea sitului va trebui să aibă în vedere atât gestionarea zonelor de teren privat care pătrund în zona protejată, cât și desființarea sau mutarea locuinței improvizate în afara perimetrului protejat.

Accesul pe sit se face cel mai facil pe latura nordică, de pe un drum comunal neasfaltat ce permite și accesul auto. Nu există parcuri amenajate. Circulația este predominant pietonală. De-a lungul acestei străzi, majoritatea caselor, toate construite în manieră tradițională, sunt nelocuite.

Zonificarea funcțională a localității determină centre de aglomerări umane între care se generează fluxuri de circulație. Se observă că poziția sitului arheologic este favorabilă desfășurării de activități sociale comunitare.

Deși situl este greu vizibil de pe șoseaua principală, respectiv drumul de acces, importanța ruinei ca reper local este evidențiată prin marcarea acesteia pe hărțile istorice (figura 24), prin existența sa în toponimia locală sub numele „La Cetate” și poziționarea pe o înălțime de unde poate fi observată panorama satului și a împrejurimilor. Totodată, lacul și barajul Tauț (monument industrial) sunt repere importante în zonă. O posibilă soluție de arhitectură și urbanism concepută pentru valorificarea monumentului arheologic ar trebui să stabilească o relație între reperele vizuale existente și punctele importante din vecinătate, cu exploatarea perspectivelor pitorești și, eventual, marcarea poziției monumentului istoric. Pentru aceasta, a fost studiată vizibilitatea spre și dinspre situl arheologic. O temă de studiu interesantă pentru viitor este relația dintre situl muzealizat La Cetate și descoperirile arheologice de pe celălalt mal al Cigherului, confundate adesea în tradiția locală.

Amplasamentul ruinei este în prezent ocupat de o livadă de pomi fructiferi și vegetație spontană. Vârsta copacilor permite strămutarea lor, la nevoie, fără a le periclita supraviețuirea. În schimb, vegetația dezvoltată spontan și agresiv este un pericol pentru ruine. Păstrarea selectivă, în cadrul intervenției, a copacilor din livadă are beneficii multiple:

- pentru stabilitatea solului și evitarea levigației terenului;
- se evită supraîncălzirea zonei de platou;
- prezența pomilor fructiferi este un element specific culturii locale, tangibil și atractiv pentru vizitatori;
- alternanța zonelor umbrite cu cele expuse oferă posibilitatea desfășurării de activități în aer liber variate;
- se asigură protecția ruinelor de efectul nociv al expunerii directe la radiațiile solare.

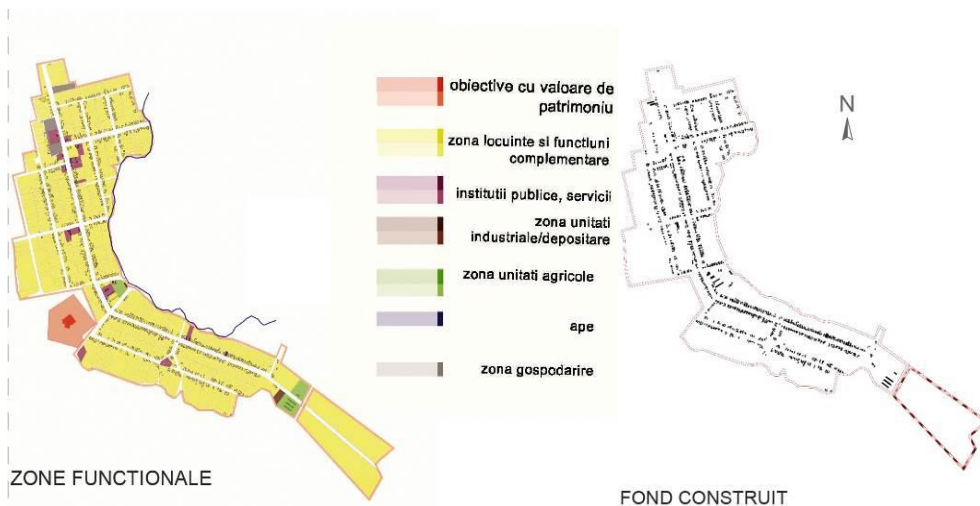
IV.3.4.2. Posibile direcții de dezvoltare

Poziția geografică a comunei Tauț o califică drept element de contrapondere a Municipiului Arad în ceea ce privește prezentarea și expunerea obiectelor de patrimoniu prin turism cultural (vezi capitolul III.3.3. din prezenta teză). Regulamentul Local de Urbanism al Comunei Tauț, elaborat în anul 2000, permite aceasta prin câteva dintre obiectivele pe care le stipulează cu privire la direcțiile de dezvoltare a localității [s.c. Proplus s.r.l., fără an]:

- diversificarea funcțională și compatibilitatea funcțiilor învecinate
- protejarea patrimoniului construit
- modernizarea așezării rurale ca premisă a urbanizării acesteia

Propunerea autorului implică etapizarea muzealizării sitului arheologic și o serie de acțiuni premergătoare implementării soluțiilor de arhitectură, ținând cont de complexitatea sitului arheologic și a relațiilor sale cu cadrul rural:

- Dezafectarea, eventual strămutarea construcției clandestine existente pe sit și asigurarea pazei corespunzătoare pentru a evita situații similare, cazuri de vandalism sau alte evenimente care atentează la integritatea sitului.
- Achiziționarea de către administrația locală a terenurilor private din zona protejată sau obținerea unui acord de utilizare și administrare între proprietari și primărie.
- Marcarea drumului de acces pe sit, amenajarea zonei de acostament și a unei zone de parcare.
- Asigurarea posibilității racordului la utilități.

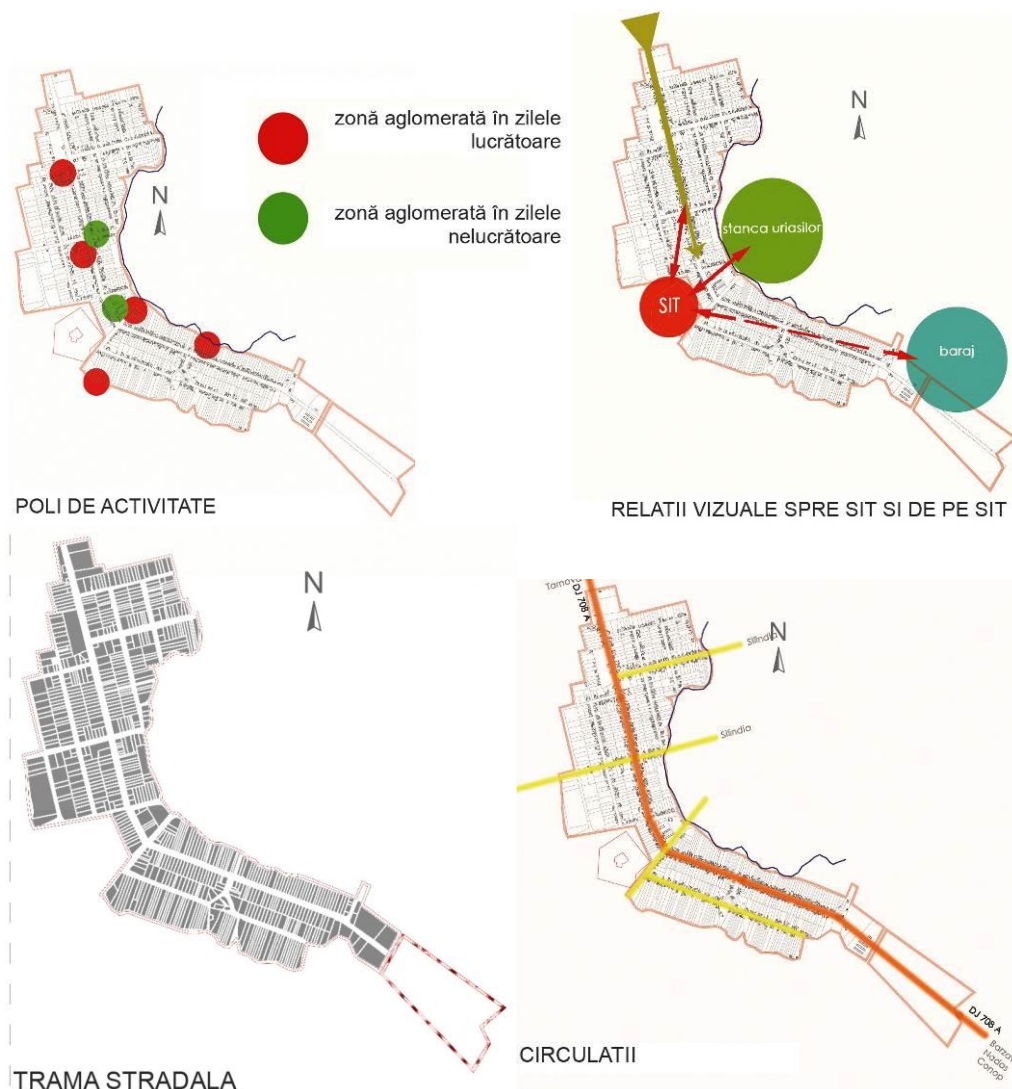

Figura 26 - Sinteza grafică a analizei situației existente. Contribuția autorului.

Studiul muzealizării ruinelor din Tauț a început în anul 2012 cu ocazia elaborării lucrării de licență a autorului. În prima etapă au fost efectuate vizite pe sit și a fost elaborat un studiu urbanistic al zonei studiate, cu desemnarea unor direcții de dezvoltare. Dintre acestea, cele relevante au fost extrase și integrate prezentului studiu și au fost prezentate unor reprezentanți ai Complexului Muzeal Arad. Concluzia unanim acceptată a fost necesitatea excavării și expunerii monumentului pentru a-l face vizitabil. Propunerea inițială consta în:

- amplasarea unei structuri de protecție din lemn acoperită cu șifă, care să protejeze ruina excavată de intemperii și cu prevederea unor goluri

laterale care să permită ventilarea naturală permanentă a spațiului protejat;

- limitarea accesului pentru a evita actele de vandalism prin împrejmuirea sitului cu un gard de sârmă;
- construcția unei clopotnițe pe structură din lemn, care să sugereze funcțiunea inițială a ruinei.

Figura 27 este o ilustrare a acestei soluții, care răspunde nevoii de protecție a ruinelor excavate și reinterpretează punerea în operă a materialelor locale pentru a obține un aspect integrat în peisaj. Această variantă este o reflectare a solicitărilor reprezentanților muzeului. Deși propunerea este realizabilă, continuând studiul prin cercetări ulterioare, autorul a adus următoarele amendamente, critici și completări:

- Forma arcuită a pavilionului și deschiderea considerabilă dintre reazeme presupune o structură din lemn lamelar – o variantă costisitoare. Mai mult, fundațiile unei asemenea structuri sunt o intervenție mult prea invazivă pentru situl arheologic.
- Pavilionul nu pune în valoare ruina.
- O astfel de intervenție poate fi numită muzeificarea monumentului, nicidecum muzealizarea sa. Se poate vorbi despre promovarea punctului *La Cetate* ca destinație turistică și în această formă de expunere, însă soluția nu oferă mecanismele necesare fidelizării vizitatorilor.

Din aceste considerente, autorul a renunțat la această variantă și au fost căutate variante de muzealizare a sitului arheologic, prezentate în capitolele următoare.

Muzeificarea ruinelor presupune excavarea acestora sub permanenta îndrumare a specialiștilor și documentarea stării actuale a ruinei, respectiv construirea unei structuri de protecție și amenajarea livezii pentru a crea un cadru atractiv unde ruinele să poată fi puse în evidență și vizitate. Propunerea de muzealizare a ruinei constă în integrarea acesteia într-un cadru adecvat pentru desfășurarea continuă și pe termen lung a unor activități cultural-turistice, artistice, de cercetare și formare științifică, etc. O astfel de investiție este nerealistă momentan. De aceea, muzealizarea în acest mod a sitului va fi tratată ca un scenariu dezirabil pentru viitor, iar ca soluție imediată se propune folosirea construcțiilor de locuit tradiționale din imediata apropiere ca spații de locuire temporară și pentru activitățile propuse mai sus, având ca punct de interes ruina, care astfel va fi valorificată și evidențiată indirect.

Muzealizarea sitului arheologic din Tauț presupune trei etape:

1. Muzealizarea cadrului cultural al sitului arheologic.
2. Punerea în valoare a amplasamentului ruinei.
3. Excavarea și cercetarea ruinei și construcția unui pavilion de protecție al ruinei, accesibil vizitatorilor.

Parcurgerea celor trei etape necesită implicare și investiții. Pentru acestea se încearcă, în prezent, stabilirea unui parteneriat între complexul Muzeal Arad și administrația locală și, în scenariul cel mai favorabil, cu administrația județeană, cu posibila implicare și a unor instituții de învățământ și cultură din Municipiul Arad, așa cum s-a întâmplat în cazul atelierului de studiu organizat la ruina din Galșa în iulie 2015 (vezi capitolul IV.2.4).

Figura 27 - Simulare 3D a unei soluții privind structura de protecție a ruinei de biserică din Tauș. Contribuția autorului.

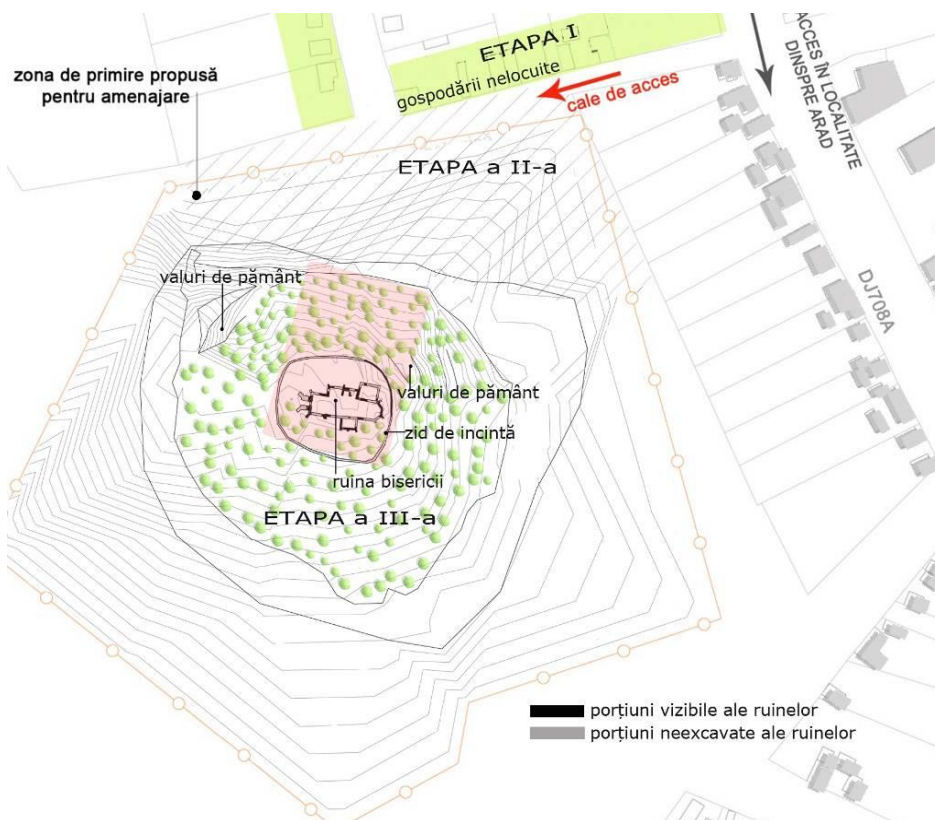

Figura 28 - Direcții de dezvoltare a zonei protejate din Tauș și a împrejurimilor. Contribuția autorului.

IV.3.5. Muzealizarea sitului arheologic și a ruinelor – abordări (anexa 11.3.8)

IV.3.5.1. Muzealizarea cadrului cultural

Pe latura nordică a movilei pe care se găsește ruina, de-a lungul drumului de acces se găsește un grup de șase case construite în manieră tradițională, într-o stare bună de conservare, care momentan sunt nelocuite (Figurile 28, 29). Având în vedere problema proprietății acestor imobile (construcțiile și terenurile aferente), există două modalități de a le cuprinde în strategia de muzealizare: fie se încearcă motivarea proprietarilor acestor clădiri să se implice în muzealizare, fie se înființează o organizație care să se ocupe de prezervarea, reabilitarea și exploatarea lor centralizată, prin achiziționarea gospodăriilor sau prin contracte cu proprietarii.

Casele sunt realizate din văiuță și/sau cărămidă arsă, cu planșee și șarpantă din lemn și învelitoare din țiglă ceramică. Pentru început, se propune achiziționarea uneia dintre aceste gospodării. cu efectuarea unei expertize tehnice prin care să se stabilească pașii de urmat pentru consolidarea și restaurarea acestora. După cercetarea vizuală a ansamblului de clădiri de pe strada aflată la nordul sitului arheologic, lucrările de consolidare preconizate a fi necesare în cazul reabilitării oricăreia dintre ele sunt:

- Documentarea în detaliu a stării construcțiilor;
- În cazul clădirilor fără fundații, afectate de umezeală sau cu fisuri cauzate de tasările solului se vor efectua subzidiri, după efectuarea unui studiu geotehnic prealabil și în conformitate cu un proiect de specialitate;
- Se vor reface zonele deteriorate ale zidurilor folosind materialele și tehnicile originale. Dacă zidurile au grosimi sub 50-60 cm se va realiza un calcul termotehnic. Dacă este necesară termoizolarea structurii, aceasta se va face cu materiale locale, ecologice, cum ar fi lâna de oaie, stuful, celuloza, tratate ignifug. Pentru a preveni apariția rozătoarelor, în structura pereților, a planșeelor și a straturilor termoizolatoare se vor amplasa bucăți de lemn ars. Dacă se constată existența umezelii în pereți, se va executa un sistem de drenaj la baza pereților exteriori.
- Se vor înlocui elementele din lemn degradate ale pardoselii, ale planșeului și ale șarpantei cu ignifugarea întregii structuri din lemn.
- Se vor înlocui țiglele deteriorate. În cadrul atelierelor se poate acoperi una dintre case cu șită.
- Tâmplăria din lemn se va recondiționa, putând fi montat, la nevoie, un geam cu vitraj dublu.

Execuția acestor lucrări se propune a fi realizată cu voluntari, în cadrul unor ateliere de studiu coordonate de meșteri și experți locali, astfel încât între vizitatori și Tauț să se stabilească o legătură subiectivă cât mai devreme.

Figura 29 – Grupul de case din vecinătatea sitului arheologic. Fotografii realizate de autor în timpul vizitei pe sit în anul 2012.

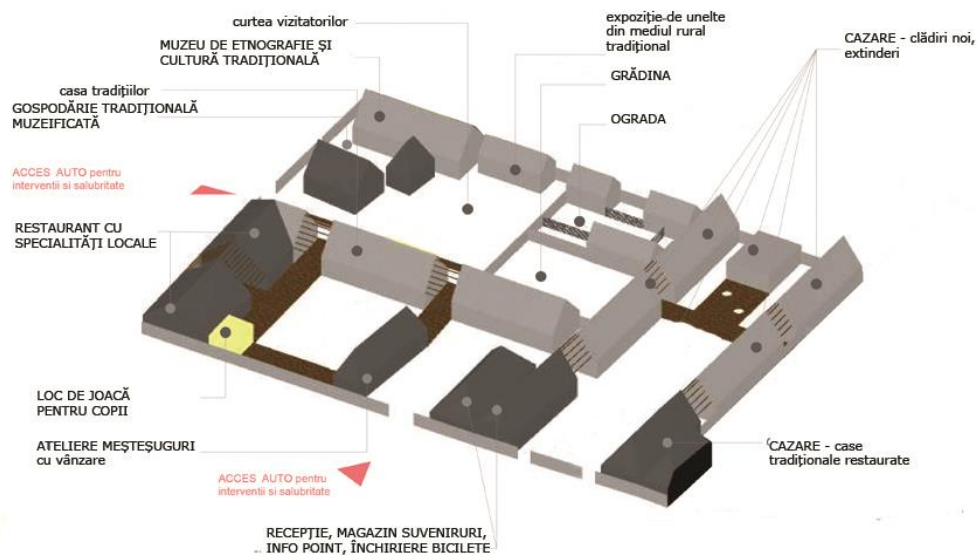
Din punct de vedere funcțional, studiul de față propune o amenajare flexibilă, care să permită expunerea de obiecte, porturi populare, dar să lase loc pentru un spațiu multifuncțional destinat proiecțiilor tematice, conferințelor, etc. Curtea gospodăriei poate funcționa ca atelier și spațiu de expunere în aer liber. În timp, pornind de la premisa unor evenimente periodice (ateliere, seminarii, conferințe etc.) care atrag vizitatori din ce în ce mai numeroși, nevoia de spațiu și de diversificare a activităților va duce la extinderea programului de reabilitare și refuncționalizare a gospodăriilor din vecinătate.

Astfel, modelul de acțiune propus în cazul primei construcții poate fi repetat, iar zona din nordul sitului arheologic devine un complex cultural diversificat, care la nevoie se poate extinde și prin intervenții contemporane. O propunere de utilizare a întregului grup de construcții tradiționale e prezentată în axonometria din figura 30 și cuprinde:

- O zonă de recepție cu un mic spațiu comercial și cu eventuala mutare aici a centrului de informare și orientare turistică din clădirea în care funcționează în prezent. Oferta de activități poate fi completată cu închirierea de biciclete care să permită vizite la lacul Tauț și în împrejurimi.
- O zonă de cazare vastă atât în casele bătrânești recondiționate, cât și în clădiri nou construite, care nu alterează aspectul arhaic al gospodăriei ci îl potențează prin contrast.
- Ateliere meșteșugărești unde sunt practicate meșteșuguri tradiționale cu comercializarea produselor.
- Un spațiu pentru gătit și degustare, prin care să fie promovată gastronomia locală și produsele naturale specifice zonei.

- Un muzeu de etnografie și cultură tradițională format din două clădiri: cea a muzeului propriu-zis, cu săli de expunere și o sală pentru conferințe și întâlniri, respectiv o casă reabilitată care să fie oferită ca locuință unor persoane dispuse să își asume responsabilitatea întreținerii și administrării complexului și care își doresc un stil de viață specific mediului rural. Aceștia se pot folosi de o gospodăria cu animale și de grădină, iar vizitatorii dispuși să petreacă mai mult timp în Tașu pot participa la treburile gospodăriei. Pentru ei, aceasta presupune o imersie în cotidianul arhaic, o experiență exotică pentru mulți în prezent.

Figură 30 - Axonometrie – simulare 3D reprezentând o variantă de dezvoltare a zonei de case abandonate din proximitatea ruinei.

IV.3.5.2. Punerea în valoare a amplasamentului ruinei

Muzealizarea culturii locale se direcționează spre activarea ruinei. Aceasta devine subiect de studiu în cadrul seminariilor și atelierelor de formare și perfecționare din cadrul centrului multifuncțional. Propunerea de față intenționează să valorifice cât mai multe din calitățile ruinei, ale sitului arheologic și ale amplasamentului său.

Accesul în zona protejată se propune a fi exclusiv pietonal. La capătul drumului de acces de pe latura nordică a sitului se propune amenajarea unei parcuri pentru autoturisme și biciclete. Traseul spre ruină se dorește a fi un drum inițiativ ce pornește din zona valurilor de pământ neolitice și continuă de-a lungul părții vizibile a zidului de incintă ca o succesiune de plimbări și popasuri în timpul cărora vizitatorul culege informații despre evoluția fostei biserici, cercetările efectuate și descoperirile din timpul șantierelor arheologice, istoria locală, etc. prin intermediul

panourilor informative, marcarea pe teren a secțiunilor arheologice (anexa 11.3.) și expunerea, după caz, a unor obiecte descoperite sau reproduceri după acestea. Expunerea obiectelor se face în module incastrate în planul de călcare, și iluminate indirect, având triplu rol: de expunere, de iluminare ambientală și de marcarea a traseului de vizitare. Iluminarea modulelor de expunere se propune a fi realizată cu bandă LED alimentată independent prin celule fotovoltaice integrate în construcția obiectului.

În dreptul porțiunii vizibile a zidului de incintă se propune amplasarea unei platforme din lemn care poate funcționa atât ca loc de șezut, caz în care pe suprafața zidului se pot face proiecții, dar și ca scenă sau loc de socializare.

După parcurgerea acestui traseu, vizitatorul informat experimentează zona ruinei. În timpul excavațiilor ruinei și a construcției pavilionului, șantierul poate constitui un punct de atracție pentru turistul care poate fi spectator la munca arheologilor și/sau a restauratorilor. Odată ridicat pavilionul care protejează ruina excavată, vizitarea vestigiilor arheologice va presupune coborârea la cota de călcare istorică. Colectarea graduală a informațiilor despre construcția vechiului locaș de cult și coborârea spre ruina conservată este un gest simbolic și sintetizator ce întruchipează transformările fostei și impresionantei biserici de-a lungul timpului.

Traseul culminează cu un turn de belvedere, o reinterpretare a turnului clopotniță care cu siguranță a existat aici dar despre al cărui aspect nu se cunosc suficiente date – similar propunerii inițiale. Se optează pentru o formă rectangulară, sugerată din elemente verticale din lemn, poziționată excentric față de biserică și față de poziția originală a vechiului turn clopotniță. De pe platforma amplasată la 12,25 m față de cota terenului, vizitatorul are o perspectivă aeriană a întregii zone, cuprinzând complexul cultural de la poalele movilei, traseul parcurs, ruina și livada și, în același timp, poate vedea lacul de acumulare Tauț și barajul, satul, peisajul.

Din punct de vedere structural, turnul este prevăzut cu fundații realizate din piloți din metal înfiletați, pe care se fixează stâlpii din lemn cu ajutorul unor piese metalice. Structura verticală se compune din stâlpi, grinzi și vanguri pentru scară fixate cu piese metalice. Rigidizarea structurii se face în cadrul celor două travei care susțin podestele intermediare, prin intermediul cablurilor metalice tensionate.

Fig. 31 – Fațadele turnului de belvedere propus . Contribuția autorului.

IV.3.5.3. Muzealizarea ruinei

Pavilionul propus pentru protecția ruinelor se compune dintr-o suprafață plană din lemn și policarbonat montat la fața interioară, care urmărește ca plan părțile componente ale ruinei. Modularea în plan a pavilionului și amplasarea punctelor de sprijin a fost concepută în funcție de delimitarea spațiilor bisericii: zona de acces se face în preajma vechiului turn, modulul cel mai vast acoperă nava, iar celelalte module se suprapun absidei altarului, capelei, sacristiei etc. Spațiul interior al pavilionului este luminat natural însă lumina este filtrată de riglele din lemn, astfel încât se evită supraîncălzirea prin efect de seră. La aceasta contribuie și ventilația naturală asigurată prin lateral. Zona riglată este întreruptă pe alocuri de ochiuri de lumină poziționate deasupra unor exponate ce se doresc a fi evidențiate, cum ar fi un cavou subteran închis la nivelul pardoselii istorice cu sticlă structurală, sau capela gotică.

Având în vedere cercetarea arheologică neexhaustivă întreprinsă până în prezent, este probabil ca intervențiile propuse să scoată la iveală alte elemente care trebuie prezervate și integrate în planul de muzealizare. Amplasarea bisericii romanice pe un fost cimitir face ca în eventualitatea unor noi săpături, asemenea celor anterioare, să fie dezvelite morminte, cuptoare, obiecte, etc. Modularea pavilionului permite adaptarea acestuia în cazul situațiilor imprevizibile ce apar de regulă în momentul intervenției pe situri arheologice. În cazul unor noi descoperiri, se pot adăuga module suplimentare pentru extinderea pavilionului. De asemenea, forma rectangulară a modulelor care preiau proporția spațiilor pe care le suprapun permite modificări ale poziției punctelor de sprijin ale structurii astfel încât să se evite suprapunerea cu noi descoperiri valoroase.

Și în cazul pavilionului se optează pentru soluția fundațiilor înfiletate pe piloți, deranjul pe sit pentru instalarea lor fiind minim.

Cota de călcare a vechii biserici este la aproximativ 1,50 m sub cota actuală a terenului, ceea ce face ca din exterior, cota superioară a pavilionului să fie percepută la circa 50 – 70 cm, cu excepția zonei de acces spre ruină. Astfel, pavilionul nu intervine agresiv din punct de vedere vizual în peisaj ci se prezintă ca un obiect-semnal care marchează prezența ruinei.

La interior se propune excavarea și conservarea urmelor de pardoseală din cărămidă originală și completarea, unde este nevoie, cu cărămidă similară ca formă dar cu culoare diferită pentru a marca intervenția contemporană. Soluția de protecție adecvată pentru pardoseala originală¹¹⁶ este prevederea unui sistem de estacade care să dirijeze traseele de vizitare. În dreptul cavourilor excavate în pardoseala bisericii se propune amplasarea unor corpuri de iluminat liniare, dispuse vertical. Unul dintre cavourile din zona inaccesibilă publicului dar cu vizibilitate bună va fi acoperit cu sticlă, astfel încât să poată fi observat interiorul său așa cum a fost descoperit în timpul săpăturilor.

Piatra profilată sau fragmentele de ornamente din piatră recuperate în timpul șantierelor arheologice au fost inventariate și cercetate, putând fi expuse în cadrul pavilionului ruinei. Piesele a căror proveniență se cunoaște vor fi readuse în

¹¹⁶ În practica de specialitate există diverse abordări pentru protecția planului de călcare: limitarea numărului de vizitatori pe zi (Praca Nova, zona arheologică a castelului Sao Jorge); conservarea și tratarea pardoselilor istorice (patio-urile din mozaic de la Madinat-Al-Zahra sau interiorul castelului din Angers, sau al Castelului lui Dioclețian din Split); punerea la dispoziție a unor galoși de unică folosință pentru protecția pardoselilor din lemn (în unele saloane din Muzeul Bohuş din Lipova), etc.

poziția inițială, cum este cazul coloanei mediane a portalului dublu prin care se făcea trecerea în capela de pe latura sudică a bisericii gotice. În schimb, există o cantitate considerabilă de piatră dislocată din zidurile fostei biserici, iar re-excavarea ruinei va scoate la iveală, cu siguranță, alte fragmente fără valoare estetică aparte, dar care trebuie conservate fiindcă provin din structura istorică. Având în vedere că nu există suficientă informație despre aspectul fostei biserici, anastiloza nu este o opțiune în acest caz. Prin urmare, se propune colectarea pietrei fără valoare estetică aparte dislocată din structura zidurilor istorice și folosirea acesteia în gabioane care să fie integrate în structura pavilionului, pentru a sugera poziția și silueta arcului de triumf care făcea trecerea dintre nava și absida altarului romanic, respectiv poziția absidei altarului gotic. Aceasta este o abordare non-invazivă, reversibilă, care respectă caracterul de monument al sitului și îl pune în valoare în întregime, nu doar aspectele care se supun unei anume rigori estetice. Soluția integrării materialului valoros în gabioane nu contrastează cu ruinele, dar se distinge față de acestea.

Muzealizarea ruinei implică, pe lângă muzeificare – tradusă prin activitatea de vizitare – și extinderea de activități din casele reabilitate către incinta fostei biserici medievale. Astfel, pavilionul de protecție al ruinei poate adăposti, pe lângă activitățile muzeale, evenimente de tipul atelierelor de creație, sau expoziții, proiecții, audiții, spectacole cu public restrâns, cursuri, prelegeri și conferințe, etc. Mai mult, experiența muzeală în sine nu se limitează la vizitare și observație, ci, așa cum este evidențiat în capitolul I.3. al prezentei lucrări, implică interacțiunea vizitatorului cu ruina. În acest sens, în spațiul interior al ruinei proiectul propune:

1. Evidențierea bidimensională a cronologiei evoluției planului bisericii romanice la cea gotică prin benzi luminoase încastrate în planul de călcare, cu aprinderea succesivă, apoi simultană a conturului zonelor echivalente fazelor de construcție.
2. Amplasarea unei structuri scheletale ușoare din aluminiu în spațiul capelei, care să sugereze forma și poziția nervurilor bolții gotice. Structura este vizibilă și din exterior prin luminatorul dispus deasupra spațiului capelei. În cadrul unor evenimente, aceasta poate fi suport tridimensional pentru proiecții bidimensionale interactive, rezultând într-un corp abstract și pitoresc¹¹⁷.
3. Marcarea zonei de acces din zona turnului – singura zonă opacă din pavilion, prin transformarea acesteia în spațiu de proiecție interactivă. Pe planul peretelui plin se propune rularea unei simulări tridimensionale a evoluției clădirii în timp, cu posibilitatea realizării unui tur virtual interactiv prin spațiile reconstituite ale ruinei la o fază de construcție la alegerea vizitatorului. Acest lucru este posibil prin intermediul unui software pentru vizualizarea simulărilor tridimensionale, cum ar fi Archicad BIMx, care necesită instalarea unui computer sau a unui ecran interactiv în cadrul pavilionului, sau prin aplicațiile pentru telefonul mobil compatibile¹¹⁸. Reconstituirea bisericii la diferite faze de construcție a fost realizată de autor cu software-ul ArchiCAD™.

¹¹⁷ Propunerea are ca referință o lucrare ce combină arta abstractă cu tehnologia, realizat de Ioana Calen și Ana Cârlan (Modulab) - Silver Tech Engineered Light Artifact (S.T.E.L.A.), prezentat în cadrul Kinema Ikon: serial / sezonul 2 / episodul 9: s.t.e.l.a, 17 iulie 2015, sala Kinema ikon, Muzeul de Artă Arad (anexa 13)

¹¹⁸ De exemplu, aplicația BIM eXplorer este disponibilă, contra cost, la <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.graphisoft.bimx&hl=ro>, compatibilă cu sistemul de operare Android.

4. Organizarea artefactelor expuse în cadrul spațiilor adosate laturii nordice a bisericii, astfel încât nava și altarul să rămână spații libere pentru contemplare, sau pentru evenimente de mică anvergură enumerate anterior. Aici pot fi amenajate locuri pentru șezut și lectură.
5. Explicitarea etapelor de construcție, a stilurilor arhitecturale, a mobilierului specific unei perioade anume prin softuri dedicate, concepute sub forma unor jocuri educative, care au ca rezultat un poster pe care vizitatorul îl creează și care poate fi tipărit și păstrat de acesta, după modelul prezentat în anexa 13.
6. Amenajarea în spațiul fostei sacristii, complet luminat și vizibil din exterior, a unei instalații destinate copiilor, sub forma unui joc „De-a arheologul”, prin amplasarea unui recipient umplut cu nisip, unde se așează reproduceri miniaturale ale unor volume ale bisericii gotice și ale celei romanice (nava, altarul, turnul, acoperișul navei, acoperișul altarului, etc.), jucătorul având sarcina de a descoperi piesele potrivite și de a le asambla corect (anexa 11.3).

Piesele de mobilier sunt concepute astfel încât nu apar ca obiecte străine potrivite în spațiul creat prin comuniunea ruinei cu structura de protecție, ci sunt proiectate ca parte integrantă a acestuia.

Astfel amenajată, spațiul din ruină poate fi, pe lângă muzeu, un centru dedicat activităților sociale, loc de petrecere a timpului liber, spațiu pentru lectură și studiu, loc pentru joacă având și o componentă educativă etc.

IV.3.5.4. Un prim scenariu de viitor pentru muzealizarea sitului ca centru de cercetare. Proiect de diplomă la finalizarea studiilor de licență

În cadrul lucrării de licență a autorului, valorificarea sitului arheologic de la Tauț a fost propusă sub forma unui centru de cercetare și preservare a patrimoniului arheologic. În realitate, raportată la contextul actual, această soluție pare a fi o utopie. Totuși, extrapolând modelul centrului de interpretare arheologică Madinat Al-Zahra (vezi capitolul I.3.4.2.), acest scenariu poate fi avut în vedere ca o posibilă direcție de dezvoltare al zonei Tauțului în viitorul îndepărtat, cu atât mai mult cu cât nu concurează, ci completează muzealizarea propusă în subcapitolele anterioare (vezi figura 32). Propunerea este o intervenție mult mai invazivă decât soluțiile prezentate până acum, iar implementarea ei ar fi justificată doar în scenariul în care Tauț ar deveni un puternic pol cultural al județului Arad, completând funcțional municipiul reședință (figura 10)¹¹⁹. Cu toate acestea, includerea propunerii în studiul de față are ca scop evidențierea faptului că muzealizarea este un proces în continuă transformare, cu posibilități multiple de evoluție într-un caz dat și că într-un context favorabil, chiar dacă obiectul de interes este un monument de importanță locală, fenomenul muzealizării poate genera proiecte de amploare.

Definirea volumului propus constă în materializarea celor două direcții dominante pe sit: direcția est-vest, dată de orientarea ansamblului de ruine, respectiv direcția accesului și a potecii care marchează în prezent traseul spre sit. Aceasta este o direcție rezultată spontan, prin subordonarea la topografia locului, iar circulația la interiorul clădirii propuse continuă traseele definite în amenajarea livezii. Centrul de cercetare se poziționează ca un eveniment de-a lungul

¹¹⁹ Sintagma „completând funcțional” face trimitere la scenariul dezvoltării policentrice a turismului cultural din județul Arad (vezi capitolul III.3.3.).

itinerariului. Volumul propus este parțial subteran, fapt care transformă aparatul de acces într-un spectacol, deoarece parcurgerea acestuia presupune „îngropare” – însușirea ideii de subteran conectată strâns cu arheologia. Cota de călcare în cadrul clădirii propuse se adaptează profilului terenului, rezultând diferențe de nivel speculate funcțional.

Din dorința de a evita perceperea clădirii propuse ca o barieră fizică, zona supraterană este predominant vitrată, iar în peisaj apar luminatoare care deservesc spațiile din zona subterană. Formal, acestea devin obiecte în peisaj. Clădirea se dorește o evocare a legăturii dintre muzeologie și arheologie: este integrată, parțial camuflată în peisaj și subordonată formal față de zona ruinelor.

În ceea ce privește finisajele, se propune placarea volumul subteran cu piatră de calcar de proveniență locală (cariera de la Agrișu Mare) montată pe sistem de fațadă ventilată și finisarea corpului de clădire suprateran cu lemn și ample suprafețe vitrate, urmărindu-se transparența

Deși realizarea proiectului ar presupune o investiție considerabilă, pe termen lung, proiectul are avantajul auto-susținerii parțiale. Conformarea spațiilor și orientarea acestora facilitează iluminarea și ventilarea naturală, iar caracterul subteran și golul central reglează pierderile de energie termică. Fațada sudică este vitrată, dar se propune amplasarea de celule fotovoltaice pe suprafața sticlei din două rațiuni: aportul de energie electrică și texturarea suprafeței cu ajutorul căreia se evită efectul de seră.

Figura 32 – Simulare axonometrică a unui scenariu utopic dar dezirabil de muzealizarea a ruinelor de biserică din Tauț. Contribuția autorului. Simulare realizată în cadrul elaborării proiectului de licență, 2012.

Fig. 33 - Contribuția autorului. Simulare realizată în cadrul elaborării proiectului de licență, 2012, cu ajutorul arh. Ardelean Zeno Lucian și arh. Veliciu Ioan Emilian.

Schema structurală este alcătuită din două elemente: structura subsolului și cea supraterană. În partea de subsol se evită turnarea unui radier general, din considerente de protecție a monumentului istoric, prin prevederea unei rețele de grinzi prefabricate din beton armat pentru partea de fundare. La excavarea fundațiilor, pentru a evita soluția de pereți mulați, se optează pentru panouri prefabricate inserate în tranșee, intercalate cu grinzi de ghidaj. Pereții cuvei rezultate vor face parte din clădirea propusă. Colțurile subsolului sunt nuclee rigide, ceea ce permite evitarea tronsonării clădirii și eliberarea unui spațiu central generos. Planșeul casetat reazemă pe aceste nuclee și pe pereții perimetrali, iar în zona centrală sunt prevăzuți stâlpi din beton. Structura supraterană este o structură ușoară din lemn, rigidizată cu tiranți din oțel. Pasul traveii structurii din lemn coincide cu grinzile planșeului casetat și permite o organizare spațială independentă de zona subsolului.

IV.3.6. Concluzii și perspective

Fiind parte a regiunii etnografice Țara Zărandului, Tauț este încă, asemeni celorlalte sate din zonă, martor al unui trai arhaic aflat sub semnul tradițiilor. Muzealizarea sitului arheologic presupune investiții considerabile și în absența unui profil bine definit al zonei din cauza depopulării mediului rural, o astfel de intervenție s-ar putea dovedi nerentabilă. De aceea, propunerea se concentrează în primă instanță pe crearea unui cadru favorabil punerii în valoare a ruinei, prin muzealizarea patrimoniului cultural intangibil: tradițiile locale, stilul de viață arhaic rural, meșteșugurile locale etc. Muzealizarea sitului arheologic vine ca o continuare firească a acestui demers.

Muzealizarea atrage după sine îmbunătățirea infrastructurii, intensificarea activității de cercetare a sitului arheologic și revitalizarea zonei prin creșterea fluxului de vizitatori și punerea la dispoziție a unor forme alternative de cazare. O intervenție de acest gen ar putea constitui elementul de propulsare economică a localității, prin atragerea altor investiții și prin dezvoltarea turismului rural.

Din punct de vedere urbanistic, soluția se subordonează obiectivelor enunțate în Planul Urbanistic general și Regulamentul de Urbanism al comunei Tauț, dar și strategiilor de dezvoltare a mediului rural la nivel județean prin:

- Generarea unui pol de activitate multidisciplinar în localitate.
- Abordarea unei atitudini integrante vis-a-vis de situl arheologic, care în ciuda potențialului cultural, economic și istoric, este în prezent o zonă inertă în cadrul localității, datorită reglementărilor legislative rigide și a dezinformării în privința programelor de muzealizare a siturilor arheologice.
- Stabilirea premiselor pentru crearea unui contra-pol cultural complementar pentru Municipiul Arad.

V. CONCLUZIILE CERCETĂRII

„Patrimoniul cultural aparține oamenilor care l-au moștenit și ei trebuie să fie ajutați să-l înțeleagă și să-l prețuiască.” [Oberlander-Târnoveanu, 2002:11]

V.1. Comentarii

În lucrarea de față s-a arătat de la început însemnătatea muzealizării ca mijloc de conservare a vestigiilor istorice de importanță locală, prin funcționalizare. Valoarea lor se păstrează și este chiar sporită, prin integrarea monumentelor în cotidianul comunității în cadrul cărora există și prin rentabilizarea lor, ca rezultat al activităților cu profil cultural-turistic. S-a demonstrat că pe teritoriul județului Arad există vestigii de arhitectură medievală în mediul rural, care se înscriu în categoria monumentelor cu potențial de muzealizare. Dintre acestea au fost alese trei studii de caz, în funcție de gradul de prezervare al obiectului de arhitectură cu valoare de patrimoniu, informația disponibilă referitoare la acesta și modul în care este perceput de comunitatea locală. Cazuistica fiecăreia dintre cele trei ruine alese ca subiect pentru studiu este diferită, solicitând abordări particularizate, cu interpretări diverse ale muzealizării în mediul rural. În fiecare dintre cele trei cazuri studiate au fost propuse soluții de integrare, prezervare și activare prin refuncționalizare a obiectelor de patrimoniu, însă în abordări complet diferite:

- Ruina din comuna Vladimirescu se găsește în zona suburbană a Municipiului Arad. Muzealizarea ei presupune o abordare urbanistică prin amenajarea spațiului public, având ca punct de interes monumentul.
- În satul Galșa, comuna Șiria, există un context cu profil cultural-turistic bine definit, fundal propice muzealizării ruinei din vii. Muzealizarea urmărește, în acest caz, evidențierea ruinei de biserică printre alte monumente notorii din zonă printr-o abordare care ține cont de interesul exprimat al unor localnici pentru valorificarea ei.
- Ruina din comuna Tauț se găsește într-un context cu profil slab definit, ceea ce face muzealizarea dificilă. Punerea în valoare a obiectivului istoric este un proces complex, multilateral.

Dintr-o perspectivă obiectivă, posibilitățile efective de aplicare a soluțiilor de muzealizare a ruinelor medievale din mediul rural prezentate, raportate la contextul actual, pot fi ierarhizate. Astfel, din perspectiva prezentei lucrări, muzealizarea ruinei de biserică medievală din Galșa are cel mai mare potențial de realizare din mai multe considerente:

- Ruina se găsește în Podgoriile Aradului, o binecunoscută zonă de turism viticol, având o identitate culturală notorie.
- Există investitori care și-au exprimat interesul pentru activarea ruinei
- Cultura vinului ca brand este un atractor pentru turiști.
- La nivel simbolic și ca strategie de promovare, se pot face analogii între ruina readusă la viață și vin – produs ce își dobândește calitățile prin învechire

Pe locul al doilea se plasează ruinele bazei Prepozitiei *Orod*, datorită amplasamentului într-un context cu perspective de urbanizare. Provocarea muzealizării ruinelor de biserică din Tauț prezintă o dificultate sporită din cauza distanței față de Municipiul Arad pe de-o parte, dar și datorită depopulării localității. Acestea sunt compensate, însă, de stadiul avansat al cercetării istorice și arheologice și de păstrarea unor elemente ale culturii tradiționale autentice.

În orice caz, așa cum s-a văzut în toate exemplele, muzealizarea depinde în mare parte de factori externi ce exced proiectul de arhitectură:

- receptivitatea administrațiilor locale și regionale;
- deschiderea și dorința de implicare a localnicilor;
- fondurile de finanțare disponibile și conceperea unei strategii de muzealizare eligibile;
- formele juridice și birocratice care trebuie îndeplinite de inițiatorii unor astfel de soluții de muzealizare;
- disponibilitatea experților din domeniile complementare de a se implica pe termen lung în proiecte de muzealizare a ruinelor, în condițiile în care, în România, asemenea inițiative reprezintă o noutate iar șansele de reușită nu sunt garantate;
- absența unei metodologii de muzealizare și imposibilitatea de a prescrie rețete aplicabile oricărui obiect de patrimoniu etc.

O componentă importantă a muzealizării este marketingul și promovarea, ceea ce presupune o conexiune permanentă cu sectorul turistic și acordarea la noile tendințe din domeniu. În acest sens, sunt recomandate parteneriatele dintre organizațiile care au ca profil de activitate prezervarea patrimoniului și instituțiile muzeale din județ, Consiliul Județean Arad și administrațiile locale, precum și colaborarea cu agenți de turism, universități și investitori privați.

V.2. Direcții de dezvoltare

Studiul care face obiectul tezei de față, prezintă două direcții de dezvoltare. Pe de-o parte, se caută metode de finanțare și implementare a propunerilor de proiecte elaborate pentru siturile din Vladimirescu, Galșa și Tauț, detaliate în capitolul IV al prezentei lucrări. Pe de altă parte, în paralel, studii similare pot fi elaborate pentru celelalte cinci situri selectate (vezi anexa 11).

Realizarea proiectelor de muzealizare propuse necesită înființarea unor structuri de implementare. Unii dintre participanții la studiile siturilor din Vladimirescu, Galșa și Tauț, care au avut aport în diferite domenii de specializare, și-au exprimat disponibilitatea în acest sens. În ceea ce privește finanțarea proiectelor de muzealizare, contextul actual este favorabil. Există diverse posibilități de finanțare, dintre care se evidențiază cele aflate în atenția autorului în momentul de față, în vederea continuării studiului, elaborării de propuneri și implementării de acțiuni directe:

- Linia de finanțare pentru cooperare transfrontalieră *HU-RO* Axa prioritară AP 1 *Protejarea în comun și utilizarea eficientă a valorilor comune și resurselor (Cooperarea în domeniul valorilor comune și a resurselor)*, Prioritatea de investiții 6/c: *Conservarea, protejarea, promovarea și dezvoltarea patrimoniului natural și cultural*.
- Granturi de cercetare, cum este Fondul Ambasadorial pentru Conservarea Obiectivelor Culturale (AFCP) etc.

Pe baza fundamentării teoretice din această teză se preconizează elaborarea unui îndrumar „așa da/așa nu”, care să fie distribuit cu titlu gratuit primăriilor din mediul rural și organizațiilor din sfera culturală, pentru explicitarea muzealizării pentru publicul larg.

Teza de față răspunde nevoii de o bază de date centralizatoare a studiilor efectuate în domeniu, care să constituie punct de plecare al altor cercetări, sau care poate fi preluat ca model pentru inițiative similare de muzealizare a unor obiecte de patrimoniu:

1. Din punct de vedere al ruinei și a siturilor arheologice cercetate, studiul de față prezintă o caracterizare realistă, actualizată a stării de conservare și a regimului juridic al obiectivelor cu valoare istorică și centralizează datele existente referitoare la acestea (studii istorice, studii arheologice, intervenții pe sit, bibliografie).
2. În ceea ce privește contextul în care se găsește obiectul de patrimoniu, teza reflectă mediul rural actual sub aspect urbanistic, de peisaj, funcțional și simbolic (*genius loci*).
3. Studiile de caz prezentate și fundamentate teoretic sunt exemple de bună practică, ce au fost preluate și prezentate administrațiilor locale și județene prin elaborarea de materiale de promovare care au ca scop crearea unui cadru care să favorizeze inițierea de colaborări în vederea implementării muzealizării. Soluțiile propuse în acest studiu constituie punct de pornire a discuțiilor, putând fi regândite sau adaptate unui context dat, dacă va fi cazul.

Muzealizarea este un proces îndelungat, care necesită conlucrarea a numeroși factori din diferite domenii profesionale, printre care un rol important îl are administrația locală. În aceste condiții, lucrarea de față reprezintă un prim pas către muzealizarea monumentelor medievale rurale din județul Arad și se dorește o contribuție în acest sens.

V.3. Contribuția personală

În cadrul tezei, autorul a adus următoarele contribuții personale, având ca scop implementarea conceptului de muzealizare pentru punerea în valoare a unor monumente de importanță secundară (locală) din mediul rural:

1. Stabilirea unei baze teoretice care tratează muzealizarea ținând cont de tendințele internaționale, dar cu aplicabilitate în spațiul și contextul socio-cultural autohton.
2. Introducerea conceptului de muzealizare ca soluție pentru conservarea patrimoniului cultural construit medieval din județul Arad și a patrimoniului cultural intangibil din mediul rural aflat în disoluție.
3. Crearea și administrarea platformei on-line *Vernacular*, ca platformă deschisă de promovare a muzealizării, a patrimoniului cultural construit și a demersurilor inițiate de autor pe durata studiilor doctorale.
4. Stabilirea de contacte cu administrațiile locale, cu instituțiile de profil a Consiliului Județean Arad, cu specialiști din cadrul Complexului Muzeal Arad, prezentarea de studii și colaborări cu instituții de învățământ superior (Universitatea Politehnica Timișoara, Universitatea Aurel Vlaicu Arad, Facultatea de Design), colaborări cu specialiști din domeniul restaurării și conservării monumentelor istorice.

5. Selecția și inventarierea realistă a siturilor cu potențial de valorificare.
6. Propunerea unor optimizări ale strategiilor de dezvoltare regională existente.
7. Cercetarea unor situri ca studii de caz , stabilirea premiselor pentru muzealizarea acestora, întocmirea de studii preliminare și soluții practice, aplicabile, sustenabile.
8. Formarea și coordonarea de echipe multidisciplinare în cadrul atelierelor de studiu organizate de autor și cu ocazia vizitelor pe teren

V.4. Diseminarea studiilor, informațiilor și a realizărilor

Propunerile teoretice și practice au fost prezentate prin publicații (dintre care trei indexate ISI în baza de date Thomson Reuters Web of Science și două indexate în alte baze de date internaționale (BDI – Scopus și Google Scholar), participări la conferințe și comunicări științifice și în cadrul unor expoziții:

1. Tămășan M, Mărăcineanu C, Bica SM, "Project for Enhancing Archeological Heritage in Romanian Villages - an Environmental Friendly Energy Saving Approach", 15th International Multidisciplinary Scientific Geoconference-SGEM, 18-24.05.2015, pp. 405-412, ISSN: 1314-2704, ISBN: 978-619-7105-40-7, WOS: 000370814500053, Alena Bulgaria, Indexare ISI în baza de date ISI Web of Knowledge Thomson Reuters. Link: <http://www.sgem.org/>
2. Mărăcineanu C, Tămășan M, Bica SM, "Solar Efficient Technologies for Valorising an Archaeological Site in the Rural Area Romania", 10th International Conference on Processes in Isotopes and Molecules (PIM), 23-25.09.2015, , ISSN 0094-243X, ISBN: 978-0-7354-1347-4, WOS:000371531400011, Cluj Napoca Romania. Indexare ISI in baza de date indexate ISI Web of Knowledge Thomson Reuters. Link: <http://scitation.aip.org/content/aip/proceeding/aipcp/1700>
3. Mărăcineanu C, Tămășan M, Bica SM, "An Eco-friendly Approach for Enhancing Rural Archaeological Heritage in Romania", 3rd International Conference on Structures and Architecture - ICSA2016, 27-29.07.2016, Portugalia, Guimaraes, în curs de indexare ISI.
4. Tămășan M., „Arhitectură, arheologie și identitate”, publicat în Contur – International Journal of Art and Design, vol. I, No 1, ISSN 2286 – 2544, ISSN-L 2286 – 2544, 2013, p. 65-76, Arad, România, Indexare BDI. Link: <http://www.uav.ro/jour/index.php/ijad/article/view/80>
5. Bica S. M., Tămășan M., Mărginean F., „Musealisation of the Ruins in Vladimirescu - Placemaking in the Outskirts of Arad”, QUESTIONS 3 – International Workshop in Architecture and Urban Planning. Continuity and Discontinuity in Urban Space, Cluj-Napoca, 8-9 iulie 2014, România, publicat în Acta Technica Napocensis, decembrie 2014, p.98-113, ISSN: 1221-5848, Indexare BDI in baza de date Scopus. Link: [http://constructii.utcluj.ro/ActaCivilEng/download/atn/ATN2014\(3\)1.pdf](http://constructii.utcluj.ro/ActaCivilEng/download/atn/ATN2014(3)1.pdf)
6. Bica S. M., Tămășan M., „Preserving Medieval Structures in Arad County, Romania: A New Life For Old Ruins”, SAHC2014 – 9th International Conference on Structural Analysis of Historical Constructions, Mexico City, 14–17 October 2014, Mexic.

7. Participare la expozițiile *Arhitectura primăvara*, 2013, organizator OAR filiala Arad
8. Participare la expoziția organizată de Facultatea de Design din cadrul Universității Aurel Vlaicu Arad, din luna iulie 2015, fabrica Teba.

V.5. Considerații finale

Muzealizarea, ca abordare, este o soluție practică de activare a obiectelor de patrimoniu cu valoare arhitectural-istorică. Ea adoptă forme particularizate în mediul rural față de cel urban. În ceea ce privește obiectivele din mediul rural românesc, ele sunt caracterizate prin elemente specifice trecute în revistă pe cuprinsul capitolului III. Muzealizarea acestora are în vedere de factori ca:

- Aspectul și starea de conservare a construcției;
- Vizibilitatea ruinei pe sit;
- Poziționarea obiectului de patrimoniu în mediul antropizat;
- Relația pe care o stabilește cu comunitatea locală, reflectată în modul în care este perceput de localnici;
- Posibilitățile financiare disponibile;
- Profilul economic și social al localității în care există monumentul;
- Implicarea instituțiilor administrative și culturale;
- Relația localității cu municipiul Arad etc.

Secțiunea practică a prezentei lucrări demonstrează importanța *locului* și a *atitudinilor față de monument* ca factori determinanți ai soluției de muzealizare pentru care se optează. În toate cele trei cazuri studiate abordările au rezultat din înțelegerea și interpretarea contextului spațial tratat în subcapitolele premergătoare descrierii soluțiilor de arhitectură propuse, respectiv a atitudinilor generate de prezența monumentului.

Conceptul de muzealizare poate fi interpretat ca abordare ecologică având ca obiect re folosirea (reciclarea) de materiale, spații și clădiri. Valorizarea unui sit arheologic nu este împiedicată de o anumită stare de degradare a obiectivului, de nefinalizarea cercetării arheologice, sau de un context nefavorabil, iar muzealizarea acestuia se poate face cu costuri reduse de implementare și, uneori, fără cheltuieli în exploatare. Propunerile prezentate în această teză ilustrează o abordare sinergică între tehnologie și practicile consacrate de conservare, restaurare, muzeificare a monumentelor istorice, care prin reinterpretare devin aplicabile în oricare alt caz. Muzealizarea unei construcții istorice, fie ea și în stare de ruină, este posibilă cu resurse minime dacă soluția propusă este un produs de arhitectură productivă, rezultat sinestezic al evaluării și utilizării potențialităților și al materialelor locale cu aportul tehnologiilor de ultimă generație, acolo unde acestea pot aduce îmbunătățiri ale performanțelor. Astfel, simbioza dintre ruinele lipsite de viață și arhitectura contemporană generează locuri atractive sub aspect cultural, economic și social.

Soluțiile propuse au variat în cele trei cazuri, păstrând deschisă oportunitatea modificării, adaptării și optimizării lor. Trebuie subliniat că cele trei studii de caz demonstrează existența a variate posibilități de muzealizare a unui sit arheologic din mediul rural în județul Arad. Contextele induc dificultăți, însă deschid calea spre realizarea unor demersuri similare pentru alte monumente cu potențial de valorificare identificate. În acest sens, se propune tratarea lucrării de față ca un studiu de preferezabilitate privind muzealizarea ruinelor medievale rurale, pentru început, a celor identificate ca reprezentative în județul Arad. Rezultatele teoretice și

reacțiile stârnite în diferite cercuri prin diseminarea unor părți ale tezei sau prin acțiunile directe prezentate în cadrul studiilor de caz, validează ipoteza de la care pornește cercetarea și lansează un apel înspre aprofundarea, detalierea și implementarea proiectelor propuse aici. Desigur, studiul nu se încheie odată cu această lucrare. Există o probabilitate ridicată ca pe parcurs, propunerile prezentate în lucrarea de față să necesite optimizări, atât la nivelul conceptelor teoretice (dinamice în sine), cât și la nivelul soluțiilor tehnice și practice cuprinse în proiectul de muzealizare. De altfel, acesta este firescul desfășurării unei cercetări autentice, menite în acest caz să verifice ipoteza enunțată atât la începutul cât și în cuprinsul tezei. Ciclicitate a demersului de validare a ipotezei de la care pornește studiul îndeamnă la deschidere spre noi abordări în muzealizarea monumentelor și activarea mediului rural, studiul de față subscriind afirmației Irinei Öberlander-Târnavăanu: „*Patrimoniul cultural aparține oamenilor care l-au moștenit și ei trebuie să fie ajutați să-l înțeleagă și să-l prețuiască.*” [Oberlander-Târnavăanu, 2002:11]

ANEXE

ANEXA 1 – Chestionar Valorificarea patrimoniului cultural – inițiative „altfel”

Chestionarul a fost conceput și elaborat de autor în luna septembrie 2016 prin intermediul platformei on-line www.smartsurvey.co.uk și a fost înaintat în perioada 22-23 septembrie, prin intermediul poștei electronice și a platformelor de socializare, către organizatorii proiectelor studiate în cadrul secțiunii *I.3.5. Muzeificare și Muzealizare în România*. Chestionarul cuprinde opt întrebări cu răspuns liber sau cu variante de răspuns la alegere. Scopul chestionarului este de a contura o perspectivă „din interior” asupra muzealizării, pe baza experienței inițiatorilor unor astfel de proiecte în România.

Având în vedere numărul restrâns de inițiative de valorificare „altfel” a patrimoniului cultural din România și rata de răspuns scăzută (două chestionare completate din șapte trimise) sintetizarea și analiza statistică a rezultatelor este irelevantă. Cu toate acestea, se poate spune că în mare parte, scopul conceperii chestionarului a fost îndeplinit, deoarece oferă o imagine a ceea ce presupune angajarea în proiecte similare muzealizării, în contextul actual din România și identifică posibile perspective de evoluție a acestora.

Structura chestionarului¹²⁰

---

1. Nume și prenume, varsta.

(aceste date nu vor fi facute publice, ci vor fi utilizate doar pentru o mai buna evaluare a rezultatelor)

---

2. Cand a aparut ideea unui astfel de proiect si cat a durat pana la implementare? *

---

¹²⁰ Preluare prin captură de ecran de pe link-ul: <http://www.smartsurvey.co.uk/s/TJYWX/> , unde este disponibil chestionarul on-line.

---

3. Ce v-a motivat sa initiati proiectul? (poti alege mai multe variante de raspuns)

*

- pasiunea pentru traditie, cultura
- teama de a nu ne pierde identitatea culturala
- exista finantari in domeniu
- Alte motive (te rog detaliaza):

---

4. Care sunt resursele umane si financiare care au sustinut proiectul? *

---

5. Care au fost/sunt obstacolele care au facut dificila implementarea proiectului? (poti alege mai multe variante de raspuns) *

- resursele financiare limitate
- birocratia
- lipsa unui sprijin din partea autoritatilor locale
- neincrederea comunitatii locale in proiect
- saracia comunitatii locale
- disparitia mesterilor care stapanesc tehnicile traditionale de lucru
- gasirea locului de desfasurare a proiectului
- Alte obstacole

---

6. In ce categorii de varsta se incadreaza persoanele care s-au implicat in organizarea proiectului? (poti alege mai multe variante de raspuns) *

- sub 18 ani
- 18-30 ani
- 30-50 ani
- peste 50 ani

---

7. In ce categorii de varsta se incadreaza beneficiarii proiectului? (poti alege mai multe variante de raspuns) *

- organizatorii proiectului sunt si beneficiari ai acestuia. nu au fost alti participanti.
- sub 18 ani
- 18-30 ani
- 30-50 ani
- peste 50 ani

8. Doriti sa continuati proiectul in viitor? *

- da (pe ce durata si in ce mod?)
- nu (de ce?)
- nu stiu (de ce?)

Detalii:

Rezultate¹²¹**1. Nume și prenume, vârsta.(aceste date nu vor fi făcute publice, ci vor fi utilizate doar pentru o mai bună evaluare a rezultatelor)**

Întrebare cu răspuns liber		
	21/09/16 11:58AM ID: 44731650	R. Al., 31 ani
	22/09/16 9:12PM ID: 44825261	B. M., 32 ani

2. Când a apărut ideea unui astfel de proiect și cât a durat până la implementare?

Întrebare cu răspuns liber		
	21/09/16 11:58AM ID: 44731650	Ideea a apărut în urma cu 3 ani când împreună cu prietenul meu ne gândeam să căutăm o casă la țară, de preferat în zona de munte. Căutarea a durat 1 an, timp în care am străbătut multe zone din județul Alba până să găsim locul potrivit. La începutul verii anului trecut am început lucrările de renovare a casei și anexelor, care continuă și în prezent.
	22/09/16 9:12PM ID: 44825261	A apărut în urmă cu 5 ani și a durat 3 ani până la implementare.

3. Ce v-a motivat să inițiați proiectul? (poți alege mai multe variante de răspuns)

Întrebare cu variante multiple de răspuns		
	pasiunea pentru tradiție, cultură	☒
	teama de a nu ne pierde identitatea culturală	☐
	există finanțări în domeniu	☐
	Alte motive (te rog detaliază):	☐

¹²¹ Răspunsurile celor intervievați și analiza grafică a acestora a fost preluată de pe site-ul www.smartsurvey.co.uk. Diacriticele au fost adăugate ulterior, de către autor.

Alte motive (te rog detaliază): (1)	
21/09/16 11:58AM ID: 44731650	Dorința de a ne retrage la țară, aproape de natură și de a da și altora posibilitatea de a petrece un timp departe de oraș, într-un cadru natural și sănătos.

4. Care sunt resursele umane și financiare care au susținut proiectul?

Întrebare cu răspuns liber	
21/09/16 11:58AM ID: 44731650	Suntem 2 persoane care lucrăm permanent la realizarea proiectului, uneori cu ajutor din partea prietenilor. Ca și resurse financiare, în primul rând contribuim noi, dar pe lângă asta am desfășurat o campanie de strângere de fonduri prin care am promovat puțin ideea proiectului. Suma colectată acoperă doar strictul necesar pentru renovarea casei în care dorim să primim oaspeți.
22/09/16 9:12PM ID: 44825261	Donații publice și sponsorizări

5. Care au fost/sunt obstacolele care au făcut dificilă implementarea proiectului? (poți alege mai multe variante de răspuns)

resursele financiare limitate	
birocrația	
lipsa unui sprijin din partea autorităților locale	
neîncrederea comunității locale în proiect	
sărăcia comunității locale	
dispariția meșterilor care stăpânesc tehnicile tradiționale de lucru	
găsirea locului de desfășurare a proiectului	
Alte obstacole	

6. În ce categorii de vârstă se încadrează persoanele care s-au implicat în organizarea proiectului? (poți alege mai multe variante de răspuns)

	sub 18 ani	
	18-30 ani	
	30-50 ani	
	peste 50 ani	

7. În ce categorii de vârstă se încadrează beneficiarii proiectului? (poți alege mai multe variante de răspuns)

	organizatorii proiectului sunt si beneficiari ai acestuia. nu au fost alți participanți.	
	sub 18 ani	
	18-30 ani	
	30-50 ani	
	peste 50 ani	

8. Doriți să continuați proiectul în viitor?

	da (pe ce durata si in ce mod?)	
	nu (de ce?)	
	nu știu (de ce?)	
Detalii: (3)		
	21/09/16 11:58AM ID: 44731650	Proiectul nostru presupune renovarea unei case tradiționale moțești în același stil tradițional și natural. Scopul este de a oferi această casă ca spațiu de cazare gratuită celor care doresc să petreacă 2-3 zile la munte, să se relaxeze, să facă drumeții sau să ne ajute la lucrul în gospodărie.
	22/09/16 9:12PM ID: 44825261	Este un proiect de dezvoltare durabilă care își propune ca Muzeul Viu de la Tecșești să devină autosustenabil în următorii 5 ani.

ANEXA 2 – Documente internaționale referitoare la prezervarea și valorificarea patrimoniului cultural*

Sinteză alcătuită de autor pe baza studiului bibliografic și consultarea arhivelor
UNESCO, ICOMOS și UNWTO

1904	Recomandările Conferinței de la Madrid
	<ul style="list-style-type: none"> - Se recomandă intervenții minime asupra ruinelor - Este dezirabil a se aloca funcțiuni clădirilor istorice - Trebuie căutată unitatea stilistică în intervenții
1931	Recomandările Conferinței de la Atena (Carta de la Atena privind restaurarea monumentelor istorice/ Carta del restauro)
	<ul style="list-style-type: none"> - Apare în discuție conceptul de <i>patrimoniu mondial</i> - Este evidențiată importanța contextului monumentului istoric - Se încurajează integrarea de noi materiale în cadrul intervenției pe monumente - Se recomandă îngroparea descoperirilor arheologice după cercetare pentru a le fi asigurată protecția în cazul absenței mijloacelor de conservare adecvate - Se recomandă folosirea betonului pentru consolidări**
1956	Recomandări privind principiile internaționale aplicabile excavațiilor arheologice - UNESCO
	<ul style="list-style-type: none"> - Se încurajează înființarea unor fonduri pentru mentenanța siturilor arheologice - Este evidențiată necesitatea supervizării intervențiilor asupra siturilor arheologice - Se interzic strămutările neautorizate de material cu valoare de patrimoniu din sit
1960	Recomandări privind metodele cele mai eficiente pentru a face muzeele accesibile tuturor – Paris, Franța – UNESCO
	<ul style="list-style-type: none"> - Se referă la crearea de posibilități egale pentru toți cetățenii unui stat, indiferent de statutul social sau economic, de a avea acces la muzee, grădini zoologice, grădini botanice etc. - Sunt enumerate metode de îmbunătățire a actului muzeal în acest sens: modalități de expunere și explicitare a obiectelor expuse care să fie clare pentru publicul larg, adaptarea orarului instituției, crearea unui mediu ambiant plăcut (lumină, temperatură), accesul gratuit în regim permanent sau ocazional și oferte speciale menite să fidelizeze vizitatorii. - Este discutat muzeul ca centru cu rol cultural și intelectual central în localități. - Conține recomandări privind organizarea instituției muzeului.
1964 1965- ICOMOS	Carta Internațională pentru Conservarea și Restaurarea monumentelor și siturilor. (Carta de la Veneția)

	<ul style="list-style-type: none"> - Pledează pentru interdisciplinaritate și punerea în uz a tuturor resurselor și tehnicilor pentru salvagardarea patrimoniului arhitectural. - Necesitatea asocierii unei funcțiuni monumentului fără a se interveni asupra planimetriei sau decorației. - Respectarea și conservarea țesutului construit (coloristică, regim de înălțime, sacră etc.) și relocarea monumentului doar ca ultim resort pentru salvarea acestuia. - Restaurarea trebuie să fie făcută de către specialiști, cu respectarea materialului original și pe baza documentelor autentice. Intervențiile de natură contemporană se vor distinge de materialul cu valoare istorică. Restaurarea va fi precedată și urmată de cercetare arheologică și istorică. - Vor fi evidențiate toate etapele de transformare ale clădirii, unitatea stilistică și arhitecturală nefiind o prioritate. - Ruinele vor fi excavate conform prevederilor din 1956. Conservarea este obligatorie, însă cercetarea și înțelegerea monumentului vor precede orice acțiune. Reconstrucția se interzice cu excepția anastilozei dacă se cunoaște cu precizie poziția elementelor recuperate.
1964	<p>Recomandări privind mijloacele de interzicere și prevenire a exportului, importului și transferului ilicit de proprietate culturală – Paris, Franța – UNESCO</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ca măsură principală se recomandă recunoașterea și inventarierea proprietății culturale la nivel național. Pe lângă măsurile la nivel național se recomandă colaborarea transfrontalieră - Documentul conține măsuri recomandate a fi implementate în statele membre, proceduri și propuneri în domeniul educației pentru recunoașterea și aprecierea obiectelor de patrimoniu.
1967	<p>Normele din Quito, Ecuador (Raportul final al întâlnirii privind prezervarea și utilizarea monumentelor și siturilor cu valoare artistică și istorică)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Particularizarea prevederilor Cartei de la Atena și a practicilor de restaurare pe situația din America latină
1968	<p>Recomandarea privind conservarea proprietății culturale pusă în pericol de lucrări cu caracter public sau privat – Paris, Franța – UNESCO</p> <ul style="list-style-type: none"> - Este subliniată importanța inventarierii tuturor obiectelor de patrimoniu pentru a le putea asigura protecția - Se discută necesitatea și modalități de adaptare la tipologia și caracteristicile monumentului a măsurilor preventive sau de reparare a pagubelor produse de lucrări de construcție (civile sau edilitare), de urbanizare, de extindere a infrastructurii, lucrări agricole etc.
1970	<p>Convenția privind modurile de interzicere și prevenire a importului, exportului și transferul ilicit de proprietate culturală, Paris – UNESCO</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - Necesitatea colaborării la nivel național și internațional pentru protecția patrimoniului, având în vedere pagubele semnificative cauzate de transferul ilicit de bunuri de patrimoniu. - Se stabilesc criteriile de apropiere de către statele membre UNESCO a bunurilor de patrimoniu - Se recomandă înființarea unor structuri cu personal acreditat la nivel de stat, pentru a preveni și sancționa transferurile ilicite de obiecte de patrimoniu, dar și modalități de identificare și certificare a bunurilor cu valoare patrimonială.
1972	Convenția privind protecția patrimoniului mondial natural și cultural
	<ul style="list-style-type: none"> - Inventarierea obiectelor de patrimoniu este esențială pentru protecția acestora - Se elaborează Ghidul Operațional (terminat în 1988) cu criteriile de clasare a obiectivelor în patrimoniul mondial
	Rezoluțiile simpozionului privind intervențiile de arhitectură contemporană în țesuturi istorice – Budapesta, Ungaria - ICOMOS
	<ul style="list-style-type: none"> - Intervențiile de arhitectură contemporană în țesuturile istorice se face prin adaptarea la acestea și fără a le afecta conformația. Noile tehnici de construcție și expresie arhitecturală sunt acceptate dacă nu alterează estetica sau structura țesutului istoric existent și se armonizează cu acesta prin tectonică, scară, ritm, siluetă etc., fără a se recurge la imitații sau reproduceri ale clădirilor istorice.
	Recomandările privind protecția la nivel național a patrimoniului cultural și natural – Paris, Franța – UNESCO
	<ul style="list-style-type: none"> - Sunt enunțate principiile de abordare a patrimoniului în scopul conservării și se propun măsuri pe plan organizațional, măsuri de protecție a monumentelor, posibile acțiuni educative și culturale, cu încurajarea colaborărilor internaționale.
1975	Carta Europeană a patrimoniului arhitectural – Consiliul Europei – Amsterdam, Olanda
	<ul style="list-style-type: none"> - Ca element de noutate, documentul include în categoria obiectelor de patrimoniu grupurile de clădiri de importanță secundară din orașele cu vechime și din mediul rural tradițional, împreună cu contextul lor natural sau antropizat; subliniază faptul că monumentele de importanță sau dimensiune redusă sunt în pericol de dispariție datorită neglijării, deteriorării, urbanizării, lucrărilor agricole etc. - Soluția pentru prezervarea acestor monumente este prezervarea integrată și alegerea funcțiunii optime. Se insistă asupra parametrilor de care depinde conservarea integrată: aspectele legale, administrative, financiare și suportul tehnic disponibil.
	Declarația de la Amsterdam – Olanda
	<ul style="list-style-type: none"> - Reiterează importanța patrimoniului arhitectural, necesitatea prezervării acestuia, principiile și metodele dezirabile de intervenție.

	<ul style="list-style-type: none"> - Este încurajată educația în spirit apreciativ față de patrimoniu pentru motivarea generațiilor tinere și a organizațiilor nonguvernamentale în direcția implicării în conservarea patrimoniului arhitectural.
	Rezoluția simpozionului internațional privind conservarea orașelor istorice mici – Rothenburg ob der Tauber, Germania - ICOMOS
	<ul style="list-style-type: none"> - Are ca obiect orașele mici din zonele predominant agrare sau industriale, amenințate de depopulare și depersonalizare datorită încetării activităților specifice, a infrastructurii neperformante și a migrației populației către mediile puternic urbanizate.
1976	Carta Turismului Cultural (ICOMOS)
	<ul style="list-style-type: none"> - Este subliniat caracterul economic și educativ al monumentului - Documentul conține îndrumări pentru implementarea, susținerea și dezvoltarea turismului cultural.
	Recomandări privind salvagardarea și rolul contemporan al zonelor istorice – Nairobi, Kenia – UNESCO
	<ul style="list-style-type: none"> - Documentul dezbate relația zonelor istorice (inclusiv cele vernaculare) cu contextul lor (natural sau rezultat al acțiunii umane) - Se propun direcții de dezvoltare la nivel regional și local și măsuri pentru asigurarea integrității zonelor istorice și a contextului lor, cu încurajarea cooperării internaționale.
1979	Carta de la Burra (ICOMOS Australia) – Carta privind conservarea locurilor cu semnificație culturală ***
	<ul style="list-style-type: none"> - Este o particularizare a principiilor generale de intervenție asupra monumentelor enunțate în Carta de la Veneția, la contextul național australian. - Stabilește principiile de conservare și gestiune a siturilor culturale din Australia, punând accent pe păstrarea autenticității moștenirii culturale indigene. - Carta va suporta revizuire periodice și actualizări.
1980	Declarația de la Manila privind turismul mondial – Filipine – UNWTO
	<ul style="list-style-type: none"> - Tratează turismul ca mediu de legătură socială, economică, culturală, educațională între națiuni. - Diferențiază tipuri de turism cu specificațiile aferente fiecărei categorii. - Ridică problema resurselor limitate (umane și materiale) subliniind importanța exploatării controlate și a gestiunii eficiente.
1981	Revizuire a Cartei de la Burra

1981 Adoptată în 1982 de ICOMOS	Carta de la Florența
	<ul style="list-style-type: none"> - Tratează conservarea grădinilor istorice, ca o completare a Cartei de la Veneția din 1964. - Se aplică oricărui tip de spațiu verde cu valoare istorică, iar conservarea acestor spații este un proces continuu întrucât materialul vegetal se dezvoltă, se transformă, depinde de anotimp și are o durată de viață limitată cu particularități în funcție de specie. Se va avea în vedere și materialul mineral sau anorganic. - Este acceptată uneori chiar necesară reconstrucția, dar nu fără o documentare temeinică în avans. Orice intervenție, fie ea conservare, restaurare sau reconstrucție trebuie avizată de către experți. - Se vor evidenția și respecta pe cât posibil etapele succesive de transformare a grădinilor istorice. - Accesul vizitatorilor trebuie limitat, iar organizarea de evenimente strict reglementată pentru asigurarea integrității grădinii istorice.
1982	Declarația de la Dresda privind „Reconstrucția monumentelor distruse de război” – la solicitarea ICOMOS
	<ul style="list-style-type: none"> - Este subliniată importanța restaurării monumentelor și a conservării specificului satelor și orașelor pentru coeziunea și dezvoltarea pe plan social a țării. - Restaurarea acestor monumente trebuie să aibă în vedere explicitarea fazelor de evoluție a acestora, inclusiv impactul războiului asupra lor, cu conservarea pe cât posibil a materialului valoros și integrarea armonioasă a intervențiilor contemporane. În cazul conflagrației, documentarea temeinică asupra monumentelor este o măsură și o sarcină urgentă în vederea protecției acestora. - Interesul pentru restaurarea unor monumente nu provine doar din valoarea lor istorică, ci mai ales din impactul pe care îl are și simbolistica pe care o poartă.
	Documentul de la Acapulco – Mexic – UNWTO
	- Propune modalități de aplicare a <i>Declarației de la Manila</i> .
	Declarația de la Tlaxcala privind revitalizarea așezărilor mici – Trinidad – ICOMOS Mexic
	- Tratează problema localităților mici din SUA, păstrătoare ale unei culturi pe cale de dispariție și patrimoniul aferent.
1983	Declarația de la Roma, Italia
	<ul style="list-style-type: none"> - Reglementează deficiențele survenite pe plan național în practica restaurării și conservării monumentelor istorice din Italia, având în vedere cantitatea obiectivelor de patrimoniu și amploarea acțiunilor de preservare întreprinse. -

1987	Carta pentru conservarea orașelor istorice și a zonelor urbane – Washington, Statele Unite – ICOMOS
	<ul style="list-style-type: none"> - Dezvoltă principiile enunțate în <i>Carta de la Veneția</i>, tratând în mod singular problematica zonelor protejate din spațiile urbane. - Se subliniază importanța integrării intervențiilor de restaurare în master-planuri. - Se insistă pe integrarea locuitorilor în procesul de preservare, cu tratarea intervențiilor pe monumente din perspectivă socio-economică.
	Reeditarea Cartei de la Burra din 1981
1988	Revizuirea Cartei de la Burra
1989	Recomandări privind salvagardarea culturii tradiționale și a folclorului – Paris, Franța – UNESCO
	<ul style="list-style-type: none"> - Documentul tratează folclorul ca patrimoniu cultural intangibil esențial în afirmarea identității unei comunități. - Recomandările cuprind metode de identificare, conservare și preservare a folclorului și mijloace de diseminare și protecție, cu încurajarea cooperării internaționale.
	Declarația de la Haga privind turismul – Olanda – UNWTO
	<ul style="list-style-type: none"> - Pornind de la fenomenul de mobilitate în creștere, turismul este privit ca parte din cotidian, dar și ca instrument pentru dezvoltarea socio-economică a statelor, cu condiția existenței unui patrimoniu cultural, natural și uman nealterat.
1990	Carta ICAHM – Protecția și managementul patrimoniului arheologic – Lausanne, Elveția - ICOMOS
	<ul style="list-style-type: none"> - Se referă la patrimoniul material care investigat cu metode arheologice, oferă informații primare despre trecut (inclusiv siturile subacvatice). - Se insistă asupra caracterului unic perisabil și nerecuperabil al patrimoniului arheologic ceea ce îndeamnă la politici complexe, interdisciplinare care să îi asigure protecția. - Procedurile necesare de efectuat pentru protecția siturilor arheologice sunt: <ul style="list-style-type: none"> • Inventarierea • Investigarea pe cât posibil prin metode non-destructive. Excavarea totală este recomandată/acceptată în cazuri excepționale deoarece presupune pierderea asumată de material cu valoare arheologică și implicit de informație. • Întreținerea și conservarea patrimoniului arheologic in situ ca obiectiv de lungă durată, cu promovarea materialului mobil colectat și evitarea strămutării. Expunerea vestigiilor prin excavare este permisă dacă se pot asigura condițiile necesare conservării lor. Implicarea comunităților locale este esențială. - Este accentuată importanța promovării patrimoniului

	arheologic, a instruirii ori perfecționării specialiștilor și a stabilirii de parteneriate la nivel transfrontalier.
1993	Îndrumar privind educația și perfecționarea în domeniul conservării monumentelor, ansamblurilor și siturilor – Sri Lanka – ICOMOS
	- Este declarată necesitatea unei abordări holistice și transdisciplinare a prezervării monumentelor și dezvoltarea unui sistem de educație și perfecționare adecvat.
1994	Documentul de la Nara despre autenticitate
	- Este evidențiată importanța diversității culturale. Se solicită revizuirea criteriilor referitoare la autenticitatea și integritatea obiectului de patrimoniu. Concluzia prezentată în acest document este că patrimoniul trebuie evaluat în relație cu contextul său.
1995	Carta turismului sustenabil - Lanzarote, Insulele Canare, Spania - UNWTO
	- Se recunoaște fragilitatea monumentului și importanța nevoilor comunității locale. Inițiatorii proiectelor de intervenție asupra monumentului au obligația de a participa la economia locală - Este subliniată importanța participării tuturor sectoarelor sociale și necesitatea unor mecanisme de management social.
	Declarația Segesta
	- Se tratează utilizarea corectă a teatrelor, amfiteatrelor, stadioanelor, hipodromurilor și a arenelor antice, ca loc pentru manifestarea artelor performative.
	Declarația de la Buenos Aires, Argentina – UNWTO
	- Evidențiază efectul de potențator economic al turismului și impactul pozitiv pe care îl are asupra industriei meșteșugurilor, dar și în domeniul conservării atracțiilor culturale și naturale
1996	Declarația de la San Antonio, Texas, SUA – la solicitarea ICOMOS****
	- Este discutată autenticitatea în relație cu identitatea culturală, istoria sitului, materialele locale, valoarea socială a sitului, folosirea lui activă sau statică, administrație și aspecte economice
	Carta privind protecția și gestiunea patrimoniului cultural subacvatic – Sofia, Bulgaria - ICOMOS
	- A fost elaborată suplimentar Cartei pentru protecția și gestiunea patrimoniului arheologic (1990), cu referire la patrimoniul subacvatic din apele teritoriale, mări și oceane. sau cel prelevat din aceste medii. - Conservarea in situ este încurajată cu facilitarea accesului publicului. - Sunt prezentate principii, metode și tehnici acceptabile

	<p>de cercetare a patrimoniului subacvatic; sunt enunțate recomandări privind etapele de proiectare și implementare a intervenției de preservare și promovare; se fac precizări referitoare la gestiunea și întreținerea sitului și la promovarea acestuia.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Se subliniază importanța calificării corespunzătoare a celor implicați în procesul de preservare și promovare a monumentelor subacvatice
	<p>Principii pentru inventarierea monumentelor, grupurilor de clădiri și a siturilor – Sofia, Bulgaria, ICOMOS</p> <ul style="list-style-type: none"> - Este argumentată necesitatea inventarierii monumentelor, a siturilor și a grupurilor de clădiri - Sunt enunțate responsabilitățile, metodologia recomandată, criteriile de inventariere și modul de arhivare a informației
	<p>Declarația de la Bali privind turismul – Indonezia – UNWTO</p> <ul style="list-style-type: none"> - Documentul este o reluare și o completare a <i>Declarației de la Manila din anii 80</i> - Se insistă asupra beneficiilor pe care comunitățile locale le pot dobândi în urma activităților turistice
1997	<p>Declarația de la Manila privind impactul social al turismului</p> <ul style="list-style-type: none"> - Documentul este un rezultat al conștientizării efectelor atât pozitive cât și negative ale activității turistice - Printre obiectivele propuse se numără creșterea nivelului de trai prin oportunitățile sociale și economice create prin turism, gestionarea eficientă a resurselor și controlul efectelor activității turistice, susținerea colaborărilor public-privat, transdisciplinare și internaționale etc.
1998	<p>Declarația aniversară ICOMOS la 50 de ani de la Declarația Universală a Drepturilor Omului</p> <ul style="list-style-type: none"> - Reafirmarea patrimoniului ca drept al omului
1999	<p>Revizuirea Cartei de la Burra</p>
	<p>Principiile pentru Prezervarea Structurilor Istorice din Lemn – ICOMOS - Mexic</p> <ul style="list-style-type: none"> - Soluțiile vor avea în vedere datarea, esența, calitatea lemnului și fragilitatea materialului în fața agenților nocivi, dar și raritatea tipurilor de structuri istorice datorate pierderii meșteșugurilor și a conservării defectuoase în timp. - Principiile generale ale Cartei de la Veneția, Carta de la Burra și doctrina promovată de ICOMOS și UNESCO se vor aplica și în cazul structurilor din lemn. - Anterior intervenției este obligatorie documentarea care va conține: inspecția elementelor, inventarierea și numerotarea acestora, prelevarea de probe, identificarea poziției elementelor dislocate, diagnoza deteriorărilor, documentarea asupra tehnicilor tradiționale și argumentarea soluțiilor și materialelor alese pentru

	<p>intervenția de preservare.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Se vor stabili metode de monitorizare și mentenanță în timp - Sunt detaliate materialele și soluțiile acceptabile în procesul de restaurare a structurilor din lemn și se evidențiază necesitatea pregătirii în domeniu
	Carta privind patrimoniul vernacular – Mexic – ICOMOS
	<ul style="list-style-type: none"> - Intervențiile contemporane vor respecta specificul arhitecturii vernaculare și relațiile acesteia cu contextul și principiile de restaurare aplicabile obiectelor de patrimoniu.
	Carta internațională a turismului cultural – Mexic – ICOMOS
	<ul style="list-style-type: none"> - Tratează gestiunea activităților turistice în locuri cu valoare de patrimoniu, căutând un echilibru între promovarea și exploatarea turistică a monumentelor și conservarea acestora. - Este încurajată interacțiunea directă dintre turist ca prim beneficiar cu monumentul și comunitatea locală implicată în procesul de valorificare a patrimoniului atât ca actor cât și ca beneficiar indirect.
	Declarația de la Khiva privind turismul și preservarea patrimoniului cultural – Uzbekistan – UNWTO
	<ul style="list-style-type: none"> - Necesitatea varierii produselor de turism cultural pentru a evita suprautilizarea obiectivelor consacrate și pentru a satisface cererea în continuă creștere. - Recunoașterea complementarității dintre cultura specifică unei comunități și funcția educativă a turismului. - Se insistă asupra nevoii de a promova conservarea integrată a monumentelor [<i>n.n. ceea ce implică muzealizare în propunerea înaintată prin teza de față</i>], întrucât simpla conservare a monumentelor este insuficientă pentru refuncționalizarea și promovarea sa durabilă.
2001	Convenția pentru protecția patrimoniului cultural subacvatic – Paris - UNESCO
	<ul style="list-style-type: none"> - Sunt reluate principiile enunțate în carta din 1996 cu adăugiri - Definierea patrimoniului cultural subacvatic ca orice urmă a existenței umane cu caracter cultural, istoric sau arheologic, aflat parțial sau total, periodic sau permanent sub apă, timp de cel puțin 100 ani. - Conservarea in situ va fi prima opțiune de luat în considerare înaintea angajării în alte activități de valorificare a patrimoniului subacvatic, iar piesele recuperate vor fi conservate. - Se interzice exploatarea în scop comercial a patrimoniului subacvatic. - Se dispune evitarea pe cât posibil a activităților care pot aduce prejudicii patrimoniului subacvatic. - Se dispun măsuri pentru a face posibilă implementarea convenției.
	Convenția milenară de la Osaka – Japonia – UNWTO

	<ul style="list-style-type: none"> - Este un corolar al practicii turismului la început de mileniu III, care reiterează principiile turismului sustenabil și, printre altele, subliniază impactul pozitiv pe care îl poate avea turismul în domeniul protejării, punerii în valoare a patrimoniului cultural și natural, cât și beneficiile indirecte pe care le dobândește comunitatea locală gazdă, cu condiția contracarării efectelor distructive ale turismului prin măsuri adecvate.
	Declarația de la Quebec privind ecoturismul – Canada – UNWTO
	<ul style="list-style-type: none"> - Documentul explicitează ecoturismul ca practică și propune demersuri adecvate adresându-se administrațiilor, investitorilor din sectorul public și privat, comunităților locale și organizațiilor internaționale.
2003	Convenția pentru salvagardarea patrimoniului cultural intangibil, Paris
	<ul style="list-style-type: none"> - Definirea și explicarea conceptului de <i>patrimoniu cultural intangibil</i> - Evidențiază importanța moștenirii culturale și în formă <i>intangibilă</i> - Se încurajează conservarea și promovarea acestui patrimoniu la scară internațională, ca o afirmare a diversității și a identității culturale.
	Carta ICOMOS – Principii pentru Analiza, Conservarea și Restaurarea Structurală a Patrimoniului Arhitectural – Victoria Falls, Zimbabwe
	<ul style="list-style-type: none"> - Textul complet se compune din două secțiuni: <i>Principii și Ghid de bune practici</i>, însă doar prima este aprobată oficial de ICOMOS - Conservarea, consolidarea și restaurarea patrimoniului arhitectural necesită o abordare multidisciplinară. - Se exclude ca metodă de conservare păstrarea fațadelor (aspectului exterior) al unei clădiri de patrimoniu și implementarea unei structuri contemporane noi la interior. - Consolidarea structurilor istorice va ține seama de logica funcționării lor iar soluțiile se vor stabili în urma unei minuțioase cercetări, care constă în: anamneză, diagnoză, soluție și controlul acesteia, documentare privind metodele de construcție ale timpului și cauzele degradării structurii. - Intervențiile de urgență menite să prevină colapsul structurii se acceptă ca soluție de preferat reversibilă și provizorie, chiar dacă are un impact vizual agresiv față de structura istorică.
	Principii privind prezervarea și conservarea – restaurarea picturilor murale – Victoria Falls, Zimbabwe – ICOMOS
	<ul style="list-style-type: none"> - Sunt enunțate politici de protecție, metode de investigare, documentare, conservare preventivă, întreținere și gestiune in situ, tehnici de conservare/restaurare măsuri de urgență și principii de promovare

	Declarația UNESCO privind vandalizarea/ distrugerea patrimoniului cultural – Paris, Franța
	- Sunt indicate măsuri pentru prevenirea distrugerii patrimoniului cultural, cu tratarea diferențiată a distrugerilor survenite în timp de pace, respectiv în timpul războaielor.
2004	Declarația de la Hue privind turismul cultural și ameliorarea sărăciei – Vietnam – UNWTO
	- Documentul se referă în special la situația comunităților afectate de sărăcie din Asia, însă prin extrapolare, pot fi aplicate unele principii enunțate aici și în alte cazuri. - Poate constitui un exemplu de bună practică în ceea ce privește strategia de implementare a turismului cultural pentru îmbunătățirea calității vieții comunităților sărace.
2005	Convenția cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate
	- Responsabilitatea față de monument este individuală și colectivă. - Scopul conservării patrimoniului și folosirea acestuia în manieră sustenabilă trebuie să fie bunăstarea indivizilor și creșterea calității vieții în comunitate - Sunt încurajate parteneriatele public-privat în domeniul conservării și valorificării monumentelor.
	Declarația de la Xi'an privind conservarea amplasamentului structurilor, siturilor și zonelor de patrimoniu – China - ICOMOS
	- Documentul evidențiază faptul că semnificația obiectului de patrimoniu (social, spiritual, estetic, științific, natural etc.) rezultă din relațiile pe care le stabilește cu contextul ori împrejurimile și stă la baza strategiilor de valorificare a acestuia. - Contextul obiectului de patrimoniu este considerat o sursă importantă de informație în procesul de documentare și trebuie inclus în strategia de preservare. - Se încurajează includerea comunității locale, cooperarea interdisciplinară și internațională.
	Declarația de la Muscat privind mediul construit pentru turism sustenabil – Oman – UNWTO
	- Documentul insistă asupra necesității armonizării intervențiilor cu contextul, în special în țesuturi istorice sau naturale. - Este încurajată re folosirea clădirilor de patrimoniu prin alocarea de funcțiuni turistice cu condiția asigurării unui cadru legislativ care să prevină intervențiile nefaste, distrugerile sau deprecierea monumentelor. - Se insistă pe folosirea materialelor locale și a resurselor regenerabile - Intervențiile contemporane sunt un factor regenerativ atâta timp cât se integrează în peisaj, oferă răspunsuri la nevoile comunității locale și promovează re perele culturale specifice locului.
	Declarația de la New York. „Valorificarea turismului în

	scopurile dezvoltării milenare”
	<ul style="list-style-type: none"> - Documentul promovează turismul ca instrument pentru atingerea scopurilor enunțate prin declarațiile din anii anteriori. - Se adresează administrațiilor naționale, internaționale și investitorilor din domeniul turismului.
2006	Declarația de la Teheran privind meșteșugurile, turismul și ameliorarea sărăciei – Iran – UNWTO
	<ul style="list-style-type: none"> - Documentul promovează meșteșugurile ca patrimoniu cultural local intangibil cu potențial ridicat de exploatare, încurajând implicarea artizanilor în activitatea turistică și adresându-se investitorilor și administrațiilor, pentru a le oferi cadrul financiar și legal propice desfășurării meșteșugurilor.
2007	Mesajul de la Madeira (privind codul etic global din domeniul turismului) – Portugalia – UNWTO
	<ul style="list-style-type: none"> - Documentul subliniază că dincolo de valoarea economică, turismul are și consecințe negative greu evitabile, care trebuie gestionate judicios și limitate.
2008	Carta pentru Interpretarea și Prezentarea Siturilor de Patrimoniu Cultural – ICOMOS – Quebec, Canada
	<ul style="list-style-type: none"> - Tratează scopurile acceptabile în vederea cărora patrimoniul tangibil și intangibil poate fi utilizat prin interpretare și prezentare, principiile care determină metodele și mijloacele potrivite într-un context cultural dat și enunță unele observații referitoare la etica și profesionalismul interpretării și prezentării patrimoniului cultural. - Principiile stabilite prin prezentul document se rezumă astfel: <ul style="list-style-type: none"> • Accesibilitate fizică și intelectuală; • Surse de informare complementare: științifice și experiența comunității locale; • Relaționare cu mediul social, istoric, cultural și natural care formează contextul actual al monumentului; • Păstrare a autenticității (cu referire la Documentul de la Nara 1994); • Sustenabilitate; • Interdisciplinaritate și incluziune; • Cercetare, perfecționare și evaluare continuă.
	Declarația privind prezervarea spiritului locului – Quebec, Canada – la invitația ICOMOS
	<ul style="list-style-type: none"> - Recunoaște spiritul locului ca reuniune a patrimoniului tangibil și intangibil, un proces în continuă reconstrucție, consecință a schimbării și a continuității comunităților. În acest sens același loc poate avea diferite semnificații pentru grupuri diferite. - Sunt identificate posibile amenințări la adresa spiritului locului, posibile soluții pentru prezervarea acestuia și modalități de transmitere a acestuia, subliniind importanța elementului uman și a comunităților locale.
	Carta ICOMOS privind rutele culturale

	<ul style="list-style-type: none"> - Își propune stabilirea de principii și metode specifice cercetării, evaluării, protejării, conservării, utilizării și promovării rutelor culturale - Definește rutele culturale drept căi de comunicație pe uscat, apă sau alt tip, delimitate fizic și care au propria funcțiune și dinamică istorică, servind unui scop bine definit. - Oferă o clasificare a rutelor culturale și indicații referitoare la metodologia de cercetare, relația cu contextul și încurajează cooperarea internațională.
2010	<p>Declarația de la Lima privind managementul patrimoniului supus riscului în caz de dezastre</p> <ul style="list-style-type: none"> - Este tratată problema monumentelor istorice din zonele seismice, ca prioritate secundară după siguranța persoanelor - Sunt prezentate recomandări adresate comunităților locale, administrațiilor centrale, locale și regionale, respectivi instituțiilor de cercetare și învățământ
2011	<p>Declarația de la Paris privind patrimoniul ca un catalizator al dezvoltării - ICOMOS</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tratează efectele globalizării asupra patrimoniului și asupra comunităților, propune măsuri prin care folosirea, promovarea, îmbunătățirea patrimoniului cultural și valoarea sa economică, socială și culturală sunt puse în slujba comunităților locale și a vizitatorilor.
	<p>Principii de conservare a siturilor, a structurilor, zonelor și peisajelor industriale cu valoare de patrimoniu</p> <ul style="list-style-type: none"> - Prezintă metode și principii de prezervare aplicabile siturilor industriale cu valoare de patrimoniu
	<p>Principii privind salvagardarea, gestiunea orașelor istorice și a zonelor urbane – La Valetta, Malta</p> <ul style="list-style-type: none"> - Documentul vine în completarea și actualizarea abordărilor reglementate prin Carta de la Washington (1987) și Recomandările de la Nairobi (1976).
	<p>Recomandări privind peisajul urban istoric, inclusiv un glosar de definiții – UNESCO</p> <ul style="list-style-type: none"> - În contextul mobilității contemporane, a dinamicii spațiilor urbane și a globalizării, documentul propune o serie de politici, instrumente și metode de cercetare, informare și comunicare menite să protejeze și să contribuie la conservarea patrimoniului istoric urban.
2013	<p>Revizuire a Cartei de la Burra</p> <ul style="list-style-type: none"> - Stabilește un set de proceduri standard, care deservesc persoanele cu rol consultativ, decizional sau executiv în acțiuni ce privesc locuri cu semnificație culturală, vizând inclusiv proprietarii, managerii sau custozii. - Pledează pentru conservarea în scopul păstrării semnificației culturale a unui loc și pune la dispoziție definiții, principii și metodologii în acest scop. - Sunt definite conceptele operaționale din domeniul

	restaurării.
2014	Declarația de la San Marino privind turismul accesibil – UNWTO
	<ul style="list-style-type: none"> - Se întemeiază pe ideea articolului 30 din <i>Convenția pentru drepturile persoanelor cu dizabilități</i> elaborată de Națiunile Unite în 2006, prin care se solicită facilitarea accesului acestora la activități culturale, sportive și de turism, cât și pe alte documente în domeniu. - Este promovat turismul accesibil și se solicită luarea măsurilor necesare pentru a facilita accesul persoanelor cu dizabilități la obiectivele turistice, aspect pe care trebuie să îl aibă în vedere orice propunere de intervenții asupra monumentelor.
	Declarația de la Florența privind patrimoniul și peisajul ca valori umane - ICOMOS
	<ul style="list-style-type: none"> - În contextul globalizării, a mobilității și a mijloacelor de comunicare extinse, turismul și interpretarea patrimoniului sunt considerate modalități de expresie a identității comunităților. - Peisajul este privit ca rezultat al manifestării culturii locale în mediul său natural. - Este promovat stilul de viață tradițional ca mijloc sustenabil de promovare, înțelegere și conservare a patrimoniului cultural. - Comunitățile locale sunt considerate pionul principal în practica prezervării atât ca beneficiari, cât și ca actori. - Se insistă pe necesitatea dezvoltării, diversificării, adaptării și comunicării metodelor și instrumentelor de conservare a obiectului de patrimoniu pornind de la specificul său și promovându-l ca un drept al omului.
2015	Recomandări privind prezervarea și accesul la documentele cu valoare de patrimoniu, inclusiv în formă digitală, Paris – UNESCO
	<ul style="list-style-type: none"> - Documentul prevede metode de susținere a <i>instituțiilor memoriei</i> (așa cum sunt intitulate generic aici arhivele, bibliotecile, muzeele, organizațiile cu profil educațional, cultural și de cercetare) pentru a crea condițiile necesare conservării, organizării și îmbogățirii documentelor de patrimoniu. - Modul de arhivare și organizare a informației trebuie să permită accesul facil la acestea și transferul către generațiile viitoare.
	Recomandarea privind protecția și promovarea muzeelor și colecțiilor, diversitatea acestora și rolul lor în societate
	<ul style="list-style-type: none"> - În contextul vastei diversități mondiale culturale și naturale, muzeele și colecțiile sunt numite în acest document mijloace de transmitere și conservare a identităților. - Sunt puse în discuție rolurile muzeului în contextul actual, problemele cu care se confruntă instituțiile muzeale și sunt enunțate politicile dezirabile pentru protecția și promovarea lor.
	Declarația de la Port-au-Prince – Haiti – UNWTO
	<ul style="list-style-type: none"> - Discută parteneriatele internaționale, ca oportunitate

	pentru turismul transfrontalier ca oportunitate și pentru dezvoltarea regională.
2016	Declarația de la Beijing privind turismul sustenabil ca promotor al dezvoltării și al păcii – China – UNWTO
	- Se dorește implementarea de soluții care să eficientizeze economic și energetic activitatea turistică și să îi reducă impactul negativ.

* Nu sunt prezentate aici documentele emise în scopul soluționării problemelor ridicate de valorificarea unui monument în particular.

** Astăzi metoda este contestată din cauza efectelor nocive ireversibile a laptelui de ciment asupra pietrei și al caracterului permanent al structurilor din beton.

*** Prin extrapolare și interpretare în spiritul culturii specifice, documentul este relevant pentru diferite regiuni ale lumii.

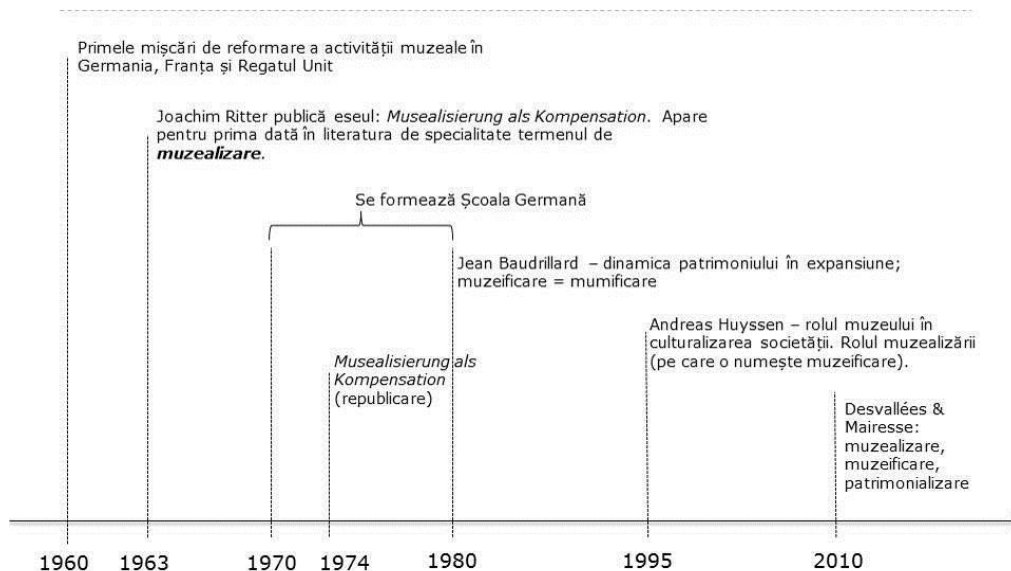
**** Răspuns la apelul ICOMOS

Documente adoptate de comitetele naționale ICOMOS România

- **Principii pentru conservarea siturilor cu valoare de patrimoniu din China** – China ICOMOS, revizuită și publicată la The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2004.
- **Carta Indoneziană pentru conservarea patrimoniului / Piagam Pelestarian Pusaka Indonesia**, ICOMOS Indonezia - 2003
- **Carta pentru conservarea locurilor cu semnificație culturală (Carta de la Burra)**, ICOMOS Australia - 1981
- **Carta pentru conservarea patrimoniului Quebec-ului (Declarația Deschambault)**, ICOMOS Canada
- **Carta pentru protecția și îmbunătățirea mediului construit (carta de la Appleton)**, ICOMOS Canada - 1983
- **Primul seminar brazilian privind prezervarea și revitalizarea centrelor istorice**, ICOMOS Brazilia – 1987
- **Carta pentru conservarea locurilor cu semnificație culturală și de patrimoniu**, ICOMOS Noua Zeelandă, text revizuit și aprobat de Board-ul Executiv al ICOMOS Noua Zeelandă în 4 septembrie 2010

ANEXA 3 – Sinteza unui istoric al muzealizării

ANEXA 4 – Exemple de bună practică în domeniul valorificării patrimoniului cultural din mediul rural din România

1.	La Origini. Muzeul viu de la Tecsești		
			
Sectorul Neolitic – Casa Bucătarului	Cuptor de pământ din Sectorul Neolitic	Structura unei case circulare în construcție – Sectorul Neolitic	
Obs. Până în momentul de față, a fost finalizată mare parte din construcțiile aparținând Sectorului Neolitic. Sursa informațiilor și a imaginilor: https://www.facebook.com/laorigini/?fref=ts , accesat la 18 ianuarie 2017, ora 0:55.			

2.	Casa cu brad		
			
Gospodăria înaintea intervențiilor, 2015.	Casa - 2016	Anexă - 2016	
Sursa informațiilor și a imaginilor: (stânga) https://www.facebook.com/Casa-cu-Brad-1376206859354285/ , (mijloc și dreapta) http://crestemidei.ro/CasacuBrad , accesate la 18 ianuarie 2017, ora 1:16.			
3.	Castelul Banffy și festivalul Electric Castle		
			
Vedere de ansamblu	Imagine din timpul lucrărilor de restaurare	Imagine din timpul Festivalului Electric Castle 2016	
Sursa informațiilor și a imaginilor: (stânga) https://www.electriccastle.ro/ , (mijloc) https://www.igloo.ro/bontida/ , (dreapta) https://www.facebook.com/ElectricCastle/ , accesate la 18 ianuarie 2017, ora 1:32.			

ANEXA 5 – Aspecte generale referitoare la județul Arad

Județul de graniță Arad, se găsește în extrema vestică a României și face parte din regiunea transfrontalieră DKMT. Se învecinează cu județele Bihor, Alba, Hunedoara și Timiș, fiind purtător al multiplelor influențe bidirecționale care converg spre un profil identitar caracterizat de diversitate.

A. Cadrul natural

Județul Arad face parte din categoria județelor de mărime medie, având o suprafață de 7754 kmp. Dispunerea formelor de relief oferă imaginea unui amfiteatru natural [Lazurca, 2005:10], cu un profil descrescător dinspre est spre vest. Efectele procesului de antropizare sunt mai accentuate în zona de câmpie, datorită bazinului hidrografic bogat care cuprinde râurile Mureș, Crișul Alb, Crișul Negru și Bega. Fauna și flora sunt specifice climatului temperat continental, cu influențe oceanice [Sunart, fără an:6].

B. Populația

Locuirea pe teritoriul județului Arad a fost atestată încă din Neolitic și este confirmată prin surse ca Herodot, Ptolemeu, ori în *Legenda Sfântului Gerald, Gesta Hungarorum, Cronica pictată de la Viena* etc. [Sunart, fără an:5].

Populația actuală numără 476 767 locuitori, cu o distribuție echilibrată pe sexe. Diversitatea etnică a fost de-a lungul timpului o constantă [Boia, 2015] și este și astăzi o caracteristică a peisajului cultural contemporan.

C. Cadrul etnografic în contextul rural

Județul Arad se află în zona marilor interferențe ale zonelor etnografice: Crișana, Banat și Țara Moților. Acesta este sursa diversității folclorului, portului popular și a obiceiurilor, păstrate astăzi în special la sat. Mediul rural este caracterizat, din această cauză, de un univers cultural distinct care prezintă interes din perspectiva tezei de față.

Din punct de vedere al organizării teritoriale, datorită diversității profilului geografic, pe teritoriul județului Arad există sate de tip împrăștiat, formate din „crânguri”, sate de vale și sate de câmpie, cu trame regulate.

Tipurile de case identificate în zona rurală a județului Arad sunt în deplin echilibru cu specificul mediului natural și în concordanță cu ocupațiile specifice zonei. Vechea arhitectură românească este conservată mai evident în zonele de munte și de deal. Piatra și lemnul, existente din abundență în zonă, sunt principalele materiale de construcție. Casele sunt ridicate pe o fundație din bolovani, peste care era așezată o talpă groasă din lemn de gorun. O împletitură din fâșii de lemn lipită pe dinafară și pe dinăuntru cu straturi succesive de lut amestecat cu paie sau pleavă genera pereții casei. Învelitoarea era de obicei construită în patru ape, cu șarpantă din lemn și învelitoare din paie sau șindrilă.

Podgoria Aradului prezintă un specific arhitectural aparte. Casele ample de tip conac aveau un parte înalt cu fundații din piatră, permițând amenajarea beciurilor pentru păstrarea vinului.

În zona de câmpie, în armonie cu resursele zonei, casele tradiționale se prezintă cu acoperiș în două ape și învelitoare din paie sau trestie și pereți din

văiugă. Începând cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea o preocupare aparte la construcția caselor este acordată fațadei. Aceasta, realizată în stil „baroc local” apare inițial la casele coloniștilor, apoi modelul este preluat și de populația băștinașă. Materialul de construcție predominant în această perioadă era zidăria din cărămidă arsă folosită atât pentru fundații cât și pentru elevații și suprastructură. Șarpanta era realizată din lemn și învelitoarea, de obicei, din țiglă.

În prezent, limbajul arhitectural din mediul rural este unul divers sub presiunea influența modelelor urbane preluate impropriu, a economiei de piață și a urbanizării, în detrimentul autenticității peisajului cultural pe care îl reflectă.

***

Patrimoniul material al județului Arad necesită intervenții de renovare și conservare pentru a fi atractiv, iar patrimoniul cultural imaterial trebuie promovat și susținut prin activități în cadrul comunității locale. Pentru a putea obține beneficii de ordin economic din valorificarea identității culturale este necesară o amplă acțiune de promovare spre exterior, prin stimularea și distragerea individului de la rutina vieții cotidiene și orientarea lui către valorile tradiționale.

Județul Arad are elemente de originalitate și identitate a peisajului cultural care devin premise ale practicii turismului. Acest patrimoniu trebuie atent urmărit și reconstruit acolo unde este cazul.

ANEXA 6 – Analiza distribuției monumentelor din județul Arad, în spațiul urban/rural

Tabel 4. Monumentele și siturile istorice clasate în Lista Monumentelor Istorice și înregistrate în Repertoriul Arheologic Național din mediul urban în județul Arad.

Nr. crt.	Orașe	Nr. monumente LMI	Nr. situri RAN
1	ARAD	150	14
2	Chișineu-Criș	3	1
3	Curtici	0	1
4	Ineu	2	1
5	Lipova	15	26
6	Nădlac	5	11
7	Pâncota	7	4
8	Pecica	8	26
9	Sântana	10	4
10	Sebiș	1	0
Total		201	88

Tabel 5. Monumentele și siturile istorice clasate în Lista Monumentelor Istorice și înregistrate în Repertoriul Arheologic Național de pe teritoriul administrativ al comunelor din județul Arad.

Nr. crt	Comune	Monum. LMI	Nr. situri RAN	Nr. crt.	Comune	Monum. LMI	Nr. situri RAN
1	Almaș	0	2	36	Olari	0	2
2	Apateu	0	0	37	Păuliș	11	9
3	Archiș	0	0	38	Peregu Mare	0	0
4	Bata	4	2	39	Petriș	5	0
5	Bârsa	0	0	40	Pilu	5	2
6	Bârzava	1	0	41	Pleșcuța	1	0
7	Beliu	3	1	42	Săvîrșin	8	10
8	Birchiș	3	3	43	Secusigiu	14	19
9	Bocsig	0	0	44	Seleuș	1	0
10	Brazii	2	0	45	Semlac	0	1
11	Buteni	3	1	46	Sintea Mare	0	0
12	Cărand	0	1	47	Socodor	4	4
13	Cermei	0	1	48	Șagu	1	21
14	Chisindia	0	0	49	Șeitin	3	1
15	Conop	9	3	50	Șepreuș	0	0
16	Covăsânt	6	2	51	Șicula	0	0
17	Craiva	1	0	52	Șilindia	0	1
18	Dezna	5	2	53	Șimand	4	2
19	Dieci	0	0	54	Șiria	11	5
20	Dorobanți	0	1	55	Șiștarovăț	0	53
21	Fântânele	4	3	56	Șofronea	4	0
22	Felnac	4	8	57	Tauț	4	4
23	Frumușeni	6	10	58	Tăgădău	0	0
24	Ghioroc	2	0	59	Târnova	1	3
25	Grăniceri	4	1	60	Ususău	0	22
26	Gurahonț	2	2	61	Vărădia de Mureș	5	1
27	Hălmagiu	13	2				
28	Hălmăgel	2	0	62	Vârfurile	3	0
29	Hășmaș	1	1	63	Vinga	1	7
30	Ignești	0	0	64	Vladimirescu	12	6
31	Iratoșu	0	1	65	Zăbrani	7	91
32	Livada	0	0	66	Zădăreni	9	19
33	Macea	9	1	67	Zărand	0	0
34	Mișca	4	2	68	Zerind	1	0
35	Moneasa	4	2	69	Zimandu Nou	1	1
Total						208	336

ANEXA 7 – Inventarierea monumentelor refuncționalizate din județul Arad.

Tabel 6. Monumente refuncționalizate din mediul urban în județul Arad.

Nr. crt.	Oraș	Monument istoric – funcțiune inițială	Cod identificare	Funcțiune actuală
1	ARAD	Prefectura Veche	AR-II-m-B-0055/ AR-II-m-B-00552	Direcția generală a Finanțelor publice a Județului Arad/Redacție gazete locale și Rectoratul Universității „Aurel Vlaicu”
		Turnul de apă	AR-II-m-B-00492	Galerie de artă
		Cetatea Aradului	AR-II-a-A-00475	Unitate militară
		Palatul Neumann	AR-II-M-B-00550	Locuințe și spații comerciale
		Palatul „Tribunei”	AR-II-m-B-00505	Locuințe
		Gimnaziul român fete	AR-II-m-B-00506	Secție a Spitalului Clinic Municipal
		Palatul Bohuș	AR-II-m-B-00523	Locuințe, spații comerciale
		Societatea bancară „Victoria”	AR-II-m-B-00524	Locuințe, birouri
		Casă	AR-II-m-B-00514	Grădiniță
		Palatul Szantay	AR-II-m-B-00525	Locuințe, spații comerciale
		Casa Iacob Hirschl	AR-II-m-B-00526	Casa de Cultură a municipiului
		Palatul Kovacs	AR-II-m-B-00533	Locuințe
		Preparandia română	AR-II-m-B-00537	Locuințe
		Palatul Andrenyi	AR-II-m-B-00544	Palatul Copiilor
		Palatul Cenad	AR-II-m-B-00546	Locuințe, birouri
		Palatul Herman Gyula	AR-II-m-B-00556	Locuințe, spații comerciale
		Banca de Credit	AR-II-m-B-00560	Locuințe, spații comerciale
		Palatul sârbesc	AR-II-m-B-00563	Locuințe
		Hanul „A.B.C.-ul de Aur”	AR-II-m-B-00564	Locuințe
Sediul Asociației Generale a Muncitorilor	AR-IV-m-B-00686	Locuințe, sedii comerciale		

		Casa Ștefan Cicio-Pop (sediul Consiliului Național Român Central)	AR-IV-m-B-0067	Locuință
		Casa Vasile Goldiș/ Sediul ziarului „Românul”	AR-IV-m-B- 00688	Comerț, servicii, birouri
		„Căminul Muncitorului”	AR-IV-m-B- 00689	Cabinete și laboratoare medicale
		Sediul Comandamentului Gărzilor Naționale	AR-IV-m-B-0691	Spital
		Castelul Nopcea	AR-II-m-B-00568	Grup Școlar Forestier
		Fabrica de bere	AR-II-m-B-00569	Spații comerciale, birouri
		Hanul „Boul Roșu”	AR-II-m-B-00574	Locuințe
		Casa fostei vămi	AR-II-m-B-00566	Spații comerciale
		Casă	AR-II-m-B-00489	Parohie evanghelică, locuință
		Reședința de vară episcopală	AR-II-m-A- 00500.02	Colecția de icoane și carte veche – mănăstirea Gai
		Casă	AR-II-m-B-00555	Sediul Universității de Vest „Vasile Goldiș”
2	Ineu	Cetatea Ineului	AR-II-a-A-00613	Obiectiv turistic
		Castelul Solymosy (Mocrea-sat aparținător)	AR-II-a-B-00630	Spital de psihiatrie
3	Lipova	Bazarul turcesc	AR-II-m-A-00623	Spații comerciale și locuințe
		Ruinele Cetății Șoimoș	AR-II-a-A-00618	Obiectiv turistic
		Casa Mișici-Bocu	AR-II-m-B-00621	Muzeu orășenesc
4	Pâncota	Palatul Schulkovschy	AR-II-m-A-00639	Consiliul local
		Hanul de poștă	AR-II-m-B-00640	Birouri și spații comerciale
5	Sântana	Clădirea „Convictului”	AR-II-m-B-00646	Azil
6	Sebiș	Casa Waldstein	AR-II-m-B-00648	Biblioteca orășenească

Tabel 7. Monumente refuncționalizate din mediul rural în județul Arad.

nr. crt.	Comuna	Monument istoric – funcțiune inițială	Cod identificare	Funcțiune actuală
1	Conop	Conacul Ștefan Cicio-Pop	AR-II-m-B-00596	Școală generală
2	Șiria	Cetatea Șiria	AR-II-a-A-00650	Obiectiv turistic
		Castelul Bohuș	AR-II-m-A-00651	Muzeul memorial „Ioan Slavici”
3.	Dezna	Cetatea medievală		Obiectiv turistic

**ANEXA 8 – Analiza critică a circuitelor turistice culturale
propuse spre consultare publică de către
Consiliul Județean Arad, 2015**

I. Trasee județene

* pentru fiecare localitate, siturile arheologice, monumentele istorice și de artă sunt enumerate în ordine cronologică

1. Arad - Vladimirescu - Mândruloc - Pauliș - Cladova - Radna - Șoimoș - Lipova - Neudorf - Zăbrani - Frumușeni - Fântânele - Arad - Vinga

Documentul original			Intervențiile autorului
Localitatea	Situri arheologice, monumente istorice și de artă*	Observații	Observații, note, mențiuni, sugestii
Vladimirescu	Cinci movile (de aici numele maghiar al localității - <i>Othabm</i>); tumuli dintr-o epocă neprecizată	Situați la limita de est a localității, lângă DN 7 (spre nord)	<i>Sunt necesare panouri informative și amenajări de tip peisager care să permită popasul pe sit.</i>
	Cetatea de pământ; sec. IX - XI	Situată la 100 m vest de limita localității și la 500 m sud de DN 7	<i>Sit greu recognoscibil, neamenajat și nesemnalizat.</i>
	Ruinele bisericii romanice; sec. XIII - XVI	Semnalizată optic prin indicatoare rutiere; loc pentru concerte în aer liber; <i>Festival de muzică veche</i> - luna august	<i>Ruina are potențial ridicat de valorificare, însă nu există amenajări care să permită activități turistice, panourile informative și gardul de protecție au fost vandalizate. Festivalul de muzică veche a avut loc o singură dată aici, în anul 2007.</i>
Păuliș	Monumentul Eroilor din septembrie 1944 (ridicat în 1974)	Lângă DN 7, între Sâmbăteni și Păuliș	<i>Poate funcționa într-un circuit turistic.</i>

Cladova	Dealul Carierei; sit arheologic: paleolitic, epoca bronzului, fierului, sec. XII - XVI; fortificație dacică, medievală; ruinele bisericii medievale; urmele unor ateliere metalurgice, săpate în stâncă.	Situat în dreapta intersecției dintre DN 7 și DJ spre Cladova	<i>Sunt necesare amenajări însă zona are potențial de dezvoltare turistică. Fortificația dacică nu este spectaculoasă pentru turistul nevizat dacă nu i se oferă explicații. Sunt necesare cercetări arheologice și eventual instalarea unei structuri protectoare pentru valorificarea ruinelor medievale.</i>
Radna	Mănăstirea "Sfânta Maria"; complexul monastic (sec. XIX, în forma actuală) cuprinde biserica, claustrul și "Drumul Golgotei"	Semnalizată optic prin indicatoare rutiere; loc de pelerinaj (15 august, 8 septembrie (completarea autorului) de Sfânta Maria); în biserică se țin concerte de orgă și se desfășoară <i>Festivalul de muzică veche</i> (august)	<i>„Strategia De Dezvoltare A Turismului În Județul Arad 2012-2016” desemnează mănăstirea „Sfânta Maria” din Radna drept un exemplu de succes în practica turistică din județul Arad. Același document menționează includerea mănăstirii în circuite internaționale de pelerinaj (de exemplu pelerinajul motocicliștilor). De asemenea, aici funcționează o expoziție permanentă de pictură religioasă.</i>

Șoimoș	Cetatea medievală; prima atestare documentară: 1278; parțial demolată de austrieci în 1788	Semnalizată optic prin indicatoare rutiere; <i>Festival de muzică veche</i> -luna august	<i>Festivalul de muzică veche nu este un eveniment anual. Fără a dispune de amenajări, cetatea funcționează ca destinație turistică, însă nu i se asigură protecția corespunzătoare. O serie de investiții și o amenajare judicioasă ar putea asigura conservarea obiectivului și l-ar putea rentabiliza transformându-l într-o investiție sustenabilă pe termen lung.</i>
Lipova	"Sub dughene"; bazar turcesc (sec. XVII)	Situat în piața centrală a orașului; <i>Festival de muzică veche</i> - luna august	<i>Bazarul turcesc a suferit intervenții inoportune de-a lungul timpului. Pentru a fi introdus într-un circuit turistic sunt necesare lucrări de restaurare și reglementarea intervențiilor viitoare.</i>
	Biserica ortodoxă "Adormirea Maicii Domnului" (sec. XVIII)		
	Colecția "Ștefan Crișan"; artă bisericească - icoane pe lemn și pe sticlă, carte bisericească, obiecte de cult (sec. XVIII - XIX)	Str. B. P. Hașdeu 22; vizitare la cerere (informații la muzeul orașului)	<i>Funcționează ca obiectiv turistic. Considerăm că ar fi benefică promovarea expoziției prin mijloace actuale care să îi asigure vizibilitatea</i>
	Muzeul orașului; cuprinde colecția de artă românească și europeană Varga - Costescu precum și interioare din vremea când clădirea se afla în proprietatea lui Sever Bocu	Str. N. Bălcescu 21 (strada principală, rezervație arhitectonică, sec. XVII - XX); orar de vizitare: zilnic, 9 - 17; luni închis	<i>Funcționează ca obiectiv turistic.</i>

Neudorf	Biserica catolică (1771); în cripta bisericii, se află mormântul arhiducesei Maria Anna Ferdinandă de Habsburg (1770 - 1809)	Vizitare la cerere (informații la casa parohială)	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit. Este necesară promovarea prin mijloace actuale care să îi asigure vizibilitatea și oferirea contactelor persoanei care poate permite vizitarea obiectivului.</i>
Zăbrani	Muzeul Memorial Adam Muller Guttenbrunn; cuprinde manuscrise, documente, fotografii și volume ale scriitorului (1852 - 1923) născut la Zăbrani (nr. 316), fondatorul și directorul Teatrului "Raimund" din Viena	Vizitare la cerere (informații la primărie)	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit. Este necesară promovarea prin mijloace actuale care să îi asigure vizibilitatea și desemnarea unei persoane care să se ocupe de întreținerea și deschiderea obiectivului pentru vizitare, ale cărei contacte să fie publice.</i>

Frumușeni	Mănăstirea Bizere; sit arheologic: mănăstire benedictină din sec. XII - XVI; au fost descoperite mozaicuri figurative, unice în zonă	Este de interes vizitarea sitului în timpul campaniilor arheologice (15 iulie - 15 august); <i>Festival de muzică veche</i> - luna august	<i>Monumentul are potențial de dezvoltare însă momentan pe sit nu este vizibilă decât o fântână. Ruinele au fost reîngropate după cercetare. Este necesară o structură de protecție și un program managerial și de întreținere bine alcătuit pentru valorificarea sitului. Festivalul de muzică veche este un eveniment fără recurență. Totuși, în 2014 și în 2016 situl mănăstirii Bizere a avut loc Maratonul Bizere, iar la ultima ediție programul a fost animat cu concerte de muzică folk și rock.</i>
Arad (Sânnicolau Mic)	Expoziția permanentă <i>Cofetari și cofetării din Arad</i> . Colecția Ioan Gui; cuprinde un atelier de cofetărie interbelic reconstituit, fotografii și documente din sec. XIX - XX	Vizitare la cerere (Str. N. Lenau nr. 3)	<i>Muzeul cofetăriei este unic în țară și funcționează ca obiectiv turistic de sine stătător, dar poate fi integrat și în trasee turistice.</i>
Vinga	Biserica Romano-Catolică "Sfânta Treime" (1880-1891); stil neogotic; arhitect Reiter Eduard din Viena	În centrul localității	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>

2. Păuliș - Miniș - Ghioroc - Cuvin - Covăsânt - Șiria - Pâncota - Seleuș - Ineu - Bârsa - Sebiș - Dezna - Moneasa

Documentul original			Intervențiile autorului
Localitatea	Situri arheologice, monumente istorice și de artă	Observații	Observații, note, mențiuni, sugestii
Miniș	Muzeul Apicol; inițiativă a inimosului apicultor Arcadie Kovacs; cuprinde piese privind istoria apiculturii, unelte și produse apicole recente, piese vii (!)	Semnalizat optic prin indicatoare rutiere; vizitare la cerere; contact - tel: 0040 257 461 593; 0040 257 262 463	<i>Poate funcționa ca obiectiv turistic de sine stătător, sau integrat în trasee turistice.</i>
	Biserica ortodoxă "Sf. Mucenic Dimitrie" (1793)	Str. 6 Martie, nr. 20	<i>Poate funcționa ca obiectiv turistic integrat în trasee turistice.</i>
	Biserica romano-catolică "Sf. Donatius" (1781)	Str. 6 Martie, nr. 491	<i>Poate funcționa ca obiectiv turistic integrat în trasee turistice.</i>
	Muzeul Tramvaiului Electric; amenajat în depoul tramvaiului electric (1906); cuprinde stația de redresoare (restaurată), documente, fotografii, subansamble și tramvaie restaurate	Vizitare la cerere; contact - tel: 0040 338590	<i>Poate funcționa într-un circuit turistic.</i>
	Muzeul Viei și Vinului; organizat la parterul castelului Grassalkovich (1749) din incinta Stațiunii Viticole, muzeul expune unelte,	Vizitare la cerere; contact - tel: 0040 257 461 427 (Stațiunea Viticolă)	<i>Poate funcționa într-un circuit turistic.</i>

	instalații, documente și fotografii legate de istoricul viticulturii și vinificației din Podgoria Aradului		
Cuvin	Casa lui Sava Tekelija (1810). Sava Tekelija (n. 1761, la Arad - m. 1842, la Budapesta) este primul sârb doctor în drept, fondatorul <i>Tekejanum</i> (colegiul sârbesc de la Budapesta)	Str. Principală, nr. 14	<i>Este necesară promovarea prin mijloace actuale care să îi asigure vizibilitatea și desemnarea unei persoane care să se ocupe de întreținerea și deschiderea obiectivului pentru vizitare, ale cărei contacte să fie publice.</i>
Covăsânt	Clopotniță de biserică (sec. XIV - XV)	Situată în grădina imobilului de la nr. 168; acces: din centrul comunei, se urmărește drumul care trece prin fața primăriei (dreapta, în sensul de mers spre Șiria), după podet, se virează stânga și apoi dreapta, se trece valea și se ajunge într-o pseudo-piațetă: în stânga se află clopotnița, în dreapta, o casă cu ghiulele de tun (1849) încastrate în fațadă; în amonteale văii și la stânga acesteia (Cioaca Băii) se află urmele unor exploatări miniere medievale.	<i>Monumentul și împrejurările sale au potențial de dezvoltare în scop turistic însă obiectivele se găsesc pe terenuri private, deci nu sunt accesibile publicului. Pentru protecția ruinei ar trebui efectuate cercetări arheologice, expertize, consolidări și propunerea unei structuri de protecție a zonei ce necesită excavarea.</i>

Șiria	Cetatea medievală; prima atestare documentară: 1318, ca cetate regală; bombardată și distrusă de austrieci în 1784	Drumul de acces auto, semnalizat optic; pentru accesul pe jos, este recomandabil drumul vicinal care pornește din str. Spiru Haret (din spatele muzeului)	<i>Cetatea funcționează ca destinație turistică înregistrând o creștere semnificativă a numărului de vizitatori de la inaugurarea accesului auto în zona platoului, însă nu i se asigură protecția corespunzătoare. Continuarea investițiilor și o amenajare judicioasă ar putea asigura conservarea obiectivului și l-ar putea rentabiliza transformându-l într-o investiție sustenabilă pe termen lung. Zona cetății este cunoscută ca loc pentru practicarea sporturilor extreme, sau ca loc de petrecere a timpului liber.</i>
	Ruinele bisericii catolice dedicate Tuturor Sfinților (gotic; sec. XV - XVIII)	Str. V. Alecsandri, nr. 253	<i>Monumentul are potențial de dezvoltare în scop turistic însă se găsește pe teren privat, deci nu este accesibil publicului.</i>
	Biserica romano-catolică "Sf. Arhangheli Mihail și Gavril" (1700 - 1769)	Str. I. Rusu-Șirianu, nr. 167	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
	Mănăstirea ortodoxă Feredeșu "Sf. Gheorghe"; schit datând din sec. XVIII; lucrări de construcție 1931 - 1937; desființat în 1959; slujbe ocazionale, se țin din 1986	Drum de acces auto care se desprinde din DJ 708B la intrarea în Șiria dinspre Covăsânț; semnalizat optic	<i>Funcționează ca destinație turistică de sine stătătoare sau parte dintr-un circuit. Este necesară promovarea prin mijloace actuale care să îi asigure vizibilitatea.</i>

	când încep și ample lucrări de reparație; în 1992 se construiește sectorul administrativ-gospodăresc și o nouă biserică; în 23.02.2000, Sf. Sinod al BOR hotărăște transformarea schitului în mănăstire.		
	Muzeul Memorial <i>Ioan Slavici și Emil Monția</i> ; găzduit de castelul Bohuș (1838); cuprinde manuscrise, documente, fotografii, mobilier și obiecte personale ale scriitorului Ioan Slavici precum și reconstituirea camerei de lucru (mobilier, pian, vioara, partituri, culegeri de folclor, fotografii) a compozitorului Emil Monția; în parcul castelului, se află busturile lui I. Slavici, M. Eminescu, I. Rusu-Șirianu precum și statuia Antoniei Bohuș.	Str. Regimentul de Infanterie 85 nr. 150; orar de vizitare: zilnic, 9 - 17; luni închis; mormântul lui Emil Monția se află în cimitirul bisericii ortodoxe din localitate	<i>Muzeul funcționează ca obiectiv turistic de sine stătător, dar poate fi integrat și în trasee turistice. Încăperile din zona accesului funcționează ca spații expoziționale de artă unde sunt promovați tinerii artiști. În anul 2015 au fost finalizate lucrările de renovare și s-a realizat un drum de legătură cu cetatea, prin spatele muzeului, rezultând un circuit turistic la nivel local.</i>
Galșa	Ruine de biserică (sec. XIV - XVI)	În vii, la limita dintre Șiria și Galșa, în punctul numit <i>Curtiici</i>	<i>Monumentul (neînscris în Repertoriul Arheologic Național sau Lista Monumentelor Istorice) are potențial de dezvoltare însă din motive juridice nu există inițiative în acest sens. În mod uzual ruina este acoperită de vegetație și greu</i>

			<i>vizibilă din această cauză, chiar dacă se găsește în proximitatea drumului județean. Nu există semnalizare sau amenajări.</i>
	Biserica ortodoxă "Adormirea Maicii Domnului" (1746 - 1749; 1894); iconostas pictat de Șt. Tenetchi.	Galșa nr. 116 (lângă șosea)	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
Mâasca	Biserica ortodoxă "Adormirea Maicii Domnului" (1797; 1879, 1906, 1932)	În stânga DC 58, Mâasca - Măderat, imediat după desprinderea acestuia de DJ 709, Șiria - Pâncota	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
Pâncota	Casa în care s-a născut dramaturgul Csiky Gergely (1841 - 1891)	Str. T. Vladimirescu, nr. 47	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
	Castelul Dietrich-Schulkowsky (1825/1850) (azi, sediul primăriei)	Str. T. Vladimirescu, nr. 68	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
	Cazarma ulanilor (lăncieri) - "Kaiser Joseph Haus" (sec. XVIII)	Str. T. Vladimirescu	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
	Situl arheologic "Cetatea Turcească"; abație benedictină (prima atestare documentară 1177); fortificație turcească (1565 - 1691)	Situat pe Dealul Pleșuvul,; la intersecția drumului principal (DJ 709/str. T. Vladimirescu (fostă)/ A. Iancu) cu DJ 792C (spre Sântana), se urmează str. Eroilor (sensul opus DJ 792C) apoi, la capătul ei, drumul vicinal spre stânga	<i>Monumentul are potențial de dezvoltare însă ruinele au fost reîngropate după cercetare. Este necesară o structură de protecție și un program managerial și de întreținere bine alcătuit pentru valorificarea sitului, care poate îmbogăți experiența parcurgerii Drumului Vinului. În apropiere, în 2012, a fost construită o cramă (arh. Mihai Silvestru și Andrei</i>

			<i>Gelmărean), al cărei concept face trimitere la situl arheologic prin amplasarea unei cortine vitrate orientată spre acesta. În eventualitatea valorificării sitului acesta ar fi vizibil din showroom-ul cramei.</i>
	Vechiul han de poștalion (sec. XVIII)	Str. T. Vladimirescu, nr. 69	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
Seleuș	Podul turcesc peste râul Cigher (sec. XVII)	La ieșirea din localitate spre Ineu (DJ 709), la câțiva metri în amonte de actualul pod rutier.	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
Mocrea	Castelul și parcul Solymosy (1834)	La intrarea în localitate dinspre Ineu	<i>În prezent castelul funcționează ca spital de psihiatrie, funcțiune incompatibilă cu activitatea turistică.</i>
Ineu	Cetatea Ineului; 1295 - prima atestare documentară a unei cetăți la Ineu; actuala construcție a fost edificată între 1645 - 1652, după planurile lui G. Haller; renovată în 1870, 1975 - 1976	Str. Traian, nr. 2	<i>Funcționează ca destinație turistică, însă pot fi făcute intervenții pentru îmbunătățirea experienței turistice și sustenabilizarea obiectivului.</i>
Bocsig	Castelul Karageorghevici, ridicat de regele exilat al Serbiei, Alexandru, în 1860 (azi, sediul școlii vechi; a adăpostit "Muzeul Valul lui Traian")	În centrul localității, lângă biserica ortodoxă	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
Bârșa	Canalul morilor (a doua jumătate a sec. XIX);	La ieșirea din localitate spre Buteni (DN 79A), se pot vedea	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>

	instalații hidrotehnice	amenajările hidrotehnice ale canalului care pornește de la Buteni și trece frontiera la Vârșand.	
Sebiș	Casa Waldstein (1814) (azi, sediul Bibliotecii Orășenești)	Piața Libertății, nr. 4	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
Dezna	Cetatea medievală; sec. XIII - XVIII; prima atestare documentară: 1318; abandonată: 1693	Situată pe Dealul Ozoiu; acces: la ieșirea din Dezna spre Moneasa, în dreptul hanului, drum de care spre stânga	<i>Funcționează ca destinație turistică, însă pot fi făcute intervenții pentru îmbunătățirea experienței turistice și sustenabilizarea obiectivului.</i>
	Biserica ortodoxă "Pogorârea Duhului Sfânt" (sec. XVII - XVIII)	Str. Avram Iancu, nr. 62	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
	Troițe (1827, 1841)	Str. Avram Iancu, nr. 64, 65	<i>Pot funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
	Biserica și casa parohială catolică (1760)	La intrarea în stațiune	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
Moneasa	Cuptorul de topit minereu de fier (1892)	La limita de nord a localității (după tabără, spre stânga, podeț peste pârâu)	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit, dacă se fac lucrări de amenajare și semnalizare a monumentului.</i>

3. Mâsca - Agrișu Mare - Târnova – Taut

Documentul original			Intervențiile autorului
Localitatea	Situri arheologice, monumente istorice și de artă	Observații	Observații, note, mențiuni, sugestii
Agrișu Mare	Cetatea medievală (sec. XIV - XVI); construită între 1356 și 1375; după sec. XVI, nu mai este pomenită în documente	Situată pe Dealul Cioaca, la SV de localitate; se urmează primul drum spre dreapta care se desprinde din cel care leagă localitatea de Măderat iar din acesta primul drum care se desprinde spre dreapta (pe lângă fosta SMT)	În prezent, pe sit se păstrează foarte puțin din ruină. Cercetările arheologice ar putea scoate la iveală elemente cu valoare istorică și informații. Considerăm că doar astfel poate funcționa monumentul ca destinație turistică parte a unui circuit.
Taut	Cetatea Turcească; biserică fortificată (sec. XIII - XVII) - ruine	Al doilea drum spre dreapta, în sensul de mers spre Nadăș, după biserica ortodoxă	<i>În prezent, pe sit este vizibil un zid de piatră pe o lungime de cca. 14m. ruina propriu-zisă a fost reîngropată după terminarea cercetărilor arheologice. Pentru protecția ruinei ar trebui efectuate cercetări arheologice, expertize, consolidări și este necesară realizarea unei structuri de protecție a zonei excavate. Ruina ar putea funcționa ca destinație turistică de sine stătătoare sau parte a unui circuit. În zonă are loc periodic Raliul Aradului.</i>

	Dealul Rujelor (Dealul Mândrelor); fortificație de pământ (sec. XI - XIII)	Dealul, situat în dreapta Cigerului, domină localitatea; acces: primul drum la dreapta după ce DC Tauț - Camna trece peste Cigher	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit cu condiția efectuării unor cercetări de specialitate și efectuarea unor lucrări de semnalizare a monumentului și a drumului de acces, respectiv amenajare.</i>
	Dealul Spital; posibil sit arheologic (loc de belvedere)	Platoul situat deasupra cimitirului ortodox din localitate	<i>În momentul de față nu prezintă interes din punct de vedere turistic</i>

4. Lipova - Ususău - Chelmac - Bata - Țela - Bulci- Căpâlnaș - Valea Mare - Căprioara - Săvârșin - Troaș - Petriș

Documentul original			Intervențiile autorului
Localitatea	Situri arheologice, monumente istorice și de artă	Observații	Observații, note, mențiuni, sugestii
Lipova	Fortificație preistorică (circa 1000 î.d.Hr.) și donjonul de la Lipovița (sec. XIII)	La circa 3 km de la ieșirea din Lipova spre Ususău, pe dealul din dreapta DJ 882	Monumentul are potențial ridicat de a funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit, însă în prezent nu este semnalizată prezența sitului, nu există informație despre monument la fața locului, iar drumul poate fi anevoios din cauza pantei și a absenței marcajelor.

Ususău	Conacul lui St. Cicio Pop	La intrarea în localitate dinspre Lipova, în stânga DJ 882	<i>În Lista Monumentelor istorice Conacul lui Ștefan Cicio-Pop apare a fi fost actuala școală din Conop.</i>
Chelmac	Mănăstire benedictină/fortificație medievală (Eperyes) (sec. XII - XVI)	La nord de localitate, pe poteca spre Mureș (spre brod, gara Conop)	<i>Monumentul nu mai există, cu toate că este încă înregistrată în Repertoriul arheologic Național</i>
Bulci	Castelul Mocioni; cumpărat de la baronul Fechtig-Fechtenberg și reamenajat de Antoniu Mocioni de Foen (1858); Antoniu Marius de Bulci (Mocioni), Mare Maestru al Vânătorilor Casei Regale (din 1936), lasă castelul moștenire (1943) fiului său adoptiv Ionel Stârcea Mocioni (secretarul Regelui Mihai I al României); castelul este naționalizat în 1949	În centrul localității; înconjurat de un frumos parc	<i>În parc se găsesc diverse specii de arbori exotici și faună locală. În apropiere există o rezervație fosiliferă și o poiană unde se organizează festivalul de muzică folk, ajuns la a VIII-a ediție în 2016. Deși Bulci ar putea funcționa ca destinație turistică în sine sau integrată într-un circuit, starea de degradare avansată a castelului face vizitarea periculoasă.</i>
	Mormântul contesei Maria de Sztaray-Mocioni, mama lui Antoniu Mocioni de Foen	În cimitirul catolic, situat între castel și situl arheologic	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
	Mormântul generalului pașoptist Gaal Laszlo (1810 - 1850); monumentul funerar din marmură a fost ridicat în 1883	În cimitirul catolic, situat între castel și situl arheologic	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>

	Situl arheologic "La Cetate": posibilă fortificație romană; fortificație medieval-timpurie (sec. IX - XI); abația benedictină (sec. XI - XVI)	În spatele castelului Mocioni, pe malul Mureșului	<i>Urmele fortificației sunt greu vizibile și nu foarte spectaculoase pentru turistul neavizat. Sunt necesare cercetări arheologice și eventual instalarea unei structuri protectoare și a unor panouri informative.</i>
Căpâlnaș	Castelul Mocioni-Teleki; domeniul este cumpărat în 1853 de către Ioan Mocioni de Foen de la familia Zichy; castelul ("Micul Trianon") este terminat în 1860; prin căsătoria Ecaterinei Mocioni cu Eugen Teleki (1917), castelul și domeniul trec în proprietatea familiei Teleki	În centrul localității; înconjurat de un frumos parc	<i>În prezent castelul funcționează ca spital de psihiatrie, funcțiune incompatibilă cu activitatea turistică. Se poate vizita parcul și admira exteriorul clădirii.</i>
	Fortificația medievală (sec. XIV - XV); se pot observa doar șanțurile, acoperite de vegetație	Situată la sud de localitate, pe Dealul Ciumernic, între drumul care duce Făget și cel spre Groși	<i>Urmele fortificației sunt greu vizibile și nu foarte spectaculoase pentru turistul neavizat. Sunt necesare cercetări arheologice și eventual instalarea unei structuri protectoare și a unor panouri informative.</i>
Căprioara	Peșterile: Sinesie, Duțu, Scroafei; au fost depistate urme de locuire preistorică și medievală	Situate în carstul de la Căprioara, pe văile Căprioarișca, Fundata și Dienes	<i>Pot funcționa ca destinații turistice de sine stătătoare sau parte dintr-un circuit, însă ar trebui asigurată protecția vizitatorilor sau împiedicarea accesului pentru vizitatorii neavizați.</i>
Săvârșin	Castelul regal; construit în sec. XVIII de familia nobiliară Forray, a fost renovat radical	În centrul localității; înconjurat de un frumos parc	<i>Poate funcționa ca destinație turistică de sine stătătoare sau parte dintr-un circuit.</i>

	în sec. XIX; în 1943 a fost cumpărat de familia regală de la familia Huniady; naționalizat în 1948 și retrocedat familiei regale în 2001		
	Biserica romano-catolică (1875); aici se păstrează monumentele funerare ale lui Zefir și Andrei Forray (1837)	În centrul localității	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
Temeșești	Colecția etnografică a școlii din Temeșești	În centrul localității	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
	Moara de apă (sec. al XIX-lea)	Situată înainte de intrarea în localitate, pe pârâul Troaș	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
Troaș	Biserica de lemn "Sfinții Trei Ierarhi" (1782); pictura realizată "la anul 1813 de Nicolae zugrav cu cheltuiala alu tot satu"; Nicolae Bădău din Lupșa Mare a fost unul din cei mai renumiți pictori de biserici din Apuseni	În centrul localității	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
Petriș	Castelul Salbek (prima jumătate a sec. al XIX-lea)	Situat în partea nordică a localității	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit, însă din 2009 a fost retrocedat, iar în 2016 a fost vândut, astfel încât accesul vizitatorilor este restricționat.</i>
Corbești	Biserica de lemn "Nașterea Maicii Domnului" (1800);	În centrul localității	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>

	pictura realizată de Nicolae Bădău din Lupșa Mare		
Roșia Nouă	Biserica de lemn "Sf. Mucenic Dimitrie" (1809); pictura realizată de Nicolae Bădău din Lupșa Mare	În centrul localității	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>

5. Arad - Zădăreni - Bodroglul Nou - Felnac - Sânpetru German - Munar – Bezdin

Documentul original			Intervențiile autorului
Localitatea	Situri arheologice, monumente istorice și de artă	Observații	Observații, note, mențiuni, sugestii
Zădăreni	Biserica romano-catolică "Sf. Ioan Botezătorul" (1871)	În centrul localității	Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit
Bodroglul Nou	Mănăstirea Hodoș-Bodrog "Intrarea în Biserică a Maicii Domnului" ; Hudusmonostura menționată documentar la 1177; mănăstire ortodoxă, pe actualul amplasament, din sec. XIV - XV; biserica: construită în sec. XIV - XV, renovată în 1766 și în sec. următoare	Semnalizată optic prin indicatoare rutiere	Funcționează ca destinație turistică de sine stătătoare și poate fi inclusă într-un circuit.
Felnac	Biserica ortodoxă "Sf. Arhangheli Mihail și Gavril" (1806)	În centrul localității	Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit
Sânpetru	Biserica romano-catolică "Sf.	În centrul localității	Poate funcționa ca

German	Petru și Pavel" și statuia Sf. Petru (1774)		destinație turistică parte dintr-un circuit
Munar	Mănăstirea Bezdin "Prezentarea la Templu a Maicii Domnului"; menționată documentar din sec. XVI; 1781 - reconstruirea mănăstirii și bisericii	Semnalizare optică la intrarea dinspre Arad în localitatea Munar (4 km, drum asfaltat, de la DJ 882)	Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit

6. Sebiș - Buteni - Almaș - Gurahonț - Pleșcuța - Vârfurile - Hălmațiu

Documentul original			Intervențiile autorului
Localitatea	Situri arheologice, monumente istorice și de artă	Observații	Observații, note, mențiuni, sugestii
Sebiș	Casa Waldstein (1814) (azi, sediul Bibliotecii Orășenești)	Piața Libertății, nr. 4	Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.
Buteni	Expoziția de sculptură în aer liber "Mihai Bucurei"; rezultat al taberelor de sculptură din perioada 1980 - 1984; cuprinde 5 sculpturi de mari dimensiuni	Situată pe Dealul Groșilor, în dreapta DN 79A, la circa 4 km de la ieșirea din localitate spre Vârfurile	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
	Muzeul local; cuprinde piese arheologice, etnografice și de artă plastică din zonă	Căminul cultural	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit.</i>
Gurahonț	Troița lui Ion Buteanu (1934)	La intrarea în satul Iosășel	<i>Poate funcționa ca destinație</i>

		dinspre Gurahonț (după podul peste Crișul Alb)	<i>turistică parte dintr-un circuit.</i>
Zimbru/Gurahonț	Ruinele cuptorului de topit fier "Jumelț", sec XIX; cuptorul de topit minereu de fier păstrează părțile esențiale până azi, fiind de proporții mai mici decât cel de la Moneasa	La nord de comună, lângă cabana forestieră și lângă drumul ce duce spre Brusturi	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
Budești/Pleşcuța	Biserica de lemn "Înălțarea Domnului", 1772; în secolul al XIX-lea biserica a suferit mai multe reparații, executându-se și o pictură nouă, despre care menționează pisania de pe fațada corului: „Cu ajutorul lui Dumnezeu în timpul preabunu/ui împărat Francisc Iosif I și cu binecuvântarea Preasfințitului Arhiepiscop, Măriei Sale Procopie Ivăcovic și prin cinstea sa, părintele protopop Petru Moidovan al Hăimăgiului, s-au sfințit, văruit și vopsit Sfânta biserică la anul 1860 în februarie 2 ia care fiind preot Adam Jiva și chitori fiind Budea Gruia, Budea Damian și chitori i Budea Gavriță și Budea Petru”.		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>

Vidra / Vârfurile	Biserica de lemn „Sf. Cosma și Damian”, 1784		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
Poiana/Vârfurile	Biserica de lemn „Nașterea Maicii Domnului”, 1751		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
Groși/Vârfurile	Biserica de lemn „Înălțarea Domnului”, 1907		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
Hălmagiu	Biserica ortodoxă „Nașterea Născătoarei de Dumnezeu”, 1760		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
	Biserica ortodoxă, secolele XIV-XV	La 1 km V de localitate	<i>Există potențial de valorificare, însă sunt necesare lucrări de cercetare arheologică și întocmirea unui plan de valorificare a monumentului.</i>
	Biserica voievodală ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului”, 1440		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
	Hanul „Birtul Mare”; han, stație de poștalion; clădirea a găzduit în decursul timpului, personalități marcante, printre care și pe Avram Iancu		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>

	Ruinele cetății Hălmațiu, secolele XVI- XVIII	În grădina școlii	<i>Există potențial de valorificare, însă sunt necesare lucrări de cercetare arheologică și întocmirea unui plan de valorificare a monumentului.</i>
Bodești/ Hălmațiu	Biserica de lemn „Pogorârea Sf. Duh”, 1750-1760, cultul ortodox;		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
	Mormântul profesorului Traian Mager (1887 - 1950), monograful țării Hălmațiuului	În curtea bisericii ortodoxe	<i>Poate fi considerat obiectiv turistic în cadrul unui circuit, deși monumentul are relevanță pentru un public restrâns.</i>
Cristești/Hălmațiu	Biserica de lemn „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”, 1860, cultul ortodox; pictura datează din 1865, după cum reiese dintr-o însemnare de pe iconostas		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
Ionești/Hălmațiu	Biserica de lemn „Sf. Mucenic Gheorghe”, 1730, cultul ortodox; stilul bizantin a preluat influența barocă, vizibilă în special la turn	Pe dealul "Dâmbul bisericii"	<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>

Tisa/Hălmagiu	Biserica de lemn „Sf. Apostoli Petru și Pavel”, 1770, cultul ortodox; inscripția de deasupra ușii precizează: "ACEASTĂ ȘFTĂ BESEARICĂ S-AU ZUGRĂVIT... SUPT STĂPÂNIRE ÎNALTATULUI ÎMPĂRAT ȘI KRAIULUI... FERDINAND I... SUPT KITORIA LUI DOBAU STEFAN...ROMAN IOAN ȘI SINESIE. ÎN ANUL 1846 IOAN DEMETROVICI ZUGRAV"		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
Jărmure/Hălmagiu	Biserica de lemn „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”, 1780, cultul ortodox; biserica este acoperită cu șindrilă, inclusiv turnul. Plafonul este împodobit cu pictură pe pânză, la fel și pereții pronaosului, naosului, bolții altarului și iconostasul		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
Luncșoara/Hălmăgel	Biserica de lemn „Sf. Mucenic Gheorghe”, 1835, cultul ortodox		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>

Vâsdoci/Hălmăgel	Biserica de lemn „Sf. Arhangheli”, secolul al XVIII-lea, cultul ortodox		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
------------------	---	--	---

7. Arad - Șofronea - Macea - Santana - Vânători - Iermata Neagră

Documentul original			Intervențiile autorului
Localitatea	Situri arheologice, monumente istorice și de artă	Observații	Observații, note, mențiuni, sugestii
Șofronea	Castelul Purgly; construit în 1889 în stil Secession și restaurat în 1968-1969. Castelul se compune dintr-un corp de clădire, în partea centrală etajată, lângă care se înalță un donjon de factură medievală imitând renumitul castel de la Hunedoara	În apropierea gării, la 2 km depărtare de localitate	Funcționează ca destinație turistică de sine stătătoare sau integrată într-un circuit turistic, în curtea castelului fiind amenajate bazine cu apă termală.
Macea	Castelul Csernovics; a fost construit în două etape: prima parte provine dinaintea de 1862, iar aripa dreaptă, dincolo de turn, s-a ridicat între 1862 și 1886, când i s-au adăugat și clădirile anexe, întregul complex primind amprenta Secessionului	În centrul localității. Un parc înconjoară castelul pe o suprafață de 17 ha. Creat cu aproximativ 100 de ani în urmă, reprezintă un adevărat parc dendrologic, prin raritatea speciilor de arbori și arbuști existenți aici (azi Grădina Botanică Macea)	În prezent în proprietatea Universității de Vest Vasile Goldiș din Arad. Poate funcționa ca destinație turistică de sine stătătoare, sau poate fi inclusă într-un circuit.

Sântana	Clădirea Convictului; 1750; clădirea cu etaj, construită în jurul anului 1778, adăpostea una din cele mai vechi școli medii din aceste părți, școală înființată în 1751		Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit
	<i>Urbarialhaus</i> - așezământul pianiștilor; 1749-1788; reședința administrației domeniiale, folosită până la revoluția de la 1848 pentru perceperea și depozitarea produselor provenite din renta feudală		Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit
Vânători/Mișca	Biserică reformată (prezbiteriană), sec. XIII; stil romanesc; în fața porții inițiale, situată în partea de vest, în fața căreia s-a ridicat un mic pronaos, se găsește, o frescă (sec. XVI), reprezentând scena "Răstignirii", acoperită în timpul Reformei și redeschisă în secolul al XIX-lea; În anul 1768 biserica a fost mărită, adăugându-i-se și turnul	În centrul localității	Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit

Iermata Neagră/Zerind	Biserică reformată (calvin); sec. XV; fresca datează din 1767; între 1799-1801 biserica a fost restaurată și mărită, mobilierul datând de atunci; în 1818 turnului i se imprimă stilul baroc		<i>Poate funcționa ca destinație turistică parte dintr-un circuit</i>
--------------------------	--	--	--

ANEXA 9 - JUDEȚUL ARAD - INVENTARIEREA MONUMENTELOR DE ARHITECTURĂ ȘI A SITURILOR ARHEOLOGICE DE DUPĂ SECOLUL al X-lea

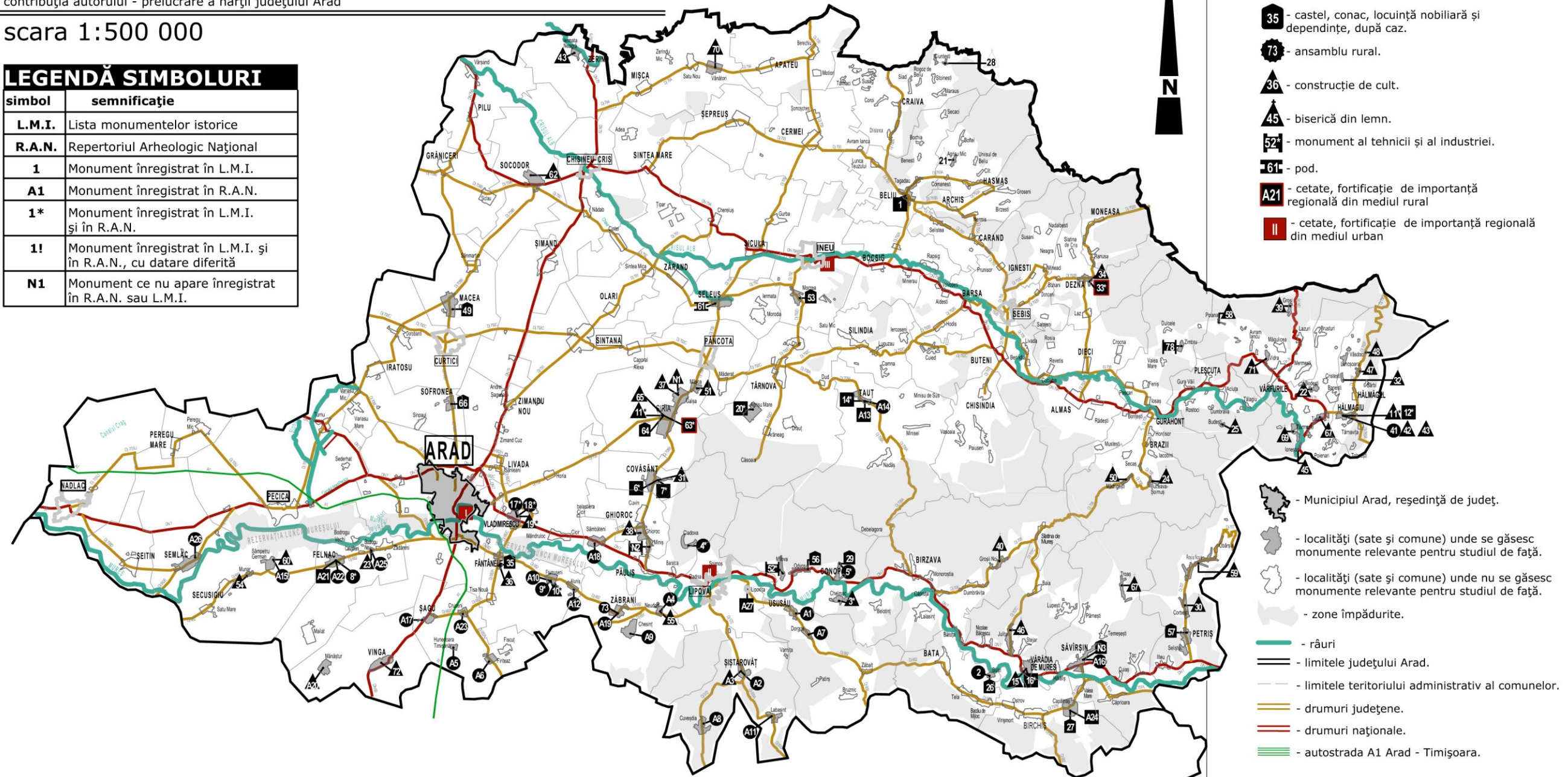
contribuția autorului - prelucrare a hărții județului Arad

scara 1:500 000

LEGENDĂ SIMBOLURI	
simbol	semnificație
L.M.I.	Lista monumentelor istorice
R.A.N.	Repertoriul Arheologic Național
1	Monument înregistrat în L.M.I.
A1	Monument înregistrat în R.A.N.
1*	Monument înregistrat în L.M.I. și în R.A.N.
1!	Monument înregistrat în L.M.I. și în R.A.N., cu date diferite
N1	Monument ce nu apare înregistrat în R.A.N. sau L.M.I.

LEGENDĂ SIMBOLURI HARTĂ

- așezare; cuprinde exclusiv locuințe, sau locuințe cu funcțiuni complementare.
- cetate, fortificație.
- castel, conac, locuință nobiliară și dependințe, după caz.
- ansamblu rural.
- construcție de cult.
- biserică din lemn.
- monument al tehnicii și al industriei.
- pod.
- cetate, fortificație de importanță regională din mediul rural
- cetate, fortificație de importanță regională din mediul urban

- Municipiul Arad, reședință de județ.
- localități (sate și comune) unde se găsesc monumente relevante pentru studiul de față.
- localități (sate și comune) unde nu se găsesc monumente relevante pentru studiul de față.
- zone împădurite.
- râuri
- limitele județului Arad.
- limitele teritoriului administrativ al comunelor.
- drumuri județene.
- drumuri naționale.
- autostrada A1 Arad - Timișoara.

MONUMENTE ULTERIOARE SECOLULUI X* DIN MEDIUL RURAL, JUD. ARAD - LISTA MONUMENTELOR ISTORICE 2015				
nr. crt.	denumirea sitului/ansamblului	localitate aparținătoare	descrierea monumentului /monumentelor **	datare
1	Cetatea medievală de la Beliu	com. Beliu	- Cetate de pământ - Movilă cu șanț de apărare	epoca medievală timpurie
2	Situl arheologic "La Cetate" Bulci	sat Bulci, com. Bata	- Ruinele abației benedictine foarte puțin vizibile - Cetate cu valuri de pământ, puțin vizibilă - Castru neexcavat	sec. XIII-XIV epoca medievala timpurie sec. II-IV
3*	Zidurile mănăstirii Eperyes	sat Chelmac, com. Conop	- nu se cunoaște locul exact în lipsa urmelor/ruinelor	sec. XIV - XV
4*	Situl arheologic "Dealul Carierei" Cladova	sat Cladova, com. Păuliș	- Așezare - fără urme evidente - Biserică - ruine parțial vizibile, neexcavate - Fortificație de pământ - Așezare fortificată - fără urme evidente - Așezare - fără urme evidente	sec. XIV - XVI sec. XIV - XVI sec. XII - XIII sec. II Paleolitic
5*	Situl arheologic "Dealul Hotărel" si "La Cotârți" Conop	com. Conop	- Așezare - fără urme evidente - Așezare - fără urme evidente	sec. XI - XII Paleolitic
6*	Situl arheologic Covăsânț	com. Covăsânț	- Cetatea Hindec - fără urme evidente	epoca medievală
7*	Situl arheologic Covăsânț	com. Covăsânț	- Cetatea Tornea - fără urme evidente - așezarea Tornea - fără urme evidente	sec. XIII-XIV
8*	Complexul „Porcine”	com. Felnac	- Așezare fără urme evidente; au fost găsite obiecte și urme de locuire	sec. X-XII cu faze anterioare
9*	Situl arheologic Frumușeni	com. Frumușeni	- Așezare - urme de locuire neexcavate	sec. XI-XII
10*	Mănăstirea Bizere - Fântâna Turcului	com. Frumușeni	- Ruinele mănăstirii sunt în curs de investigare	sec. XII - XVI
11*	Ansamblu medieval Hălmagiu	com. Hălmagiu	- Ruine de biserică puțin vizibilă, neexcavată	sec. XIV - XV
12*	Ansamblu medieval Hălmagiu	com. Hălmagiu	- ruinele cetății Hălmagiu - neexcavate în curtea școlii	sec. XVI - XVIII
13*	Ruine de bazilică	com. Șiria	- ziduri din piatră	sec. XIII - XV

* Dacă pe situl unor monumente de secol XI sau mai târziu există și monumnte mai vechi acestea au fost consemnate în evidența de față.

** Descrierea se referă la situația actuală a monumentelor.

14*	Cetatea medievală Tauț și situl arheologic "La Cetate"	com. Tauț	- ruine de biserică medievală - puțin vizibilă - zid de incintă din piatră (14m vizibil) - movilă și val de apărare din pământ	sec. XIII - XV epoca medievală+urme mai vechi
15	Situl arheologic "La Cetate"	com. Vărădia de Mureș	- ruine de biserică puțin vizibile	sec. XIII - XV
16*	Situl arheologic "La Cetate"	com. Vărădia de Mureș	- ruine de cetate - neexcavate	sec. XIII - XV
17*	Situl arheologic "La Movile"	com. Vladimirescu	- asezare fără urme evidente - movile tumulare - asezare fără urme evidente	sec. XI - XII sec. IX - XI sec. V - VI
18*	Situl arheologic "La Cetate"	com. Vladimirescu	- necropolă - cetate de pământ greu identificabilă - urme de așezare	epoca medievală timpurie (VIII - XII)
19*	Situl arheologic "La Bisericuță"	com. Vladimirescu	- ruina bisericii Prepoziturii Orod - incintă medievală	sec. XIII - XV epoca medievală
20*	Ruinele cetății Agrișu Mare	sat Agrișu Mare, com. Târnova	- ruină; partea unui zid vizibilă încă	sec. XV
21	Biserica din lemn din Agrișu Mic	sat Agrișu Mic, com. Hășmaș	- biserică din lemn	sec. XVIII
22	Biserica din lemn "Pogorârea Duhului Sfânt"	sat Bodești, com. Hălmașu	- biserică din lemn	sec. XVIII (1750 - 1780)
23	Mănăstirea "Adormirea Maicii Domnului" Hodoș-Bodrog	sat Bodrogu Nou, com. Zădăreni	- biserică "Intrarea în biserică a Maicii Domnului" - chilii vechi - chilii noi - turn clopotniță	sec. XV; înc. sec. XX sec. XVIII - XIX 1905 sec. XVI
24	Biserica din lemn "Sf. Mucenic Dimitrie"	sat Buceava-Șoimuș, com. Brazii	- biserică din lemn	sec. XVIII
25	Biserica din lemn "Înălțarea Domnului"	sat Budești, com. Pleșcuța	- biserică din lemn	1772; pictura 1860
26	Ansamblul castelului Mocioni	sat Bulci, com. Bata	- castelul Mocioni (fost spital TBC; clădire abandonată) - parc	1850-1900
27	Ansamblul castelului Teleki	sat Căpâlnaș, com. Birchiș	- castelul Teleki, fost spital TBC, azi spital boli psihice - parc	1850-1900
28	Biserica din lemn "Buna Vestire"	sat Ciuntești, com. Craiva	- biserică din lemn	1725
29	Conacul Ștefan Cicio-Pop	com. Conop	- conac, astăzi școală gimnazială	sfârșitul sec. XVIII
30	Biserica "Nașterea Maicii Domnului"	sat Corbești, com. Petriș	- biserică din lemn	cca. 1800
31	Turn de biserică	com. Covăsânț	- ruină de biserică; turn stil gotic	sec. XIV
32	Biserica "Sf. Arhangheli Mihail și Gavril"	sat Cristești, com. Hălmașu	- biserică din lemn	1860
33*	Cetatea Dezna	com. Dezna	- ruină	sec. XIII - XVII

34	Ansamblul bisericii "Pogorârea Duhului Sfânt"	com. Dezna	- biserică - troiță	sec. XVII - XIX
35	Ansamblul castelului Kover-Appel	com. Fântânele	- castelul Kover-Appel, astăzi sală pentru evenimente - parc	1800-1850
36	Biserica romano-catolică "Îngerul păzitor"	com. Fântânele	- lăcaș de cult în uz	1780
37	Biserica "Adormirea Maicii Domnului"	sat Galșa, com. Șiria	- lăcaș de cult în uz	1746-1749, interv. 1894
38	Biserica "Sf. Mucenic Dimitrie "	com. Ghioroc	- lăcaș de cult în uz	1793
39	Biserica "Înălțarea Domnului"	sat Groși, com. Varfurile	- biserică din lemn	1907

MONUMENTE DIN MEDIUL RURAL - REPERTORIUL ARHEOLOGIC NATIONAL 2015

nr. crt.	denumirea sitului/ansamblului	localitate apartinatoare	descrierea monumentului /monumentelor**	datare
A1	Situri arheologice Ususău	com. Ususău	- așezări - fără urme evidente	sec.XV-XVI, XVII-XVIII
A2	Situri arheologice Șiștarovăț	com. Șiștarovăț	- așezări - fără urme evidente	sec. XI - XIX
A3	Biserica de la Șiștarovăț	com. Șiștarovăț	- lăcaș de cult în uz	sec. XIX
A4	Sit arheologic Valea Sinicotului V	sat Neudorf, com. Zăbrani	- așezare - fără urme evidente	sec. XI - XIX
A5	Situri arheologice Hunedoara Timișană E și N	Hunedoara Timișană, com. Șagu	- așezări - fără urme evidente	sec. X - XII
A6	Situri arheologice Firiteaz NE, ESE, SV	sat Firiteaz, com. Șagu	- așezări - fără urme evidente	Epoca medievală
A7	Situri arheologice Dorgoș	sat Dorgoș, com. Ususău	- așezări - fără urme evidente	Preistorie - sec. VIII
A8	Situri arheologice Cuveșdia	sat Cuveșdia, com. Șiștarovăț	- așezări - fără urme evidente	sec. III - sec. XVI
A9	Situri arheologice Chesinț	sat Chesinț, com. Zăbrani	- așezări - fără urme evidente	Preistorie - sec. XVIII
A10	Situri arheologice Frumușeni	com. Frumușeni	- așezare fortificată - așezare și necropolă - așezare	sec. XII - XV sec. XII - XI sec. IX - XII
A11	Situri arheologice Labașinț	Labășinț, com. Șiștarovăț	- așezări - fără urme evidente	Preistorie - sec. XVI
A12	Situl arheologic Aluniș - dealul Molizilor	Aluniș, com. Frumușeni	- așezare - fără urme evidente	sec. XIV - sec. XVIII
A13	Cetatea medievală Tauț	com. Tauț	- zid de incintă din piatră; ruine de biserică neexcavate	sec. XI - sec. XVII
A14	Situl arheologic „La Movilă”	com. Tauț	- așezare - fără urme evidente	sec. XIII - sec. XV

A15	Bodrogkeresztur - Fântâna Vacilor	Sânpetru Geman, com. Secusigiu	- așezare și necropolă - fără urme evidente	sec. X - sec. XIII și anterior
A16	Situl arheologic Dealul Cetățuia	com. Săvărșin	- așezare și necropolă - fără urme evidente	Preistorie - sec. XIV
A17	Situl arheologic Șagu - autostrada AR-10	com. Șagu	- așezare - descărcată de sarcină arheologică	sec XXIII î.H. - sec. XIX
A18	Vatra medievală Sâmbăteni - Săliște	sat Sâmbăteni, com. Păuliș	- așezare - fără urme evidente	epoca medievală
A19	Situri arheologice - Sătuț - Peste Hotar	com. Zăbrani	- așezare - așezare fortificată	epoca romană - sec. XII-XIV paleolitic - sec. IX-XII
A20	Mănăstirea medievală Mănăștur	sat Mănăștur, com. Vingă	- ruine de biserică imprecis localizate și neexcavate	epoca medievală/sec.XV
A21	Cetatea medievală Felnac	com. Felnac	- fortificație; cetate - fără urme evidente	epoca medievală
A22	Sit arheologic la fosta C.A.P.	com. Felnac	- așezare și necropolă - fără urme evidente	mil.I î.H. - sec. XV
A23	Fântâna de lemn	sat Cruceni, com. Șagu	- așezare medievală - fără urme evidente	sec. X - XII
A24	Cetatea medievală Căpâlnaș - Bârlălău	sat Căpâlnaș, com. Bulci	- urme de cetate din piatră cu șanț de apărare	epoca medievală
A25	Așezarea medievală Bodrogu Nou	Bodrogu Nou, com. Zădăreni	- așezare - fără urme evidente	sec.XII
A26	Situl arheologic Șemlac	com. Semlac	- așezare - fără urme evidente	sec. XII - XIII
A27	Fortificațiile Coasta Rea	Lipovița, sat aparținător Lipova	- fortificație pământ - donjon	Epoca bronzului sec. XIV - XVI

MONUMENTE DIN MEDIUL RURAL, NEÎNREGISTRATE ÎN LMI SAU RAN

nr. crt.	denumirea sitului/ansamblului	localitate apartinatoare	descrierea monumentului / monumentelor	datare
N1	Ruină de biserică în vii	sat Galșa, com. Șiria	- biserică din piatră - ruină	sec. XIII-XVI
N2	„Cramele lui Franz Josef”	sat Miniș, com. Ghioroc	- vinărie, crame, birouri - abandonate	incertă cu intervenții sec. XIX-XX
N3	Castelul și domeniul Regal	com. Săvărșin	- conac, oranjerie, sere, parc, anexe, ateliere	sec. XVII; refacere XIX

ALTE MONUMENTE-REPER DE IMPORTANȚĂ REGIONALĂ DIN JUDEȚUL ARAD

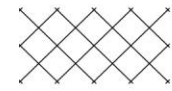
nr. crt.	denumirea sitului/ansamblului	localitate apartinatoare	descrierea monumentului / monumentelor	datare
I	Cetatea Aradului	Municipiul Arad	- fortificație stil Vauban - funcțiune militară	sec. XVIII
II	Cetatea Șoimoș	oraș Lipova	- ruină de cetate medievală	sec. XIII
III	Cetatea Șoimoș	oraș Ineu	- castel și ruină de cetate	mijlocul sec. XVII

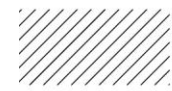
ANEXA 10 - JUDEȚUL ARAD - PROPUNERE DE ZONIFICARE TEMATICĂ

contribuția autorului - prelucrare a hărții județului Arad

scara 1:500 000

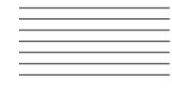
Podgoriile Aradului și monumentele medievale

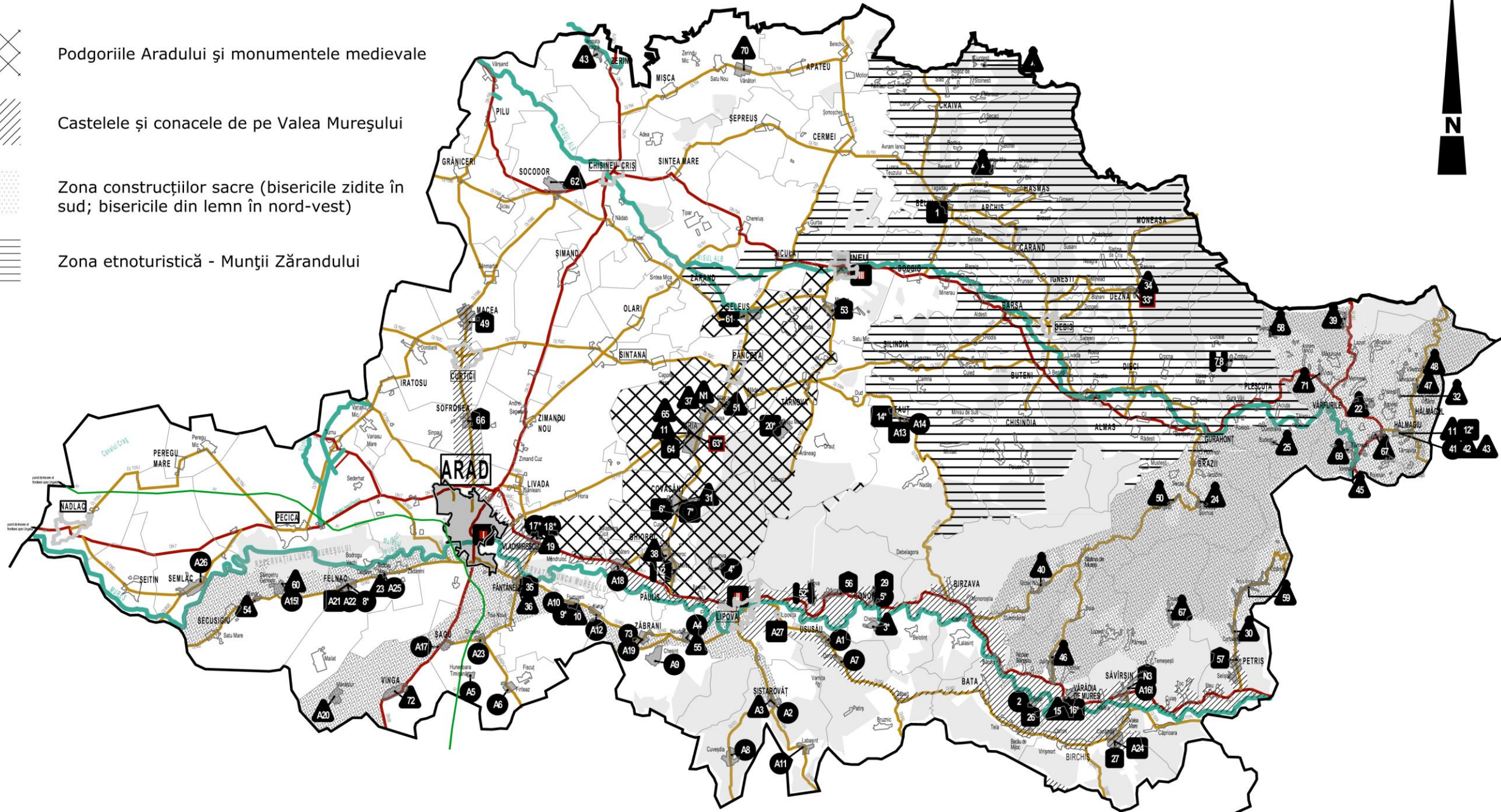
Castelele și conacele de pe Valea Mureșului

Zona construcțiilor sacre (bisericele zidite în sud; bisericile din lemn în nord-vest)

Zona etnoturistică - Munții Zărandului

ANEXA 11 – Fișe analitice ale obiectivelor cu potențial de valorificare.

Întocmită de autor, după structura Fișei analitice și a Fișei minimale de evidență a monumentelor istorice, conform Ordinului Nr. 2682 *13 iunie 2003* emis de Ministerul Culturii și Cultelor din România, privind aprobarea Normelor metodologice de clasare și evidență a monumentelor istorice, a Listei monumentelor istorice, a Fișei analitice de evidență a monumentelor istorice și a Fișei minimale de evidență a monumentelor istorice, publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 448 din 24 iunie 2003.

Sursele bibliografice sunt marcate ca referințe în text și cuprinse în capitolul *Bibliografie*.

11.1. „La Bisericuță” – Comuna Vladimirescu (Glogovăț)

1. IDENTIFICARE

1.1. Cod	Cod RAN – 9404.03 Cod LMI – AR-I-m-A-00469.01 (ruina bazei medievale) – AR-I-m-A-00469.2 (incinta medievală) – AR-I-m-A-00469 (situl arheologic punct „La Bisericuță”)
1.2. Toponimie	- Ruina reprezintă ceea ce a rămas din bazilica abației benedictine <i>Orod</i> , cu hramul Sf. Martin. - În toponimia locală actuală locul poartă numele de „La Bisericuță”, confundat uneori cu punctul „La Cetate” – necropolă, așezare și cetate de pământ din epoca medievală timpurie sec. VIII-XII aflată în apropiere.
1.3. Stil arhitectural	Biserica Prepoziturii <i>Orod</i> a fost construită pe amplasamentul unei biserici mai mici. Ambele construcții se încadrează în stilul romanic.
1.4. Folosință	- Până la mijlocul secolului al XVI-lea – construcție de cult, deservind Prepozitura <i>Orod</i> - În 1568 are loc cucerirea otomană și scoaterea din uz a bisericii. Aici a funcționat garnizoana otomană. - Până în perioada anilor 2006 - 2008 platoul dintre ruine era utilizat ca loc de joacă neamenajat, sau pășune, iar zidurile din piatră dinspre nord au fost incluse în anexe ale gospodăriilor existente aici. - În 2008, la inițiativa Complexului Muzeal Arad se amenajează ca obiectiv turistic.

2. LOCALIZARE

2.1. Adresa actuală	sat Vladimirescu, comuna Vladimirescu (Glogovăț), cod 317405, Strada Libertății nr. 74
2.2. Reglementări	Legea 422/2011 privind protejarea monumentelor istorice – republicată

Legea 5/2000 – privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea a III-a – zone protejate PUG al comunei Vladimirescu 2008 (actualizare 2012) [Șerban, 2008]

---

3. ISTORIC. DATARE.

3.1.   În prezent, din punct de vedere juridic, ruina și terenul unde este amplasată sunt proprietate publică de interes local. Așezarea avea rang de prepozitură, fiind administrată de Episcopia Cenad (1222-1395). În 1395, Papa Bonifaciu VIII acordă Episcopiei Esztergom (Strigoniu de pe teritoriul Ungariei de astăzi) jurisdicția directă a mănăstirii. În secolul XVI prepozitura își încetează activitatea, iar construcțiile sunt abandonate. Comunitatea germană stabilită în teritoriu în 1723 demolează o parte semnificativă a complexului care a constituit fosta prepozitură, pentru a refolosi piatra ca material de construcție. În 1858 ruina este cedată comunității locale, ceea ce a prilejuit accentuarea deteriorărilor. Existența unor porțiuni de ziduri care se conservă până astăzi se datorează intervenției Direcției pentru Monumente de la Budapesta și achiziționarea ruinei de către Episcopia Cenad. Ulterior, ruina trece în proprietatea statului.

- 1.2.   **Repere temporale**
- 1131 – prima biserică este menționată în documente care amintesc de donația făcută de regele Bela II călugărilor benedictini.
  - 1156 – începerea construcției (prepozitul Primogenitus)
  - 1222 – finalizarea construcției și sfințirea (1223) sub autoritatea Episcopiei Cenadului, în prezența reginei Yolantha de Courtenay, soția regelui Andrei II.
  - 1229-1552 – în ansamblu funcționează un capitol cu rol de adevărire
  - cca. 1241 – după unii autori, noua biserică este construită la această dată.
  - 1323 – consemnarea hramului Sf. Martin
  - 1329 – este recunoscută imunitatea domeniului
  - 1395 – Papa Bonifaciu VIII – trecerea bazilicii sub autoritatea Episcopiei de Strigoniu
  - 1552 – pașa Kasım ocupă *Orodul*. Mare parte din ansamblu este distrus.
  - 1699 – în urma păcii de la Karlowitz granița dintre Imperiul Austriac și Imperiul Otoman se stabilește de-a lungul Mureșului, iar pe locul prepoziturii se așează grăniceri (sârbi imigranți și români).
  - 1724, 1772 – colonizarea germanilor în două etape.
  - 1751-1752 – emigrarea sârbilor în Ucraina. În urma păcii de la Passarowitz (1718) și a păcii de la Belgrad (1739), granița de pe Mureș dispăre, iar rolul grănicerilor este anulat.
  - 1768 – consemnarea ruinei fostei bazilici
  - 1777 – începe demolarea treptată a edificiului pentru a refolosi piatra în construcția noii biserici
  - 1800 – se consemnează existența unor părți din boltă
-

- nedemolate
- 1815 – gravură de Gunther după un desen de Glatz, reprezentând ruina cu zidul de incintă. Imaginea a fost reprodusă ulterior de Fabian Gabor în scrierile sale referitoare la comitatul și prepozitura *Orod*.
  - 1858 – ruina este cedată comunei.
  - 1863 – intervenția Direcției Monumentelor de la Budapesta și achiziționarea ruinei de către Episcopia Cenadului
  - ... - trecerea ruinei în proprietatea statului

---

4. PERSOANE SI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

- 4.1. **Persoane**
- Molnár Pál: plan - schiță (1873, publicat în 1967; 1882)
  - Márki Sandor – plan - schiță (1882)
  - Fábian Gábor (1835) – menționează zidul de incintă care înconjură ansamblul
  - E. Dörner: primul arheolog arădean care analizează teoretic și in situ ruinele.
  - M. Barbu, M. Zdroba, G. P. Hurezan (1969 – 1970, 1983 – 1984) cercetări asupra spațiului interior al bisericii și evoluția acestuia în timp.
  - T.O. Gheorghiu – menționează ruina în studiile sale
  - Suzana Heitel versus Benkó Elek – teorii contradictorii referitoare la existența unui deambulatoriu care înconjură absida altarului.
-
- 4.2. **Cercetări arheologice**
- 1969-1971 – secțiune longitudinală
  - 1978 – secțiune în curtea scolii din vecinătatea sitului
  - 1983 – trei secțiuni în interiorul bisericii: pe axul longitudinal, o altă trasată transversal prin transept și o secțiune transversală prin navă.
-

5. DESCRIERE

Planul bazilical cu nartex, naos și transept are o lungime de cca. 22,80 m. În apropierea absidei altarului se găsește o elevație din piatră, înaltă de 50 cm, cu lățimea de 25 cm, care pare să urmărească în plan curbura absidei altarului. Unii cercetători consideră că acest soclu făcea parte dintr-un deambulatoriu. Accesul în biserică se făcea pe latura vestică printr-un portal retras, încadrat de două turnuri cu plan aproximativ pătrat, poziționate la colțurile nartexului. Acesta, la interior, măsoară 22,30 m. În prezent, pe sit sunt vizibile părți ale zidurilor, cu înălțimi cuprinse între 3,00 - 5,00 m.

Din punct de vedere **structural**, zidurile din piatră erau realizate în stil emplecton, cu piatră de talie fasonată, iar la interior existau coloane erau executate din marmură albă.

Decorația **fațadelor** consta într-un soclu cu teșitură simplă, ancadramente din granit de Șoimoș-Lipova și colonete angajate în zona turnurilor. Granitul a fost refolosit la construirea unor case din apropiere, dar a fost recuperat de Complexul

Muzeul Arad cu ocazia demolării acestora. De asemenea, două pietre fasonate se află în prezent în structura unei case din str. Pieței, nr. 10.

Patrimoniul mobil descoperit aici este restrâns. În 1879 a fost descoperit un clopot din anii 1400, care nu se mai păstrează, însă a cărui schiță se găsește la muzeul din Gyula. Cercetările arheologice pe sit au identificat o urmă pătrată pe pardoseală, care pare să indice poziția mesei altarului.

6. DOCUMENTARE/REFERINTE/BIBLIOGRAFIE

- Arhiva CIMEC - <http://ran.cimec.ro/>
- PUG-ul comunei Vladimirescu, planșele *Încadrare în teritoriu, Situația existentă și Reglementări urbanistice*, arh. Șerban Elvira, S.C. Pro Urban S.R.L., 2008 și actualizare în 2012
- A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici Medievale din Județul Arad*, Arad, 2000, p.57-58, 61
- H. Medeleanu, *Aradul între mit și adevăr istoric*, editura Concordia, ed. Flacăra roșie, Arad, 2010
- M. Barbu, M. Zdroba, *Cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu. Campania 1978*, în *Ziridava*, XI, 1979, 181-193.
- S. Márki, *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi város története*, Arad I, 1892.
- E. Dörner, *Cu privire la ruinele unei biserici lângă Arad din feudalismul timpuriu*, în *Ziridava* I, 1967.
- T. O . Gheorghiu, *Locuire și neașezare*, Timișoara 2002.
- S. M. Heitel, *Tanulmányok az aradi prépostsági templomról*, în *Építészet a középkori DélMagyarországon. Tanulmányok*. Ed. Kollár Tibor. Budapest 2010, 742-756.
- E. Benkó, T. Csikány, I. Csigány, D. Demșea, G. Domokos, *Az Aradi vár története*, Budapest 1998.
- G. Fábrián, *Arad vármegye leirása*, vol. I, Buda 1834.
- studii arheolog Florin Mărginean, CMA
- studii istoric/etnograf Maria Roșu, CMA

7. DOCUMENTAR FOTOGRAFIC

7.1. Situația existentă (arhiva autorului)

		
11.1.7.4. Detaliu de soclu - raportul cu terenul natural la cota actuală.	11.1.7.5. Zona altarului în relația cu biserica nouă.	11.1.7.6. Detaliu - relația ruină - amenajări contemporane.

7.2. Reconstituiri (Complexul Muzeal Arad)

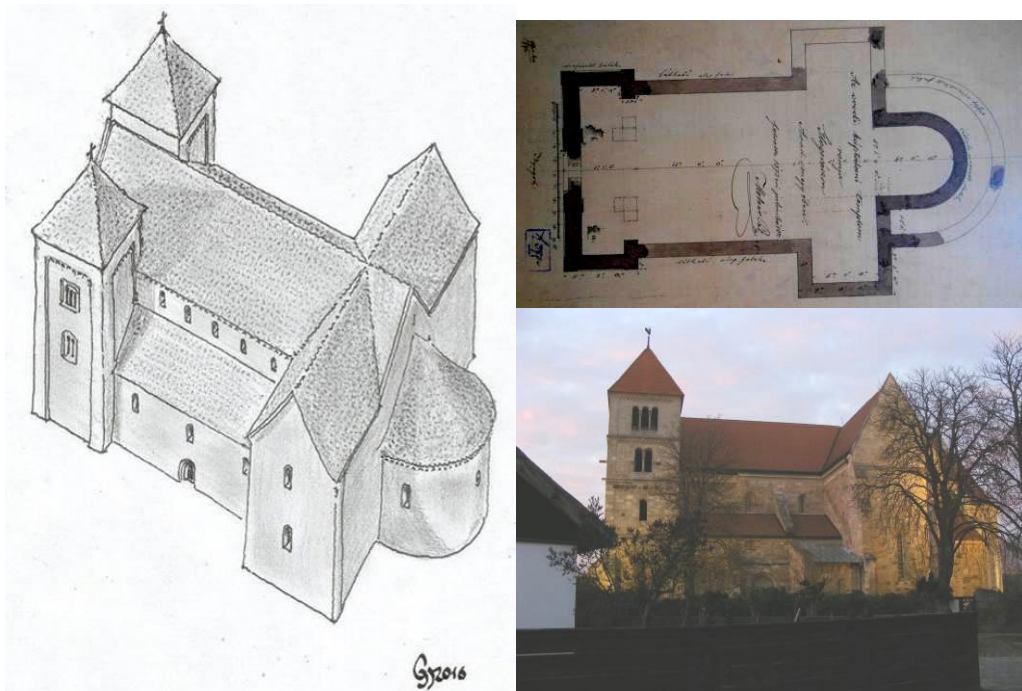

Figura 34 - (stânga) Schiță a unei posibile volumetrii - reconstituire pe baza planurilor (sus) și a analogiilor cu clădiri similare ca planimetrie și datare (jos - biserică romanică din Ungaria).
Sursa imaginilor: Maria Roșu, Complexul Muzeal Arad.

8. Soluția de muzealizare propusă - detaliere (contribuția autorului)

Figura 35 – Planul amenajării propuse. Contribuția autorului.

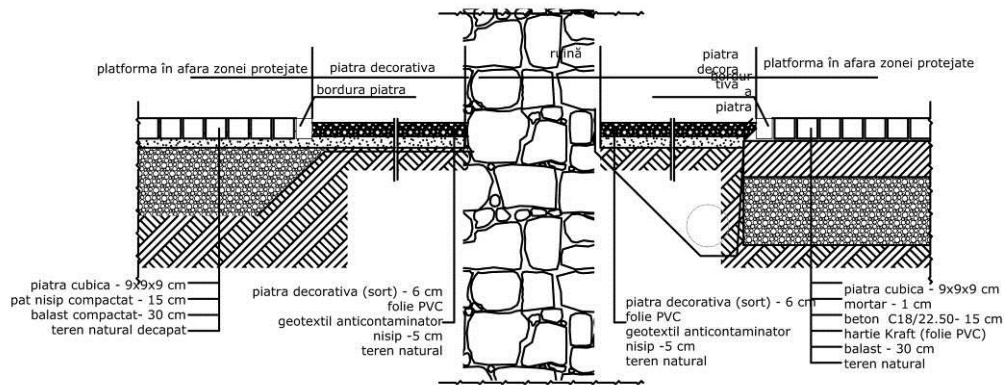

Figura 36 – Variante de tratare a planului de călcare – scara 1:25. Contribuția autorului.

11.2. Ruina din vie – sat Galșa, comuna Șiria

1. IDENTIFICARE

1.1. Cod	Monument neclasat
1.2. Toponimie	Ruina de biserică se găsește la granița dintre localitățile Șiria și Galșa, în locul cunoscut local sub numele de Curtilici.
1.3. Stil arhitectural	Arhitectură gotică
1.4. Folosință	Ruina de astăzi a fost o biserică. În unele povestiri locale, biserica este atribuită unui nobil local. În alte variante ea ar fi meritat comunități ale minorităților etnice din zonă: sârbi sau evrei. Nici una dintre variante nu este atestată de cercetări istorice sau arheologice.

2. LOCALIZARE

2.1. Adresa actuală	sat Galșa, comuna Șiria, cod 317341
2.2. Reglementări	<ul style="list-style-type: none"> - Legea 422/2011 privind protejarea monumentelor istorice – republicată - Legea 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea a III-a – zone protejate - <i>Actualizare P.U.G. și R.L.U. comuna Șiria, 2010</i>

3. ISTORIC. DATARE.

3.1.	Monumentul se găsește în administrația statului român și este proprietate publică de interes local, însă poziția ei între vie – proprietăți private, naște polemici. Terenul care mărginește la sud situl istoric aparține investitorului G. M., care a inițiat, în regie proprie, lucrări de igienizare a sitului istoric. Fiind producător de vinuri, acesta propunea ca ruina să facă parte din identitatea vizuală a produselor sale. Terenul din vale, spre vest, aparține verișoarei acestuia (C. G.), care declara că ar dori plantarea terenului viran cu lavandă. Cei doi proprietari își dispută drepturile asupra amplasamentului ruinei. În perspectiva valorificării fostei biserici, deschiderea și viziunea proprietarului de teren sunt esențiale, întrucât acesta poate facilita sau limita accesul pe sit.
3.2. Repere temporale	- nu există date exacte referitoare la evoluția în timp a bisericii. Informațiile disponibile sunt transmise oral în legende locale, fără o atestare documentară, întrucât situl nu a fost investigat arheologic.

4. PERSOANE SI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

4.1. Persoane de referință	<ul style="list-style-type: none"> - preotul Andrei - menționat în documentele din 1334, referitoare la colectarea dijmelor papale din arhidiaconatul Pâncotei. Același document amintește și de o biserică sătească în Galșa - cărturar, istoric, arheolog, canonic Rómer Floris - identifică ruina ca fostă biserică. - Márki Sandor - atribuie biserica cultului ortodox sârbesc
4.2. Cercetări	Până în momentul de față nu au fost întreprinse cercetări

arheologice	<p>arheologice.</p> <ul style="list-style-type: none"> - ridicare topografică și releveu [Rusu & Hurezan, 2000: 94-95] - 2010 – campanie de defrișare și igienizare a sitului - iulie 2015 – campanie de defrișare, și igienizare a sitului, cu refacerea ridicării topografice, relevarea și studiul ruinei în cadrul practicii studenților Facultății de Design din cadrul UAV Arad, cu participarea de experți din domenii complementare.
--------------------	---

5. DESCRIERE

Mare parte din clădirea fostei biserici se păstrează, mai puțin zidul vestic, contrafortii, șarpanta și învelitoarea.

Elevația zidurilor existente păstrează martori care indică pozițiile golurilor și arcul care delimita absida altarului de navă. Înălțimea maximă a zidurilor existente este de 5,30 m, conform releveului realizat în vara anului 2015.

Planul bisericii descrie un patrulater, cu absida altarului aproape pătrată delimitată de un arc în plin cintru din piatră. Conform literaturii de specialitate dimensiunile navei măsurate la exterior sunt 10,00 x 8,30 m, iar la interior: 8,30 x 6,50 m; dimensiunile exterioare ale absidei sunt 4,80 x 5,70 m. Din măsurătorile efectuate în 2015 cu teodolitul rezultă următoarele dimensiuni: gabaritul navei la exterior variază între 8,60-8,95 m lățime și 10,35-10,38 m lungime. Absida altarului măsoară la exterior 4,68-4,83 m lungime, respectiv 6,82 m lățime. Descrierea ruinei din Biserici medievale din Județul Arad (Pascu și Hurezean, 2000) menționează o fundație de 1,00-1,05 m lățime, cu adâncimea de aproximativ 80 cm, pe care sprijină ziduri portante din piatră de râu, piatră de carieră și cărămidă, puse în operă în sistem de blocaj, cu tiranți din lemn rotund $\varnothing$ 10 cm cu lățimea medie a zidului de 90 cm. În anumite zone, tiranții din lemn originali sunt vizibili. De asemenea, în partea superioară a zidurilor nordic și sudic se observă goluri, unele dintre acestea având rămășițele unor grinzi din lemn. Unii autori consideră că pe trei laturi ale spațiului interior (sud, vest, nord) exista o tribună din lemn. Alte păreri consideră aceste goluri locașul de încăstrare a grinzilor din lemn care susțineau planșeul. Excavarea ruinei până la cota de călcare originală ar permite estimarea înălțimii libere a bisericii și evaluarea celor două teorii.

În timpul lucrărilor din iulie 2015 au fost găsite fragmente de ceramică pe care arheologul Florin Mărginean le-a identificat ca bucăți de olane. Probabil, sistemul de acoperire al bisericii era șarpantă din lemn cu olane.

Poziția aparatului de acces este încă vizibilă pe zidul sudic. Accesul era bordat cu piatră fasonată teșită. Același mod de tratare cu piatră fasonată se observă la colțurile clădirii (de exemplu în zona de decroș al absidei față de navă) și la baza fundației.

La interior, se observă arcul care delimita nava de absidă.

6. DOCUMENTARE/REFERINTE/BIBLIOGRAFIE

- S.C. BLOM ROMÂNIA S.R.L. - *Actualizare P.U.G. și R.L.U.* comuna Șiria, 2010
  - A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici Medievale din Județul Arad*, Arad, 2000, p.93-96
  - S. Márki, *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi város története*, Arad I, 1892.
- Ridicare topografică 2015 realizată de arheolog Florin Mărginean

7. DOCUMENTAR FOTOGRAFIC ȘI ILUSTRATIV

7.1. Situația existentă

		
7.1. Vedere de ansamblu din sud-vest înainte de intervenție (arhiva autorului)	7.2. Vedere de ansamblu din sud-est înainte de intervenție (arhiva autorului)	7.3. Interiorul bisericii înainte de intervenție (foto Anamaria Tatu).
		
7.4. Detaliu de parament – lemn incastrat în zidul din piatră. (foto Anamaria Tatu)	7.5. Detaliu de parament – goluri la partea superioara a zidurilor. (foto Anamaria Tatu)	7.6. Detaliu de parament – mostre de piatră, cărămidă și tencuială. (foto Anamaria Tatu)
		
7.7. Vedere de ansamblu din sud-vest ulterior de intervenției (foto Flavia Muntean)	7.8. Vedere de ansamblu din sud-est ulterior intervenției (foto Laura Popa)	7.9. Interiorul bisericii și detaliu - urme ale arcului care delimita nava de absida altarului. (foto Anamaria Tatu)

7.2. Reconstituiri – nu sunt posibile cu datele avute la dispoziție

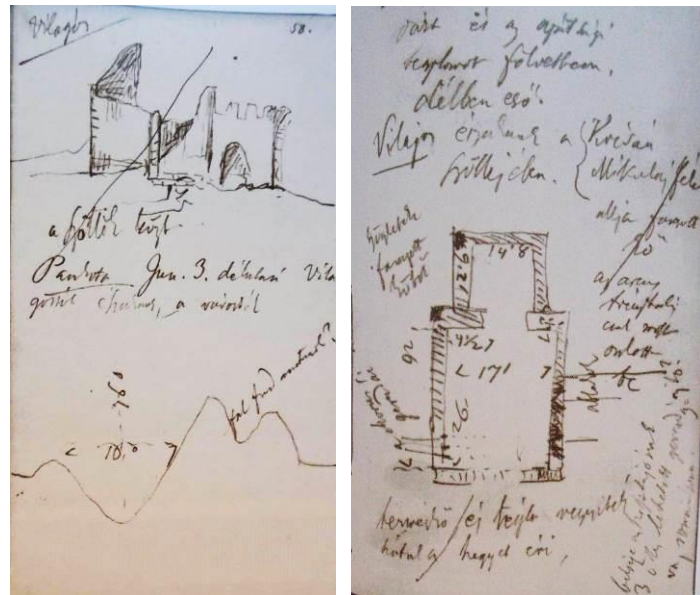

Figura 37 - Schițe ale ruinei din Galșa realizate de episcop Romer Floris 1870. Sursa: Maria Roșu, preluare din A.A. Rusu: Templomrom a világosi szőlőhegyek oldalában, imaginile 31,32 in Építészet a középkori Dél-Magyarországon – Tanulmányok, 2010 ISBN: 9789637081187

8. Soluția de muzealizare propusă - detalieri (contribuția autorului)

workshop VERNACULAR

20.07.2015 - 26.07.2015
Galșa, comuna Șiria, județul Arad

Luni / Marți	curățarea vegetației invazive
Miercuri	evaluare și relevu monument
Joi	ateliere creație
Vineri	excursie de documentare
Sambătă	ateliere creație +
	jam session experimental
Duminică	excursie

coordonatori: invitați

Maria Tămășan (arhitect)	Alex Leric (arhitect)
Dela Brăndușescu (sculptor)	Amalia Iguța (arhitect)
Florin Mărginean (arhedog)	Anamaria Tatu (fotograf)
	Gelu Giricz (sculptor)
	Ileana Bumichiu (istoric de artă)
	Monocore (muzică)

parteneri: Universitatea Aurel Vlaicu Arad, Facultatea de Design // Universitatea Politehnică Timișoara
Facultatea de Arhitectură // Școala Gimnazială Ioan Slavici Șiria // Primăria Șiria // Fr. Wine Pub

Figura 38 – Pliantul de prezentare a atelierului de studiu in situ iulie 2015¹²².

¹²² Durata șederii a fost scurtată având în vedere că fost atinse obiectivele propuse într-un timp mai scurt decât cel preconizat.

Figura 39 – Schițe ale ruinei realizate de Daniel Selegean

Figura 40 – Schiță a ruinei realizată de Gelu Giricz

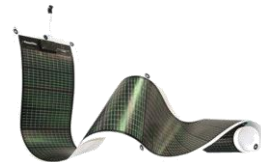

Figura 41 - Propunere de iluminat ambiental (simulare 3D realizată de autor). Exemplificare de celule fotovoltaice pe suport flexibil și variantă de montaj (dreapta), sursa <http://webecoist.momtastic.com/2013/02/11/crazy-cool-camping-15-terrific-tents-forts-and-tipis/>

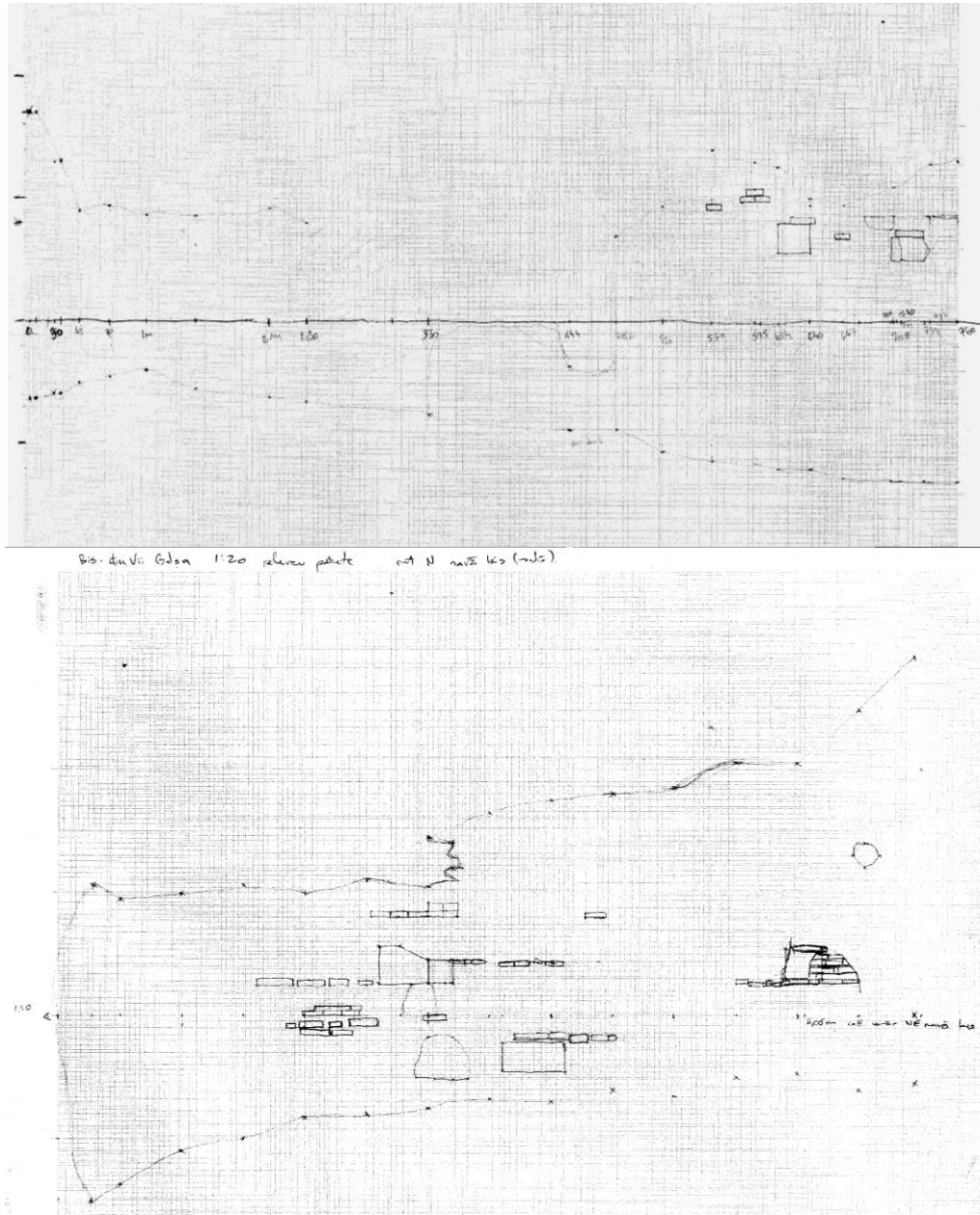

Figura 42 – Relevée ale ruinei (sus – fața interioară a zidului sudic; jos – fața interioară a zidului nordic) realizate de studenții designeri participanți la atelierul de studiu coordonat de autor, iulie 2015.

11.3. „La Cetate” – comuna Tauț

1. IDENTIFICARE

- 1.1. Cod RAN – 12466.03
Cod LMI –AR-I-s-A-00461 (Cetatea medievală)
- AR-I-s-B-00462 (Situl arheologic "La Cetate", sec. XIII – XV)
  - AR-I-m-B-00462.01 (Movilă "La Cetate", sec. XIII - XV, Epoca medievală)
  - AR-I-m-B-00462.02 (Val de apărare "La Cetate", sec. XIII - XV, Epoca medievală)
- 1.2. **Toponimie**
Local, situl este cunoscut sub denumirea "La Cetate", probabil datorită existenței zidului de incintă. Această denumire generează adesea confuzii întrucât pe malul opus al Chigherului există ruinele unei alte cetăți despre care însă nu se cunosc suficiente date. Ruina a rămas în toponimia locală "Cetatea Turcească" datorită stabilirii garnizoanei otomane în clădirea bisericii, pentru a apăra granița cu Imperiul Austriac, stabilită de-a lungul Mureșului (Karlowitz, 1699).
- 1.3. **Stil arhitectural**
Inițial, pe sit se găsea o biserică în stil romanic. Timp de două secole, aceasta suferă extinderi succesive în stil gotic. Astfel, în ultima etapă, clădirea putea fi încadrată stilului gotic. Pereții navei în stil romanic erau ultimele și singurele elemente conservate din conformația inițială a bisericii.
- 1.4. **Folosință**
Inițial, biserica deservea târgul medieval Tauț (Feltot). Există dezbateri referitoare la ctitoria bisericii. Majoritatea cercetătorilor consideră că biserica a fost construită prin eforturile localnicilor, deoarece funcționa ca biserică parohială a târgului medieval, iar numeroasele intervenții succesive asupra edificiului într-o perioadă relativ scurtă ar putea reflecta, în acest caz, creșterea demografică a localității. O minoritate a comunității științifice consideră că biserica a aparținut unei familii nobiliare locale. Acest scenariu este valabil raportat doar la o perioadă limitată de timp, întrucât în jurul și la interiorul bisericii se găsesc morminte, ceea ce nu este caracteristic unei biserici private. O variantă plauzibilă a acestei teorii consideră capela de pe latura sudică a bisericii, drept spațiu privilegiat destinat membrilor unei familii nobiliare.
În timpul ocupației otomane, aici a funcționat garnizoana militară de graniță. După retragerea acesteia în secolul XVIII, clădirea a fost abandonată.

2. LOCALIZARE

- 2.1. **Adresa actuală** sat Tauț, comuna Tauț, cod 317355
- 2.2. **Reglementări aplicabile obiectului de patrimoniu studiat**
- Legea 422/2011 privind protejarea monumentelor istorice – republicată
  - Legea 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea a III-a – zone protejate

- PUG al comunei Tauș 2002
- Ridicarea topografică 1999 realizată de D. Ursuțiu, G. P. Hurezan, A. A. Rusu)
- Ridicarea topografică 2006 realizată de F. Mărginean, G. P. Hurezan)
- Ridicarea topografică 2013 realizată de F. Mărginean, R. Ille)

3. ISTORIC. DATARE. REGIM JURIDIC

3.1. În prezent, situl arheologic se întinde pe trei parcele. Se cunoaște numele unuia dintre proprietari: Lenuța Chigher¹²³. În secolul XIX - ruina se afla pe moșia Orbán-Gebhart.

- 3.2.   **Repere temporale**
- sec. XI (datare incertă) – pe sit exista o fortificație de pământ
  - sec. XI – XII: pe movila care rămăsese în urma distrugerii fortificației din pământ, funcționa un cimitir.
  - biserica romanică (datare prin analogii):
    - construită între secolele XII – XIII.
    - sec. XIII – XV: arc de triumf în zona de delimitare a navei față de cor.
    - sec. XIV: construirea sacristiei adiacent laturii nordice a clădirii
  - biserica gotică a fost construită prin transformări succesive și extinderi în stil ale bisericii romanice, între secolele XIV – început de secol XVI
  - sec. XVI - în timpul ocupației otomane – spațiul bisericii este re compartimentat și utilizat pentru locuire și ateliere de către garnizoana militară. Cercetarea arheologică și documentară arată că spațiului îi sunt atribuite aceste funcțiuni doar în a doua jumătate a secolului XVI până cel târziu la începutul sec XVII. După această etapă, spațiul a fost părăsit, din cauza reorganizării granițelor Principatului în secolele XVII și XVIII.
  - sec. XVIII – ca urmare a neutilizării sale, monumentul s-a degradat, a devenit o ruină din care s-au spoliat materiale de construcție. În zona altarului gotic a fost descoperită o groapă de scoatere din această perioadă.
  - sec. XIX – se extrage piatra de calitate din construcție pentru a fi refolosită la construirea unu grânar pentru un nobil din Șilindia, o localitate din apropiere,.

4. PERSOANE SI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

- 4.1.   **Persoane de referință**
- istoric Márki Sandor
  - istoric de artă medievist Virgil Vătășianu – mențione în *Istoria artei feudale în Țările Române*
  - arheolog Rusu Adrian Andrei – săpături 2002-2009

¹²³ Conform bazei de date RAN.

4.2. Cercetări arheologice

- arheolog Mărginean Florin – săpături 2002-2009
- arheolog Hurezan George Pascu – săpături 2002-2009
- Kopeczny Zsuzsanna – săpături 2002-2009
- arhitect Márton Sakárdi – încercare de reconstituire a sistemului de boltire gotică; studii asupra elementelor decorative descoperite.
- 1999 – prima ridicare topografică permite identificarea valurilor de pământ și evaluarea estimativă a daunelor provocate de vandali.
- 2002 – defrișare parțială și trasarea a patru secțiuni de sondaj.
- 2004–2007, 2009 cercetare arheologică sistematică.
Colectiv: Hurezan George Pascu, Mărginean Florin, Kopeczny Zsuzsanna, Rusu Adrian Andrei
Instituții: Complexul Muzeal Arad, Institutul de Arheologie și Istoria Artei al Academiei Române Cluj-Napoca.
- Stratigrafia generală urmează următoarea schemă, prezentată de sus în jos:
  - Stratul vegetal;
  - Pământ amestecat cu pigmenți de mortar, cenușă, fragmente de cărămizi și pietre profilate;
  - Strat consistent de mortar, cu pietre profilate și fragmente de cărămizi;
  - Chirpic;
  - Strat de arsură și podea de lut;
  - Podeaua corului gotic;
  - Pământ gălbui curat;
  - Pământ gălbui cu pigmenți de mortar;
  - Pământ brun amestecat cu pigmenți de mortar și cărămidă;
  - Strat de pietre din elevația bisericii gotice;
  - Pământ brun.

5. DESCRIERE

Ruina se găsește pe o colină din imediata vecinătate a zonei intravilane a comunei Tauț, la aproximativ 1 km vest de sat, la 200 m spre sud de biserica ortodoxă din Tauț și 1 km vest față de albia pârâului Cigher.

Biserica romanică era formată din navă și absida altarului. Nava are un plan dreptunghiular neregulat (latura nordică cca. 13,00m; latura sudică cca. 13,20m; latura estică cca. 9,20m, latura vestică cca. 8,20m), articulat cu absida altarului prin decroșuri.

Accesul în biserică se făcea pe latura sudică, printr-un gol cu două retrageri, cu pragul format dintr-un bloc de gresie și o treaptă realizată dintr-un bloc de piatră care ieșea din planul fațadei spre exterior. În prezent, pe sit nu sunt vizibile ziduri ale bisericii inițiale. În timpul cercetării arheologice se constată că laturile sudică și nordică ale bisericii romanice au fost păstrate și integrate în arhitectura noii biserici gotice. Au fost descoperite elemente din ancadramentele portalului, al ferestrelor și

ale ușilor, cercetate de arhitectul maghiar Marton Sarkadi. În spațiul interior, absida altarului era delimitată de navă printr-un arc în plin cintru. Cercetările arheologice evidențiază soclurile a trei nișe interioare, probabil închise semicircular: două pe latura nordică, una pe latura sudică. Primele extinderi au fost o sacristie cu un spațiu adiacent, executate în stil romanic. Nu se cunoaște cu exactitate materialul și forma învelitorii, însă numeroasele cuie descoperite pe sit ar putea fi rămășițele unui acoperiș din șindrilă.

Din punct de vedere structural, fundația bisericii a fost realizată din bolovani și lut folosit atât ca liant cât și ca strat de egalizare sub zidărie. Soluția de fundare diferită a sacristiei și a spațiului adiacent - piatră și mortar - este un criteriu important în datarea fazelor de construcție. Asemenea diferențe ale soluțiilor constructive apar și în cazul pereților: zidăria din zona navei și a corului este executată din piatră și cărămidă legate cu mortar, circa 1,00 m grosime, iar sacristia și spațiul adiacent au fost construite cu zidărie din piatră. Pardoseala era executată din pavaj de cărămidă pe pat de lut. Decorația era probabil modestă, materializată în detalii ca țesirea muchiilor, așa cum se observă la soclurile nișelor semicirculare. Pe alocuri au fost găsite urme de frescă. În sacristie, a fost descoperit un soclu din cărămidă dreptunghiulară, probabil rămășița unui altar.

Biserica gotică avea un plan caracteristic bisericilor tip hală, cu dimensiunile maxime aproximative de 22,00 x 39,00 m (dimensiunea finală, rezultatul multiplelor intervenții succesive asupra bisericii romanice, ce au avut loc pe parcursul secolelor XIV-XVI). La interior, corul măsoară 10,50 x 7,50 m. Nava bisericii gotice rezultă din integrarea bisericii romanice în noua structură, cu mutarea accesului pe latura vestică. Săpăturile au scos la iveală absida altarului poligonală, cu contraforți de colț, o rețea de cavouri subterane excavate ulterior construirii edificiului gotic, închise cu lespezi din piatră cu belciuge de ridicare și urmele unui turn clopotniță adosat fațadei vestice, cu amprenta de 2,00 x 6,00 m. În prezent, pe sit este vizibilă partea superioară a unor ziduri din perioada gotică, cu înălțimi de 1,50-1,30 m în zona corului și lățime de aproximativ 1,00 m. La interior, absida altarului era delimitată de un arc în plin cintru. De asemenea, a fost descoperită și o capelă adosată zidului sudic (4,10 x 6,00 m).

Din punct de vedere constructiv extinderile gotice au fost executate cu fundații din piatră, ziduri portante din piatră sau cărămidă, iar nava era boltită cu o rețea de nervuri, caracteristică structurilor gotice, pe care arhitectul Marton Sarkadi încearcă să o reconstituie, însă fără succes. Structura era ranforsată la exterior cu contraforți de colț și de câmp. În momentul extinderii sacristiei gotice, a fost necesară consolidarea terenului instabil cu cofraje din bârne verticale, ale căror urme se păstrează sub pragul de trecere în biserică. Pardoselile erau executate din pavaj de cărămidă aproape pătrată (21/22 x 15 cm), pozate pe pat de lut. Peste rețeaua de cavouri a fost instalată noua pardoseală a navei, făcută din cărămidă dreptunghiulară (28/29 x 15 cm), orientată est-vest și dispusă în două straturi peste structurile de piatră legată cu mortar ale cavourilor. În osuar și criptă s-au descoperit urme ale unei podele din scânduri pe bârne.

Tratarea paramentului era simplă, cu tencuială albă în zona corului; nu s-au găsit urme de pictură. Spațiul interior al extinderii din partea nordică era finisat cu tencuială ocră roșiatică, acoperită ulterior cu un strat de tencuială albă. Intrarea dublă spre capelă, cu un stâlp central octogonal, din care s-a păstrat doar baza (diametru 0,70 m și înălțime de 0,50 m, cu o retragere teșită la partea superioară. Săpătura a scos la suprafață urme ale unui posibil amvon din piatră, cu planul de călcare înălțat cu 20 cm față de cota pardoselii, finisat cu pardoseală din cărămidă dreptunghiulară. Elevația amenajării era realizată din gresie.

Conform fișei de clasare din RAN actualizată în data de 24.03.2009, starea de conservare a monumentului este medie. După efectuarea investigațiilor arheologice ruinele au fost acoperite cu pământ pentru a le asigura prezervarea.

6. DOCUMENTARE/REFERINTE/BIBLIOGRAFIE

- Arhiva CIMEC - <http://ran.cimec.ro/>
- PUG-ul comunei Tauț, 2002
- A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici Medievale din Județul Arad*, Arad, 2000, p.141-144
- F. Mărginean, *Biserica romanică de la Tauț*, în *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania*, 2006
- Studii și schițe – arheolog Florin Mărginean, CMA

7. DOCUMENTAR FOTOGRAFIC – situația existentă

		
<p>7.1. Vedere de ansamblu a sitului – sursa arheolog Florin Mărginean, fotograf Florin Hornoiu (CMA)</p>	<p>7.2. Situația existentă - platoul pe care se găsesc ruinele ansamblului, inclusiv zidurile de apărare și livada - 2012 (arhiva autorului)</p>	<p>7.3. Vegetație invazivă – zidul de incintă nord. (arhiva autorului)</p>
		
<p>7.4. Piatră calcaroasă utilizată pentru decorațiuni: piatră descoperită pe sit, necercetată (arhiva autorului); piese relevate, integrate în reconstituirea decorațiunii, fragment de ogivă cu cap trifurcat – cercetat și inventariat. (Florin Mărginean; fotograf Florin Hornoiu – CMA)</p>		

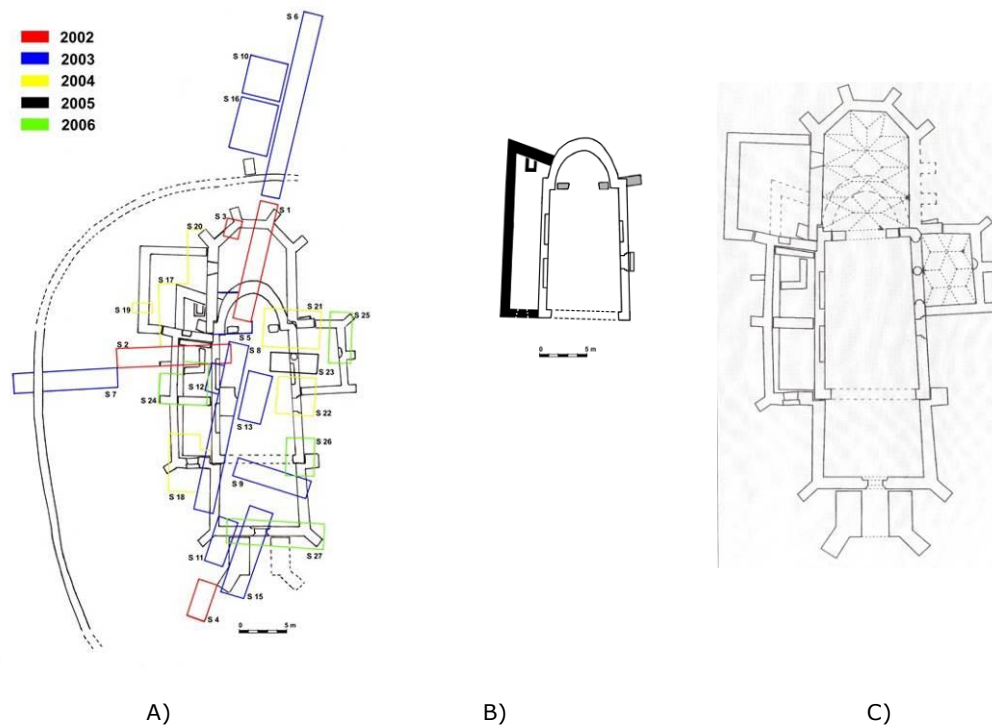

Figura 43 A) Sinteza campaniilor de cercetare arheologică. B) Planimetria bisericii romanice. C) Planimetria bisericii romanice cu o încercare de reconstituire a structurii bolții de arh. Marton Sarkadi - sursa arheolog Florin Mărginean.

8. Soluția de muzealizare propusă - detaliere (contribuția autorului)

8.1. Turnul de belvedere

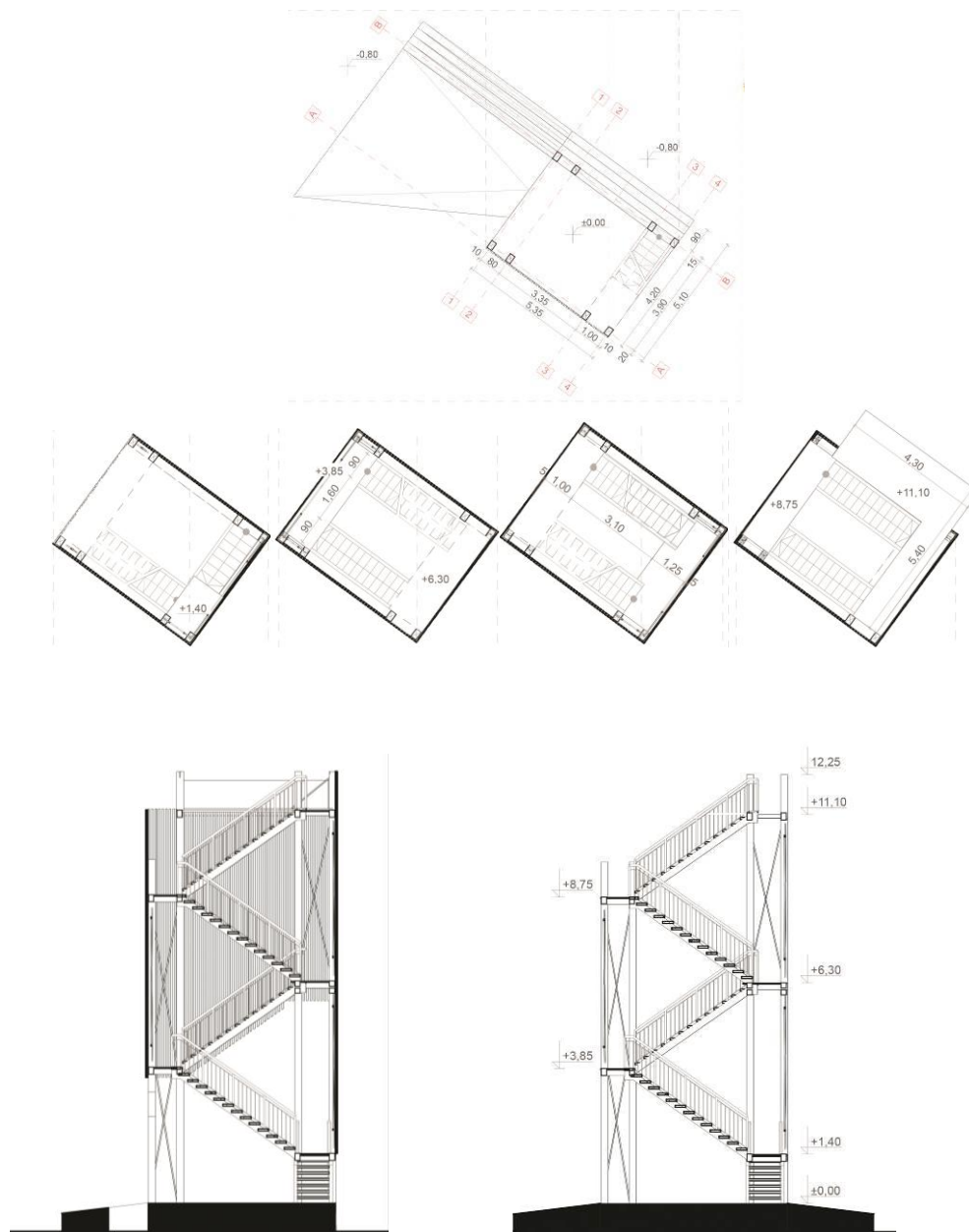

Figura 44 - (Sus) planuri ale turnului la nivelul podestelor. (jos stânga) Secțiune a turnului. (jos dreapta) Structura turnului propus. Contribuția autorului.

8.2. Pavilionul ruinelor

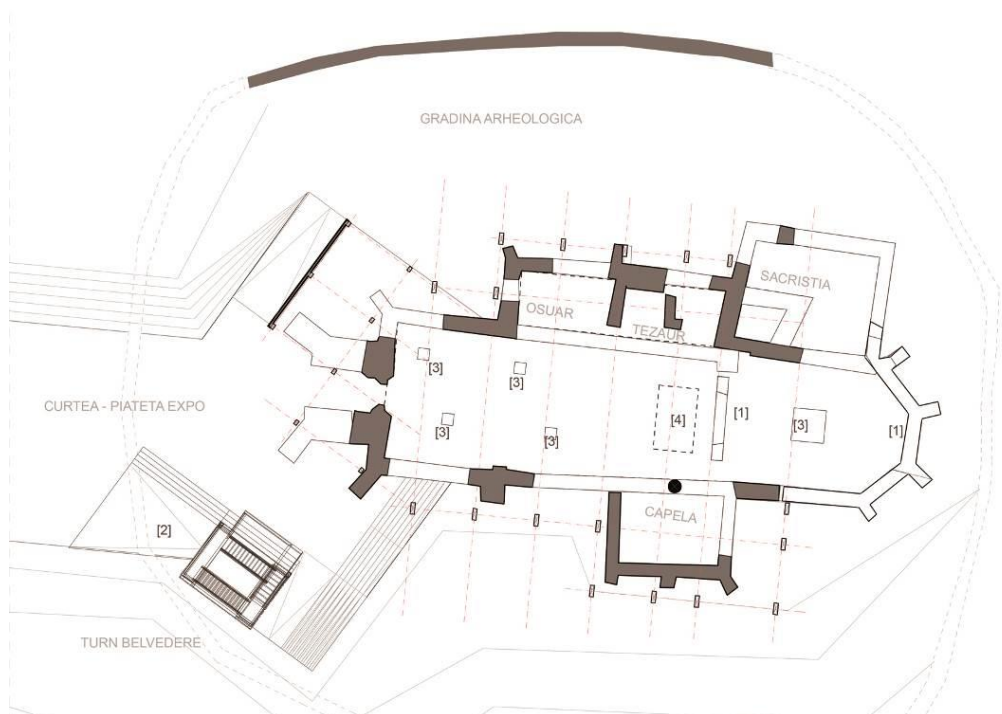

Figura 45 – Planul ruinelor în relație cu turnul de belvedere și punctele de sprijin ale pavilionului de protecție propus. Contribuția autorului.

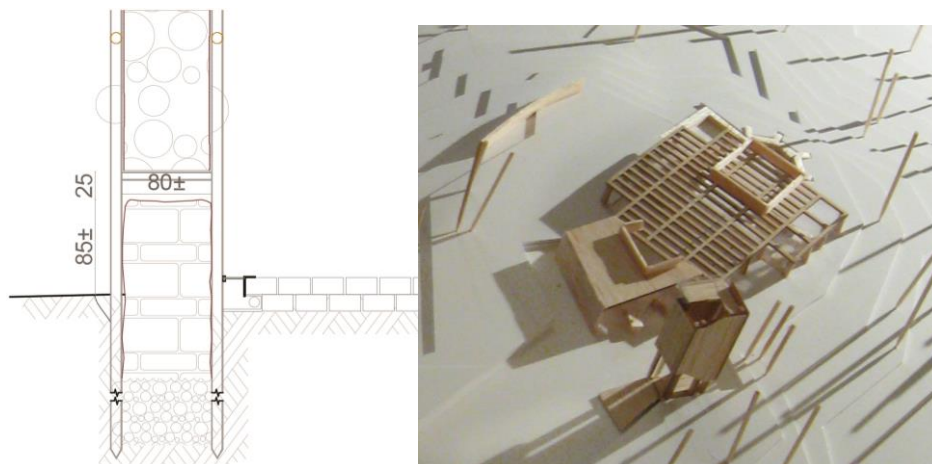

Figura 46 – (stânga) Macheta pavilionului ruinelor și turnul de belvedere. (dreapta) Detaliu de realizare a gabioanelor și relația lor cu elevațiile și pardoseala istorică. Contribuția autorului.

- 1 – pavilion de protecție din lemn
- 2 – elevațiile medievale
- 3 – gabioane din material cu valoare arheologică
- 4 – luminator pentru expunerea unui cavou
- 5 – pardoseala originală

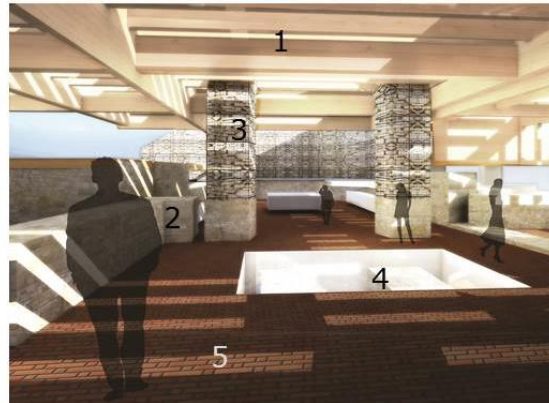

Figura 47 – Simulare a spațiului interior al pavilionului ruinelor în zona navei. Concepția autorului; randare realizată de arh. Ardelan Zeno Lucian și arh. Veliciu Ioan Emilian.

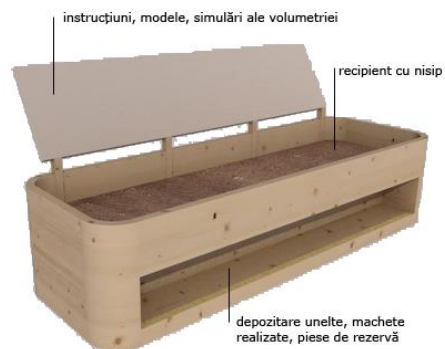
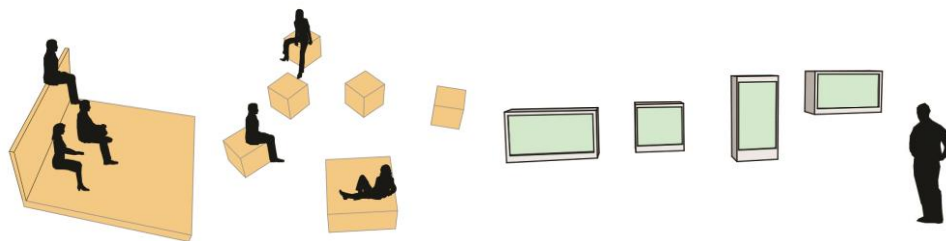

Figura 48 – (sus) elemente de mobilier pentru amenajarea traseului până la ruină: platformă pentru șezut ce se propune a fi amplasată în zona zidului de incintă care devine astfel suport pentru proiecții; module mobile răspândite printre copacii livezii; module etanșe pentru expunere. (jos) variantă de modul pentru jocul „De-a arheologul”, activitate educativă destinată copiilor. Contribuția autorului.

11.4. Turnul bisericii din comuna Covăsînt

1. IDENTIFICARE

1.1. Cod	Cod LMI – AR-II-m-A-00598
1.2. Toponimie	La ruină, Turnul bisericii vechi
1.3. Stil arhitectural	Arhitectură gotică cu o posibilă fază romanică anterioară, nedocumentată până în momentul de față.
1.4. Folosință	Ruina a funcționat la origine ca biserică sătească, însă cultul căruia aparținea rămâne incert. Unii autori o consideră ortodoxă, alții o atribuie comunității catolice, sau reformate. Legenda spune că în timpul ocupației turcești (secolul XVI), clădirea a fost transformat în depozit de armament, ceea ce ar fi dus la distrugerea ei în urma unei explozii.

2. LOCALIZARE

2.1. Adresa actuală	sat Covăsînt, comuna Covăsînt, cod 317090
2.2. Reglementări aplicabile obiectului de patrimoniu studiat	<ul style="list-style-type: none"> - Legea 422/2011 privind protejarea monumentelor istorice – republicată - Legea 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea a III-a – zone protejate - P.U.G. al comunei Covăsînt 2002;

3. ISTORIC. DATARE. REGIM JURIDIC

3.1. În prezent, ruina se poziționează transversal pe două parcele, proprietăți private.

3.2. Repere temporale

- 1333-1335 – Primele mențiuni legate de vechea biserică din Covăsînt
 - 2 decembrie 1537 - un document menționează prezența regelui Ioan I Zapolya în „biserica locului”, pe care literatura de specialitate o identifică drept biserica ale cărei ruine fac obiectul studiului de față. Acest document este dovada că inițial, biserica aparținea cultului catolic.

- secolul XVII – clădirea funcționează ca lăcaș de cult, fapt dovedit de cercetările arheologice din jurul ruinei, cu ocazia cărora a fost descoperit unui tezaur cu monede din această perioadă.

- 1734 – document ce menționează sfințirea unei biserici din piatră. Unii autori consideră că evenimentul marchează preluarea lăcașului de cult de către comunitatea ortodoxă din localitate.

- 1779 – construirea actualei biserici ortodoxe a comunei și abandonarea bisericii din piatră. Unele teorii susțin că biserica ar fi aparținut o perioadă și comunității reformate, însă nu există dovezi în acest sens.

4. PERSOANE SI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

- 4.1. **Persoane referință** de - istoric Sandor Márki – stabilește funcțiunea originală a ruinei, iar studiile sale oferă informații referitoare la aspectul ruinei în secolul XIX.
 - Viorel Țigu – istoric de artă covăsînțean
 - istoric de artă medievist Virgil Vătășianu – *Istoria artei feudale în Țările Române*
 - arh. Teodor Octavian Gheorghiu – mențione în *Arhitectura medievală de apărare din România*
- 4.2. **Cercetări arheologice**
 - Sec. XIX - Márki Sandor contrazice teoriile anterioare conform cărora turnul aparținuse unei fortificații și publică o reproducere a turnului clopotniță adosat zidului vestic al ruinei de biserică.
 - 1982 - Viorel Țigu descoperă urme de pictură pe paramentul exterior al turnului, care nu s-au prezervat.

5. DESCRIERE

Evoluția în timp a bisericii este incertă în lipsa cercetării de specialitate susținute, însă studiul documentelor istorice permite o reconstituire. Din clădirea fostei biserici se păstrează fundațiile, fațada vestică și mare parte din turn. Denivelările terenului permit estimarea gabaritului navei la cca. 10,00 m lungime.

Conform literaturii de specialitate, **sistemul constructiv** este format din fundații și ziduri portante din piatră. Se presupune că nava era tăvănită cu un planșeu din lemn, iar frontonul triunghiular care se deslușește în zona accesului poate indica forma șarpantei din lemn, în două ape; nu se cunoaște materialul din care era realizată învelitoarea navei.

Turnul P+3 are baza patrulateră (4,10 m x 4,70 m perimetru măsurat la bază). Acesta a fost construit adiacent laturii vestice, poziționat central pe axa est-vest a navei, cu secțiune variabilă pe înălțime, susținut de două contraforturi (1,20 x 1,80 m) prezente până la nivelul al doilea. Schițele existente prezintă sistemul de acoperire al turnului realizat cu un tambur poligonal cu coif din zidărie de piatră în stil encorbellement. La baza turnului, pe latura scurtă a clădirii, era un portal prin care se făcea accesul în biserică. Din studiul schițelor și al ruinei in situ se observă ferestrele în formă de arc frânt, caracteristic stilului gotic, cu ancadramente din cărămidă teșită. Cărămida a fost utilizată și ca element de colț.

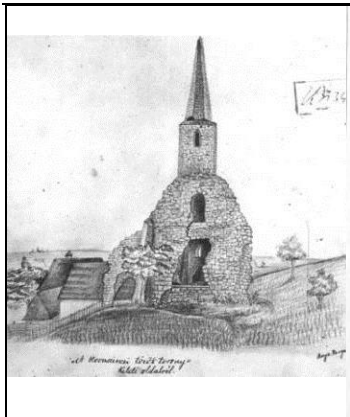
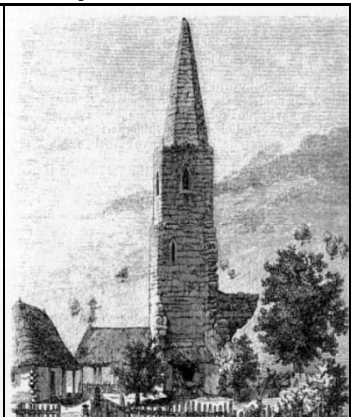

6. DOCUMENTARE/REFERINTE/BIBLIOGRAFIE

- Lista monumentelor istorice 2015 - <http://patrimoniul.gov.ro/images/lmi-2015/LMI-AR.pdf>
- PUG-ul comunei Covăsînț, arh. Chișbora Lucia, ADAR, 2002.
- A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici Medievale din Județul Arad*, Arad, 2000, p.80-83
- Schiță topografică publicată în *Biserici medievale din județul Arad*, A.A. Rusu; G.P. Hurezan, 2000, p.81
- S. Márki, *Aradvármegye története*, I, Arad, 1892, pp. 31-32. V. Pârvan, *Dacia*, ed. a IV-a, București, 1964, p. 151
- R. Colta, Doru Sinaci, Natalia Tomi - *Monografia comunei Covăsînț*, ed. Mirador 2012

- T. O . Gheorghiu, *Arhitectura medievală de apărare din România*, Ed. Tehnică, 1985.
- P. Vesa - *Biserici de mir arădene între tradiție și modernitate*, Ed. Mirador, Arad, 2000
- V. Vătășianu – *Istoria artei feudale în Țările Române*, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1959
- studii arheolog F. Mărginean, CMA

7. DOCUMENTAR FOTOGRAFIC ȘI ILUSTRATIV

		
7.1. Schiță fațadă sursa F. Mărginean (CMA)	7.2. Desen de S. Marki. Sursa: Monografia comunei Covăsînt	7.3. Ruina 2015. Arhiva autorului.

11.5. Biserica voievodală – comuna Hălmagiu

1. IDENTIFICARE

1.1. Cod	LMI: AR-II-m-A-00608
1.2. Toponimie	Biserica Voievodală „Adormirea Maicii Domnului”
1.3. Stil arhitectural	Arhitectura gotică. Clădirea bisericii este conservată până astăzi, dar în formă diferită de cea originală. În urma distrugerilor suferite de-a lungul existenței sale, biserica a fost reparată de fiecare dată, fiind folosită ca lăcaș de cult de către diferitele comunități locale (ortodoxă, reformată, probabil cea greco-catolică), iar starea actuală a monumentului păstrează dovezi ale diferitelor etape ale existenței sale.
1.4. Folosință	Construcția de cult datează din secolul al XIV-lea, fiind folosită ca biserică sătească ortodoxă până la jumătatea secolului al XVIII-lea, când este preluată de cultul unit (greco-catolic) sau de cel reformat. În prezent este utilizată de comunitatea locală ca locaș de cult.

2. LOCALIZARE

2.1. Adresa actuală	sat Hălmagiu, comuna Hălmagiu, cod poștal 317160, strada Avram Iancu, nr. 31
2.2. Reglementări	Legea 422/2011 privind protejarea monumentelor istorice – republicată Legea 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național – Secțiunea a III-a – zone protejate P.U.G. și R.L.U. Hălmagiu, județul Arad, 2010

3. ISTORIC: DATARE: REGIM JURIDIC

3.1. În prezent, comunitatea locală este proprietar și utilizator al Bisericii voievodale.

Având în vedere folosința inițială ca lăcaș de cult, biserica ridicată în secolul al XIV-lea se află așezată în vatra satului vechi.

Familia Moga este considerată proprietar originar, dar anterior acesteia și pe baza cercetării personajelor din pictura murală a fost emisă ipoteza că posibil ctitor al bisericii să fi fost Iancu (Ioan) de Hunedoara. Majoritatea opiniilor susțin însă că personajele reprezentate în picturi au rămas neidentificate.

3.2. Repere temporale	<ul style="list-style-type: none"> - Din secolul al XIV-lea și până în anul 1754 biserica cu hramul Sfântului Nicolae este utilizată de comunitatea ortodoxă. - În anul 1754 lăcașul de cult este preluat de comunitatea reformată, apoi posibil de cea greco-catolică. Ca urmare, pictura paramentului bisericii este acoperită cu var alb. - Un incendiu din anul 1833 este urmat de reparații
------------------------------	---

între anii 1879-1897, timp în care biserica nu a fost folosită.

- În 1848 turnul bisericii a fost avariat de lovituri de tun, iar apoi a fost lovit de trăsnet.
- În anul 1880 a fost realizată reparație capitală, impusă de distrugerile cauzate de factori naturali și antropici.

4. PERSOANE ȘI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

- 4.1. **Persoane**
- Familia Moga – ctitor, referitor la acesta apare o inscripție. Sub o altă generație de ctitori neidentificați a fost executată a doua pictura murală. Tot neidentificați până în prezent sunt și meșterii care au executat lucrările.
  - Ioan Radu – istoric
  - Ecaterina Cincheza - Buculei – analiza picturii murale
- 4.2. **Cercetări arheologice**
- 1970 – prima cercetare a picturii murale
  - 1974 – primele cercetări arheologice

5. DESCRIERE

Biserica este compusă din navă, absida altarului și turn. Planul construcției are forme rectangulare. Opt contraforți cu dimensiuni de 2,10-2,45 x 1,05-1,20 m se găsesc la inflexiuni. În clădirea lăcașului de cult accesul era realizat pe latura sudică ori pe cea vestică.

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea se realizează un pavaj din piatră de râu care, în secolul al XX-lea va fi acoperit cu pridvor din lemn. Ulterior, pridvorul a fost demontat.

Cu ocazia reparațiilor făcute între anii 1879-1897 s-a intervenit la partea superioară a pereților navei. Este posibil ca în urma intervențiilor să fi rezultat o ușoară supraînălțare a cotei cornișei.

Analiza compoziției volumetrice a bisericii voievodale evidențiază faptul că volumul care adăpostește sanctuarul cu absida altarului este articulat prin retrageri laterale și înălțimi reduse la coamă și cornișă față de volumul navei.

Turnul domină compoziția volumetrică prin înălțime și este articulat față de navă având dimensiuni reduse în plan. Dincolo de valoarea simbolică a gestului arhitectural a elansării turnului, acesta marchează accesul în biserică.

Turnul este acoperit în patru ape, iar nava și sanctuarul sunt acoperite în două ape. Stilul gotic este vizibil în forma de arc frânt a ferestrelor, existente pe toate fațadele bisericii, da dimensiunile golurilor sunt reduse.

În prezent, fațadele sunt acoperite cu var alb și nu există soclu. Din piatră sunt realizate doar rămășițele contraforților și ancadramentele golurilor.

În interiorul bisericii, cât și la exterior există morminte. Între acestea se remarcă cripta din cărămidă având dimensiunile 1,40 x 0,80 x 1,00 m, acoperită cu lespede din piatră, în colțul sud-vestic al construcției.

Sistemul constructiv este format din fundație de 80 cm la navă și sanctuar și 95 cm la turn, cât și din pereți portanți din zidărie de piatră. În zona altarului bolta semicirculară este realizată din cărămidă, iar nava este tăvănită cu lemn. Piatra de râu și cea de carieră au fost utilizate la structura de rezistență a pereților. Prin intervenția din sec. XVII-XVIII este folosită piatra de râu pentru pavaj.

În prezent acoperișul bisericii are șarpanta din lemn și învelitoarea din tabla.

Materialul original al învelitorii nu este cunoscut.

Componentele artistice cunoscute vizează portalul de acces pe latura sudică a bisericii, cât și cele trei straturi succesive ale finisajului interior al pereților. Portalul este executat din piatră ecarisată cu muchii teșite, închisă în arc frânt, având un gol de 0,90x1,90 m. Cercetările asupra finisajului interior al bisericii relevă etape diferite ale evoluției clădirii. Primul și cel mai vechi strat de pictură se consideră a fi pictura originală a bisericii voievodale, aceasta acoperea întreaga suprafață a pereților interiori și era realizată în stil gotic, cu program iconografic de pictură bizantină. Stratul următor este cel de pictură paleologă cu influențe din pictura italiană. În perioada în care biserica a fost preluată de comunitatea unită, picturile au fost acoperite cu var alb.

Ca parte a decorației originale a paramentului este considerată o inscripție în slavonă. Aceasta însă este greu de descifrat din cauza straturilor ulterioare și a decapării necorespunzătoare a acestora.

Cercetările arheologice au identificat locul unde au fost așezate cele două mese de altar, ambele fiind realizate din zidărie: masa veche cu dimensiunea de 1,00 x 1,05 m și masa nouă de 1,10 m x 1,20 m.

Patrimoniul mobil existent în prezent constă din monede, podoabe, ceramică din sec. XVI-XVII, dar și din lespezi de piatră încrustate cu cruce dublă, datate din sec. XV-XVI, care acoperă unele morminte din incinta bisericii voievodale.

În prezent se remarcă o foarte bună stare generală de conservare a bisericii voievodale.

6. DOCUMENTARE/REFERINTE/BIBLIOGRAFIE

- o A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici Medievale din Județul Arad*, Arad, 2000, p.57-58, 61
- o Arhiva Complexului Muzeal Arad
- Arhiva personală Florin Mărginean (CMA)
- Plan urbanistic general și Regulament local comuna Hălmațiu, județul Arad, 2010

7. DOCUMENTAR FOTOGRAFIC ȘI ILUSTRATIV

		
7.1. Biserica voievodală. Sursa http://www.redescoperaromania.ro/locatie/biserica-din-halmațiu	7.2. Altarul bisericii voievodale. Sursa http://www.darnick.com/halmațiu/arheologie.html	7.3. Accesul în biserica voievodală. Sursa http://www.darnick.com/halmațiu/arheologie.html

(2) **turnul** cu plan rectangular de 2,00X3,00 m și contraforți de sprijin. Prin consolidare, aceștia măsoară în 2,20 X 1,80 m în plan.

(3) **cripta** excavată în zona altarului.

Fundația și zidăria este făcută din piatră legată cu mortar. Bolta de la criptă este realizată din cărămidă legată cu mortar diferit față de cel al navei. Zidurile navei au o grosime de 1,00 m.

În stadiul actual sunt vizibile doar zone din zid cu înălțime de aproximativ 30 cm peste cota de călcare, iar conservarea este precară.

6. DOCUMENTARE/REFERINTE/BIBLIOGRAFIE

- A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici Medievale din Județul Arad*, Arad, 2000, p. 93-96
- Arhiva Complexului Muzeal Arad.
- Plan urbanistic general și regulament local comuna Hălmațiu, județul Arad.
- Arhiva personală Florin Mărginean (CMA).

7. DOCUMENTAR FOTOGRAFIC ȘI ILUSTRATIV

11.7. "La Cetate" Vărădia de Mureș

1. IDENTIFICARE

1.1. Cod	LMI:AR-I-s-A-00464 RAN: 12581.01
1.2. Toponimie	Situl arheologic de la Vărădia de Mureș este cunoscut local sub denumirea „La Cetate”
1.4. Folosință	Construcția de cult a fost folosită inițial ca biserică parohială de sat: Waradya, Varady. Ea face parte dintr-un ansamblu care cuprinde și o așezare dacică, cât și o cetate medievală. În prezent este o ruină fără funcțiune.

2. LOCALIZARE

2.1. Adresa actuală	comuna Vărădia de Mureș, cod poștal 317380
2.2. Reglementări	Legea 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național – Secțiunea a III-a – zone protejate P.U.G. și R.L.U. comuna Vărădia de Mureș, 2013 Legea 422/2011 privind protejarea monumentelor istorice – republicată

3. ISTORIC. DATARE. REGIM JURIDIC

3.1. Ruina „La Cetate” din Vărădia de Mureș este așezată pe un teren intravilan, la marginea localității, la 100 m spre est față de biserica ortodoxă. În perioadele anterioare se afla în proprietatea și folosința comunității locale ca lăcaș de cult, cu excepția unei perioadei când pe locația sa, a fost instalată o garnizoană turcească.

3.2. Repere temporale	- sec. al XIII-lea – al XV-lea realizarea construcției (RAN) - sec. al XIV-lea – al XV-lea se realizează construcția, care este utilizată până în sec. al XVII-lea (conform A. A. Rusu și G.P. Hurezan) - sec. al XVII-lea este demolată pentru reutilizarea pietrei ca material de construcție.
------------------------------	--

4. PERSOANE SI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

4.1. Persoane	- preoții bisericii parohiale menționați în registrele de dijme papale din sec. al XIV-lea
4.4. Cercetări arheologice	- 1971-1974 Mircea Zdroba și Mircea Barbu

5. DESCRIERE

Construcția de cult avea nava cu plan patrulater (16,20 m lungime și 12,00m lățime). În prezent nu există date referitoare la compartimentarea interioară.

Învelitoarea era de tip șarpantă executată din lemn cu scoabe metalice și cuie metalice cu secțiune dreptunghiulară, pentru fixarea șitei (draniță).

Absida altarului era semicirculară cu deschiderea de 4,3 m și adâncimea

maximă de 3,2 m. Accesul în biserică se făcea lateral. Pe latura sudică au fost identificate urme ale unui contrafort, ridicat ca adîncire ulterioară construcției bisericii. Tot spre sud exista un spațiu cu plan aproape pătrat, probabil destinat sacristiei. La circa 2,00 m nord-vest față de clădirea bisericii era amplasată fântâna-cisternă din piatră. Aceasta are plan circular, cu diametrul exterior de 2,10 m, grosimea pereților este de 0,70-0,80 m cu fundații de cca. 1,50 m adîncime față de nivelul actual de călcare.

Biserica are **fundația** din piatră cu adîncimea de aproximativ 50-60 cm, iar zidurile portante sunt ridicate din piatră și au lățimea de 80-90 cm. Construcția este realizată din piatră calcaroasă, dar și din bolovani de râu legați cu mortar. S-au găsit adînciri din cărămidă.

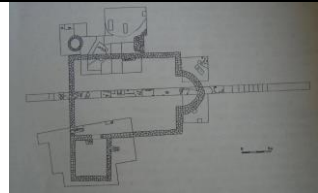
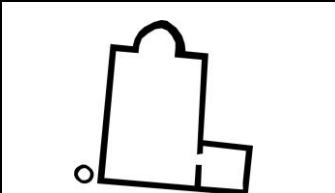
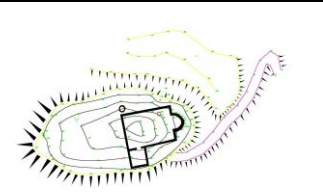
Atât în interiorul bisericii, cât și la exterior există amplasate morminte anterioare ori contemporane cu biserica. La mijlocul zidului sudic al fostei biserici a fost încastrat un craniu uman. Se presupune că la momentul construcției bisericii, săpătura pentru fundații a dus la deranjarea unui mormânt din vechiul cimitir aflat pe aceasta locație. De aceea prezența craniului uman ar putea fi apreciată ca gest artistic-comemorativ.

Cercetările arheologice pe sit au făcut posibilă deducerea poziției mesei altarului, au dus la descoperirea de ceramică din sec. al XVI-lea și a unor elemente de construcție metalice (scoabe și cuie). Ruina se află în stare generală de conservare medie.

6. DOCUMENTARE/REFERINTE/BIBLIOGRAFIE

- A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici Medievale din Județul Arad*, Arad, 2000, p.81-82; 93-96
- Arhiva Complexului Muzeal Arad
- Arhiva personală Florin Mărginean (CMA)
- P.U.G. și R.L.U. comuna Vărădia de Mureș, 2013

7. DOCUMENTAR FOTOGRAFIC ȘI ILUSTRATIV

		
7.1. Planul săpăturii realizate de Mircea Zdroba și Mircea Barbu, 1870. Sursa Maria Roșu.	7.2. Planul bisericii. Sursa arheolog Florin Mărginean.	7.3. Planul topografic al bisericii și al amplasamentului. Sursa arheolog Florin Mărginean.

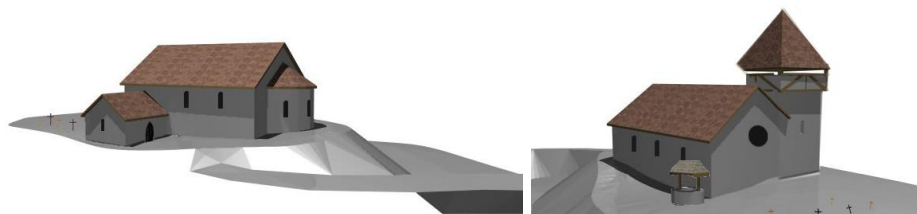

Figura 49 – Reconstituiri – variante de volumetrie. Contribuția autorului în colaborare cu arheolog Florin Mărginean.

11.8. Ruinele bazilicii medievale din Șiria

- 1.1. **Cod** - LMI: AR-I-s-B-00460
- RAN: 12377.01
- 1.2. **Toponimie** Bazilica medievală a purtat de-a lungul timpului hramul Sf. Martin, respectiv Sf. Ladislai de Syri
- 1.4. **Folosință** - Biserică parohială
- Mănăstire benedictină (ipoteză)

2. LOCALIZARE

- 2.1. **Adresa actuală** str. Vasile Alecsandri, nr. 6, comuna Șiria, cod poștal 317340
- 2.2. **Reglementări** Actualizare P.U.G. și R.L.U. comuna Șiria, 2010

3. ISTORIC. DATARE. REGIM JURIDIC

- 3.1. Ruina se găsește pe un teren – proprietate privată, în intravilan, la cca. 250 m spre est față de biserica ortodoxă.
- 3.2. **Repere temporale** - există două mențiuni în cronicile papale a bisericii cu hramul Sf. Martin (1403 – a doua mențiune)
- 1428 – menționarea bisericii parohiale cu hramul S. Ladislau de Syri
- 1668 – construcția bisericii ortodoxe din piatră din Șiria, despre care se spune că ar fi fost executată din piatră recuperată din demolarea unor edificii mai vechi. Forma altarului discordantă stilistic cu ansamblul clădiri poate susține această teorie. Un crochiu în creion din 1912, păstrat în arhivele Direcției pentru Monumente de la Budapesta și schițele lui Marki Sandor prezintă biserica în ruină.

4. PERSOANE SI EVENIMENTE ASOCIATE ISTORIEI MONUMENTULUI

- 4.1. **Persoane** - Márki Sandor – istoric.
- 4.4. **Cercetări arheologice** - 2009 – actualizarea fișei RAN

5. DESCRIERE

Planul bisericii este compus din navă, sanctuar cu absida altarului și spații adiacente. Dimensiunile edificiului nu se cunosc datorită stării avansate de degradare. Accesul în biserică se putea face pe latura vestică, sau prin sacristie.

Din **navă** se păstrează doar peretele nordic, cu o lungime actuală de 14,30 metri. **Sanctuarul** măsoară 6,50 m lățime și 14,00 m lungime. **Absida altarului** are o fundație semicirculară, iar în elevație urmărește un contur poligonal, cu contraforturi (1,5 x 2,0 m în plan) la inflexiuni.

În momentul de față, pe sit se mai păstrează ziduri cu înălțimi variabile, cu cota maximă de 10,00 m. Spre nord exista un spațiu cu plan rectangular (6,20 x 8,35 m), unde, probabil, funcționase sacristia. Golurile din paramentul extinderii certifică faptul ca ar fi existat și alte încăperi: un spațiu între umărul navei și

peretele vestic a sacristiei, respectiv un altul spre nord. Mai mult, fragmentele de ziduri și secțiunea variabilă pe înălțime atestă faptul că sacristia era etajată.

Elemente de construcție:

- fundații din piatră
- soclu din piatră
- ziduri portante din piatră și cărămidă, având lățimi de până la 2,00m în zona sacristiei, din piatră de carieră, fasonată, montată în ziduri cu secțiune variabilă pe înălțime la partea etajată; colțurile și soclul au fost marcate cu piatră din calcar. Starea generală a ruinei este evaluată ca fiind în stare avansată de degradare.

6. DOCUMENTARE/REFERINTE/BIBLIOGRAFIE

- A. A. Rusu, G. P. Hurezan, *Biserici Medievale din Județul Arad, Arad, 2000*, paginile 135-138
- Arhiva Complexului Muzeal Arad
- Arhiva personală Florin Mărginean (CMA)
- Actualizare P.U.G. și R.L.U. comuna Șiria, 2010

7. DOCUMENTAR FOTOGRAFIC ȘI ILUSTRATIV

		
<p>7.1. Schițe ale ruinelor. Sursa Maria Roșu.</p>	<p>7.2. Imagini ale ruinelor. Sursa Maria Roșu.</p>	<p>7.3. Acces. Sursa Maria Roșu.</p>

ANEXA 12 – Material trimis spre publicare în ziarul local al comunei Șiria, cu referire la acțiunea de voluntariat pe situl istoric din Galșa.

PRACTICA STUDENȚEASCĂ LA RUINA DIN VIILE GALȘEI.

În perioada 20 – 24 iulie 2015, la Galșa, a avut loc practica studenților designeri de la Facultatea de Design din cadrul Universității Aurel Vlaicu din Arad, coordonată de Maria Tămășan (arhitect,) Delia Brândușescu (sculptor) și arheologul Florin Mărginean, în colaborare cu Primăria comunei Șiria și Școala Gimnazială „Ioan Slavici” Șiria. Voluntarii au avut ca obiect de studiu ruina de secol XIV a bisericii medievale din piatră, situată între viile de la marginea Galșei. Au participat: Bianca Belințan, Flavia Muntean, Laura Popa, Daniel Selegean și Marius Zaha - studenți designeri ai UAV Arad (în ordine alfabetică), care au beneficiat de expertiza și ajutorul invitaților: doamna Ileana Burnichioiu (istoric de artă), Amalia Ignuța și Alexandru Lucian Leric – arhitecți, Gelu Giricz (sculptor) și Anamaria Tatu (fotograf). Această acțiune este prima inițiativă aplicată din cadrul proiectului Vernacular, lansat în 2013, prin care se dorește evidențierea și valorificarea monumentelor istorice uitate din mediul rural în județul Arad. În acest sens, pe parcursul celor cinci zile, participanții și-au asumat rolul de explorator, turist, cercetător și, în cele din urmă, acela de manager cultural în căutarea soluțiilor pentru conservarea și punerea în valoare a monumentului istoric.

Figura 50 - Ruina în 20 iulie 2015 respectiv ruina în 25 iulie 2015
(sursa fotografiilor: Anamaria Tatu)

Pentru început, a fost îndepărtată vegetația care acoperea ruina. După o zi și jumătate de muncă, monumentul putea fi zărit de pe șoseaua care traversează Șiria și Galșa, alăturându-se ca un semnal mai accesibil și la o scară mai umană, cetății feudale a Șiriei. Potențialul turist pe Drumul Vinului ar putea fi astfel atenționat că se găsește într-un spațiu cu o puternică tradiție viticolă care dispune de numeroase vestigii istorice care așteaptă să fie descoperite și valorificate. Datorită vizibilității, a stării bune de conservare și accesibilității, ruina bisericii din piatră de la Galșa ar putea funcționa într-o rețea de turism cultural tematic. Ultimele

doua zile au fost dedicate măsurătorilor topografice, releveului și schițelor. Cercetând, desenând, studiind monumentul și discutând cu câțiva locuitori ai Galșei, echipa de voluntari a conturat o serie de scenarii referitoare la ruină: cum ar fi dacă ar fi extinsă cercetarea, iar experții ar excava rămășițele bisericii în căutarea certitudinilor istorice? Cum ar fi dacă ar fi instalate panouri informative, iar ruina ar fi acoperită de o structură ușoară, devenind astfel un spațiu multifuncțional exterior protejat? Cum ar fi dacă aici ar avea loc, ocazional, degustări de vin, proiecții de film, sau ateliere creative? Cum ar fi dacă, periodic, ar fi organizate evenimente care să promoveze locul?...

Întrucât aceste scenarii sunt atractive și fezabile, preocuparea grupului de studenți și profesioniști nu se rezumă la această primă inițiativă de igienizare a monumentului. Se dorește o strânsă colaborare și comunicare cu administrația locală, Muzeul memorial Ioan Slavici și Emil Monția Șiria, cu proprietarii de terenuri din jurul ruinei și cu cei interesați de protejarea patrimoniului istoric construit. Datele colectate pe teren sunt în curs de prelucrare, urmând ca, pe baza rezultatelor, să se încerce o reconstituire virtuală a bisericii și să se elaboreze un proiect etapizat de valorificare a ruinei, care va fi prezentat Primăriei Șiria. De asemenea, propunerile vor fi publicate pe pagina de Facebook a proiectului Vernacular, unde sunt așteptate opinii, sugestii, critici idei și propuneri, ca în final să rezulte un proiect colectiv, sustenabil și de lungă durată, la a cărui reușită este fiecare invitat să participe.

ANEXA 13 – exemple de amenajări interactive

13.1. INSTALAȚIA MEDIA S.T.E.L.A.

de Ioana Calen și Ana Cârlan (Modulab) - Silver Tech Engineered Light Artifact (S.T.E.L.A.), prezentat în cadrul Kinema Ikon: serial / sezonul 2 / episodul 9: s.t.e.l.a, 17 iulie 2015, sala Kinema ikon, Muzeul de Artă Arad

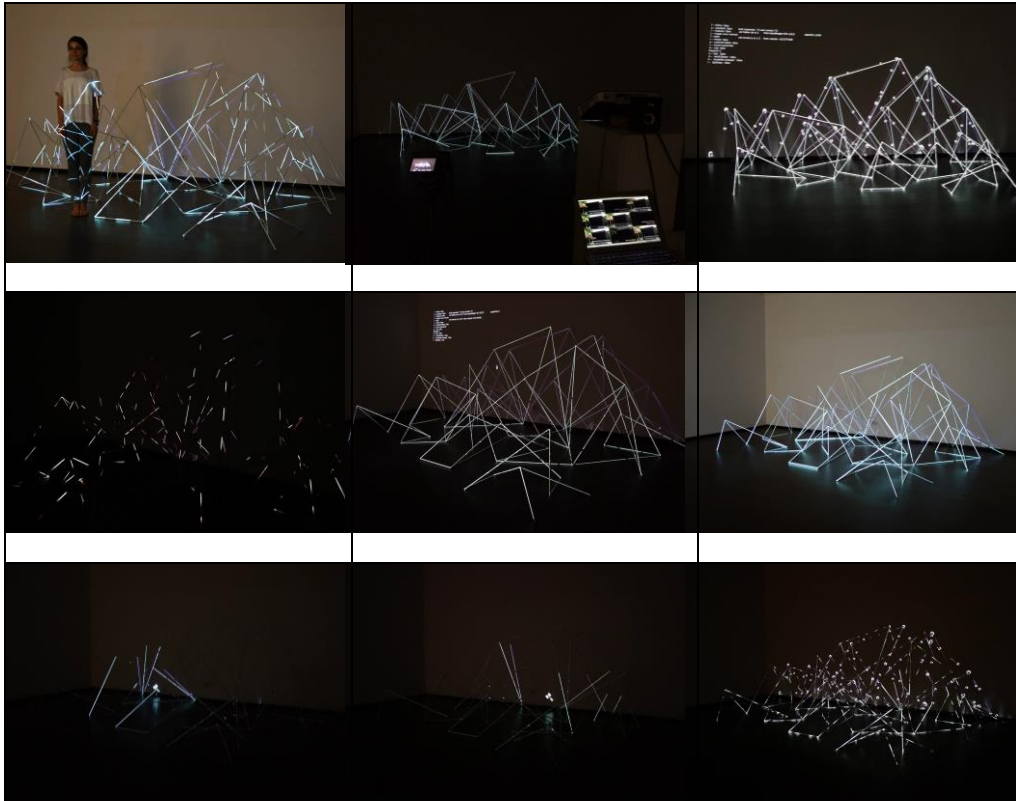

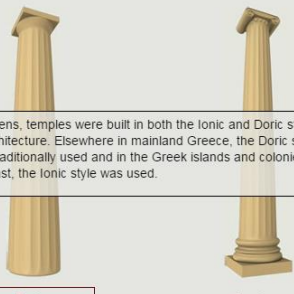

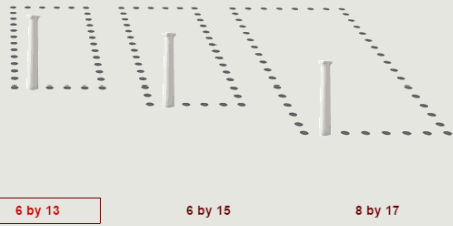

Figura 51 – Variații în percepția volumetriei prin proiecții generate de interacțiunea vizitatorului cu softul asociat instalației – model preluat pentru amenajarea capelei gotice în cazul muzealizării ruinei din Tauț.

13.2. SOFTWARE DEDICAT EXPLORĂRII ȘI ÎNSUȘIRII ELEMENTELOR CARACTERISTICE DE ARHITECTURĂ

The British Museum Acropolis. Build a temple challenge disponibil la http://www.ancientgreece.co.uk/acropolis/challenge/cha_set.html.

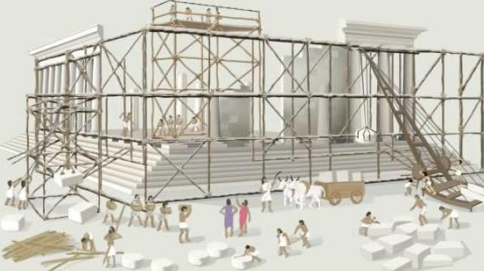

<p>You have been commissioned by the city of Athens to build a temple for Athena. You must now make some decisions about the design of the temple.</p> <p>100% loaded</p> <p>next →</p>	<p>What order, or style, will you build your temple in?</p> <p>Doric Ionic</p> <p>next →</p>
<p>1. Descrierea sarcinii: jucătorului i se comandă construirea unui templu pentru Atena. El va fi pus în situația de a lua decizii care, pas cu pas, vor duce la crearea templului.</p>	<p>2. Jucătorul decide stilul arhitectural al viitoarei clădiri, în cazul de față, el trebuie să aleagă între stilul doric și ionic. Prin analogie, în cazul ruinelor din Tauț, opțiunile ar fi gotic și romanic.</p>
 <p>Doric Ionic</p> <p>next →</p>	<p>How big will your temple be (this is decided by the height of the columns)?</p> <p>4 metres 8 metres 10 metres</p> <p>next →</p>
<p>3. Jucătorul este informat succint asupra stilurilor arhitectonice.</p>	<p>4. Se decide scara edificiului virtual.</p>

<p>What plan will your temple follow (this decides the number of columns along the ends and sides of the temple)?</p> <p>6 by 13 6 by 15 8 by 17</p> <p style="text-align: right;">next →</p>	<p>What materials will you use to build the temple?</p> <p>Main Structure or </p> <p style="text-align: center;">Limestone Marble</p> <p>Roof Material or </p> <p style="text-align: center;">Terracotta tiles Marble tiles</p> <p style="text-align: right;">next →</p>
---	--

5. Se decid dimensiunile în plan. În cazul ruinelor din Tauț, opțiunile ar putea face referire la diferitele faze de extindere a clădirii.

6. Se decid materialele diferitelor elemente ale clădirii. Opțiunile prezintă materialele folosite uzual la construcția unor astfel de edificii.

<p>The workmen have started building your temple, but there are still some decisions to be made.</p> <p style="text-align: right;">next →</p>	<p>How will your temple be decorated?</p> <p>Metopes</p> <p>Carved on the front and back</p> <p>☒ Carved on all four sides</p> <p>Not carved</p> <p style="text-align: right;">next →</p>
--	---

7. Se anunță începerea șantierului virtual printr-o imagine sugestivă care oferă informații despre metodele și tehnicile de construcție caracteristice perioadei studiate.

8. Jucătorul trebuie să ia decizii legate de ornamente, ocazie cu care acesta este familiarizat cu termenii specifici.

<p>How will your temple be decorated?</p> <p>Pediments</p> <p>☒ Lots of figures</p> <p>A few figures</p> <p>No figures</p> <p style="text-align: right;">next →</p>	<p>How will your temple be decorated?</p> <p>Akroteria (decoration on roof)</p> <p>None</p> <p>Figures</p> <p>☒ Floral decoration</p> <p style="text-align: right;">next →</p>
--	---

9. Jucătorul trebuie să ia decizii legate de ornamente, ocazie cu care acesta este familiarizat cu termenii specifici.

10. Jucătorul trebuie să ia decizii legate de ornamente, ocazie cu care acesta este familiarizat cu termenii specifici.

<p>You have an ancient olive wood statue of Athena to place in the temple. Do you want to commission a new statue of the god as well?</p> <p>☐ Yes or ☐ No</p> <p style="text-align: right;">next →</p>	<p>What material will the god's statue be made of?</p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> <p>☐ Gold and ivory</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>☐ Marble</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>☐ Bronze</p> </div> </div> <p style="text-align: right;">next →</p>
---	---

11. Sunt supuse atenției elemente de mobilare specifice și materialele aferente.

<p>You have made a series of decisions about the design of your temple..... You can now see the completed temple!</p> <p style="text-align: right;">next →</p>	<p>You have made a series of decisions about the design of your temple..... You can now see the completed temple!</p> <div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="margin-left: 20px;"> <p>This is your new statue of Athena.</p> </div> </div> <p style="text-align: right;">← prev next →</p>
---	--

12. Jucătorului îi sunt prezentate rezultatele deciziei sale.

<p>You have built a Doric temple for Athena. The citizens of Athens are very pleased with it.</p> <p>You can now compare your temple with another Doric temple that was built for Athena.</p> <p>This temple for Athena, called the Parthenon, is one of the most famous buildings in the world. As it is built in the Doric style, it has sturdy Doric columns with plain capitals. It had sculpted metopes all the way round the building and sculptures decorating the pediments. Unusually, this Doric building also had Ionic features. It had a sculpted frieze around the inner building, called the cella.</p> <p><i>Now see some other Doric temples from around Greece!</i></p> <div style="display: flex; justify-content: space-around;"> </div> <p style="text-align: right;">← prev build again →</p>	<p>În încheierea jocului, participantul poate compara rezultatul deciziilor sale cu construcții de referință reale. Prin analogie, în cazul muzealizării ruinei din Taut, biserica în faza romanică, respectiv în faza gotică ar constitui termenii de comparație.</p>
---	--

***

Intervențiile de tipul celor prezentate în anexa 13 constituie instrumente ale muzealizării prin caracterul lor artistic (13.1) și educativ (13.2) care le face atractive.

Bibliografie

Lucrări citate

(în ordine alfabetică)

1. Anon., 2016. *Archaeology and Metros*. [Interactiv] Disponibil pentru consultare la: <http://mic-ro.com/metro/archaeology.html>, [Accesat 2016].
2. Baza de date *Eurostat*. [Interactiv] Disponibil pentru consultare la: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [Accesat 2013 - 2016]
3. Archdaily, 2010. *www.archdaily.com*. [Interactiv] Disponibil pentru consultare la: <http://www.archdaily.com/89460/musealization-of-the-archaeological-site-of-praca-nova-of-sao-jorge-castle-jlcc-argitectos> [Accesat 12 octombrie 2013].
4. Ashworth, G. J. & Larkham, P., 1994. *Building a New Heritage. Tourism, Culture and Identity in the New Europe*. Londra, New York: Routledge.
5. Augustin, I., 2013. *Arhitectura memoriei. Noua frontieră a spațiului sacru*. București: Igloo media.
6. Barbu, M. & Zdroba, M., 1979. Cercetările arheologice de la Arad - Vladimirescu. Campania 1978. *Ziridava*, Nr. XI.
7. Benkó, E., Csikány, T. & I. Csigány, D. D. G. D., 1998. *Az Aradi vár története*. Budapesta: s.n.
8. Boia, L., 2015. *Cum s-a românizat România*. București: Humanitas.
9. Boia, L., 2014. *De ce este România altfel?* Ediția a II-a adăugită. București: Humanitas.
10. Borș, S., 2011. Arhitectura nu poate fi decât retroactivă. Șantier de lectură. *Arhitext*, Elogiul Umbrei. Case de pământ, Nr.4 (218).
11. Buga, M., 2005. *Cu susu-n jos. Istorie sub copite*. În Ziarul Bănățeanul [Interactiv] Disponibil pentru consultare la : <http://documents.tips/documents/oldbanateanulro-articoub-copite-5746-0-print.html> [Accesat 1 noiembrie 2015].
12. Consiliul Arhitecților din Europa, 2014. *Rolul profesiei de arhitect în furnizarea unei arhitecturi responsabile*. [Interactiv] Disponibil pentru consultare la: www.ace-cae.eu [Accesat 11 decembrie 2014].
13. Choay, F., 1998. *Alegoria patrimoniului*. București: Simetria.
14. Centrul de Studii și Cercetări în Domeniul Culturii, 2005. *Situația Muzeelor din România*, Disponibil pentru consultare la: http://www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2014/05/1_Turismul_Cultural_in_Romania_Rurala_2005.pdf [Accesat 29 noiembrie 2015]
15. Centrul de Studii și Cercetări în Domeniul Culturii, 2008. *Date despre potențialul cultural a localităților din România*, Disponibil pentru consultare la: http://www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2014/05/7_Situatia_Muzeelor_din_Romania_2008.pdf [Accesat 29 noiembrie 2015]
16. Cushman, C., 2015. "Inside me, the earthquake": *Materiality and Embodiment in the 1996 Fractures Exhibition*. [Interactiv] Disponibil pentru consultare la: <https://interventionsjournal.net/2015/01/22/inside-me-the-earthquake-materiality-and-embodiment-in-the-1996-fractures-exhibition/> [Accesat 21 iunie 2016].
17. David, N., III, 2009. Țara Zărandului ca proiecție spațială mentală. *Geographia Napocensis*, Nr. I.

18. de la Torre, M., 1995. Conclusions of the Conference Participants. În: M. de la Torre, ed. *The Conservation of Archaeological Sites in The Mediterranean region*. Proceedings la International Conference organizată de Getty Conservation Institute and The Paul Getty Museum, 6-12 mai, 1995 ed. Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
19. de la Torre, M. & Mac Lean, M., 1995. The Archaeological Heritage in The Mediterranean Region. În: M. de la Torre, ed. *The Conservation of Archaeological Heritage in The Mediterranean Region*. Proceedngs la Conferința Internațională organizată de Getty Conservation Institute și J.Paul Getty Museum, Atena 1995 ed. Los Angeles: Getty Institute.
20. Demas, M., 2003. *The CGI Project Bibliographies Series. Conservation and Management of Archaeological Sites. A Select Annotated Bibliography*. Los Angeles: Getty Institute.
21. Desvallees, A. & Mairesse, F., 2010. *Concepts clés de muséologie*. s.l.:Armand Collin.
22. Diaconescu, O., 2012. „Scenografia” spațiului muzeal arheologic, București: s.n.
23. Dörner, E., 1967 (I),. Cu privire la ruinele unei biserici lângă Arad din feudalismul timpuriu. *Ziridava*.
24. Dumitrașcu, V., serie nouă, anul XX. Elemente pentru o metodologie a cercetării rurale. *Revista Română de Sociologie*, Nr. 5-6, pp. 486-487.
25. Engels, M., 2013. Identitate locală vs. Globalizare - Contribuții la conservarea patrimoniului construit din zona rurală românească. În: *Dincolo de Oraș*. București: Ion Mincu.
26. Faur, A., fără an. *Vreau să deschid o pensiune agroturistică. Care sunt normele pe care trebuie să le îndeplinesc? - broșură*. [Interactiv] Disponibil pentru consultare la: http://www.afroda.ro/p_europa/deschidere_pensiune_agroturistica.pdf [Accesat 29 decembrie 2016].
27. Feneșan, C., 2004. *Cultura otomană a vilayetului*. Timișoara: Vest.
28. Gaivoronschi, V., 2002. *Matricile spațiului tradițional*. București: Paideia.
29. Gehl, J., 2012. *Orașe pentru oameni*. (traducere) ed. București: Igloomedia.
30. Gheorghiu, T. O., 2002. *Locuire și neAșezare*. Timișoara: Paideia.
31. Heath, K. W., 2009. *Vernacular Architecture and Regional Design: Cultural Process and Environmental response*. Amsterdam, Boston, Heidelberg, Londra, New York, Oxford, Paris, San Diego, San Francisco, Sydney, Tokyo: Elsevier.
32. Heitel, S. M., 2010. Tanulmányok az aradi prépostsági templomról. În: *Építészet a középkori DélMagyarországon. Tanulmányok*. Budapest: Kollár Tibor.
33. Iancău, M., 2013. Satul după 1990. Societate și locuire: context, aspirații, coliziuni. În: *Dincolo de oraș*. București: Zeppelin & Editura Universitara Ion Mincu, pp. 39-43.
34. *Jean Nouvel: Reflexions*. 2016. [Film] Regia Matt Tyrnauer. 14'52"
35. King, T. F., 1987. *The Archaeological Survey: Methods and Uses*. Washington: Heritage Conservation and Recreation Service US, department of the Interior.
36. Koolhaas, R., 2015. Rem Koolhaas: "There's Been Very Little Rethinking Of What Cities Can Be", [Interviu] Disponibil pentru consultare la: <http://www.fastcodesign.com/3044008/rem-koolhaas-theres-been-very-little-rethinking-of-what-cities-can-be>
37. Lazurca, M., 2005. *Județul Arad: Monografie în imagini*. Arad: Mirador.
38. Macdonald, S., 2013. *Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today*. New York: Routledge.

39. Marki, S., 1892. *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi város története*. Arad: s.n.
40. Mărgărit, M., s.c. Blom România s.r.l., 2010. *Reactualizare Plan Urbanistic General și Regulament Local, comuna Șiria, Județul Arad*
41. Mărginean, F., 2006. Biserica romanică de la Tauț. *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania*, Nr. IV.
42. Medeleanu, H., 2010. *Aradul între mit și adevăr istoric*. Arad: Concordia & Flacăra Roșie.
43. *Metrobranding - o poveste de dragoste între oameni și obiecte*. 2010. [Film] Regia Ana Vlad, Adrian Voicu. România. 90'
44. Niculae, L. C., 2013. *ARHIPERA - arhitectura socială participativă*, teză de doctorat, București: s.n.
45. Noeland, 2011. *Strategia de brand turistic și propuneri de identitate vizuală pentru județul Arad*, Arad: s.n.
46. Noeland(a), 2011. *Strategia de comunicație pentru brandul turistic al județului Arad*, Arad: s.n.
47. Noeland(b), 2011. *Manual de brand pentru județul Arad*, Arad: s.n.
48. Norberg-Schultz, C., 1979. *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli.
49. Oberländer-Târnavăanu, I. 2002, *Un Viitor pentru Trecut: ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural*. București: CIMEC.
50. Oberländer-Târnavăanu, I. & Duțu, A., 2009. *Ghidul Muzeelor și colecțiilor din România*. s.l.:CIMEC.
51. *Premiile Aga Khan*. [Interactiv] Disponibil pentru consultare la: <http://www.akdn.org/architecture/project/ceuta-public-library>, [Accesat 12 septembrie 2016].
52. Primăria Municipiului Arad (Macra C. – city manager), 2008. *Strategia de dezvoltare a Municipiului Arad 2008-2013, 2014-2020*, Arad: Hotărârea Consiliului Local Municipal nr.26 din 28.02.2008.
53. Psarra, S., 2005. Spatia culture, way-finding and the educational message. The Impact of the layout on the spatial, social and educational experiences of visitors to museums and galleries. În: *Reshaping Museum Space: Architecture, Design, Exhibitions*. Londra și New York: Routledge Taylor & Francis Group.
54. Rappaport, A., 1990. *The meaning of the Built Environment. A Nonverbal Communication Approach*. Tucson: The University of Arizona Press.
55. Roșiu, L., 2003. *Reinventarea spațiului muzeal (de la colecție la mediul urban)*. București: Editura Universitară Ion Mincu.
56. Roz, Al., Kovach, Geza, 1997. *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Editura Universității "Vasile Goldiș": Arad
57. Rusu, A. A. & Hurezan, G. P., 2000. *Biserici medievale din județul Arad*. Arad: Complexul Muzeal Arad.
58. s.c.Proplus s.r.l., fără an *Regulament Local de Urbanism aferent Planului Urbanistic General al comunei Tauț, județul Arad*.
59. Suci, C. 1967, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol.1-2. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România
60. Sunart, fără an *Atlasul localităților județului Arad*. Zalău: Sunart.
61. SUSTCULT, 2012. *SUSTCULT project. Concept Study on the Role of Cultural Heritage as the Fourth Pillar of Sustainable Development*. [Interactiv] Disponibil pentru consultare la : http://www.sustcult.eu/new_download.php [Accesat 29 octombrie 2015].

62. Șerban, E., 2008. *Planul Urbanistic General actualizat al comunei Vladimirescu*, Arad
63. Tălângă, C., 2010. *Turism rural. Note de curs an III ID și IFR*, Universitatea din București, facultatea de Geografie, Departament ID, București: Credis.
64. Terpe, H., 2011. *Strategia de dezvoltare a Turismului în Județul Arad pentru perioada 2012-2016*, București: CADI - Fundația Centrul pentru Analiză și Dezvoltare Instituțională - Eleutheria.
65. van Mensch, P., 1992. *Towards a methodology for museology*, Zagreb: teză de doctorat.
66. Zamfir, M., 2008 (XL). Tropice Surâzătoare: Orașul Brasilia (final). *România Literară*, 11 aprilie, Nr. 14

Referințe bibliografice

(fără a fi citate în cuprinsul lucrării, prezentate în ordine alfabetică)

1. ***, 2006, *Date despre potențialul cultural și turistic al localităților din România*, Disponibil pentru consultare la: http://www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2014/05/3_Date_despre_Potențialul_Cultural_si_Turistic_al_Localităților_din_Romania_2006.pdf, [Accesat la 29 noiembrie 2015]
2. ***, 2009, *Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Patrimoniul Construit, Siturile Istorice și Naturale*, disponibil la www.old.presidency.ro/static/rapoarte/Raport%20CPPCSINR.pdf
3. ADR Centru, 2010, *Analiza emisiilor de gaze cu efect de seră la nivelul regiunii centru în contextul schimbărilor climatice. Identificarea soluțiilor privind eficiența energetică și utilizarea energiilor regenerabile*. Alba-Iulia: s.n.
4. AlSayyad, N., fără an. *Consuming Tradition, Manufacturing Heritage. Global Norms and Urban Forms in the Age of Tourism*, s.l.: Routledge Taylor & Francis Group
5. Andreescu, I. & Gaivoronschi, V. 2009, *Identitate și alteritate în spațiul urban*, București: Editura Fundației Arhitectur design
6. Apostol, V. & Bâlici, Ș., 2001, *Propuneri de intervenție în situri arheologice*, comunicare prezentată la A.R.A. 2, s.l.: Simpara 2000-2005.
7. Ashworth, G.J. & Larkham, P.J., 1994, *Building a New Heritage. Tourism, Culture & Identity in the New Europe*, Londra, New York: Routledge
8. Asociația Rhabillage, fără an. *Case care nu mai plâng. Ghid de reabilitare a caselor de patrimoniu din România*, [Interactiv] disponibil pentru consultare la http://casecarenumaipiang.ro/wp-content/uploads/GHID-CCNP_2011.pdf [Accesat la 9 februarie 2016]
9. Avila, F. A. M., 2008, *Architecture and temporality in conservation philosophy: Cesare Brandi*, [teză de doctorat], coord. Hanks, L. & Quek, R., University of Nottingham
10. Bărbulescu, E., 2012, Jărani de duminică. Construind și deconstruind relații urban-rural, *Noi culturi noi antropologii*, Institutul „Arhiva de Folclor”, Cluj-Napoca, Mihăilescu, V. et al. (ed.), București: Humanitas
11. Becuț, A.,. *Produsele locale și scenografia comerțului. Influența marketizării produselor de terroir asupra spațiului domestic Noi culturi noi antropologii*, Institutul „Arhiva de Folclor”, Cluj-Napoca, Mihăilescu, V. et al. (ed.), București: Humanitas

12. Biggs, M. AR., 2014. *An activity theory of research methods in architecture and urbanism* în Springer Open Journal s.l.: s.n.
13. Brandi, C., 1996. *Teoria restaurării*, București: Meridiane
14. Bucurescu, I., 2010, *Dimensiunea formativă a spațiului în relație cu turismul cultural: argument pentru protejarea patrimoniului*, Sesiunea de comunicări științifice a departamentului de Design, în *Annals of Architecture* (IV), Nr. 2, București: Editura Universitară Ion Mincu, pp. 99-103
15. Bucurescu, I., 2014, *Managing tourism and cultural heritage in historic towns*. *Journal of Heritage Tourism* s.l.: Routledge Taylor & Francis Group
16. Bucurescu, I., *An analysis of some recent statistics of the Romanian tourism*, *Revista de turism. Studii și cercetări în turism*. [Interactiv] Disponibil pentru consultare la: <http://www.revistadeturism.ro/rdt/article/view/68> [Accesat 2016]
17. Bucurescu, I., fără an. *Turism cultural în centre istorice urbane de dimensiuni mici și medii - direcții de acțiune arhitectural urbanistice - studii de caz din România*, Teză de doctorat, coord. Gheorghiu, Derer, s.l.: s.n.
18. Bunge, A., fără an, *Cover for Nuestra Señora del Rosario Chapel Ruins in Antigua Guatemala*, TensiNer Associacions, [Interactiv], disponibil pentru consultare la: <http://www.tensinet.com/>
19. Bussagli, M. 2005, *Să înțelegem arhitectura*, București: Enciclopedia RAO
20. Căpățână, D. fără an, *Cercetări arheologice la Hălmagiu și Vârfurile (județul Arad)* [Interactiv] Disponibil pentru consultare la: <http://www.darnick.com/halmagiu/arheologie.html> [Accesat 2016]
21. Ciuhandu, Gh., 2005, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice politice ulterioare*, Timișoara: Editura Marineasa.
22. Chișora, L. 2002. *P.U.G.-ul comunei Covăsînt*, ADAR: ARAD.
23. Consiliul European, 2015. *Managementul Itinerariilor Culturale: De la teorie la practică. Un ghid pas cu pas al Itinerariilor Culturale ale Consiliului European*, editis în limba română, Editura Consiliului European: Strasbourg Cedex.
24. Centrul de Studii și Cercetări în Domeniul Culturii, 2005. *Turism cultural în România rurală și dezvoltare comunitară: unde stăm și ce facem?*, Disponibil pentru consultare la: http://www.culturadata.ro/categorie-cercetari-finalizate/7_patrimoniu-si-turism-cultural/ [Accesat 29 noiembrie 2015]
25. Colta, R. et al. 2010, *Monografia comunei Covăsînt*, Arad: Editura. Mirador
26. Comitetul de stat pentru construcții arhitectură și sistematizare, Direcția Monumentelor Istorice, fără an, *Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare*, disponibil la www.cimec.com
27. Curinschi-Vorona, Gh., 1983, *Istoria arhitecturii în România*, București: Editura Tehnică.
28. Desvallées, A. & Mairesse, F. 2011, *Dictionnaire encyclopédique de muséologie*, Paris: Armand Collin.
29. Dină, A. et.al., 2015, *Caietele restaurării 2015*, București:Editura ACS.
30. Gérard, E. & Puydebat, J.M., 2010, *Les facteurs clés de succès des projets touristiques en milieu rural*. Paris: ETD - Le centre de ressources du développement territorial
31. Gligor, L. & Coman, D. 2011, *Case tradiționale din Mărginimea Sibiului. Îndrumar practic de restaurare și întreținere*, Sibiu: OAR, Direcția Județeană de Cultură și Patrimoniu.

32. European Rural Parliament, 2015. *Manifestul Rural European*, disponibil pentru consultare la www.europeanruralparliament.com/index.php/component/.../1-erp2015?...59...manifesto
33. Faur, V., 2014, *Țara Zărandului. Cosncripții. Cronică. Documente. Imagini.*, Arad: Concordia
34. Fleming, D., 2008, *The Democratic Museum*, Liverpool MA Conference
35. Gheorghiu, T. O., 2011, Târguri și mici orase medievale din sud-vestul României și relația lor cu mediul natural, *Historia Urbana*, tom XIX, pag. 3-25
36. Gheorghiu, T.O. 2010, *Meșteșugul tradițional rural. Revitalizarea satului românesc prin meșteșugul tradițional*, Timișoara: Editura Orizonturi Universitare
37. Gheorghiu, T.O. 1985, *Arhitectura medievală de apărare din România*, Editura Tehnică: București
38. Ghiță, E.C. 2010, rezumat teză de doctorat *Evoluția demografică a comitatului Arad în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, coord. Andea, A., Cluj-Napoca: s.n.
39. Grigoriu, G. 2013, 2014-2020 *Strategia culturală pentru Județul Arad*, [Interactiv] Disponibil pentru consultare la: http://www.ccja.ro/wp-content/uploads/2015/03/FINAL_Strategia-Culturala-ARAD-2014-2020-Dezbatere-publica.pdf [Accesat 2015]
40. Hall, E.T. 1966. *The Hidden Dimension. An anthropologist examines man's use of space in public and private.* Garden City, New York: Ancor Books Doubleday & Company
41. Hauptman, D. 2006, *The Body in Architecture*. Rotterdam: 010Publishers
42. Hebbelnick, S. et.al., 2001, New ideas on the use of systematically constructed tension structures to cover historical and archaeological sites, *Transactions on the Built Environment*, vol. 55, WIT Press, disponibil la www.witpress.com, [Accesat la 27 decembrie 2016].
43. Iacob, M. et al., 2012, Evaluarea patrimoniului cultural: o restaurare a câtorva concepte critice aferente, în *Economie teoretică și aplicată*, vol. XIX, Nr. 12(577), pp. 57-67.
44. Iancu, A., 2012, *Regulamente urbane*, Cluj-Napoca: U.T. Press
45. Institutul de arheologie 'Vasile Pârvan', *Arhivele Repertoriului Național din România*, Disponibil on-line pentru consultare la: <http://www.cimec.ro/scripts/arh/rar-index/sel.asp>, [Accesat la 25 noiembrie 2015].
46. Institutul Național al Patrimoniului, 2015. *Lista Monumentelor Istorice*, Disponibil on-line pentru consultare la: <http://patrimoniul.gov.ro/ro/monumente-istorice/lista-monumentelor-istorice>, [Accesat la 18 septembrie 2015]
47. Ionescu, C. E., 2012, *Designul între artă și meșteșug*, Sibiu: Techno Media: Astra Museum
48. János, U., 2011, *File din istoria urbanizării Aradului*, Arad: Editura Gutenberg Univers
49. Jokilehto J. 2007. *International charters on urban conservation: some thoughts on the principles expressed in current international doctrine.* City & Time 3 (3): 2. [online] URL: <http://www.ct.ceci-br.org>
50. Lending, M. 2009, *Landscape versus Museums: J.C. Dahl and the Preservation of Norwegian Burial Mounds*, *Future Anterior*, vol. 6, Nr. 1, University of Minnesota Press, pp.xi-17

51. Ministerul Mediului din România, 2012, *Strategia Națională a României privind Schimbările Climatice 2013-2020*. Disponibil on-line pentru consultare la: http://www.mmediu.ro/beta/wp-content/uploads/2012/10/2012-10-05-Strategia_NR-SC.pdf, [Accesat la 29 noiembrie 2015]
52. OECD, 2014, *Romania in OECD Tourism Trends and Policies*, s.l.: OECD Publishing
53. Orbasli, A. 2000. Is Tourism Governing Conservation in Historic Towns?. *Journal of Architectural Conservation* Vol. 6 , Nr. 3, s.l.: s.n.
54. Palcu, S., 1972, *Meleaguri Arădene. Ghid turistic*, Arad: Tipografia Arad
55. Pavel, C. 2010, *Describing and Interpreting the Past. European and American Approaches to the Written Record of the Excavation*, București: Editura Universității.
56. Pereira, H.N., 2007. Contemporary trends in conservation: culturalization, significance and sustainability. *City & Time*, nr. 3 (2):2, URL: <http://www.ct.ceci-br.org>
57. Quattro Design, 2014. *Strategia de dezvoltare teritorială a României. Studii de fundamentare*.s.l.: s.n.
58. Richards, G. 2011, *Tourism trends: Tourism, culture and cultural routes*, s.l.:s.n.
59. Rittel, H.W.J. & Webber, M., 1973, Dilemmas in a General Theory of Planning în *Policy Sciences*, nr.4, Elsevier Scientific Publishing Company: Amsterdam.
60. Romanescu, C., 2010, *Raportul Comisiei Prezidențiale pentru Patrimoniul Construit, Siturile Istorice și Naturale*, s.l.: Institutul Cultural Român
61. Rondeux, J., 2002, *Les cahiers forestiers de Gembloux. Quelle strategie pour le developpement rural dans la structuration de l'espace regional?*, ediție specială, Gembloux: Unité des Sciences Agronomiques de Gembloux, Belgique.
62. Roque, M.I., 2011, Remembering religious heritage. The musealisation of religious objects: recontextualisation of functional, semantic and symbolic content, în *ICOM News*, online, Nr. 3, disponibil la http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/ICOM_News/2011-3/ENG/p9_2011-3.pdf
63. Ruskin, J., 2011, *The Seven Lamps of Architecture*, Boston: Dana Estes & Company Publishers
64. Stahl, H., 1939, *Monografia unui sat. Cum se alcătuiește, spre folosul căminului cultural*. București: Fundația culturală regală „Principele Carol”, Serviciul social.
65. Tamàs, E. et.al., 2010, *Ghid de bune practici în reabilitarea clădirilor din Centrul Istoric*, Oradea: Primăria Municipiului Oradea
66. Tancredi, C., 1997. *Dal restauro alla conservazione. Introduzione ai temi della conservazione del patrimonio architettonico*, Roma: Kappa
67. The Authority on World Travel & Tourism, 2015, *Travel & Tourism. Economic Impact 2015 Romania*, Londra: World Travel & Tourism Council.
68. Tudorache, D.(coord.), 2009. *Strategia națională de dezvoltare a ecoturismului în România Faza I*, București: Institutul Național de Cercetare - Dezvoltare în Turism
69. Tudorache, D.(coord.), 2009. *Strategia națională de dezvoltare a ecoturismului în România Faza II*, București: Institutul Național de Cercetare - Dezvoltare în Turism, UNWTO: Madrid
70. UNWTO & ACS Foundation, 2015. *Manual on Accessible Tourism for All. Public-private Partnerships and Good Practices*,

71. Vais, D. 2008, *Arhi-texte. În căutarea unei noi modernități*, București: Editura Fundației Arhitext design
72. Vais, Gh. 2008, *Programe de arhitectură*. Cluj-Napoca: Editura U.T.Press
73. van Hal, A. et. al., 2010. *Reduction of CO2 Emissions in Houses of Historic and Visual Importance*, Sustainability Open Access Journal, s.l.: s.n.
74. van Wanroij, F., 2007. *From the Sacristy to the Showcase. The Social Construction, Musealisation and Presentation of Religious Art*, teză de doctorat, coord. Wachelder, J..
75. Van Hal, A. et al, 2010, .Reduction of CO2 emissions in houses of historic and visual importance. *Sustainability* 2.2 : 443-460.
76. Vasquez, D.G. & Agulló, J.F., 2016, La museización del patrimonio memorial transfronterizo: el caso del exilio republicano y sus espacios în *MIDAS* (online), disponibil pentru consultare la <http://midas.revues.org/1030>, publicat la 24 martie 2016, consultat la 9 iulie 2016.
77. Vesa, P. 2000, *Biserici de mir arădene între tradiție și modernitate*, Editura Mirador: Arad, România.
78. Vătășianu, V. 1959. *Istoria artei feudale în Țările Române*. Editura Academiei Republicii Populare Române: București.
79. Webber, M. M., 1968- The Post-City Age, *Daedalus*, Vol. 97, *The Conscience of the City* publicat on-line The MIT Press din partea of American Academy of Arts & Science, pp. 1091-1110 disponibil pentru consultare la: <http://www.istor.org/stable/20013413> [Accesat 27 august 2010]
Zhou, W. et al, 2015. Differential Radar Interferometry for Structural and Ground Deformation Monitoring: A New Tool for the Conservation and Sustainability of Cultural Heritage Sites în *Sustainability Journal*, 7, 1712-1729, diponibil la www.mdpi.com/journal/sustainability

Surse on-line

<http://casecarenumaiplang.ro/>
<http://ec.europa.eu/eurostat>
<http://educati.doc.unibuc.ro>
<http://icom.museum/>
<http://mapire.eu/>
<http://mic-ro.com>
<http://muzeulbucovinei.ro>
<http://ran.cimec.ro>
<http://tedxtalks.ted.com>
<http://webecoist.momtastic.com>
<http://whc.unesco.org/>
<http://www.ace-cae.eu>
<http://www.afritecture.com>
<http://www.akdn.org>
<http://www.archdaily.com>
<http://www.archnet.org>
<http://www.cedr.org/>
<http://www.cimec.ro>
<http://www.cjarad.ro>
<http://www.darnick.com>
<http://www.e-primarii.ro/primaria-taut>
<http://www.fastcodesign.com>
<http://www.getty.edu/>
<http://www.icomos.org/fr/>
<http://www.infopensiuni.ro>
<http://www.iwm.org.uk>
<http://www.mdpi.com>
<http://www.muzeul-etnografic.ro>
<http://www.pousadasofportugal.com>
<http://www.primariasiria.ro>
<http://www.primariavladimirescu.ro>
<http://www.redescoperaromania.ro>
<http://www.rpbw.com>
<http://www.sustcult.eu/>
<http://www2.unwto.org/en>

<https://www.dezeen.com>

<https://www.electriccastle.ro>

<https://www.mimoa.eu>